
3 1761 03990 9007

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
Ontario Council of University Libraries

http://www.archive.org/details/ivotidjelapavlar00klaiuoft

-A-254

VJEKOSLAV KLAIĆ

ŽIVOT I DJELA PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA.

(1652.—1713.)

NAGRADJENO IZ ZAKLADE IVANA GROFA DRAŠKOVIĆA
ZA GODINU 1913.

U ZAGREBU
IZDALA MATICA HRVATSKA
1914.

HG
K632zi

649317
17. 1. 57

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

I. Predji i rodjaci Pavla Rittera.

Pavao Ritter u više navrata govori o svojim predjima roditeljima, stričevima i ujcima, braći i sestrama. On se je njima ponosio, pa se nije žacao, da to i kaže. — Godine 1676. ili nešto prije govori on u pjesničkoj poslanici kranjskomu barunu Wolfgangu Adamu Mordaxu u Novom mjestu (Rudolfovu) o svojim roditeljima ovako:

„Non mihi divitias conquisivere parentes,
Non avus aut proavi castra sequendo mei;
Illis namque magis Mavortia gloria cordi
Quam privata auri commoda semper erat.
Divitiae pereunt, prosunt post funera nulli,
Egregia aeterno tempore fama viget.
Quod per avum Alsaticae percepit nobilitatis,
Auxit Pannonica nobilitate pater."

Gotovo isto, ali drugima riječima javlja Ritter iz Beča 29. lipnja 1687. u pjesničkoj poslanici olomučkomu biskupu Lichtensteinu:

„Nam nec avi mihi nec genitor nummosa pararunt
In duris illic commoda opesque plagis,
Qui semper Marti praeclara ad gesta studentes
Sat sibi credebant nomen habere bonum,
Pro quo saepe tamen passi non pauca fuere,
Fortuna ut secum bellica ferre solet;
Ipse parens semel, at bis frater uterque parentis
Ferrea Threicio carcere vincla tulit."

I u molbenici svojoj od god. 1710., kojom je Ritter tražio od cara i kralja Josipa I., da mu za volju zasluga njegovih i predja njegovih daruje nekadanji Frankopanski grad Novi s imanjem u Vinodolu, priča o svojim djedovima, ocu i stričevima ovim riječima:

„Neka dobrostivo znade vaše posvećeno veličanstvo, da ja proizlazim od onih predja, koji su od prastare viteške plemenite porodice u Alzaciji (Elsass), naime od Rittera od Urndorfa potekli, te koji su za blagopokojnoga Ferdinanda I. došli braniti granice Hr-

vatske, izložene najviše bijesu Turaka. Oni su svi ratovali pod zastavama prejasne kuće austrijske, pa su dosljedno i svi na glasu po vojničkim službama i djelima hrabrenih junaka. Izmedju njih je (da druge ne spominjem) Antun Ritter, moj pradjed, spasao generala Lenkovića nakon poraza pod Klisom, pa bi stoga nagradjen čašću vrhovnoga stražmeštra u tvrdinji Senju. Otac opet moj Antun u ranoj je mladosti dopanuo jednom turskoga ropstva, dok su oba strica dva puta čamili u turskom sužanjstvu..."

Ne će biti pusta hvala, što ovom prigodom iznosi Ritter o porijetlu svoga roda, o slavnim djelima svoga pradjeda i o stradanju svoga oca i stričeva. Nije nevjerojatno, da su predji Pavla Rittera zaista potekli iz Alzacije ili Elsassa, a nipošto iz Belgije, kako se je dosad nagadjalo. Medju praplemstvom Alzacije spominje se plemenita porodica „Ritter von Vrendorf (Frendorf)"; njezino rodoslovlje već god. 1365. započinje nekim Adamom Ritterom od Vrendorfa. Jedna grana te porodice preselila se je vrlo rano u Češku, pa je odanle mogao za Ferdinanda I. doći u Senj koji član te grane, da vrši vojnu službu za plaću. Grb porodice Rittera od Vrendorfa bio je razdijeljen na četiri polja: u prvom i četvrtom polju bio je okrunjeni crnac s helebardom, a u drugom i trećem okrunjeni lav. Nije medjutim poznato, da li su se senjski Ritteri ikad služili tim grbom, pa ni to, da li su im u Hrvatskoj tudje (njemačko) plemstvo priznavali.

Kako se je krsnim imenom zvao prvi Ritter, koji se je za Ferdinanda I. udomio u Senju ili u senjskoj kapitaniji, ne znamo. Medju njegovim potomcima ističe se osobito Antun Ritter, pradjed našega Pavla. I kranjski povjesničar Ivan Weikhard Valvasor potvrdjuje, što Pavao Ritter o tom svom pradjedu pripovijeda. Antun Ritter, tada porkulab u Ledenicama i kapitan u Novom, da je zaista generala hrvatske krajine Jurja Lenkovića spasao iza nedaće pod Klisom 28. svibnja 1596., te ga ranjena zajedno s uskočkim vojvodom Nikolom Radićem doveo u kašteo Sućurac. General Lenković nagradio je spasitelja svoga tako, da ga je imenovao vrhovnim stražmeštrom u Senju. Suviše izdao mu je pohvalno i preporučno pismo, u kojem je potanko ispričao njegovo junaštvo i kako mu je život spasao, te zato njega i njegove potomke staležima vojvodine Koruške toplo preporučio. To je pismo pomno čuvao Pavao Ritter, te ga je dao i Valvasoru, da ga čita i njime se okoristi, što je kranjski povjesničar i učinio.

Rade Lopašić piše, da se u jednome popisu vojnikâ senjske kapitanije od god. 1615. spominje u Ledenicama kao porkulab neki Antun Ritter s mjesečnom plaćom od 10 forinti; jednako da se kao porkulabi navode neki Filip Ritter i Ivan (Hans) Ritter. Nije nemoguće, da su to sinovi kliskoga junaka i spasitelja Lenkovićeva.

Plemički grb
za Antuna Rittera i sina mu Pavla, podijeljen od cara i kralja Ferdinanda III. dne 15. listopada 1652.

U polovici XVII. stoljeća živu opet u Senju tri Rittera, tri brata, po imenu Antun, Juraj i Ivan. Prvi je otac Pavlov, drugi i treći jesu stričevi njegovi. Bit će da su se sva tri brata vrlo rano proslavila na bojnome polju, jer kralj Ferdinand III. izdaje 15. listopada 1652. u gradu Pragu svečanu povelju, kojom dariva Antunu Ritteru, ženi mu Doroteji Lučkinić i sinu Pavlu, i napokon rodjenoj braći (fratres carnales et uterini) Antunovoj Jurju i Ivanu ugarsko-hrvatsko plemstvo i grb. U povelji kaže kralj izrijekom, da im daje plemstvo za zasluge i vjerne službe njihove, učinjene „poglavito u tvrdinji našoj Senju" (potissimum in praesidio nostro Segniensi). Kraljevsku povelju obznanio i pročitao je poslije, naime 25. kolovoza 1653., protonotar hrvatskoga kraljevstva Ivan Zakmardy od Diankovca pred staležima i redovima hrvatskoga sabora u Zagrebu, te se tada nije nitko našao, tko bi se uzvišenju braće Rittera usprotivio, jamačno jer su svima bile poznate njihove zasluge za kralja i krunu njegovu. Značajno je, što se u kraljevskoj povelji Antunu Ritteru pridaje naslov „agilis", a nipošto „nobilis" ili „generosus", po čemu bi mogli suditi, da se za starije plemstvo njemačko porodice Ritter ili nije znalo, ili da ga naprosto nijesu priznavali.

Na početku kraljevske povelje od god. 1652. naslikan je i grb, što ga je kralj Antunu Ritteru i braći njegovoj podijelio. Grb sastoji od uspravnog štita, kojega je polje odozgo modro (nebeski svod), a odozdo zeleno (zemaljsko tlo). Poljem jaši konjanik (vitez) na bijelom konju; konjanik je odjeven u crvenu haljinu sa zlatnim gajtanima, modre hlače i zlatne čizme sa zlatnim ostrugama. Glava mu je po-

krita crvenkapom, koja je optočena krznom i urešena zlatnom čelenkom, u koju su zataknuta tri orlova pera. U desnici drži uzdignutu sablju krivošiju sa zlatnim balčakom, a ljevicom uhvatio je uzde. Nad konjanikom (vitezom) trepti u desnom uglu štita zlatna šestotraka zvijezda, a u lijevom rastući mjesec. Na štitu diže se okrunjena otvorena kaciga sa zlatnom rešetkom, a na kruni kacige stoji laktom poduprta i na desno okrenuta oklopljena ruka, držeći u pesti ravan mač sa zlatnim balčakom. Izmedju ramena i donje ruke smještena je zvijezda, slična onoj na štitu. S obje strane ruke stoji po jedno crno raskriljeno orlovo krilo, učvršćeno na kruni kacige. Plašt napokon, što se s kacige spušta naokolo štita, s desne je strane modar i zlatan, a s lijeve crven i srebren. Okvir, u koji je čitav grb smješten, lijepo je izradjen i urešen grbovima Ugarske, Hrvatske, Bosne i Dalmacije, napokon i dvoglavim orlom carske porodice Habsburga.

Braća Antun, Juraj i Ivan Ritteri, nagradjeni god. 1652. plemstvom ugarsko-hrvatskim i grbom, ističu se i dalje u Senju i Senjskoj kapitaniji. Naročito se odlikuje Antun Ritter. God. 1668. dne 22. listopada pribiva on sudu u kaštelu Senjskom, te zastupa ondje dva tuženika i moli milost za njih. God. 1673. i 1674. član je varoške uprave, te pribiva velikomu i malomu vijeću, kad se „gospoda suci, vlastela i poštovani pučani" sastaju, da odlučuju o potrebama „poštovane komunitadi". „Knez Anton Ritter" ne ubraja se u tima prigodama medju „gospodu vlastelu", nego medju „poštovane pučane". Poslije, oko god. 1687., ubrajali su Antuna Rittera jamačno u vlastelu senjsku, jer sin njegov Pavao te godine pjeva o njemu:

„Vivit adhuc genitor, regni qui gaudet equestri
Patriciique urbis gaudet honore status."

Dok se je Antun Ritter pod starije dane pretežito bavio varoškim poslovima, mladji se je brat njegov Juraj i dalje posvetio ratovanju. Sam Pavao zabilježio je u svojoj „Kronici" o svome stricu Jurju ovo junaštvo: „(God.) 1676. Juraj, moj stric, i Juriša Balenović od Senja samo četrnajsti na morju Napuljskom blizu Besta obstrti od Turak Mavritanov (kih je bilo u trih fustah aliti brzih brodih na pet sto) tako se dugo i vitežki harcuvaše, doklam Turci s velikom svojom škodom i špotom od Senjanov komaj oslobojeni odstupiše. Poginu u tom boju Turak blizu poldrugo sto, tulikaj ranjenih odide. Naši takoj vsi ranjeni ostaše, ali nijedan mrtav".

U povelji kralja Ferdinanda III. od god. 1652. spominje se uz Antuna Rittera i žena njegova, po imenu Doroteja Lučkinić (Luchkinik), kojoj bi takodjer podijeljeno plemstvo s grbom. Ta se je porodica Lučkinić dosad slabo spominjala u gradu Senju; ali nema sumnje, da je bila plemenita i hrvatska. Pavao Ritter pjeva god. 1687., kako je po ocu njemački plemić, a po majci hrvatski ili ilirski:

„Patre a Germana procedo nobilitate,
Per matrem Illyridum nobile duco ganus."

Od porodice Lučkinića (de Luka) poznat nam je još i brat Dorotejin, po imenu Jakov Lučkinić, kojega Pavao Ritter u jednoj svojoj pjesničkoj poslanici izrijekom označuje kao svoga ujaka (avunculus). Jakov Lučkinić, rodjen izmedju god. 1637. i 1640., bijaše svršio retoriku i filozofiju, a valjda i bogosloviju; zaredjen bi za svećenika god. 1666., a slijedeće godine 1667. postao je župnikom u Granešini kod Zagreba. Kao župnik u Granešini spominje se još u veljači 1679.; što se je poslije s njime zgodilo, da li je umro ili se kamo drugamo preselio, ne može se ustanoviti. Pavao je Ritter za svoga školovanja u Zagrebu a i poslije zalazio k svome ujaku u Granešinu, te nije nemoguće, da ga je baš ujak u Zagreb dozvao, te ga zborom i tvorom pomagao. Od porodice Lučkinića posvetio se je poslije još jedan član svećeničkomu staležu; bio je to pop Ilija Lučkinić (valjda sinovac Jakova Lučkinića), koji je živio u Senju, te odanle god. 1712. više hrvatskih pisama pisao Pavlu Ritteru u Beč. U tima pismima zove pop Ilija Lučkinić Pavla Rittera vazda „gospodine brate", a potpisuje se „vašega gospodstva sluga, brat i kapelan".

Pavao Ritter imao je dva brata i dvije sestre. Svi su bili mladji od njega. Jedan je brat umro još za djetinjstva; drugi brat, po imenu Juraj, učio je oko god. 1676. pjesništvo u gimnaziji (peti razred) u Zagrebu, a iza toga posvetio se je vojničkomu staležu. Godine 1683. proslavio se je Juraj prigodom podsade Beča po Turcima, služeći kao potkapitan u pukovniji grofa Ricciardija. Prigodom nekoga sukoba s Tatarima kod Petronella (ad Carnuntum) bijaše dopanuo rana; oporavivši se udario je jednom prigodom na tursku četu, oteo joj barjak i odrubio glavu barjaktaru, te barjak i glavu donio preko Dunava u carski logor. Drugom je prigodom opet dotjerao u kršćanski tabor ogromno mnoštvo deva. Godine 1684. na-

stavio je ratovanje u gornjoj Ugarskoj protiv Emerika Tekelije ; ali tu ga je u nekom boju zadesila junačka smrt.

Imena Pavlovih sestara nijesu poznata ; samo se znade, da se je jedna udala za senjskoga gradjanina (Juricu?) Frulića. Od toga je braka potekao A n t u n F r u l i ć, koji u jednom hrvatskom pismu od god. 1711. Pavlu Ritteru piše „gospodine ujče" i koji je oko god. 1720. bio „soldat pod nimškom kumpanijom u Senju".

God. 1698. živjeli su u Senju „Ivan (Giuan), Filip, Vuk (Vche) i Anton Ritter", koji su zajedno s ostalim brojnim plemićima i gradjanima općine Senjske ustali protiv braće Petra i Filipa Vukasovića. Ti su Ritteri po svoj prilici bili Pavlovi stričevići, naime sinovi njegovih stričeva Jurja i Ivana. Od tih se stričevića spominje god. 1702. Vuk Ritter, koji 12. rujna vodi parnicu s udovicom Ivana Mitrovića. Vuk Ritter imao je tada u Senju kuću, „ka je popria bila poštovanih patar sv. Mikule", naime redovnika sv. Pavla u Gvozdu kod Modruša.

II. Mladi dani Pavla Rittera.

Na početku prestupne godine 1652. baš u nedjelju 7. siječnja, dan iza Triju kralja, rodila je u varoši Senju Doroteja Lučkinić, supruga Antuna Rittera, prvo dijete, naime sina Pavla. Pavao Ritter rodjen je po tome one iste godine, kad je u Beču izišla štampom prva sustavna povjesnica hrvatskoga kraljevstva, naime zagrebačkoga kanonika Jurja baruna Ratkaja povijest kraljeva i banova hrvatskih (Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae). Iste godine, ali tek u listopadu, dobio je Antun Ritter zajedno sa suprugom, sinom i braćom ugarsko-hrvatsko plemstvo i grb. Pavao Ritter nije dakle bio rodjeni plemić ugarsko-hrvatski, nego je to postao tek kao dijete od devet mjeseci i nekoliko dana.

Pavao Ritter sjećao se je u svojim zrelijim godinama i svoga rodjendana i godine svoga rodjenja. Godine 1682., kad bijaše prevalio već tridesetu godinu svoga života, te se našao razočaran od mladenačkih sanja svojih, ispjevao je elegiju na uspomenu svoga rodjendana, u kojoj se je gorko izjadao na svoju dosadanju nedaću u životu. Evo te tužaljke u doslovnom prijevodu hrvatskom:

O svojem danu rodjenja 7. siječnja.

Prijatelj dan rođenja prijâšinu čestita dobrom
Želeć, da mu se dan štò duljê povraća taj.
A i običaj sviju svečárâ je rodnoga dana,
Da ko najveći god rodni svetkuju dan.
I jâ običaj taj ne osùđujêm, jer se pristòjî,
Neka se drži sad, nek i budúćnôst ga zna.
Ali zar bih si ja čestítao? treba li, — ne znam —
Po običáju da svôj rodni proslavim dan?
Lijep je običaj dašto, od žića ništa nam draže;
Mene ni jèdno to nâ radôst nè gonî baš.
Jer bih, ako mi Sreća povòljnijâ nè budê òdsad,
Nego što mi je svedj bila do ovoga dne,

Želio da mi se žívu ne pòvrâtî više ni jedan,
I za pogreb da môj bude mi sjutrašnji dan.
Onaj se smrti treba zac'jelo bojati manje,
Kojemu ovdašnji v'jek manje ugodan bi.
Kôliko òd hûdê sreće u v'jeku svom ne pretŕpjeh,
Prije no obraz se moj maljama osuo tek![1]
Tko bi vjêrovat mogo? sudbìna mi prêvarî mater;
Često je, vjerujem sad, Jova[2] spopao gnjev.
Noću bo, boginja pred što iznèst će me ìz vrta[3] vanka,
Ona je usnila san, da joj u krilu je cv'jet.
Ì kad sam s pljeskom ja u nedjelju ugledo svijet,
„Velik˘na porođaj taj", rekla je, „polažem nad."
Cv'jet taj prêvarî tebe Dorôteju, draga o majko,
Zimskih bo rúžâ duh[5] osjeti jedini on.
Nikake utjehe dosad za pŕvênca nè vidîš svoga,
Često je Sunčev dan[4] njemu osvànuo mrk.
Nèpostojânôm san nas zaluđuje utvarom noćni,
Kako nam brzo što dâ, tako nam oduzme to.
Mnogi mi mnogo sreće obricati gatajuć znaju,
Ali mi poslije šest lustara[5] vijeka mog
Teško je dobru se nádat pod téškîm bremenom zala;
B'jednom daleko je smrt, sretnomu evo je nâ.
Ì krîž meni se davno da bilježi započe treći,
Ali ne znadem reć različnih križeva broj.
Što sam gode dosàda na hrvatskom jeziku piso,
Prvi i posljednji jad meni zadade to.
Komu se sreća smijèšî, poskakuje dobro; i jánjac
Skače nàsâv se sit, skače i médo sit.
Proročkim nagonom zalud božánstvâ poštujem devet[6];
Dobre pjesnike kob često prevari zla.
Preslavni Nazon[7] poslan na ôbalu Crnoga mora
Kôliko pôdnese sve na moru, nâ sûhu zla!
Ipak bih želio postić proréčenê mjesece meni,
Makar i podnio što; trpjet mi vična je ćud;
Dà vidîm bar, završit sudbìna kako li kani
(Meni nemila svedj) moja tolîkâ zla.
Nèk blâgê zv'jezde sreću donèsû pjesniku mladom,
Ì Pârka[8] milosna još dala mu staračku dob!
Ko što je mater bórbâ upòznao, tako što prîjê
Nèk vidî, da mu se zla òkrêćê nà sreću kob.

---

[1] t. j. prije, nego sam postao mladićem (= u djetinjstvu). [2] = Jupitera. [3] v r t znači ovdje ‚materina utroba'. [4] S u n č e v d a n = nedjelja. [5] 30 godina. [6] d e v e t b o ž a n s t v a = devet Muza; pjesnik hoće da kaže: uzalud se bavim pjesništvom. [7] = rimski pjesnik Ovidije. [8] = boginja sudilja.

Muze neka mu lovor saplètû, Napéje[1] vijènce,
Â zlâta neka mu dâ Júna[2] i boginje sve.
Neka ga ûtvrdî Krepost i Harite, Časti nek prate,
Ì Slava neka mu još bogat otvori put.
S bozi mu, s boginjama nek naklonjen bude Apólôn,
Dokle ostaviv sv'jet nè nâdjê nâ nebu stân.

Još je ljuće probugario Pavao Ritter nakon navršene pedeset i prve godine svoje, kad u svom djelu „Dva stoljeća plačne Hrvatske" (Plorantis Croatiae saecula duo) uz godinu 1652. spominje svoje rodjenje u Senju. Plačna Hrvatska tuguje (u hrvatskom prijevodu) ovako:

Posl'je početka ljeta pedèsêt i drûgôga[3] rodi
Viteza Pavla Senj, za vèlike sposobna dosta
Stvari, no sreće slabe; jedàmpût on će imèna
Moja[4] û djela možda pohranit, što propasti ne će.
Nèzahvâlnu će ipak domáju svoju upòznat,
Nestalne pritelje[5] svoje i náde isprazne posve,
Jer će živjet u v'jeku, u kôm će se hrvatska krepost
Smànjati, te će se svatko za svòje starati dobro,
Zà općê nitko, a ôn će o stvarima časnima više
Nego o korisnim mislit. U tàkôj je plêmenit kušnji.
Napredak u kući svojoj za hvalu ì slavu držat
Prosti vesèlî svijet. Sudbìna kad nam istèčê,
Òd srećê dare gubímo, a jedini ostaje za nas
Nepropàdljivî glas o kreposnom našem živòtu.

Značajno je u tim stihovima, što Pavao Ritter god. 1703., deset godina prije smrti svoje, nagoviješta, da će njegova djela, u kojima je zapisao tužne i slavne dane svoje domovine Hrvatske, ostati možda za vječna vremena (perpetuis mandabit forsitan actis).

U ono doba, kad je Pavao Ritter ugledao svijetlo svijeta, bio je njegov rodjeni grad Senj posve hrvatska varoš. Istina, vlast Uskoka, osobito na moru, bila je već od trideset godina natrag slomljena, pače mnoge uskočke porodice bijahu preseljene u nutarnju zemlju; no uza sve to ostalo je u varoši dosta uskočkih porodica, koje su se zadobavile gradjanstva, pače i plemstva Pa i njemačka četa, koja je nakon uskočkoga rata imala zamijeniti stare Uskoke, brojila je tijekom godina sve manje pravih Nijemaca, već su se u nju sve više vrstali domaći ljudi. A i oni njemački vojnici,

[1] = vile dolinkinje. [2] = Junona (Jupiterova žena). [3] Misli se u 17. vijeku (t. j. g. 1652.). [4] To govori „plačna Hrvatska", i zato se zamjenica moja tiče nje. [5] Pokraćeno mjesto prijatelje.

koji su u Senj dolazili, za kratko su se vrijeme posve pohrvatili osobito kad su se ženili kćerima senjskih gradjana i žitelja. Pa tako je u Senju i u privatnom životu i u javnom gospodovala hrvaština, naime lijepa čakavština s primjesom štokavštine. Njom su pisani ne samo zapisnici velikoga (generalnoga) i maloga vijeća varoškoga, koja su se skupljala u „kancelariji", nego i spisi suda, koji se je sastajao u „kaštelu Senjskom", i kojega su uz gradjane bili članovima ljudi vojničkoga staleža (vojvode, zastavnici, bohtmeštar i profoz). Na tom se je sudu koji put sudilo i „polag kriegs-artikulov". Napokon je dotle došlo, da su u Senju bili njemačkoga roda tek neki viši časnici, kao veliki kapitan senjske (primorske) krajine, onda potkapitan i vojni pisar, dok je u „njemačkoj četi" od nekih 70 do 80 momaka bio tek po koji Nijemac. A pored njemačke čete bila su u gradu još tri vojvodstva (svako po 30—35 ljudi), beziznimno sami Hrvati. Jednako su u ostalim gradovima senjske kapitanije (Ledenice, Otočac, Brinje, Prozor) stajali u posadama hrvatski momci, potomci nekadanjih Uskoka.[1]

God. 1658. postao je velikim kapitanom Senja i senjske (primorske) krajine grof Petar Zrinski, poslije ban i pjesnik hrvatski. Slavni taj junak bio je veliki kapitan primorske krajine ne samo po imenu, nego i po djelima. Za svoje kapitanije (1658.—1663.) boravio je mnogo puta u varoši Senju, gdje je 1660. i 1661. izdavao i hrvatske povelje u prilog varoškoj općini (komunitadi) i venturinima.[2] Ali grof Petar Zrinski branio je takodjer odlučno povjerenu mu kapitaniju, naročito od Turaka. Osobito pak proslavio se je pobjedom svojom nad Turcima, suzbivši ih 16. listopada 1663. kod Jurjevih stijena blizu Otočca (izmedju Vrhovina i Doljana). Mladomu, tada tek jedanaestgodišnjemu Pavlu Ritteru duboko se je negdje usjekla u pamet sjajna prikaza nedobitnoga junaka, pa je on poslije u svojoj „Kronici" o toj pobjedi ovo zapisao: „1663., 16. dan listopada. Zrinski Petar, glavar senjski, s malum vojskum razbi Ali-pašu Čengijića na Jurjevih stenah pri Gacki, koj paša bil je nakanil Brlog opaliti

[1] Godine 1657. brojila je senjska (primorska) kapitanija 539 vojnika (Hrvata i Nijemaca), koji su primali plaću godišnjih 44.052 forinta. Od tih bila su u samoj varoši Senju i tvrdinji Nehaju 252 momka; ostali su bili razmješteni u Brinju, Otočcu, Ledenicama, Prozoru, na Rijeci i Trsatu. God. 1698. bila su u „njemačkoj kompagniji" samo 4 Nijemca, svi drugi bili su Hrvati.

[2] Venturini = pribjezi iz mletačkih oblasti.

i druga zla počiniti. U tom razboju mnogo vridnih viteških Turak poginu. Upade u sužanjstvo Baxi-beg, pašin brat, vrli starac, aga janičarski, i već ostalih dobroga glasa i viteškoga spomena Turak".

Nije zabilježeno, gdje je Pavao Ritter polazio prvu, početnu školu ; ali nema sumnje, da je to bilo u rodnom gradu. Ta u Senju, stolici biskupa i kaptola, opstojala je ne samo početna škola, nego i neka viša škola, u kojoj su se pripravljali za svoje zvanje popovi glagolaši. Pače tadanji biskup senjski Petar Mariani (1650.—1665.), koji je stolovao na Rijeci, nastojao je oko toga, da čak u pojedinim župama svoje biskupije osnuje neku vrst latinskih škola za dječake (ut scholas parvulorum latinas in singulis parochiis erigerem), pa se je radi toga podiglo na njega glagolaško svećenstvo bijedeći ga, da radi hrvatsku službu Božju ukinuti i latinsko bogoslužje uvesti. Tko je tada na početnoj školi u Senju poučavao, ne znamo ; no po svoj prilici da su kao i u Bakru vršili taj posao kanonici, kojih je u varoši dvanaest bilo. Možda je Pavlu Ritteru bio učiteljem potonji opat, vikar i prepošt senjskoga kaptola, doktor Toma Hreljanović († 1681), kojega se Pavao poslije rado sjeća, te ga u jednoj svojoj pjesničkoj poslanici zove „dragim stricem" (patrue chare). A ipak nije mu bio rodjeni stric.

Kako su tada Senj i senjska krajina bili u tijesnoj svezi s Kranjskom i Štajerskom, mnogi su mladi Senjani, željni viših nauka, polazili isusovačku gimnaziju u Ljubljani, a zatim isusovačko sveučilište u štajerskom Gracu. Pavao Ritter nije učio latinske škole ni u Ljubljani ni u štajerskom Gracu, nego u Zagrebu, i to u isusovačkoj gimnaziji u kr. slobodnoj varoši na brdu Gracu kraj Zagreba. Nije poznato, što ga je dovelo u Zagreb, ako ga nije dozvao ovamo ujak Jakov Lučkinić, poslije župnik u Granešini.

U jednoj svojoj pjesničkoj poslanici od godine 1676., koju je Pavao upravio Vinku Brajkoviću, jamačno drugu svome iz djetinjih dana, piše on, da je dosad d v a p u t š e s t (dakle dvanaest) godina sproveo izvan rodnoga grada, te je prvi dio posvetio naucima, dok je drugi provodio medju velikašima prijateljima, od kojih ga svaki ljubi kao otac. U latinskom izvorniku glase ti stihovi doslovce :

Bis senos alibi transegimus hactenus annos,
Quorum pars studiis prima dicata fuit ;
Altera consumpta est magnates inter amicos,
Horum me quivis more parentis amat.

Sudeći po ovim podacima došao je Pavao Ritter u Zagreb nekako god. 1665., u svojoj trinaestoj godini, u doba, kad je rektorom isusovačkoga kolegija bio glasoviti hrvatsko-kajkavski spisatelj Juraj Habdelić, profesor pjesništva (ili petoga razreda gimnazije) Ivan Despotović stariji, a profesorom retorike (šestoga razreda) Franjo Jambrehović. Ritter se je i poslije rado sjećao tako Despotovića kao i Jambrehovića. Dne 17. listopada 1702., u svojoj pedeset i prvoj godini, ispjevao je pjesmu Franji Jambrehoviću, u kojoj uz ino kaže i ovo:

Immemorem ne forte tui me dixeris esse,
Has ad te mitto, vir venerande, notas;
Ut procul absentem raro fortuna videre
Admittit, menti non, meminisse, negat.
Mente tuum recolo, Francisce, frequenter amorem,
Qui mihi adhuc puero rite colendus eras.
— —
— —
Tu quoque tui Equitis, qui iam canesco per annos
Atque magis curas, sis aliquando memor;
Et quem vir iuvenem complexus amore paterno est,
Neve senescentem desine amare. Vale.

Ne samo poglavara svojih, nego i nekih drugova svojih sjećao se je poslije Pavao Ritter u svojim pjesmama. Najviše bijahu mu srcu prirasli barun Aleksandar Mikulić od Brokunovca, potonji biskup zagrebački, onda Ivan Despotović mladji (sin Tome Despotovića i Ane Bukovački), i napokon Petar Gattjany (Gattšany, Gattchany), koji je nakon svršenih nauka kroz mnogo godina vršio službu plemićkoga suca u varaždinskoj županiji. U jednoj pjesničkoj poslanici od god. 1677. ili nešto poslije tuži se tada u Kranjskoj živući Ritter svome nekadanjemu drugu Gattjanu ovako:

Percipe dilecti quondam, dilecte, sodalis,
Non tibi non nota carmina scripta manu.
Haec tibi transmittit Paulus cognomine Ritter,
Cum nequeat tecum verba diserta loqui.
Inter Japideas vivo procul abditus alpes
Saepe et saepe memor Zagrabiensis agri;
Saepeque amicorum memor, et persaepe meorum,
Quos mihi Graecano in monte dedere scholae.
Primus eras inter nostros, Gattjany, sodales,
Inter confratres Despotovichus erat;
Unus et alter abest, absunt quin penitus omnes,
Fratris, amici sum hic atque sodalis egens.

Osobito se Pavao Ritter tuži Ivanu Despotoviću mladjemu, kojemu bijaše više poslanica upravio, a na nijednu nije dobio odgovora. Kad mu se na prvu poslanicu s hrvatskim stihovima nije odazvao nekadanji drug u školi, zabugario je Ritter u drugoj latinskoj poslanici ovako:

Scripta, quod illyrico mea nuper epistola versu
Jam fuerit manibus tradita, spero, tuis,
Qua tibi fraterni puram testabar amoris
Pectore in hoc Equitis rite vigere fidem;
Qua petii, reddas me certum, frater amice,
Quo tibi versatur sorsque salusque statu?
Nulla tamen sunt lata meis responsa petitis,
Scripsisses: Valeo, tu quoque, Paule, vale!
Si prima in memorem revocares tempora mentem,
Culpandus te ipso iudice, crede, fores,
Postquam desistis fidum redamare sodalem,
Qui tibi germano plus quasi fratre fui;
Unus utrique animus fuit, unum velle; nec hospes
Alter in alterius aede, patronus erat.
Turcica vincla pati pro te, mortemque cruentam
Promptus eram semper, tu ratione pari.
Mirati socii, professoresque scholarum,
Vidisti, nostras saepe fuere vices.

No ni na ovu poslanicu ne bi Ritteru odgovora, budi što nije stigla Despotoviću u ruke, budi što posljednji nije više mario za svoga pobratima i školskoga druga. Zato ga je Pavao nakon nekoga vremena opet potražio novom pjesmom, u kojoj mu ojadjeno spotiče:

Inclyta Despotum, frater dilecte, propago
Salve sis, vitam si modo ducis adhuc.
Ignoro fateor, mundi qua parte moraris,
Instituunt dubiam sic mea scripta viam.
Nulla etenim pridem de te mihi littera venit,
Peccas, incertum me faciendo tui.
Non ita spondebas Graecani montis in urbe,
Cum discessuro basia moesta dabas!

Medju drugovima, s kojima je Pavao Ritter u gimnaziji učio, bio je i neki Franjo Nittray, poslije župnik sv. Marka u Zagrebu. Taj se nekadanji sudrug nije god. 1710. baš najljepše ponio prema Ritteru, pa je došlo izmedju njih do zavade radi Pavlove kuće u varoši na brdu Gracu kod Zagreba. Tom je prigodom Ritter svoga bivšega suučenika saletio paprenom poslanicom, u kojoj mu

je uz ino zaintačio, kako je kao djak bio medju posljednjima, i kako je svećenička haljina njegova uglednija od njega sama. Ujedljivi ti stihovi glase u latinskom izvorniku:

Sat bene nam memini, nec tu, Francisce, negabis,
In primis una nos studuisse scholis;
Non utriusque pari viguit tamen ordine virtus:
Ultima te, prima ast me tenuere loca.
Nec plus legisti tu post, nec plura probasti,
Quo merito iam tu dignior esse velis?
Unica respectum vestis tibi vendicat istum,
O isto vestis dignior ergo viro!

Pavao Ritter, koji se u ovim stihovima hvali, da je kao djak bio na prvim mjestima, završio je svoje naukovanje u zagrebačkoj gimnaziji retorikom ili šestim razredom. On to u više mahova izrijekom sam spominje. Zašto nije svoje nauke nastavio u filozofskom fakultetu, kojega su tada opstojala tri tečaja u isusovačkoj akademiji, ne može se pravo razabrati.

Negdje god. 1670., kad je Ritteru bilo devetnaest godina, baš u vrijeme urote Petra Zrinskoga i Krsta Franje Frankopana, prekida on svoje nauke u Zagrebu. Što je on poslije toga tri ili četiri godine radio, nema izvjesnih podataka, pa ni on sam potanko ne izlaže. Tek u svojoj autobiografiji, koju je 29. lipnja 1687. u Beču sastavio za olomučkoga biskupa Karla Lichtensteina, pripovijeda on posve kratko u osam stihova, kako je on nakon svršene retorike u Zagrebu obilazio i razgledavao neke zemlje i kraljevstva, koja su bila u susjedstvu njegovoj hrvatskoj domovini, pa je tako putujući svijetom došao i u Rim (limina sancti Petri). Vrativši se iz Rima opet je obilazio susjedne pokrajine Hrvatskoj, nastojeći, da se upozna sa slavnim muževima. Podjedno je prilježno učio različita, no časna umijeća, jer mu plandovanje nije nikada duši ugadjalo. U latinskoj pjesmi opisuje Ritter to svoje putovanje i dalje naukovanje ovako:

A quo nam Zagraba (slavne sic dicitur) urbe
Facta meis studiis Suada coronis erat,
Inviso patriae contermina regna Croatae,
Osculor et divi limina sancta Petri.
Indeque vicinis iterum versatus ab oris
Egregiis cupii cognitus esse viris;
Discebam varias, sed honestas sedulus artes,
Otia namque animo non placuere meo.

Vrijedno bi bilo ustanoviti, kad je mladi, jedva dvadeset godina prevalivši Ritter došao u Rim, kako je dugo ondje boravio, što je ondje radio, i što je ondje kanio polučiti? Da li je u Rimu pohodio gostinjac ilirski sv. Jeronima, u kojem su se redovito zaklanjali putnici iz južnoslavenskih, a naročito hrvatskih zemalja? Ta same god. 1676. podvorio je hospital sv. Jeronima 303 hodočasnika iz ilirskih pokrajina! Gotovo nema sumnje, da je Pavao Ritter za boravka svoga u Rimu bio u gostinjcu sv. Jeronima. Ako se je pak u njemu zaklonio, jamačno je ondje vidio znamenitoga tada povjesničara, Trogiranina Ivana Lučića (Lucius), koji je još od god. 1654. ondje živio i 1679. ondje umro, te u zbornoj crkvi sv. Jeronima našao svoj grob. Baš nekoliko godina prije dolaska Ritterova u Rim, naime god. 1666., bijaše Lučić štampom izdao u Amsterdamu svoje monumentalno djelo o povijesti Dalmacije i Hrvatske (de regno Dalmatiae et Croatiae libri sex), te je Ritter, ako ne prije, a to sada doznao za to djelo dičnoga Trogiranina. A nije nemoguće ni to, da je tada već sedamdesetgodišnji starac mladoga Senjanina, koji je još od školskih klupa rado gradio hrvatske stihove, kojom blagom riječcom ohrabrio na dalji rad. Možda se je sve to dojmilo tako Pavla, da je i sam iza nekoga vremena stao proučavati povjesnicu hrvatskoga kraljevstva i naroda. Potanja potraga u Rimu mogla bi to pusto nagadjanje ili utvrditi ili pobiti.

Što Pavao Ritter pjeva, da je nakon povratka iz Rima opet boravio u pokrajinama u susjedstvu Hrvatskoj, može se popuniti i drugima vijestima. Znade se naime za izvjesno, da je dvije godine i više živio u Kranjskoj. Njegov stariji suvremenik i osobni prijatelj, slavni povjesničar barun Ivan Weikhard Valvasor u svome djelu „Die Ehre des Herzogthums Crain“ (Laybach, 1689.), pišući o životu i djelima svoga mladjega suradnika Rittera, kaže izrijekom, da je on god. 1676. i 1677. boravio kod njega u gradu Wagensbergu (slovenski „Bogensperg“) u donjoj Kranjskoj. Valvasor piše doslovce: „Als er (Ritter) im Jahr 1676. und 1677. bei mir zu Wagensberg war, hat er ein grosses Buch in 4°, Exercitium poeticum intitulirt, geschrieben, darinnen mancherlei artige Carmina zu finden“.

Pavao Ritter zalazio je u Kranjsku jamačno više puta i prije god. 1676., možda još za svoga djakovanja u Zagrebu. Čini se, da se je već tada koji put svraćao tamošnjemu barunu Wolfgangu

Adamu Mordaxu, koji je bio prijatelj oca mu Antuna, i koji ga je ljubio poput pravoga oca (nam baro Wolfgangus Mordax, mei patris amicus, me veri fateor more parentis amat). Barun Mordax boravio je u ono vrijeme vrlo mnogo u donjoj (srednjoj) Kranjskoj, gdje je kod varoši Novoga mjesta ili Rudolfova (Neostadium) na jugu rijeke Krke imao svoj zasebni grad, zvan tada „Najhof" (Neuhof, slovenski „Pred malem mostekom" ili „Mostek"). Sasvim je prirodno, da se je Pavao u gradu svoga poočima sastajao i upoznavao takodjer s drugom vlastelom i velikašima vojvodine Kranjske. Tako se je tada, ako ne već prije, sreo s plemićima Gušićima, koji su bili porijeklom i starinom Hrvati (od Gušić-grada i Brloga), ali su poradi neprekidnih turskih provala morali ostaviti svoju nesrećnu domovinu, te se preseliti u Kranjsku, u Metlički kraj kod Kupe, gdje su držali više gradova i imanja (Poganci, Zaboršt ili Forst i dr.). Od tih su Gušića bili tada na glasu Ivan Sigismund (gospodar grada Zaboršta = Forst), nedavno potkapitan senjski i zapovjednik primorske krajine, a sada pješački kapitan u donjoj Kranjskoj; nadalje sinovac njegov Ivan Juraj († 1689), vlasnik Graca u Metličkom kraju i kapitan na hrvatskoj krajini u Tovunju. Boraveći pri barunu Mordaxu upoznao je mladi Ritter takodjer spomenutoga već baruna Valvasora, a jamačno i najuglednijega i najimućnijega velikaša kranjskoga Ivana Weikharda Auersperga (1615—1677.), koji je prvi od svoje porodice god. 1653. postao državnim knezom njemačkoga carstva. Možda je Ritter tu našao i Ivana Karla Portnera, poslije potkapitana u Senju, s kojim se je tijesno sprijateljio.

Vjerovatno po preporuci očeva prijatelja Mordaxa primljen bi mladi plemić Ritter iza nekoga vremena na dvor kneza Ivana Weikharda Auersperga, koji je uz ine brojne gradove i posjedovanja imao svoju palaču u Ljubljani. Ne zna se, da li je Ritter na dvoru Auerspergovu služio kao vitez, ili je bio možda drug kneževu sinu Franji Karlu, koji je bio od njega za osam godina mladji (rodjen 1660.). Svakako se je bavio tada vježbanjem u oružju i jašenjem, jer u jednoj potonjoj poslanici Portneru piše izrijekom:

Quo colui Zagrabas adolescens tempore Musas,
Atque ardor, sociis praevaluisse, fuit;
Sed postquam calamumque scholis chartasque reliqui,
Accinctus gladio gyro frequenter equos,
Rarus animus primas vocat ad solamina Musas,
Jamque ad scribendum est dextera pigra mihi.

Ritter nije medjutim dugo izdržao na dvoru kneza Auersperga. Već nakon nekoliko mjeseci dodijao mu je vojnički život, pa je opet zaželio pjesnikovati. U netom spomenutoj poslanici Portneru nastavlja ovako:

Vix tamen explevit proprium ter Cynthia cursum,
Quod mihi, chara prius, suasa Poësis erat,
Coepi iterum fabricare metrum .....

Pored želje za književnim radom saletila je Pavla još i bolest očiju. Kako nije bilo nade, da će mu u maglovitoj Ljubljani oči ozdraviti, ostavio je službu kod kneza, pa se je preselio k barunu Valvasoru u Wagensberg. O tom piše četiri mjeseca nakon svoga odlaska iz Ljubljane mladomu Franji Karlu Auerspergu u stihovima:

Luna quater nitidum caput extulit orbe repleto,
Et nova pro quinto cornua mense levat,
Quod, Francisce, tui celsa genitoris ab aula
Discessi coeli pro melioris ope.
Aegrotis oculis est aura nociva Labaci,
His Bogenspergi purior aura favet.

I nekadanjemu drugu svojemu, Ivanu Despotoviću, najavio je poslije Ritter svoj odlazak iz Ljubljane i dolazak u Wagensberg ovim stihovima:

Inter Carniolos non parvo tempore vixi,
Cum Mordox Ada, Gussitioque meis;
Principis Auspergi post sum versatus in aula,
Fors ultra votum favit ubique meum.
Cuncta mihi ad nutus ibant sub Principe grato,
Sed nocua est oculis aura Labaca meis;
Hinc me Valvasor Bogensperg duxit ad arcem,
Affectos oculos sanior aura iuvet.

Barun Ivan Weikhard Valvasor (1641.—1693.), kod kojega se bijaše Pavao Ritter god. 1676. udomio, pripada medju najumnije i najpožrtvovnije muževe, što ih je vojvodina Kranjska rodila.[1] On nije mnogo školskoga praha gutao (svršio je samo retoriku u Ljubljani), ali je po tadanjem običaju mnogo po svijetu putovao, te tim načinom mnogo naučio. Pohodio je Austriju, Beč i Njemačku, Italiju (Mletke), onda Afriku, odakle je doplovio u Toulon; u Francuskoj boravio je preko dvije godine (1670.—1672.), gdje je najdulje ostao u Lyonu, učeći historiju i arheologiju; napokon se je iz Pariza preko

[1] Radics Paul von, Johan Weikhard Freiherr von Valvasor. Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen. Laibach 1910.

Njemačke, Švicarske i Italije vratio u svoju domovinu. Oženivši se Anom Rozinom Grafenweger kupio je još iste godine 1672. grad Wagensberg (na jugu Save i varoši Litije) u donjoj Kranjskoj, u kojemu je redovito prebivao. Taj starinski grad sa četiri pročelja pretvorio je on u neku vrst akademije ili „m u z e j a“, kako ga je sam volio nazivati; u nj je smjestio dragocjenu i s velikim troškom nabavljenu knjižnicu od nekih 10.000 svezaka, zatim skupocjenu zbirku slika i nacrta, onda zbirku matematičkih instrumenata, bogati kabinet starih pjeneza, i napokon zbirku ruda i okamina iz Kranjske, koju bijaše putujući po zemlji većinom sam skupio. Sve to bijaše udesio poglavito za to, da sastavi i onda štampom izdade u velike zasnovano geografsko-historijsko djelo, u kojemu bi riječju i slikama prikazao cjelovitu sliku svoje domovine Kranjske, i to ne samo, kakova je tada bila, nego i za svih predjašnjih stoljeća. A da bude prošlost Kranjske, koja je tada obuhvatala takodjer Rijeku i istočnu Istru, što razumljivija, namjerio je pridodati takodjer čitavu tadanju hrvatsku krajinu (zajedno sa senjskom kapitanijom), pa i neka znatnija mjesta tadanje gradjanske Hrvatske (kao Zagreb), koja su bila u susjedstvu njegova zavičaja. Tu dakle u Wagensbergu imalo se je izraditi veliko djelo njegovo „Die Ehre des Herzogthums Krain“. Sasvim je prirodno, da su onda uz priprave za glavno djelo nastala i neka manje znamenita djela.

Valvasoru je za izvadjanje tako ogromnoga zadatka trebalo i suradnika svake ruke kao spisatelja, učenjaka, risača, pače i bakrorezaca. I tako je okupio u svome gradu Wagensbergu više književnika (Erazam Francisci), risača i bakrorezaca (Wierix, Peter Mungersdorf, a naročito Andrija Trost). Valvasor je pače i sam naučio praviti bakroreze. Za suradnika uzeo je tada i dvadesetpetgodišnjega Pavla Rittera, koji mu je mogao lijepo pomagati pri hrvatskim stvarima, jer je poznavao i krajinu i gradjansku Hrvatsku.

Od god. 1676. boravi dakle Pavao Ritter poglavito u Wagensbergu, zalazeći odanle često k svome poočimu Mordaxu u Najhof, i putujući više puta sa svojim domaćinom po Kranjskoj i po Hrvatskoj. Uza to je marljivo proučavao Valvasorovu bogatu knjižnicu, pače se uz Valvasora stao učiti raznomu umijeću, naročito rezanju u mjedi i mjeračini. U jednoj svojoj poslanici, pisanoj u Wagensbergu, piše Ritter senjskomu potkapitanu Portneru:

Grad Wagensberg (Bogensperg) u Kranjskoj, u doba Valvasorovo.

Bakrorez Pavla Rittera.

Ad Carnos iterum redii, nam Carnia multum
Complacuit genio, patria vestra, meo;
Egregios in ea nanciscor semper amicos,
Et penes in variis artibus eruđior.
Seu pingo fulvum pellucida vitra sub aurum,
Seu ceram in formas flecto premoque novas;
Seu cupro teneras regionum incido figuras,
Metiri aut terram disco, vel astra poli.
Artibus his aliisque animus recreatur amicus,
Queis arx Bogensperg facta palestra viget.

A o svome domaćinu Valvasoru javlja Ritter vanu Despotoviću mladjemu:

Quem[1] penes existens vidi đidicique, cupido
Quae vidisse điu, quae đidicisse, fuit;
Illi namque novem pandunt Helicona sorores,
Cumque Urania syđera in axe notat.
Ipse Europeas peragrans Africasque per urbes
Artibus in raris non habet usque parem.

Učeći razna umijeća kraj svoga domaćina i pomažući ga pri pribiranju gradje za njegovo djelo nije se Ritter iznevjerio ni pjesništvu. Sve do ovoga boravka svoga u Kranjskoj pjevao je u hrvatskom jeziku, potaknut jamačno „Adrianskoga mora Sirenom" od grofa Petra Zrinskoga, koja bijaše još god. 1660. u Mlecima izašla; ali kako su tadanji kranjski velikaši slabo razumjeli hrvaštinu, stao je sve više graditi stihove u latinskom jeziku. Sam Ritter spominje to u jednoj svojoj poslanici Ivanu Despotoviću mladjemu, dodajući, da u Kranjskoj živi doduše slavenski narod, ali da običaje pisati njemačkim i latinskim jezikom. Značajno to mjesto glasi izvorno ovako:

Hactenus Illyrico scribentem, Carnia, versu
Persuasit latio scribere đ(e)inde metro;
Slava sit istius quanquam gens incola terrae,
Teutonica et latia scribere voce solet.

Možda su kranjska gospoda salijetala Rittera, da pjeva i u njemačkom jeziku; ali njemu, potomku alzacijskih plemića i vojničkomu sinu, bila je ipak nijemština već tudja. U jednoj poslanici senjskomu potkapitanu tuži se naročito, kako mu nije lako da uči njemački jezik (sic neque Teutonicam facile est mihi discere linguam). Ta on je bio sin hrvatskoga primorja, rodjen u uskočkom gnijezdu!

[1] Niame „Valvasorem".

Značajno je, da sam Ritter brojne pjesme svoje nije smatrao za vrijedne, da ih sačuva, pa ih je stoga i uništio. U poslanici opatu Tomi Hreljanoviću kaže izrijekom:

Hic aliquando leves compono per otia versus,
Ad solidum necdum Musa peregit opus;
Nam conscripta prius relegens lacerata rejeci,
Judicium cum annis nempe crescere solet.
Saepe tamen meditor, modicis quod viribus aptum
Primula iam tandem Musa moveret opus?

Od latinskih pjesama, što ih je Pavao Ritter god. 1676. i 1677. u Wagensbergu ispjevao, i koje su po Valvasoru imale napis „Exercitium poeticum", čini se, da se je ipak nešto sačuvalo. Jesu to pjesničke poslanice, koje je sam pjesnik u starije dane svoje pokupio u zbornik s napisom „Eq(uitis) Pauli Ritter epistolarum metricarum liber primus (i liber secundus).[1] Prva knjiga sadržaje 26 poslanica, a druga (krnja) samo 9. Pjesme u prvoj knjizi potječu nesumnjivo iz rečenih godina, a one u drugoj donekle iz nešto kasnijega doba. Iz tih poslanica povadjeno je poglavito, što je dosad izloženo o njegovu naukovanju, putovanju i pjesnikovanju; no imade u njima još daljih podataka za njegov boravak u Wagensbergu i Kranjskoj. Suviše ima pjesničkih poslanica na ljude, o kojima nije bilo dosad spomena.

Tek što se je Ritter ponešto u Wagensbergu udomio i na očima ozdravio, pošao je na naporni put kroz nekih deset dana po rdjavom, kišovitom vremenu. Bit će da je pratio baruna Valvasora.[2] Od toga putovanja razboljela mu se desna ruka tako, da je nabrekla i osula se crno-grimiznom oteklinom. Neki nevješti kirurg kušao mu je usijanim gvoždjem ruku izliječiti, ali je tim samo oteklinu i boli ojačao. Ritter piše, valjda iz Wagensberga, očajnu poslanicu svomu poočimu Mordaxu, u kojoj mu javlja, da će sutradan poći u Ljubljanu potražiti liječnike, koji će valjda zlo ukloniti, pa ako možda ne umre, vratit će se za koji dan kući i izvijestiti poočima o svome stanju. Medjutim Ritter nije pošao ravno u Ljubljanu, nego se je prije svratio u Najhof, gdje ga je Mordax zadržao kroz nekoliko dana.

---

[1] Čuva se u arkivu jugoslavenske akademije sa signaturom II. d. 147.

[2] Ritter pratio je takodjer Valvasora jednom zgodom u grad Otočac ili Otočec (Wördl) na otoku rijeke Krke, koji je nekad pripadao Lenkovićima, a tada mu je bio gospodar neki Jakov Sunce (Solnce). Pavao ostao je sa svojim domaćinom u Otočcu dva dana, kako to sam piše u poslanici gospodaru grada

Ne zna se pače, da li je zaista pošao u Ljubljanu ; no bit će da mu je odlanulo, jer se više na ruku ne tuži.

Zalazeći i poslije često iz Wagensberga u Najhof jednom mu je prigodom poočim svjetovao, da se kani dosadanjega nestalnoga života, pa da stane o tom razmišljati, k o j e m u ć e s e s t a l e ž u p o s v e t i t i. Ta bio je već u dvadeset i petoj godini, a bio je tek djače nedouče i vječiti leventa ! Možda je i otac Antun molio svoga prijatelja, da puti sina, neka se posveti staležu, koji će mu podati siguran kruh. Zaklinjao je otac negdje i u pismima svoga sina, da se nakon dvanaest godina učenja i lutanja po svijetu vrati u svoj zavičaj, u svoje rodjeno mjesto, pa da se prihvati kojega posla ili službe.

Medjutim Pavao Ritter nije u onaj mah ni mislio, da podje u svoj rodni grad Senj. U poslanici pobratimu Vinku Brajkoviću gorko se tuži na svoj rodni grad, koji odnemaruje i mrzi svoje učene ljude, kao primjerice umnoga Tomu Hreljanovića, pa stoga voli on ostati i dalje u tudjoj zemlji, koja mu obilato podaje časti, što mu ih domaća gruda zakraćuje. On veli :

Quosque mihi patriae tellus non praebet honores,
Hos mihi dat larga terra aliena manu.

Gradjanstvo u Senju, tuži se on dalje, mrzi krepost i vrlinu, a junački nekad Senjani gramze sada tek za bogatstvom kao za jedinim blagom. Ali uza sve to Ritter ljubi svoju domovinu, te joj želi svako dobro i sreću :

Hinc et ego patriam, Vincenti, diligo nostram,
Cui precor a summo prospera cuncta Deo.

Ipak se je Pavla Rittera negdje živo dojmila opomena baruna Mordaxa, da se napokon odluči za koji stalež. A jamačno bilo je i drugih prijatelja, koji su ga medju inim svjetovali, da se posveti svećeničkomu staležu, naročito da podje u redovnike, po svoj prilici u franjevački samostan u Senju, gdje će moći provoditi bezbrižan i lagodan život, te se baviti jedino pjesništvom i naukom. Možda ga je na to putio otac Bonaventura Vukmer, tada provincijal bosansko-hrvatske pokrajine, kojemu Ritter u to vrijeme šalje dvije poslanice, te ga zove svojim prijateljem.

U zasebnoj, opsežnoj pjesničkoj poslanici odgovara Ritter poočimu barunu Mordaxu na pobudu, da se posveti nekomu staležu. Četiri zvanja uzeo je Pavao pretresati raspredajući, kojemu bi pre-

volio. Najprije razmišljao je o redovništvu, gdje bi mogao bezbrižno živjeti i čistom dušom Bogu služiti ; onda o vojništvu, da podje stopama svoga oca i predaka ; nadalje o znanostima, kojima bi se mogao proslaviti ; i napokon o ženidbi, kad bi se namjerio na lijepu djevojku, te s njom izrodio potomčad, po kojoj bi živio kroz vijekove. Sve se to njemu svidja ; ali kako ne može sve zajedno prihvatiti, šta da od toga odabere, a šta da zavrgne? Poći u samostan teško je mladiću, koji je vazda volio slobodan život ; k tomu ne čini fratra haljina, nego čista duša u čistom tijelu. A lagodna besposlica često je povod grijehu, a ne vrijedi pri Bogu ni molitva, ako nije potekla iz skrušena i odana srca. Ne bi se žacao Pavle vojništva ni rata, jer se nije odrodio od svojih predaka, a živjeti u tijelu kroz vijekove i onako nitko ne može. Ali danas se ne postižu vojničke časti (Mavortis honores) zaslugama, nego više sklonošću (favor) i novcem ; k tomu se i onako u domovini vazda osjeća kao u vojničkom taboru. Nadaje mu se još, da se posveti mudrosti (Sophiae) ; ali kako je već minulo više godina, što je prekinuo nauke, odučio se je od učenja, pa mu je duh već gotovo opor za taj rad (ad studium est animus iam mihi pene rudis). Napokon sada se sreća više ne priklanja mudracima (učenjacima), pa stoga i učenost slabo koristi. Napokon ni ženidba nije uvijek srećna, jer djevojke, udavajući se, ne mare toliko, da podju za čovjeka plemenita roda i kreposna, već gramze za bogatstvom, kojega Pavlu nijesu predji namrli. Inače ne bi se kratio oženiti, kad bi se namjerio na zgodnu djevojku. Ritter stoga ne može nikako da se odluči za koji stalež ili zvanje, već to prepušta poočimu Mordaxu, koji je i onako „slavni otac njegove sreće“ (fortunae pater est inclytus ille meae). Pavao će prihvatiti, što mu on predloži ; jedino ga moli, da ga ne šalje za redovnika u Senj, jer će ondje prije reda poginuti. On ljubi svoj rodjeni grad, ali se boji senjskoga podneblja, pa i ondješnjih prilika. Ritter završuje svoju poslanicu, pisanu jamačno u Wagensbergu, ovim stihovima :

Iam cernis, qualis me status fine resolvi,
Attamen arbitrium desuper opto tuum ;
Nam si tu claustrum suades, claustra placerent,
Suadebis Martem, Martis alumnus ero,
Si doctae suades adeunda Lycaea Minervae,
Te suadente lubens alma Lycaea petam.
Consilium spectabo tuum, a quo pendeo totus,
Dum me Zagrabiam praeparo ferre. Vale.

Pavao Ritter spremao se je dakle na koncu godine 1676. u Zagreb. Bilo je to u zimi, nekako mjeseca prosinca. U drugoj poslanici javlja barunu Mordaxu, da će u Zagreb putovati ploveći niz Savu, jer je put po kopnu dulji (Zagrabiam Savo descendam flumine ad urbem, quo mihi per terram longius esset iter). Namah zatim piše Ivana Weikhardu Valvasoru, kako je putovao i u Zagreb stigao. Ostavivši rano u jutro grad Wagensberg došao je (jašeći na konju) u Litiju, gdje je tek oko tri sata poslije ručka prešao na ladju (valjda splav), na kojoj se je našlo više putnika. Putovali su po ljutoj zimi, te su u mrkloj noći prozebli stigli u Radeče. Tu su svi zajedno u gostioni večerali. Ritter je jedini za sebe dobio zaseban krevet za spavanje, ostali putnici prošli su koje kako. Neki su, kako je gospodar kuće bio odsutan, poslije polegli u jedan krevet s pridošlom gospodjom. Ritter piše doslovce:

Quidam (absente domus patrono) postmodo in uno
Advena cum domina concubuere toro;
Fors ideo, quia frigus erat, pluribus idem
Sufficeret lectus, vel socialis erat.

Sutradan putovali su još napornije radi žestoke zime, tako da su doprli samo do Brežaca, gdje su putnici našli bolju večeru i krevete. Tek treći dan, nakon mise i dobra doručka, pošli su putnici opet na ladju, te su napokon doplovili do broda u Susjedu, gdje su izašli na kopno, i još prije sunčanoga zapada stigli u Zagreb.

Nema sumnje, da je Pavao Ritter pošao u Zagreb, ne bi li sve udesio tako, da bi mogao nastaviti svoje nauke u filozofskom fakultetu. Čim je stigao u Zagreb, smjesta se je najavio svojemu ujaku, župniku Jakovu Lučkiniću u Granešini, da će sutradan k njemu doći nadajući se, da će prema njemu biti onakav, kakav je prije bio (sperans esse tibi mentem, quae fuit ante). Ali kao da nije bio dobre sreće. Budi što ga ujak nije htio ili mogao pomagati, budi što ga Isusovci nijesu primili, jer bijaše zadocnio: Ritter je već iza nekoliko dana Zagreb opet ostavio,[1] te se je svakako prije Božića 1676. u Kranjsku povratio i u Najhof otišao, kamo ga bijaše poočim barun Mordax pozvao, da s njim sprovede božićne blagdane. Pavao javlja to Valvasoru ovim stihovima:

[1] U Zagrebu sastao se je s mladjim bratom, koji je u gimnaziji pjesništvo učio; kanio se je takodjer sastati s ocem, koji se je u onaj mah iz Koprivnice vraćao, ali ga nije mogao dočekati.

Ad Carnos iterum Slavna ex regione reversum
Me meus in Najhoff detinet arce baro,
Ut secum natae celebrem sacra festa salutis,
Plurima quae tibi per lustra colenda precor.
Tarde Zagrabiam logicae ratione studendi
Adveniens frustra sum meditatus opus;
Omnia neglexi, cum fundamenta sophiae
Postulat ut fundum machina queque suum.

Boraveći u Najhofu kod svoga poočima Mordaxa pokušao je Ritter, da si pribavi sredstva za dalje naukovanje. Obratio se je pjesničkom poslanicom na grofa Jurja Sigismunda Gallenberga, namjesnika u Kranjskoj, čestitajući mu božićne blagdane i srećnu novu godinu 1677. Usput spomenuo je i to, kako je čuo, da će naskoro Gallenberga posjetiti tadanji general hrvatske krajine u Karlovcu, grof Ivan Josip Herberstein (1669.—1689.), koji upravlja i posadom u gradu Senju, te ispražnjena mjesta popunja mladićima (ille et praesidium Señense gubernat in urbe, et vacuis juvenes providit ille locis); pa onda se neposredno iza toga obraća s molbom, neka bi ga nekomu preporučio za potporu, da bi mogao nastaviti svoje nauke. Ritter piše:

Si te quando voles mihi demonstrare faventem,
Vel quacunque meum sorte iuvare bonum,
Commendes aliquo me pro stipendio ut illi,
Quo studium possim continuare, rogo.
Adveniat donec iuveni completior aetas,
Consilio ut patriae et Marte valere queam.

Ritterova molba nije našla odziva. Malo zatim piše prijatelju Portneru u Senj, kako ga je na povratku iz Zagreba (Zagrabia reducem) zadržao kod sebe barun Adam Mordax, da bi uza nj provodio vesele dane; ali da je odlučio naskoro vratiti se k Valvasoru, koji ga je ponovo pozvao k sebi, jer želi s njime dogotoviti neko djelo (is mecum quodam perficere optat opus). Na kraju poslanice opet javlja, kako ga neki savjetuju, da se posveti redovničkomu staležu, ali ta je misao njegovoj duši posve tudja (sunt qui claustralem suadent mihi ducere vitam, abs animo tamen est haec aliena meo). Pismo zaključuje ovim značajnim stihovima:

Fortunae mea vela dabo, qua maxima mundi
Pars regitur. Faveant Dii sed utrique. Vale.

Kao da se je okanio misli, da dalje razmišlja o budućnosti svojoj, i da si odabere stalež. On prepušta sreći, da mu jadra na brodu ži-

vota upravlja ; on će živiti poput većine svijeta od danas do sutra, pa što dadnu Bozi i sreća junačka !

Premda je Valvasor više puta pozivao Rittera u Wagensberg, ipak se ovaj nije mogao odijeliti od svoga poočima Mordaxa i njegova Najhofa. Provodio je dane na obalama Krke kroz siječanj i veljaču 1677. sve do pokladne nedjelje (28. veljače); Mordax ga je pače salijetao, da ostane čak do Uskrsa (18. travnja). O tom svom boravku u Najhofu javlja Ritter franjevačkomu provincijalu Bonaventuri Vukmeru :

Nunc ego Kyrkensis saxosam fluminis oram
Incolo, iucunda ducoque mente dies ;
Nam baro Wolfgangus Mordox, mei patris amicus,
Me veri fateor more parentis amat.
A quo detineor celebrare imminentia Bacchi
Festa simul ; cuperet, si quoque Pascha volam.

Dok je Ritter u mesopustu kod Mordaxa ugodne dane provodio, tješio je pismima Valvasora, da će se naskoro u Wagensberg povratiti. U jednoj mu poslanici piše :

Post breve Bospergam tempus venturus ad arcem
Concepto iungam carmina plura libro;

u drugoj se opet ispričava, što mu dulje nije pisao. Nadao se je, da će moći sam glavom doći, ali ga je vazda zadržao Mordax, kadgod je htio da podje. No sad je gotov otići u Wagensberg, čim mu Valvasor konja pošalje (quandocunque placet nunc expedire caballum, ad Bogenspergum stabo paratus iter).

I tako je Pavao Ritter tek u ožujku ili travnju opet došao u Wagensberg. Što je sve sada u gradu Valvasorovu radio, nije zabilježeno ; ali iz potonjih vijesti može se ustanoviti, da je mnogo radio i na polju umjetnosti i na polju znanosti. A nije ni sustao gradeći latinske i hrvatske stihove.

Valvasor se je spremao, da izda štampom neki album, u kojemu bi prikazao slike svih varoši i gradova vojvodine Kranjske, koja se je tada dijelila na četiri četvrti ili kotara (Gornja Kranjska ili Gorenjsko, Donja Kranjska ili Dolenjsko, Srednja Kranjska ili Metlički kraj, i napokon Nutarnja Kranjska ili Notranjsko, zajedno s Pazinskim krajem ili austrijskom Istrom). Za taj album, koji bi bio priprava glavnomu djelu, trebalo je snimati po čitavoj zemlji slike i nacrte, a onda u Wagensbergu priugotavljati ploče za bakroreze.

Pri tome poslu radio je izdašno sam Valvasor, ali i njegovi umjetnički suradnici. Uz Wierixa, Mungersdorfa (Mungerstorff) i Trosta sudjeluje marljivo i Pavao Ritter. I tako bi trudom ovih umjetnika dovršeno djelo, koje je nakon dvije godine (1679.) izdao Valvasor s napisom: „Topographia Ducatus Carnioliae Modernae, das ist Controfee aller Stätt, Märckht, Clöster und Schlösser, wie sie anjetzo stehen im Herzogthumb Crain. Hervorgebracht zu Wagensberg in Crain im Jahr 1679. Mit sonderbahrem Fleiss durch Johann Weikhart Valvasor. 4°. q. (Laybach J. B. Mayr 1679)".

Djelo „Topographia Ducatus Carnioliae Modernae" nema gotovo nikakvog teksta, već sadržaje poglavito bakroreze, koji prikazuju kranjske (i istarske) varoši, trgove, samostane, vlasteoske dvore i gradine.[1] Osim krasnoga naslovnoga lista od A. Trosta ima u svem 316 bakroreza. Pred bakrorezima štampan je predgovor Valvasorov, zatim latinska pjesma Pavla Rittera, u kojoj čestita svome domaćinu za novo djelo njegovo (in novum librum). Na kraju djela štampan je popis slika i popis vlasnika gradova i dvorova u latinskom jeziku, onda mjesto štampanja i ime štampara, i napokon popis gradova i dvoraca (310) u slovenskom jeziku.

Gotovo na svakom drvorezu označeno je ime umjetnika, koji ga je izradio. Ritter je na svojim bakrorezima različito označivao svoje autorstvo; na nekima je zapisao „Paulus Ritter sculpsit", „P. Ritter sculpsit", „P. Ritter sculp.", pa i „P. R. sculpsit" ili „P. R. sculp."; na drugima je opet zabilježio „Paul(us) Ritter fecit", „P. Ritter fecit", „P. R. fecit", „P. R. fec.", „P. R. f.", ili „Ritter fecit". Najviše pak zabilježio je samo početna slova P. R. ili čak jedino slovo R. Po tima oznakama dade se ustanoviti, da je on za rečeno djelo zgotovio pedeset i četiri bakroreza, dakle više od jedne šestine sviju slika.[2] Najznatniji su oni

[1] Zagreb ima dva primjerka toga krasnoga djela (u sveučilištnoj i metropolitanskoj knjižnici).

[2] U primjerku ovoga djela, koji se čuva u zagrebačkoj metropolitanskoj biblioteci, i koji je pripadao nekad Valvasorovoj knjižnici, umetnut je izmedju drvoreza 285. (Wagensberg) i 286. (Weissenfels) još jedan drvorez bez brojke, prikazujući Valvasorov grad Wagensberg ili Bogensperg. I taj je drvorez jamačno izradio Pavao Ritter, kao što su njegovi i stihovi latinski ispod slike. Taj drvorez nije bio namijenjen, da udje u djelo, već ga je Valvasor dao naknadno uvezati u svoj primjerak.

bakrorezi, koji prikazuju varoš i grad Krško (84.) i onda trg i grad Žužemberk (230) ; ostale slike prikazuju manje gradove i dvorce. Što se umjetničke vrijednosti tiče, ne mogu se Ritterovi bakrorezi natjecati s majstorskim radnjama Andrije Trosta, ali ne zaostaju nimalo za slikama ostalih suradnika (Mungersdorfa i drugih neimenovanih). Svakako je Ritter već po tim radnjama zavrijedio, da bude uvršten medju umjetnike bakroresce. Ali on je jamačno i onda i poslije izradio još više bakroreza. U ljubljanskom biskupskom muzeju za crkvenu umjetnost čuva se i danas još drvorez, prikazujući karikaturu proroka Muhameda ; Ivan Kukuljević imao je u svojoj zbirci slikâ jedan bakrorez grada Dubice od Rittera. Pa i u Valvasorovoj zbirci bakroreza i slika, koja je sada pohranjena u metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu, imade nekoliko inače nepoznatih radnja njegovih. Napokon nema sumnje, da je Ritter za svoje potonje djelo o grbovima sam pravio ploče, pa i za neke ilustrirane anagrame. Pomno ispitivanje iznijet će na svijetlo još i više radnja njegovih.

Vrlo je vjerojatno, da je Ritter pomagao svoga domaćina i pri drugim djelima, ako ne umjetničkim radnjama, a to zborom i savjetom. Što se u Valvasorovu djelu „Theatrum mortis humanae tripartitum“ priča o smrti Jakova Vojnića, o smrti nekoga senjskoga dječaka, o smrti nabijanjem na kolac u Ugarskoj i Hrvatskoj, bez sumnje je Valvasor zabilježio po kazivanju svoga mladjega prijatelja i suradnika.

Živući u Wagensbergu nije se Pavao Ritter bavio jedino umjetnostima, nego i znanostima. Jamačno je već tada stao proučavati povjesnicu, naročito historiju hrvatsku. Bit će, da su ga na to bodrili i plemići Gušići, koji su se zanimali za prošlost svoje porodice u Hrvatskoj, te tvrdili, da su potomci nekadanjih krbavskih knezova Kurjakovića od plemena Gušić. Jamačno su Gušići, tada obični plemići u Kranjskoj, htjeli postati barunima (što su god. 1701. i polučili), pa im je trebalo dokazati, da su staroga kneževskoga porijekla. Ritter dao se je na posao, i još za svoga boravka u Wagensbergu i Kranjskoj napisao je knjižicu o starini roda Gušića, poslavši dva pisana primjerka kapitanu Ivanu Sigismundu u Zaboršt, da jedan zadrži za sebe, a drugi da dade svomu sinovcu Ivanu Jurju. Ali kad posljednji svoga primjerka nije primio, pa se radi toga Ritteru potužio, poslao mu je Ritter treći primjerak uz ovo pismo u stihovima :

Quam legis Ausonica scriptam tibi voce salutem,
Ritter eam misit, vir generose, tuus,
Qui quod promissum non miserit ante libellum,
Excusandus erat pro ratione tibi ;
Continuum quia trivit iter, juga Carnica mensus,
Vix unam nactus pro requiete diem.
Attamen a patruo poteras habuisse libellum,
Nam binos illi nuper, amice, dedi ;
Ne tamen ulterius mea te promissa morentur,
Descriptum noviter hic tibi fertur opus.
Pluribus ex libris studiose sumpta reduxi
Gussichiae in chartas iura vetusta domus.
Has tu laetus habe chartas, aliisque legendas
Praebe, et scriptorem serva in amore. Vale.

Povjesnica dakle plemića Gušića napisana je još god. 1677., te je kao rukopis kolala iz jednih ruku u druge. Tek nakon četiri godine ušla je, možda promijenjena i dopunjena, u štampu. Ali o tome poslije.

Pavao Ritter, baveći se u Wagensbergu, nije odnemario ni pjesmu. Čini se pače, da je pjevao, hrvatski i latinski, više nego prije, jer ga je na to gonila — l j u b a v. A bilo bi i čudo, da se u mladom čovjeku od dvadeset i šest godina nije javilo čuvstvo ljubavi. Ta nije se zaludo toliko borio, da ga ne ture u samostan! Pače i onda, kad ga je poočim Mordax svjetovao, da se odluči za koje zvanje, natucao je, da bi lijepo bilo prihvatiti bračni stalež, kad bi se našla zgodna djevojka.

Dok je Ritter dosad šiljao pjesničke poslanice svojim školskim drugovima, učiteljima, prijateljima i dobrotvorima, obmanuli su ga sada ženski čari. Imade jedna njegova pjesma „plemenitoj djevojci Kranjici" (ad nobilem puellam Carniolam), u kojoj odaje i ime svoje odabrane ljubaznice. Zove je naime „s l a đ j a n a E l i z a" (dulcis Elisa). Ali ta ljubav prema Elizi kao da nije probudjivala u njega posve uzvišenih osjećaja. Nije to bila platonička ljubav, on je od svoje ljubaznice tražio sve, što žena može čovjeku da povjeri. Kao da se povodi za rimskim pjesnikom Juvenalom, on dragoj prikazuje slasti putene ljubavi. Evo nekoliko stihova u izvorniku :

Nescio, num liceat praesentibus indere scriptis
Nomen amatoris, dulcis Elisa, tui?
Quin licet, hoc produnt oculi vultusque tacentis,
Ast modo adultus amor nec tacuisse sinit.

Teque pari o utinam sufflammet amore Cupido,
Intrares lectum saepius ipsa meum.
Pro peccas, iustum cum dura remittis amantem,
Nec frueris rebus, dum licet usque frui.
Oscula mel superant dulcedine, lectus amantum
Regali pretium demit, Elisa, throno.
Quanta est, dilectam in gremio sedisse, voluptas.
Dilecti, et molles disolvisse sinus!
Candida vel teneris circumdare colla lacertis,
Os ori, atque genis jungere, quanta, genis!
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
Cumque Deos inter nomen celebretur Amoris,
Perditus est ergo, quisquis amare negat.

Pjesniku se je činilo negdje, da je ipak suviše krupan, pa kaže na kraju svojoj ljubaznici: ako joj se pjesma ne svidja, neka jê razdere i ostane zdravo!

No pjesnik umije biti i nježniji. Zaljubio se je u neku odličnu ženu, koju zove presvijetlom i plemenitom, ali joj ne odaje ni krsnoga imena. Kao da je to tajna ljubav, za koju ne smije nitko znati do nje same. Vrijedno je, da se čuje ta mala pjesmica, koja odiše dubokim, plemenitim čuvstvom:

Ad perillustrem ac generosam N. N.

Si tibi quae primi scintilla supersit amoris,
Pauca diu notae percipe scripta manus.
Sic absens levibus te visere debeo chartis,
Cum praesens vellem grandia multa loqui.
O utinam atque utinam mihi lux suprema fuisset,
Quae tibi me vidit dicere: Chara vale!
Non ego deberem crebras sine funere mortes, —
Cum primo coepi vivere et amare, — pati.

Kad je Pavao Ritter tu pjesmu ispjevao, nije više bio u svojoj drugoj domovini Kranjskoj, već na žalu sinjega mora, u rodnom gradu Senju. Prije svoga odlaska iz Kranjske bijaše se u Ljubljani upoznao s kranjskim plemićem Ivanom Krstiteljem Locatellijem, vršnjakom svojim po godinama i gospodarom grada „na Plavskom“ ili „na Jesenicah“ (njem. Pleihofen) u gornjoj Kranjskoj. Možda je to bio onaj isti Ivan Krst. Locatelli, koji je napisao djelo „De rebus meteorologicis“.

Ne zna se po dosadanjoj gradji, kad je Ritter ostavio Kranjsku; no bit će, da je to bilo god. 1678. ili na početku 1679. Putovao je

pak kući preko senjske Rijeke. Iz Rijeke (de Vitaeo flumine) javlja svome prijatelju Ivanu Krst. Locatelliju, da je srećno i zdravo stigao na Rijeku, pa da će odanle sutra poći u svoj rodni grad Senj. Tu je odlučio dovršiti započete knjige, koje će djelo biti drago ilirskim (hrvatskim) pucima. Tu će nadalje ocu svome potanko pripovijedati, kako je s njime sklopio prijateljstvo, pa će vršeći običaj svoje domovine u njegovo zdravlje pune čaše slatkog vina iskapiti.

Huc salvus veni superum bonitate favente,
Cras adeunda mihi patria Seña manet;
Illic proposui coeptos finire libellos,
Illyricis gratum gentibus fiet opus.
Hic ego amicitiae tecum, vir inclite, pactae
Laudator coram patre fidelis ero;
Proque tua, patriae morem celebrando, salute
Litabo dulci pocula plena mero.

Takodjer iz Senja dopisuje Pavao Ritter na sve strane. Osobito mu je srcu prirastao Locatelli, kojega uvjerava, da ga ne bi mogao zaboraviti, kad bi se i sav potopio u rijeci Leti. Podjedno mu priopćuje, što se u Senju dogadja; kako je nedavno iz tamnice umaklo trideset Turaka, koji su zalud tražili, da ih puste kući. No mjesto tih bjegunaca dovedeni su u Senj novi sužnjevi; imade ih sedamdeset, tako da je grad prepunjen njima. Uopće se neprekidno u grad donosi plijena, tako da nema gotovo dana bez njega. Čini se, da je i sam Pavao Ritter sudjelovao kod četovanja senjskih junaka po susjednim turskim krajevima u Lici i Krbavi. Tako se čita u njegovoj „Kronici" za godinu 1679.: „Tri sto Senjanov drča u Liku pod Novi (Novigrad kod Gospića) prik Velebića; zavješe velik plin, niti s njim šetuvahu: konjanici se razštrkahu po selih i pod kule turske, a pišci niki kolo igrahu, a niki i spahu, doklam iz vsih stran iztekoše Turci, naše prez reda potiraše, razbiše, plin oteše. Poginu totu od Senjanov 21, pade ih u sužanjstvo 8. Turak mrtvih osta 30, a 7 živih dopeljasmo". Baš po tom obliku glagolskom moglo bi se nagadjati, da je i sam Pavao ovaj put zamijenio pero svoje mačem.

U spomenutom pismu svojem Locatelliju javlja Ritter još i to, da boravi svedjer u Senju, dok mu bude poći na put u Mletke (civis adhuc patria Senonum conversor in urbe, donec erit Venetias tempus adire vias). A malo zatim piše opet Ivanu Despo-

toviću mladjemu poslanicu, u kojoj kaže, zašto je nakanio putovati u Mletke. On je naime sastavio svoje slavenske (hrvatske) knjižice, pa ih želi sada u Mlecima štampom izdati. On piše doslovce:

Inde (Carnia) redux patriam nunc incolo littus et urbem,
Post paucum Venetam tempus adire volens,
Compostos illic Slavno sermone libellos
Vulgare est graphicis nam mihi cura typis.
Ipse, meique omnes, qui te ultro salutant,
Vivimus incolumes propitiante Deo.

Vrijedno bi bilo ustanoviti, koje je hrvatske ili slavenske (ilirske) knjižice (libelli) napisao, pa ih je sada namjerio u Mlecima štampati. On sam ništa ne spominje, pa je slobodno nagadjati. Sve se namiće misao, da je on već tada imao „Odiljenje Sigetsko" priredjeno, i da se je radilo o izdanju ovoga djela. Ta još god. 1676. pisao je opatu Tomi Hreljanoviću:

Saepe tamen meditor, modicis quod viribus aptum
Primula iam tandem Musa moveret opus?
Incidit, heroas Patriae conscribere laudes,
Quae Martis quondam dicta palestra fuit.
Illas forte canam vel scribam voce soluta,
In Patriam natos nam decet esse pios.

God. 1677. piše opet nekomu kranjskomu plemiću (ad d. Joan. Fridericum Dilanzi):

Si te Dalmaticae delectent carmina linguae,
Haec, Fridrice, tibi multa legenda dabo.

Ako se još uzme na um, da su ti „libelli" imali biti „gratum opus illyricis gentibus", dakle milo djelo hrvatskomu narodu, nema sumnje, da se tu radi o „Odiljenju Sigetskom", koje sastoji od četiri knjige ili česti. A zašto je htio, da se štampa baš u Mlecima, a ne u Ljubljani, štajerskom Gracu, Beču ili gdje u Ugarskoj? Treba samo spomenuti, da je god. 1660. u Mlecima (pri Zamariji Turrinu) štampano u krasnoj opremi djelo grofa Petra Zrinskoga „Adrianskoga mora Sirena", koju bijaše Ritter dobro proučio, pa da ga je želja vukla, da u istoj tiskari bude u svijet opremljeno njegovo djelo, koje je i po sadržaju i obradbi kao neki zaglavak Zrinijadi.

Bilo što mu drago, Pavao je Ritter zaista snovao putovati u Mletke. No da li je uistinu ondje i bio, i da li je što u pogledu štampanja svoga djela govorio, nije poznato. Možda nije uopće u Mletke

ni pošao, jer su ga drugi od toga odvratili. Tako barem mogli bi se razumjeti stihovi njegovi u poslanici poočimu, barunu Wolfgangu Adamu Mordaxu:

Iam postquam Veneta sat sum disuasus ab urbe,
Me Slavnos animus visere cogit agros,
Unde brevior distantia commodiorem
Ad te, praestabit, mittere scripta, modum.

Godine 1680. dakle spremao se je Pavao Ritter opet u Slavoniju (današnju Hrvatsku) i Zagreb, pak se je radovao, da će biti manje udaljen od svoga poočima, kojemu će lakše šiljati svoje poslanice. Iz Zagreba bilo mu je takodjer zgodnije dolaziti u Kranjsku i Ljubljanu, gdje su imali štampom izaći prvi njegovi latinski spisi.

Djelce o plemićima Gušićima kolalo je dosad po svijetu u rukopisima, pa je valjda Ivan Sigismund Gušić zaželio, da bude štampano. Gušići su jamačno skupili i novac za taj posao. Ali prije trebalo je dobiti dozvolu od duhovne oblasti u Ljubljani, da se spis smije tiskati. I tako bi djelo predano na cenzuru. Tek 16. siječnja 1681. izdano bi odobrenje za tiskanje, nakon što je Ivan Krst. Kuglman, svećenik Isusove družbe i profesor moralne teologije u ljubljanskoj gimnaziji, spis pročitao i pismeno očitovao, da ne sadržava ništa, šta bi bilo protiv katoličke vjere i ćudorednosti. Odobrenje je potpisao Franjo Josip Garzarolla de Garzarolshofen, doktor bogoslovije i generalni vikar tadanjega ljubljanskoga biskupa Josipa Rabatte.

Štampano djelo imade ovaj napis: „Apographum ex Joanne Lucio, aliisque nonnulis approbatis historicis de comitibus Corbaviae, qui fuerunt ex genere Gussich. Collectum opera generosi Pauli Ritter de Segna, nobilis Croata. Labaci. Typis Joannis Baptistae Mayr, inclitorum statuum Carnioliae typographi. Anno 1681.

Značajno je, da je prvo štampano djelo Ritterovo historijskoga sadržaja. Knjižica je posvećena Ivanu Sigismundu Gušiću od Gušićgrada i Brloga, gospodinu u Pogancima, Rakovniku i Zaborštu, njegova posvećenoga cesarskoga i kraljevskoga veličanstva nekad vrhovnomu potkapitanu Senja i zapovjedniku primorske krajine, a sada kapitanu pješadije u donjem kraju vojvodine Kranjske. U posveti u stihovima izlaže najprije pisac, kojima se djelima koristio pri izradjivanju spisa:

*

Lucius imprimis docuit, Rattkaique legentem,
Et dignus Thurocz, Bonfiniusque fide.
Et qui Zriniadum describit clara duorum
Author in italico Martia gesta libro;
Et liber illyricis Adrianskoga mora Sirena
Scriptus de Sigeth excidione metris.

Ritter dakle upotrebljavao je uz Lučićevo djelo takodjer Ratkajevu banologiju od domaćih povjesničara, nadalje ugarsku kroniku Ivana Turčanskoga (Thurocz, Thwrocz) i za ono vrijeme glasovitu ugarsku historiju Antuna Bonfinija. Jamačno bijaše ta djela proučio ne samo radi svoje studije, nego i radi poznavanja hrvatske i ugarske prošlosti uopće. Suviše poslužio se je nekim talijanskim spisom o junačkim djelima dvaju Zrinskih (Vita et actioni del Conti Nicolo e Pietro Zrini), a napokon i „Adrianskoga mora Sirenom" od kneza Petra Zrinskoga. Uz ove izbrojene izvore razabire se, da se je služio još poveljama, pa i spisima ratnoga vijeća u štajerskom Gracu. Napokon obazirao se je i na narodnu predaju, naročito na narodne pjesme o knezu i banu Ivanu Karloviću, pače spominje i prva četiri stiha jedne narodne pjesme:

„Kuliko je u Lici gradova,
Sedamdeset i sedam gradova;
Ni divojke ni neviste mlade,
Koju ni Karlović ljubio . . .

Zanimljivo je, što još dodaje o Ivanu Karloviću: „Joannes famosissimus Corbaviae comes, Karlovich a Carolo genitore apud Croatos dictus, quem ad fastigium trium regnorum bani seu proregis, Dalmatiae scilicet, Croatiae et Slavoniae, tum sago tum toga, cum etiam clarissimus aviticae gentis splendor evexerat, plurimus est in cantilenis patriae, et in choreis per omnes ferme Croatiae plagas quam frequentissime decantatur".

Ritterov spis o Gušićima razdijeljen je na 14 poglavlja ili paragrafa. U prvom govori o župi Krbavi, u drugom o porijeklu Gušića i etimologiji njihova imena, tvrdeći po talijanskom životopiscu knezova Zrinskih i po Ratkaju, da su Gušići potekli od rimskoga plemstva (della casa Manlia e Torquata). U § 3.—10. prikazuje povijest krbavskih knezova Kurjakovića od plemena Gušić po Luciusu i po izvorima, koje je Lucius u svome djelu štampao (primjerice Zadranina Pavla Pavlovića); § 11. govori o knezu Karlu II. Kurjakoviću po Ratkaju, a u § 12. o knezu Ivanu Karloviću po Ratkaju,

bilješkama remetskih Pavlina i narodnoj predaji. U § 13. izlaže povijest petero braće Gušića (Jurja, Matije, Nikole, Krsta i Ivana) te spominje jednu ispravu od god. 1550., po kojoj su tada ti Gušići parnicu vodili protiv Nikole Zrinskoga i Stjepana Frankopana radi gradova Skrada i Grobnika. U istom poglavlju govori još posve u kratko, kako su se plemići Gušići nakon pada Krbave pod Turke preselili najprije u Gacku županiju (Gušića grad i Brlog), a odanle u Kranjsku, gdje i u njegovo vrijeme drže neke gradove, a uz to vrše časničke službe na hrvatskoj krajini. U 14. paragrafu napokon prikazuje junaštvo Andrije Gušića prigodom podsade Sigeta god. 1566., navodeći pri tom neka mjesta iz „Adrianskoga mora Sirene" od Petra Zrinskoga; napokon izbraja po spisima ratnoga vijeća u štajerskom Gracu sve Gušiće, koji su služili kao časnici na krajini, i to počevši od Krste Gušića god. 1574. sve do svojih suvremenika (Ivana Sigismunda i drugih).

Čitav spis o plemićima Gušićima pokazuje, da je Pavao Ritter već u ono vrijeme poznavao glavna djela o povjesnici hrvatskoj i ugarskoj te da se je umio njima koristovati; suviše da je osim štampanih djela proučavao neštampane stvari po arkivima privatnih ljudi i javnih korporacija. Dakako da ni njemu nije bilo moguće dokazati, da su tadanji plemići Gušići izravni potomci nekadanjih krbavskih knezova, već da su samo od istoga plemena kao i rečeni knezovi. A da su zaista istoga plemena, dokazuje posve ispravno time, što imadu zajednički grb (okrunjenu gusku).[1]

Iste godine, kad je izašlo djelce o Gušićima, dao je Ritter štampati još dvije svoje prigodne pjesme u jednoj knjižici. Potpuni napis toga spisa jest ovaj: „Vinculum ex Pindiis hortis, cum adnexo pro novo anno xeniolo, quo spectabilis, magnificus, ac admodum reverendus dominus dominus Alexander Ignatius Mikulich, liber baro de Brokunovcz etc., archidiac(onus) cathedralis et canon(icus) ecclesiae Zagrabiensis die natali, divo Alexandro festiva, ligabatur a generoso Paulo Ritter de Segna, nobili Croata. Labaci, typis Joannis Baptistae

[1] U carskoj knjižnici u Beču čuva se spis „De comitibus Corbaviae, qui fuerunt de genere Gussich", kojega prijepis ima arkiv jugoslavenske akademije (II. d. 176.) Taj spis podudara se u glavnim stvarima s Ritterovim djelcem, ali se u koje čemu od njega razilazi. Bit će, da je Ritterovo djelce poslije netko preradio i popunio Možda sam Ritter.

Mayr, inclytorum statuum Carnioliae typographi, anno 1681." (8 listova u 16-ni).

Kako već sam napis kaže, ove su pjesme prigodnice: prva ispjevana u proslavu imendana i rodjendana, a druga čestitka k novoj godini. Pjesnik slavi Aleksandra Mikulića, baruna od Brokunovca, tada kanonika zagrebačkoga i arcidjakona prvostolne crkve. Po tadanjem običaju služi se pjesnik svim mogućim pjesničkim igrarijama (acrosticon, programma — anagramma) i doskočicama, slaveći najkićenijim riječima svoga prijatelja, kojega prikazuje kao uzornoga svećenika, velikoga rodoljuba, vještoga govornika i osobitoga prijatelja vila (muza). Sve puste riječi; jedino su zanimljivi stihovi, po kojima se može nagadjati, da su pjesnik i slavljeni kanonik nekad zajedno škole polazili i pjesništvom se bavili. Ritter naime pjeva:

Obvia, quaeso, tuo currat tua gratia vati,
Quo sine nil mea vis ingeniumque potest;
Vidisti, postquam sacrae valedixímus arti,
Non terere in solis tempora tota viis.
Cui neglecta fuit genialis Musa profecto,
Ipsa brevemque modo pauca dat hora moram;
Zelus et affectus sed me pietasque fidelis
Natalizanti cogit adesse viro.

Naravno je, da je Pavao Ritter ovim i sličnim pjesmama tražio sklonost slavljenika. U Mikulića je odziva i našao, pa mu je to mnogo koristilo, kad je Mikulić poslije postao zagrebačkim biskupom. Ali štampanom pjesmom izašao je Ritter takodjer na glas po čitavoj domovini, te su se domala mnogi otimali, da ih jednakim načinom slavi i proslavi.

Godine 1681. bio je Pavao Ritter već poznat kao povjesničar i pjesnik tako u Kranjskoj kao i u Hrvatskoj i Slavoniji. Medjutim baš te godine desila se je njemu prigoda, da se pojavi i u javnom, političkom životu, pa da svoje ime razglasi po Ugarskoj i Austriji sve do prijestolja cara i kralja Leopolda I. Habsburgovca.

III. Pavao Ritter na ugarskim saborima u Šopronu i Požunu.

(1681.—1687.)

Otkad je Senj postao sijelom kapitanije (1469.), vazda je bilo trvenja i smutnja izmedju kraljevskih kapitana i gradjana varoških. Kapitani su radili, da ugrabe svu vlast u varoši i kotaru, dok su gradjani, kojima su bili na čelu dva gradjanska suca, nastojali, da održe svoju samoupravu i stara privilegija. Senjska je varoš u toj borbi nalazila vazda potpore kod hrvatskih i slavonskih staleža, pa i kod ugarskih staleža i sabora, kojima je naročito od XVII. stoljeća bila zazorna vlast nutarnjo-austrijskoga ratnoga vijeća u štajerskom Gracu i premoć nutarnjo-austrijskih staleža (Štajerske, Kranjske i Koruške) na tlu slavonske i hrvatske krajine. Tako su hrvatski i ugarski staleži naročito iza god. 1608. pregnuli, da se sasvim dokine vojnička (njemačka) uprava na medjama Hrvatske i Slavonije prema Turskoj, dok se je opet nutarnjo-austrijsko ratno vijeće trsilo sa svojim namještenicima (generalima i kapitanima), da se hrvatska i slavonska krajina i teritorijalno otkinu od kraljevine Hrvatske i Slavonije. Kraj tih borba trpjela je najviše varoš Senj, jedina luka hrvatska (a po tom i ugarska) na Jadranskom moru.

U borbi za gradjansku autonomiju varoši Senja nijesu hrvatski i ugarski staleži nikad sustali. Već god. 1638. zaključio je ugarski sabor člankom 42. (§ 3.), da se i varoš Senj mora odsad kraljevskom pozivnicom pozivati, da šalje svoje poklisare na ugarski sabor; god. 1647. opet odredjuje ugarski sabor člankom 50., jamačno na zahtjev hrvatskih delegata, da se kralj mora pobrinuti, kako bi Senj mogao slobodno i sigurno dolaziti na sabore (ut civitas quoque Segniensis secure ac libere ad comitia venire possit), a podjedno da oštro postupa protiv senjskoga kapitana radi tlačenja senjske varoši (et in

dominum quoque capitaneum Segniensem pro oppressione eiusdem civitatis Segniensis graviter animadvertere dignetur). Slične zaključke stvorio je ugarski sabor god. 1649. (člankom 32.), 1655. (člancima 69. i 71.), i napokon 1659. (člankom 96.).

Još nakon zaključka 50. ugarskoga sabora od god. 1647. bijahu god. 1652. dva poslanika i patricija senjska, po imenu vojvoda Pavao Miovčić i Matija Veronez došli pred kralja Ferdinanda III. u Beč, moleći ga, da izvrši zaključak posljednjega sabora. Kralj je na to zaista po svom ugarskom kancelaru Jurju Szelepchenyju 23. veljače 1652. izdao svečanu povelju, kojom je varoši Senju podijelio sve statute, prava i običaje, koje uživaju ostale slobodne kraljevske varoši u Ugarskoj i Slavoniji, odredivši podjedno njezine odnose tako prema velikomu kapitanu senjskomu, kao i prema generalu hrvatske krajine u Karlovcu. Svečana povelja u prilog Senju proglašena bi slijedeće godine 1653. dne 25. kolovoza u hrvatskom saboru u Zagrebu, te bi prihvaćena bez prigovora, kako to svjedoči u pripisu tadanji protonotar hrvatskoga kraljevstva, glasoviti Ivan Zakmardi od Diankovca. Svečanu povelju kralja Ferdinanda III. potvrdio je poslije i njegov sin i nasljednik Leopold I. u štajerskom Gracu 23. kolovoza 1660., kad je onamo došao preda nj vojvoda i sudac senjski Vinko Vukasović s molbom, da potvrdi povlastice dane varoši od svoga predšasnika.

Nema podataka, da se ustanovi, kad je zaista varoška općina u Senju stala šiljati svoje poklisare na hrvatske i ugarske sabore. Možda već god. 1653., kad bi u hrvatskom saboru proglašena svečana povelja kralja Ferdinanda III. Svakako medjutim stoji, da je uz delegate varoške izabirao i senjski kaptol svoje zastupnike za oba sabora, hrvatski i ugarski.

Sve kraljevske povelje i svi članci ugarskih sabora slabo su vrijedili, kad je generalom hrvatske krajine i velikim kapitanom Senja postao štajerski grof Ivan Josip Herberstein (1669.—1689.). Naročito nakon nesrećne bune kneza Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana postao je do kraja bezobziran i samovoljan, da se je koji put opirao čak i odredbama ratnoga vijeća u štajerskom Gracu. Nije mnogo hasnilo, što je u Senju njegovim zamjenikom ili potkapitanom bio kranjski plemić, više puta već spomenuti Ivan Karlo Portner, prijatelj Ritterov ; ta potkapitan morao je vršiti naloge svoga gospodara. Tako su Senjani jedva dočekali čas, kad je kralj Leopold I.

28. veljače 1681. sazvao ugarski sabor, koji će se sastati 28. travnja iste godine u gradu Šopronu. Dakako da su tako varoškoj općini kao i kaptolu u Senju stigli pozivi, da pošlju svoje poklisare na ugarski sabor. Kaptol je izabrao dva svoja člana, tadanjega prepošta Stjepana Božića i mladjega Ivana Weissa (Bajs), a varoška općina svoga već glasovitoga sina Pavla Rittera, podavši mu po tadanjem običaju naputak ili instrukciju. Ritter bijaše se još pred nekoliko godina potužio Vinku Brajkoviću, kako Senj mrzi svoje učene muževe, koje je rodio, i želi, da budu što dalje od njega (odit nostra viros, bene nosti, patria doctos, quos etiam peperit, longius esse cupit); sada pak zapala ga je povjerenjem sugradjana časna zadaća, da zastupa svoj rodjeni grad, premda je još nedavno želio, da Senj nikad od njega ne traži pomoći (neve ad natorum quando reccurrat opem).

Uto sastao se je 14. travnja 1681. i hrvatski sabor u Zagrebu, da bira poklisare za ugarski sabor. Izabrani biše protonotar kraljevstva Petar Antolčić od Šapovca, podžupan zagrebački Ivan Pucz i plemićki sudac varaždinske županije Juraj Kovachoczi. Saboru su jamačno pribivali i senjski poklisari, te je valjda na njihov zahtjev uvršteno u instrukciju kraljevskih poklisara, kako bi se pobrinuli, da ugarski sabor obnovi svoje zaključke glede sloboština grada Senja (de civitate Segniensi in libertatem reponenda et vendicanda articulos renovabunt).

Zanimljivo je, da su prije polaska iz Zagreba u Šopron sva tri senjska poklisara 16. travnja došla pred začesamski kaptol, te su pred njim kanonici Stjepan Božić i Ivan Weiss izjavili, da im ne dostaje troška za dalje putovanje. Povjeravaju stoga plemenitomu Senjaninu Pavlu Ritteru, da on zastupa i senjski kaptol u Šopronu. O tom bi sastavljena pismena isprava, koja se i sada čuva u arkivu senjskoga kaptola. Tako je dakle sam Ritter u ime Senjana pošao u Šopron. U isto vrijeme krenuli su onamo poklisari slavonskih kraljevskih slobodnih varoši, zatim brojni prelati i magnati, na čelu im sam ban, grof Nikola Erdedi.

Ugarski sabor u Šopronu bio je na okupu osam mjeseci, sve do konca godine 1681. Izmedju članaka, koje je stvorio i kralj potvrdio, vrijedno je istaknuti sedamdeset i sedmi, kojim se ustanovljuje, da kralj ne će više dopustiti službenicima svojima, kapitanima ili generalima, da smetaju Senjanima u njihovim pravima i privile-

gijima, već da će ne samo sve nepravde i nasilja strogo zabraniti, nego i prestupnike strogo kazniti.

Za osam mjeseci, što je sabor trajao, bilo je mnogo prilike, da se Pavao Ritter upozna s brojnim velikašima i plemićima hrvatskim i ugarskim, pa i sa gdjekojim dostojanstvenikom austrijskim i dvorskim, kojih bijaše car i kralj svu silu sa sobom doveo. Medju nima, kojima se je tada Ritter poklonio, bio je i znameniti već tada grof Leopold Kolonić (1631.—1707.), potonji kardinal i primas ugarski, a u ono vrijeme još biskup u Novom Mjestu kod Beča i podjedno predsjednik ugarske komore. Kad je Kolonić 15. studenoga slavio svoj imendan, Ritter ga je počastio pjesmom, u kojoj je uz ino slavio i hrvatsko porijeklo njegove porodice, istaknuvši, da Kolonići potječu iz Kolograda u Bosni od plemena Babojević. U pjesmi čestitki čitaju se stihovi:

Dum Kolograd, Kolonics, proavorum dicta Tuorum
Arx, a Bossnensi sic vocitata rota,
Eversis Dominis, saevo captiva sub hoste,
Barbaricum ad regimen Marte coacta, gemit.
A qua etiam comites Kolonics cognomine dicti:
Et gentilitias scuta tulere rotas.
Stemma vetus, Slavnis longe quod claruit olim,
Magnum Babbojevich nobilitate genus.

Još su zanimljivi stihovi, koje upravlja na Kolonića kao predsjednika ugarske komore:

Consiliis adhibet Caesar Tua vota profundis,
Pannonicas regni qui Tibi credit opes.
Consilio sapiente iuvas, esque utilis illo;
Ad regni et regis commoda vertis opes.
Tali proventus regnûm moderamine tractas,
Ne meriti careant, immeritive ferant.

Ritter dakle hvali predsjednika ugarske komore, što prihodima kraljevine Ugarske tako upravlja, da zaslužni (muževi) ne stradaju, a nezaslužni da ne raznose!

U Šopronu upoznao se je Ritter takodjer s hrvatskim plemićem Franjom Ivanovićem od Šćitarjeva, tada prvim kapitanom u Kerjevoj pukovniji i podjedno kapitanom grada Pokupskoga, koji je u ono doba sa svojom pukovnijom većinom ratovao u gornjoj Ugarskoj. Franjo Ivanović bio je sin Tome Ivanovića (1634.—1674.) i Margarete Barilovićeve, kćeri Petra Barilovića i Katarine od Šći-

tarjeva; god. 1670. bijaše dopanuo turskoga ropstva, u kojem je više godina čamio, dok su ga god. 1676. iskupili za 4000 forinti. Od god. 1678. je kapitan pukovnije Keryjeve i kapitan u Pokupskom. Oženio se je Barbarom Šelišćević, sestrom kanonika i poslije biskupa Stjepana Šelišćevića, te je po ocu, majci i ženi držao imanja Čanjevo i Preseka u križevačkoj županiji i Ščitarjevo (jedan dio s kaštelom) na jugu Save kod Zagreba. Ritter se je tijesno sprijateljio sa starijim Ivanovićem, te se priljubio njemu i njegovoj porodici, ali je to imalo za nj pod konac života kobnih posljedica.

Za sabora u Požunu, ako nije i prije, upoznao je Ritter još plemića Jurja Horvata Kiševića, vijećnika ugarske komore; onda plemića Jakova Szalaya de Szalapach, s kojim ga je sprijateljio kapitan Franjo Ivanović. Napokon spominje on medju svojim znancima još Stjepana Jelačića, koji je tada bio podžupan zagrebački i kapitan grada Sredičkoga na Kupi.[1]

Dne 30. prosinca 1681. zaključio je kralj Leopold ugarski sabor u Šopronu. Tom prigodom sastavio je Pavao Ritter (communitatis nobilium et civium civitatis Segniae ad eandem congregationem ablegatus) velik hvalospjev u slavu caru i kralju Leopoldu, posvetivši mu ga kao dar za novu godinu. U tom spjevu zahvaljuju se Ugarska, Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, svaka za sebe zasebnom pjesmom, svome kralju, što je srećno završio i zaključio sabor (quod fausto illorum solvisti fine diaetam). Dalmacija žali, što mu se ne može čitava pokloniti, jer jednim dijelom gospoduje lav (mletački), a drugim turska Diana. Pače i Dubrovnik (Ragusa) mora da služi više gospodara (pluribus ac debet Ragusa subesse patronis). Sreća je, što je banom ili potkraljem Nikola Erdedi, koji se mnogo trudi, da Dalmaciju povrati kralju u prvotnom stanju. Ali zato je Senj sačuvao stalnu vjernost, te se je vazda održao braneći se i od Dianinih pasa i od repatoga lava. Vjerni su kralju još Vinodol

[1] Kao poklisar svoga rodnoga grada Senja spjevao je Ritter u ovo vrijeme u latinskom jeziku oveću elegiju historijskoga sadržaja s napisom „Lamentatio Segniae", u kojoj je prikazao nekadanje blagostanje i slavu Senjana u jednu ruku, a u drugu opet svu nevolju i bijedu njihovu, otkad su u Senju nakon raseobe Uskoka (1618.) veliki kapitani stali tlačiti gradjane te zatirati prava i povlastice njihove, podijeljene im od ugarsko-hrvatskih kraljeva. Varoš Senj tuži svoju nevolju ugarskomu palatinu, hrvatskomu banu i staležima saborskim u Šoprunu, te traži od njih pomoć. Izvorni rukopis te elegije (žalibog krnj) sa signaturom II. a. 65. čuva se u arkivu jugoslavenske akademije.

i istarski krajevi, koji straže stražu izmedju lava i Dianinih pasa, živući ne za sebe, nego za kralja i Boga. I Hrvatska, koju bije sudbina Niobe, klanja se svome kralju, nada se pod njegovim okriljem proširiti se do Bihaća i Knina, pa moli kralja za blagoslov, prije nego što će u boj poći do Kupe. Slavonija napokon hvali kralju, što joj je netom obnovio bansku čast, što podiže slobodne kraljevske gradove Zagreb, Križevce, Varaždin i Koprivnicu, pa mu želi, da požive dugo sa suprugom i sinom svojim!

Ritterov hvalospjev bi štampan i raspačavan, pa se je tako i slava njegova proširila po Ugarskoj i austrijskim zemljama. I samome kralju Leopoldu, koji se je u Beč vratio, predan bi jedan primjerak s molbom pjesnikovom, da ga kralj imenuje „ovjenčanim pjesnikom" (poëta laureatus) i uvrsti medju svoje dvorske pjesnike, a uz to da mu odredi stalnu godišnju plaću. Ali Ritter nije bio baš najbolje sreće. One dvorske oblasti, kojima je bilo kralja o njegovoj molbi izvijestiti, kao da mu nijesu bile osobito sklone ili nijesu mnogo cijenile njegovo pjesnikovanje, pa su stoga kralju preporučile u svom izvješću (referat), da se samo donekle zadovolji njegovoj molbi. Njegova želja, da se imenuje ovjenčanim dvorskim pjesnikom uz godišnju plaću, ne bi ispunjena; jedino je kralj odredio, da mu se za posvećenu pjesmu isplati jednom za uvijek nagrada od 100 rajnskih forinti. Već 3. siječnja 1682. izdao je kralj nalog ugarskoj komori, da mu rečenu svotu isplati (ad humillimam instantiam Pauli Ritter eiusdemque nobis dedicatum opus poeticum clementer resolvimus, ut illi ..... centum floreni rhenenses ex perceptoratu nostro regio vobis concredito semel pro semper praestentur).[1]

Nakon svršena sabora u Šopronu nije se Ritter vratio u domovinu, već je za kraljem i njegovim dvorom pošao u Beč. U jednu ga je ruku onamo vuklo, da dozna što prije za sudbinu svoje molbe, a u drugu je ruku opet želio, da se zaključak ugarskoga sabora glede Senja zaista i provede. Bilo je to i potrebito, jer su iz Senja stizavali tužni glasi o nasiljima generala Herbersteina. Po njegovu nalogu bijahu časnici senjske posade redovnoga suca varoškoga Petra Vukasovića uhvatili i u tamnicu bacili, gdje su ga mučili; suviše su silovito u njegovu kuću provalili. Napokon su ga pustili iz tamnice, ali uz nedostojne pogodbe. Jednako su vojnici odvukli u tamnicu braću Čudinoviće i Vuka Boguta. Nadalje su vojnički glavari na štetu

[1] Spisi o tom u arkivu c. kr. zajedničkog ministarstva financija u Beču.

varoši posve neredovito sjekli drva u planini u varoškoj šumi, silom pobirali od gradjana tridesetinu, globe i civilne daće, progonili urodjenike, prijetili im i strašili ih neobičajenim zapovijedima i zabranama. Radi svih tih nasilja povjerila je senjska općina Ritteru, da zatraži zaštitu na kraljevskom dvoru, pa ga je u tom pogledu imenovala svojim poslanikom kod kralja (inclytae communitatis Segniae ad sacratissimam caesareo — regiam maiestatem ablegatus).

Ritter mislio je isprva, da će svoju zadaću izvršiti nakon kratkog vremena ; ali su prilike bile takove, da je u Beču ostao kroz čitavu godinu 1682. i prva tri mjeseca slijedeće godine. U to je vrijeme neprekidno radio za probitak svoga rodnoga grada, obijajući pragove različitih oblasti i moćne gospode. Dokolicu svoju ispunjao je naukom i posjećivanjem prijatelja i znanaca. A tih je imao u Beču dosta. Naročito je mnogo dolazio u hrvatski kolegij, osnovan još god. 1624. od zagrebačkoga kanonika i prepošta Baltazara Dvorničića Napulyja. U tom kolegiju, koji je bio u nutarnjem gradu blizu isusovačkoga kolegija, stanovali su mladi svećenici zagrebačke biskupije, koji su na sveučilištu učili filozofiju i bogosloviju. Koji put bio je uz svećenike i po koji mladi plemić ili grof (koji je kao „convictor" za stan i hranu plaćao). Na čelu kolegija stajao je vazda koji zagrebački kanonik kao rektor. Ritter zalazio je često u taj kolegij, gdje je one godine bio rektorom kanonik Nikola Znika, s kojim se je pjesnik tijesno sprijateljio. No Ritter je drugovao i s pitomcima, koji su redovno bili već redjeni svećenici. Kad su ti pitomci na pokladnu nedjelju 9. veljače 1682. priredjivali u kolegiju zabavu, napisao je on za njih hrvatski spisak „Mesopustyica aliti çin od Mesopusta u Beçu u Hĕrvatskom Collegyu na 9. izkazan. Predgovornik". Jednako je Ritter propjevao, kad je 11. studenoga mladi kanonik zagrebački Petar Borković, sinovac tadanjega zagrebačkoga biskupa Martina Borkovića, čitao prvu misu, koja se je proslavila svečanim ručkom u kolegiju. Čini se, da su tom prigodom bili nazočni biskup Leopold Kolonić iz Novoga Mjesta kod Beča, i hrvatski ban Nikola Erdedi, kojima je na čast Ritter napisao distihe. Tako Erdedu :

Vivat in illyricis prorex Erdedius oris,
Felix pro populo, rege, Deoque suo.

Kako sam Ritter u jednoj knjizi piše, učio je on tada u Beču g e o g r a f i j u (geographiae studium). Ali u koga, jer se tada u sveučilištu nije predavao taj predmet? U Beču je tada živio sve-

Ivan Weikhard Valvasor,
prijatelj i učitelj Pavla Rittera.

ćenik Juraj Matej Vischer (1628.—1695.), koji se je mnogo bavio matematikom, kartografijom i zemljopisom.[1] Nacrtao i izdao

[1] Feil Joseph, Über das Leben und Wirken des Geographen Georg Matthaeus Vischer. Wien 1857. (Preštampano iz časopisa : Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien, Band II., Abtheilung I.).

Juraj Matej Vischer,
„Ritterov (učitelj geografije.

je mnogo karata Austrije, Štajerske, Ugarske i Erdelja,a god. 1681. objelodanio je u štajerskom Gracu s lijepim bakrorezima, poglavito od Andrije Trosta, mjestopis ili topografiju čitave Štajerske. Taj mjestopis Štajerske imade 242 slike (bakroreza), pa je i po rasporedu i po obliku sličan Valvasorovoj topografiji Kranjske od god. 1679. Vischer po tome vrijedi donekle za Štajersku ono, što Valvasor za Kranjsku. Napis je djelu: „Topographia Ducatus Styriae. 1681. Cum Privileg(io) Sac(rae) Caes(areae) May(estatis). Avthore Et Delineatione Georgio Matheo Vischer". Nema sumnje, da je Ritter učio geografiju baš kod Vischera. Kad je netko god. 1682. tada slavljenomu

matematičaru i geografu načinio portret, njegov je učenik ispjevao stihove, koji su ispod slike smješteni i koji glase:

Haec est effigies Visscheri externa Georgii
Nuper ab artifice sedulo facta manu.
Omnia sed pro apto miscere elementa colore
Posset, ubi internam pingere Apollo volet.

Medjutim i Vischer odužio se je svomu zahvalnomu učeniku. Kad je Ritter slijedeće godine izdao u Beču svoje djelce „Nova Musa", popratio ga je Vischer (ita adscribebat Georgius Matthaeus Vischer geographus Austriae) ovim stihovima:

Mantua Virgilio, gaudet Verona Catullo:
Pelignae gentis gloria Naso fuit;
Ritterum cantant, velut Nova Musa fatetur,
Jam decus Illyrici tempora nostra Soli.

Ritter je u Beču nastojao, da velikoj gospodi svakim načinom ugadja i radi sebe i radi grada Senja, kojega je interese zastupao. I tako je tijekom čitave godine sastavljao i štampao čestitke k imendanu i rodjendanu (natalitia i anagrame), koje je medju svoje znance i prijatelje rasturivao. Takovu je čestitku izdao u slavu imendana careviću i kraljeviću Josipu (19. ožujka), ostrogonskomu nadbiskupu i vrhovnomu ugarskomu kancelaru Jurju Szelepchenyju (24. travnja), onda glavaru tajne dvorske kancelarije barunu Ivanu Pavlu Hacheru ili Hocheru, nadalje bečkomu biskupu Emeriku (5. studenoga), i svemoćnomu već tada biskupu Leopoldu Koloniću (15. studenoga), pridavši svojoj sadašnjoj čestitki još i onu od prošle godine. Kako je radeći za Senj trebao pomoći od svoga davnoga prijatelja, senjskoga potkapitana Ivana Karola Portnera ab Hoefflein, izdao je i za njegov imendan (24. lipnja) velik pjesmotvor u njegovu počast; jednako je i ugarskomu palatinu, knezu Pavlu Esterhaziju ispjevao na imendan hvalospjev (carmen panegyricon), prozvavši ga novim Jasonom (novus Jason).

Izmedju pjesama prigodnica, što ih je Ritter one godine spjevao i štampao u slavu visokih crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika, zanimljiva je naročito ona, kojoj je napis: „Novus Skenderbeg, — illustrissimus dominus dominus comes don Petrus Ricejardi de Lika, locique et comitatus eiusdem supremus ac perpetuus comes, civitatum maritimarum patricius, sac. caes. regiaeque

maiestatis consiliarius, Croaticarumque cohortum colonnellus, cum ab augustissimo Romanorum imperatore Leopoldo I. iisdem honoribus una et officiis insigneretur, versu heroico et observantiae ergo pro pomo natalitio sibi oblato, celebratus a Paulo Ritter incl. comm. Segniae ad caesaream maiestatem ablegato".

Petar Ricciardi (Ricejardi, Ricardi, Ričardi, Ričijardić) bio je rodom Dubrovčanin. Potekao je iz porodice, koja je izvodila svoje porijeklo iz Like, te se nastanila u Dubrovniku.[1] Još kao dječak posvetio se je vojništvu. U dvadesetoj godini svojoj pošao je u Beograd na Savi, da ondje uči turski jezik. Boraveći kroz devet godina u Beogradu naučio je turski, arapski i perzijski jezik tako, da ga je poznavao kao svoj rodjeni jezik hrvatski (ili ilirski), i da mu u tom pogledu nije bilo premca od Budima do Carigrada. Iza toga putovao je neko vrijeme po prednjoj Aziji (od Pergama do Mesopotamije), a iza god. 1665. pošao je u službu španjolskoga kralja Karla II., gdje je naučio španjolski, i gdje je kao vojnik dotjerao do pukovnika, pa i do generala. Proslavio se je naročito ratujući na otoku Siciliji oko grada Mesine. Negdje god. 1680. stupio je u službu cara i kralja Leopolda, koji je njega, oca mu, brata i sestru odlikovao ugarsko-hrvatskim plemstvom, a zatim je njega sama imenovao patricijem gradova Senja, Rijeke i Trsta, nasljednim županom (grofom ili knezom) Like, te mu podjedno povjerio zapovjedništvo jedne hrvatske pukovnije. Bilo je to negdje god. 1682., dok mu tada Ritter čestita za to imenovanje, te ga proglašuje novim Skenderbegom, koji će jamačno za kratko vrijeme Liku osloboditi od turskoga jarma, te ju povratiti pod okrilje nekadanjega vladara. Opsežnim tim hvalospjevom od deset štampanih listova i 73 anagrama imena grofova (Petrus Ricceiardi) stekao je Ritter prijateljstvo slavljenika, koji je to poslije u više prilika i pokazao.

U Beču spjevao je Ritter tijekom godine 1682. i prvih mjeseci 1683. ne samo niz štampanih prigodnica, nego je takodjer marljivo dopisivao sa svojim znancima u Hrvatskoj i Ugarskoj. Pisma su ta pisana u latinskim distisima kao pjesničke poslanice, kako je to i

[1] Medju dubrovačkim pjesnicima spominje se Bernardin Ricciardi (Ričardić 1680—1716), jamačno rodjak Petrov. Pjevao je hrvatski, talijanski i latinski. — God. 1682. opet živio je u Dubrovniku opat Franjo Ricciardi, koji je tajnika kongregacije „de propaganda fide" u Rimu izvješćivao o turskim pripravama protiv cara i kralja Leopolda.

dosad činio.[1] Najviše je dopisivao s kapitanom Keryjeve pukovnije Franjom Ivanovićem i zagrebačkim podžupanom Stjepanom Jelačićem, onda sa zagrebačkim kanonikom i arcidjakonom Stjepanom Šelišćevićem ; koji put sjetio se je činovnika ugarske komore u Požunu, po imenu vijećnika komore Jurja Mihajla Kiševića i Jakova Szalaya, nadalje činovnika tridesetnice u Nedelišću Franje Špoljarića, poštara zagrebačkoga Martina Vernića, vlastelina Petra Prašinskoga od Prašna, Martina Kostića i drugih. Iz tih se pisama doznaje koješta zanimljivo o pjesnikovu životu u Beču, što je vrijedno da se zabilježi.

U poslanici Ivanoviću od 1. veljače 1682. tuži se, što poslovi njegovi slabo u Beču napreduju i kako ga teške brige taru ; podjedno mu šalje jedan primjerak hvalospjeva kralju Leopoldu. U drugom pismu od 12. veljače moli Kiševića, neka kod ugarske komore u Požunu poradi, da mu se što prije od kralja darovanih sto forinti doznači i pošlje, jer se u Beču bez novaca ne može živjeti. Tom prigodom upleo je u latinsku pjesmu ove hrvatske stihove :

Al je zakon stari u ovomu gradu,
Da prez pinez stvari najmanje ne dadu.

Tek 19. ožujka zahvaljuje Ritter prijatelju Szalayu, što mu je napokon kraljev dar poslao. U poslanici Ivanoviću 12. travnja tuži se Ritter, kako je 20. ožujka teško obolio, te kroz deset dana u nesvjestici bulaznio ; tek po milosti Božjoj i liječnikovoj vještini da je bolest prepatio i život spasao. Još mu je ruka nemoćna ; ali čim se oporavi, opet će se baviti poezijom, pa će onda :

Nec Velebichiades Slaunae sacra numina gentis,
Vati (credito) erunt ultima cura suo.

U daljem pismu javlja Ritter razne vijesti iz Beča, o caru Leopoldu, o Turcima, zatim o nekim promjenama u zagrebačkom kaptolu, o smrti Berisla(vić)a, kojega sin u Beču mudroslovlje uči, i drugo. Nadalje mu piše, kako mu šalje neke latinske pjesme, koje je boraveći u Beču dosad štampao, pa dodaje, da bi još više toga na svijetlo dao, kad bi se našli mecenati, jer njemu je kesa prazna :

Plura darem luci, sed avaros cerno patronos,
Aereque bursa mihi iam spoliata iacet.

[1] Rukopis „Otia metrica" u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (S. M. 30. B. 13) sadržaje 36 pjesničkih poslanica Ritterovih iz god. 1682., 1683. i 1684.

Na kraju poslanice očituje Ritter svoju želju, da mu Ivanović pošlje neku svoju knjigu s hrvatskim (ilirskim) stihovima. On će tu knjigu ponijeti sa sobom u Slavoniju, jer mu je još malo u Beču ostati. A možda bi bolje bilo, kad bi Ivanović tu knjigu, štampanu u Ljubljani, dao donijeti u Šćitarjevo, gdje će jê Ritter čitati i čuvati, dok se Ivanović (iz Ugarske) u Slavoniju povrati. Ritter piše doslovce:

Illyrico textum versu desidero librum
Perspexisse tuum; non, nisi quod sit opus?
Et cupio ut mittas; sed Slavnas ibit ad oras
Mecum, nam brevis est hic mihi habenda mora.
Quod melius fiet, nam res ea pressa Labaci
Ex facili in Schitar vecta venire potest.
Cura mihi fiet legere et servare poëmma,
Donec in Illyricas veneris ipse plagas.

Medjutim je Ritter 22. travnja primio od Ivanovića pošiljku i u njoj njegovu knjigu (pulchrum te authore libellum), jamačno još u rukopisu. Ritter mu namah sutradan javlja, da je knjigu ponešto pregledao, pa da će se pobrinuti, kako bi jê u što uglednijem obliku na svijetlo izdao, čim u Slavoniju stigne. Ne će manjkati ni grb Ivanovićev, a ni grb trojedne kraljevine (nec tua nec regni deerunt insignia trini, omni perfectus namque erit ille modo). U pismu od 7. svibnja javlja Ivanoviću, kako čeka samo, da mu iz Senja pošlju putni trošak, pa da se na more povrati. Beč sa svojim nasladama (deliciis) već mu je dodijao, pa bi volio opet jahati po plodnim poljanama Slavonije, loviti lov po šumama Hrvatske i voziti se na ladji po Jadranskom moru te obilaziti dalmatinske zalive. Ali Ritter ipak nije mogao Beča ostaviti. Kad je malo zatim primio iz Njitre (u sjeverozapadnoj Ugarskoj) ponovo pismo od kapitana Ivanovića, u kojem je njemu zahvaljivao za obećanu brigu oko njegove knjige, Ritter mu je 21. svibnja odgovorio dugom hrvatskom poslanicom, u kojoj uz ino piše:[1]

Ja dara negledeć.. kot prijatelj pravi
Tvojoj ću se trudeć.. poslužit ljubavi,
I činit što k slavi.. biti hoće tvojoj,
Da rečeš: je pravi.. prijatelj ovo moj.
Što si skrbi mojoj.. pustil učiniti,
Opravljeno (nedvoj).. dično hoće biti.

[1] Čitavu poslanicu štampao je dr. Gjuro Šurmin u „Nastavnom vjesniku" za srednje škole, X., 1902., p. 534.

*

Gdi neću kratiti.. skrb ni trud takoje,
Neg hoću ljubiti.. kako pravo moje;
Jer ono delo je.. k domovine prudu,
Ko do hvale tvoje.. radi čtali budu,
Zpoznaje da truđu.. neopraščaš ni ti,
Ki trudi zaludu.. veruj, neće biti.
Počel si saditi.. kripost v domovini,
Plod z cvita raditi.. sebi i družini;
Nakon sinov sini.. od hrvatske vlasti
I susedi ini.. odkud primu slasti,
Koje prez napasti.. cvalo bude sime,
I u vičnoj časti.. raslo tvoje ime.
Grad i orsag vrime.. najsrićnije čuje,
Dokle se s mudrime.. ljudmi odičuje.

Pavao Ritter nije se mogao vratiti u Hrvatsku i Senj, jer mu je hrvatski general Herberstein mnogo smetao, da što učini u prilog svome rodnomu gradu. U svome pismu na Franju Ivanovića od 25. lipnja 1682. tuži se Ritter gorko na Herbersteina, koji zatire Senj gore od Turaka i Mlečana, i u kojega je divlje srce kao u rimskoga cara Nerona. Nema toga, koji ga ne bi proklinjao. Nikada se ne usudjuje taj kapitan udariti na prave neprijatelje kršćanstva, nego škodi Krstovu i carskomu puku. Neka mu svemogući i pravedni Bog sudi. Nemila ova osuda generala hrvatskoga i kapitana senjskoga glasi u izvorniku:

Maxima Segnensi me cura molestat ab urbe
Prolongatque meam partibus hisce moram.
Illam namque magis Capitaneus opprimit urbem,
Quam premeret telis hostis uterque suis,
In quorum rigidis mea Segnia faucibus haeret;
Infelix ducibus Segnia facta suis!
Durior est Turco capitaneus ille tyranno,
Nam fera Romani corda Neronis habet.
Illius, est vix, qui non a feritate doleret,
Est etiam vix, qui non maledicat ei.
Chistorum numquam veros iniuriat hostes,
Sed Christi et populo Caesaris ille nocet.
Hei mihi quot lacrymas sitibundo devorat ore,
Quas ea Dalmatiae pars miseranda movet!
Quem propero non hic calamo depingo, sed illum
Justus et omnipotens iudicet ipse Deus!

Uza sve neprilike nije ipak Ritter sumnjao, da će pravedna stvar Senjana kada tada pobijediti. To odaje jedna njegova hr-

vatska pjesmica, koju je u zbornik svojih poslanica iz one godine zapisao. Pjesmici je napis „H r o m a p r a v i c a“, a sastoji od četiri osmerca:

Gdi je Juno dare vrgla,
Pravica je nogu vtrgla;
Al kakogod ide hroma,
Dojt će jošće nigda doma!

Ritter se je u velike zanimao i za prilike u Slavoniji i Hrvatskoj. Razbira se to iz njegova dopisivanja sa zagrebačkim podžupanom Stjepanom Jelačićem i zagrebačkim kanonikom Stjepanom Šelišćevićem, šurjakom kapitana Franje Ivanovića. Dok ga oni izvješćuju o svemu, što se zgadja u domovini; on im javlja o životu u Beču, o velikoj politici (sve, što čuje o Francuzima, Mlečanima i Turcima), a onda i o hrvatskoj naseobini (hrvatskom kolegiju) u prijestolnom gradu.

Vrlo je zanimljivo pismo Ritterovo Stjepanu Jelačiću od 7. lipnja 1682., pisano u latinskoj prozi. Piše, kako se je u Beču doznalo, da je hrvatski sabor proglasio opći ustanak (insurrectio) gradjanske i krajiške zemlje za rat s Turcima, koji se spremaju doći u pomoć Emeriku Tekeliji i ostalim ugarskim buntovnicima; tim povodom da su se ugarski palatin Pavao Esterhazi i drugi neki velikaši ugarski sastali ovih dana kod ostrogonskoga nadbiskupa, da vijećaju, ne bi li oni po običaju Hrvata (Croatorum more) insurekciju proglasili, to više, što se je s druge strane pročulo, da je veliki vezir došao u Peštu, te se šire glasovi, da će naskoro planuti rat. Ritter javlja nadalje, da je u noći izmedju 1. i 2. lipnja carica rodila sina, kojega je krstio apostolski nuncij Franjo Bonvisio uz asistenciju biskupa Gubasoczyja i Kolonića. U Beču da je s toga dogadjaja zavladalo opće veselje; prigodom sjajne rasvjete, koja je trajala više dana, istakli su se osobito knez Schwarzenberg i markgrof Badenski. Mahnito veselje Bečana označuje Ritter ovim hrvatskim stihovima:

Tad ljudi duhovni.. po noći hodjahu,
Povsud se telovni.., s' ženami vodjahu;
U gusle igrahu.. v bubnje i trumbite,
Zastave višahu.. 'z oblokov razvite!

Još bi bilo novina, ali kako se vijesti neprestano kose, pa se danas poriče, što se je jučer pronijelo, ne će mu se pisati. Samo za Francuza (Ljudevita XIV.) javlja, da šuti, ali se je bojati, da će se opet

naskoro oglasiti. Ritter piše doslovce: „Gallus silet, sed timendum ne ad emersionem aurorae excantet", posluživši se za tu metaforu tim, što u latinskom jeziku riječ „gallus" znači i pijetla i Francuza.

Prvoga kolovoza 1682. javio je Stjepan Jelačić iz Buzina Ritteru, da je ban Nikola Erdedi zaista podigao narod na ustanak, te se s jakom vojskom utaborio u Podravini izmedju Koprivnice i Legrada, da se opre bosanskomu paši, te ga odvrati od navale. Ban će radije udariti na tursku zemlju, nego dopustiti, da Turci opustoše hrvatsko kraljevstvo. Rittera je ta vijest vanredno oduševila. U poslanici Jelačiću od 9. kolovoza želi on svu sreću banu, pa da se proslavi poput djeda (prastrica) svoga Tome na brodu Kupe kod Siska. Istoga dana upravio je zasebnu poslanicu takodjer banu Nikoli Erdedu, u kojoj mu želi:

Romano fuerat victoria digna triumpho,
Quam tuus in Colapis littore fecit avus;
Tali te superi fortunent, quaeso, trophaeo,
Ut redeas spoliis plenus abinde domum.

Iza 9. kolovoza nema više te godine 1682. pjesničkih poslanica Ritterovih. Bit će da je u rujnu i listopadu bolovao, jer se na početku slijedeće godine tuži, da je minule godine prepatio d v i j e gotovo smrtne bolesti (b i n a s lethales pene aegritudines). U studenom pjeva opet čestitke i druge prigodnice. Medjutim tek od 11. siječnja sačuvane su dvije poslanice njegove iz god. 1683., jedna Ivanoviću, a druga Jelačiću. U posljednjoj piše, da će se napokon ispuniti, što je toliko puta već navijestio, da će naime ipak jednom ostaviti Beč, u kojem je gotovo trinaest mjeseci probavio i koješta prepatio (fortunae et vitae maxima damna probans). Radio je zborom i perom, koliko je samo mogao, te će i protivna stranka morati da prizna, koliko je toga on izradio, čega se je čitav Senj prije žacao (ipsa ut pars possit contraria dicere: quantum tota prius timuit Segnia, fecit eques).

Medjutim Ritter je još oko dva mjeseca ostao u Beču. U jednoj nedovršenoj i nedatiranoj poslanici, koju je svakako u ožujku 1683. pisao Petru Prašinskomu od Prašna, jadikuje on, kako evo t e č e v e ć p e t n a e s t i m j e s e c, što boravi u austrijskom gradu (ter mihi iam quintus concepit currere mensis, hic quod in Austriaca scilicet moror urbe, post binos morbos, post binos dixero agones).

Na posljetku postigao je Ritter svrhu, radi koje je u Beč došao i ondje tako dugo se borio. Dne 19. travnja 1683. izdao je u Beču

car i kralj Leopold I. svečanu povelju, kojom je svim glavarima svoje posade u Senju zapovjedio, da moraju ne samo sva i pojedina privilegija plemića i gradjana senjskih priznavati, obdržavati i poštivati, nego takodjer u kraljevo ime braniti i zaštićivati Senjane od svih, koji bi ih nasilno smetali ili im štetu nanosili. Nema sumnje, da se je tim kraljevim pismom bar za neko vrijeme utaložila borba izmedju generala Herbersteina i senjske varoši.

Pavao Ritter, iščekujući kraljevsko pismo, nije dangubio. On je skupio svoje znatnije pjesme prigodnice, što ih bijaše spjevao tijekom godine 1682., u jednu knjigu, pa je preinačivši neke, a pridržavši druge u prvotnom obliku, sve zajedno izdao s jednim novim napisom: „Pauli Ritter N o v a M u s a sive pars artificiosa operum poeticorum anni M.DC.LXXXII." Djelce sadržaje sve poznate već čestitke njegove (caru i kralju Leopoldu, kraljeviću Josipu, Hocheru, Portneru, Koloniću, Ricciardiju, Szelepchenyju), samo je Ritter pridodao pjesmu svome rodjendanu. Posvetio je pak sabrane pjesme banu Nikoli Erdedu, zagrebačkomu biskupu Martinu Borkoviću, kao i ostalim staležima i redovima trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Pjesnik je, naravno, štampao i neke pohvalnice svome radu od znanaca i prijatelja. Tako mu je jednu ispjevao Ivan Pongracz de Szent Miklos et Ovar, drugu Fabianus Sebastianus Glavinich de Glamocz (caesareus sacellanus, canonicus Segniensis et parochus in Gonoviz), treću poznati već austrijski geograf Juraj Matej Vischer, a četvrtu Julius Michael de Marinis Ragusinus. Glavinić proglasio je svoga znanca „velikom dikom Hrvata i Dalmacije" (grande Croatarum Dalmatiaeque decus).

Pavao Ritter vratio se je u domovinu noseći sobom kraljevsko pismo za Senj i zbirku svojih pjesama. Ali Hrvatsku i Slavoniju našao je u velikoj uzbudjenosti. Znalo se je već, da je turski sultan Muhamed IV. odlučio priteći u pomoć Emeriku Tekeliji (Tököli) i ostalim ugarskim buntovnicima, pa da se veliki vezir Kara Mustafa sprema udariti na sam Beč. U toj nevolji tražio je car i kralj Leopold I. pomoć od njemačke države, poljskoga kralja Ivana Sobjeskoga i pape Inocentija XI. No osobito pouzdavao se je u svoje narode, naročito u Hrvate, kojima je jednako zaprijetila gotova propast. Hrvatski i slavonski staleži bijahu se sastali 15. svibnja 1683. na sabor u Varaždinu, da čine posljednje priprave tako za pomoć Beču kao za obranu vlastite domovine. Na tom saboru našao se je i nedavno

za kneza (župana) od Like potvrdjeni Petar Ricciardi, te bi tom prigodom njemu od kralja izdana povelja u saboru proglašena i prihvaćena. Jamačno je na saboru bio nazočan i Pavao Ritter kao poklisar svoga rodnoga grada. Tom prigodom ili već nešto prije stupio je Pavao Ritter zajedno sa svojim bratom Jurjem, koji je do nedavna živio u Zagrebu, u hrvatsku pukovniju grofa ili kneza Ricciardija. Brat Juraj pošao je na to s odjelom pukovnije na obranu Beča, dok je Pavao ostao u domovini, da zajedno s banom Nikolom Erdedom i hrvatskom vojskom stoji u Medjumurju na braniku Slavonije, zapadne Ugarske i Štajerske, pa da se odanle obara na privrženike Tekelijine u Ugarskoj. U isto vrijeme bijahu se na obranu Štajerske kod Wildona i Radgone okupile čete nutarnjo-austrijskih zemalja; kranjskim četama zapovijedao je kao vrhovni kapitan Ivan Weikhard Valvasor, stari prijatelj Ritterov.

Pavao Ritter, pošav dobrovoljno u vojničku službu sa četiri konja, bio je za čitavo vrijeme podsade Beča (14. srpnja do 12. rujna) uz bana Nikolu Erdeda (in positis Dravi Muraeque ad flumina castris Illyrici semper cum vicerege fui). Ban se spominje izrijekom u Medjumurju (in insula Muraköz) 11. kolovoza, kad je hrvatski sabor pod banovcem ili vicebanom Baltazarom Vragovićem bio na okupu „u logoru u Budinšćini" (in castris in Budinschina). Al kad je kršćanska vojska nakon sjajne pobjede poljskoga kralja Ivana Sobjeskoga (12. rujna) i oslobodjenja Beča stala goniti razbijene Turke prema jugoistoku, onda je i ban Erdedi, koji je još 17. rujna stajao u Čakovcu, stao udarati na turska mjesta u kaniškom pašaluku. Tada je i Ritter sudjelovao kod uzimanja Lendave i Sigeta, kao i kod navala na turske gradove Breznicu i Bobovišće (receptioni Linduae, Lentibae et Szigethi, expugnationi arcium turcicarum Braesencae et Babocae interfui; — sed post Bresencza Babocsaque arce crematis..).

U studenom negdje bilo je ratovanje za god. 1683. završeno i vojska raspuštena. Dne 11. prosinca, u oči blagdana sv. Lucije mučenice, boravio je ban Nikola Erdedi već u svojoj kuriji u Obrežu (u Turopolju), spremajući se, da podje na hrvatski sabor, koji bijaše sazvao u Zagreb za 16. prosinca. Tom prigodom bio je uza nj i Pavao Ritter, kojega bijaše ban uzeo za svoga dvorskoga časnika (domini comitis bani aulae familiaris). Ban je toga dana imao na objedu vrlo odličnoga gosta, naime g r o f a A d a m a Z r i n s k o g a,

sina bana Nikole, a sinovca nesrećnoga bana Petra. Ritter je s velikim zanimanjem pratio, šta je grof Adam tom prigodom radio i govorio, pa se je uvjerio, da gleda velikoga čovjeka (magni signa viri). Htio je i u slavu njegovu kod stola ishitriti stihove; ali kako je suviše pio vina, iznevjerila ga je vila. No za to je sutradan počastio grofa pjesmom, nagoviještajući, da bi mogao biti patronom njegove vile. Ta on je čitajući o smrti ilirskoga „Hektora" (Ńikole Zrinskoga) pod Sigetom ispjevao pjesan u hrvatskom jeziku, koja bi zavrijedila, da se štampom izdade. No grof Zrinski kao da nije htio razumjeti, kuda pjesnik gadja. U pismu, pisanom u prozi kao odgovor na pjesmu, proglašuje on Rittera „ovjenčanim pjesnikom" (vati coronato), prenosi neke stihove iz Juvenala, priznaje, da vino ne pristaje pjesnicima, pa mu šalje za uzdarje jedan dukat (unum aureolum). Medjutim Ritter nije se dao time smesti, već mu je malo dana iza toga (29. prosinca) čestitao pjesmom k imendanu, Božiću i novoj godini. Kako se je tada spremao grof Adam Zrinski, da podje u Linz i da se ondje vjenča s izabranom vjerenicom svojom (Marijom Katarinom grofinjom Lamberg), želi mu pjesnik svu sreću na putu i u braku, pa da se što prije povrati u domovinu i rasplodi dično pleme svoje u ilirskim (hrvatskim) stranama.

U to je prvih mjeseci god. 1684. Pavla Rittera zapala zadaća, da i on putuje u Linz, i da ondje proboravi neko vrijeme. Poslao ga je naime u Linz hrvatski ban Nikola Erdedi, da bude njegovim poklisarom kod kralja Leopolda (Lincii ad Augustum nuntius eius — viceregis — eram). Ne može se ustanoviti, koje je poslove banove pri kralju izvršivao; samo se znade, da se je četiri mjeseca u Linzu zadržavao (dumque moratus ibi bis binos transigo menses). Kraj službenoga rada jamačno mu je preostajalo dosta vremena za književnu zabavu, pa tako je mogao misliti i na to, da štampom izdade svoje hrvatsko pjesničko djelo o junačkoj smrti bana i kneza Nikole Zrinskoga pod Sigetom. I zaista je baš u to doba u Linzu štampano, a možda i doštampano prvo izdanje toga djela s napisom ovim: Oddilenye Szigetzko, tuliko razlichitom, kuliko nechujenom doszle Hervatzke ritme lipotom zpravlyeno po plemenitomu y hrabrenomu G. Pavlu Vitezovich aliti Ritter, Hervatzkomu y Szenyzkomu Vlaztelinu, szlavn. vojvodztva

Ricardianzkoga Capitanu. U Lincu kalupom Gosp. Frajsmidovich 1684. (U 12-ini 88 strana).[1]

Pavao Ritter, koji se odsad izmjenice i Vitezović zove, bijaše po prvobitnoj osnovi svojoj zamislio svoje djelo napisati u sve u sedam dijelova (ili knjiga); ali kako bijaše po tom svome rasporedu dosad dovršio samo prva četiri dijela, dao je njih štampati obećavši tom prigodom, da će preostala tri dijela (peti šesti i sedmi) za kratko vrijeme izdati. I tako je djelo njegovo ugle dalo svijetlo kao negotovo, krnje. Zašto se je pjesnik žurio, da izda nedovršeno „Oddiljenje", može se svakako nagadjati. Možda je htio ugoditi grofu Adamu Zrinskomu, s kojim se bijaše nedavno upoznao i kojega bijaše proglasio svojim patronom; a možda je htio dat oduška svojoj radosti radi oslobodjenja Beča, i tom zgodom istaknut staro junaštvo hrvatsko i zasluge hrvatskoga naroda za obranu kr šćanstva. Treba upamtiti, da se je srećna obrana Beča i slavodobić kršćanskoga oružja iza toga najviše baš dojmilo hrvatskoga i srpskoga naroda, koji se je stao nadati, da će se sada ipak jednom oslobodit njegove zemlje, koje su tako dugo stenjale pod turskim jarmom K tomu se je radovao hrvatski narod, što je za obranu Beča naj više doprinio baš slavenski junak, hrabri poljski kralj Ivan Sobjeski Stoga su sada zaredale hrvatske pjesme u slavu oslobodjenja Beča i kralja Sobjeskoga (od Korčulanina Petra Kanavelovića i Dubrov čanina Petra Bogašinovića); izmedju tih ističe suvremeni povjesniča Valvasor izrijekom zametnute ili izgubljene pjesme nekoga Jakova Krznarića ili Krzmarića (Jacobi Kerzmarich Carmina cro atica de Obsidione Viennensi).

Dok je Ritter još u Linzu boravio, stiglo mu je imenovanje za kapitana u hrvatskoj pukovniji grofa Ricciardija (supra equite Slavnos fio magister eques), dok je dosad kao dobrovoljac služio On se je jamačno radovao, da će sada moći sudjelovati u velikom navalnom ratu, što ga je ove godine započeo car i kralj Leopold zajedno sa svojim saveznicima, kojima se pridružila i mletačka repu blika, prinudjena svojim hrvatskim podanicima. Pavao Ritter sprema se je već, kako će poći k svojoj pukovniji u sjevernoj Ugarskoj, al mu razne zgode i nezgode to zapriječiše. Prvo mu je stigla vijest

[1] Analizu toga djela napisao je dr. Milivoj Šrepel u raspravi: Sigetski juna u povijesti hrvatskoga pjesništva (Rad jugoslavenske akademije, knjiga 148., st 103—117).

da mu je brat Juraj, koji se je ondje već borio, u jednom boju poginuo. Smrt vrloga junaka rastužila je ljuto i Pavla i grofa Ricciardija (fama mihi interea fraternae nuntia mortis praesidis atque mei plena dolore volat). Tek što se je od toga udarca ponešto oporavio, zadesila je nesreća njega sama. Dok su naime drugi pošli u sjevernu Ugarsku u rat, zapala je njega zadaća, da se iz Linza vrati u Hrvatsku, pa da banu Erdedu donese neke službene spise (acta relaturus bano non bene Saviacis ipse recurro plagis). No na putu stiglo ga je zlo. Prolazeći naime štajerskim Alpama spotakao mu se je konj, te je Ritter pao na kamen i znatno se ozlijedio. Kroz nekoliko mjeseci bolovao je od rana, tako da nije mogao ni misliti na ratovanje.

Pavao Ritter ipak nije mogao plandovati. Sve onako bolestan (licet aeger) pošao je poslije s banom Erdedom k hrvatskim četama (me cum prorege ad castra Croata tuli), koje su bile utaborene u Podravini oko Gjurgjevca i koje su u srpnju 1684. pod banom Erdedom i generalom Jakovom Lesliem provalile u tursku Slavoniju. K svojoj pukovniji (Ricciardijevoj) nije bolesni Ritter mogao poći, jer je ona ratovala u sjevernoj Ugarskoj oko Levoče i rusinskih strana (Leucae et Russiacis proxima plagis). On je jamačno boravio u kršćanskom taboru ili blizu njega, kad je Leslie 25. srpnja zauzeo Viroviticu.[1] Malo iza toga, dne 5. rujna, nalazimo ga u logoru kršćanskom na poljanama kod Barča na Dravi (in castris campi Barcsa), gdjeno piše pjesničku poslanicu grofu Adamu Zrinskomu. Pjesnik upravlja stidljivo ovo pismo na svoga patrona, jer je u bijedi i jer traži njegovu pomoć. Četvrti je evo već mjesec, što je ostavio Linz i što daleko od zavičaja i ratovanja boravi (quartus adest, Lincense solum quod desero, mensis, et procul a patria militiaque moror). Istrošio se je dosad posve, tako da nema sada drugo nego četiri konja. Ako i te prodade, morat će sa svojim slugama pješice putovati. Stoga moli grofa, da pomogne svome pjesniku i službeniku u toj nevolji. Neka se on i u tom pogledu ugleda u svoga slavnoga oca. „Mala je stvar za tebe, što jê tražim, a velika za mene", završuje Ritter, obećavajući grofu, da će mu uvijek ostati zahvalan.

Vjerojatno je, da je Zrinski, koji se tada takodjer desio ili u Barču ili blizu njega, bar donekle ugodio molbi pjesnikovoj. Nato

[1] Dne 27. srpnja javlja ban Erdedi iz Želina Turopoljcima u hrvatskom pismu: „Viroviticu hvala Bogu naši vuzeše, odkuda kane Požegu robiti do Cernika".

je Pavao ostavio vojsku i logor u Barču, te se povratio u Senj, gdje se je desio već 23. rujna iste godine 1684. Baš toga dana šalje on iz Senja kratku poslanicu biskupu Dujmu Gaudenciju na Rabu, te mu prilaže i nekoliko svojih štampanih knjiga, medju njima i „Oddiljenje Sigetsko" (illyricumque penes patria pro gente libellum), i to u znak osobite odanosti (in quaedam devoti signa tributi), koju goji spram njega kao suučenika svoga pokojnoga brata (quandoquidem divo multum cum fratre tenentur Pierides, Suada et sacra Sophia tibi). Nekoliko dana iza toga, dne 2. listopada, šalje opet poslanicu grofu Adamu Zrinskomu, kojega zove „meštrom konjušnika carskoga i kraljevskoga veličanstva za Ugarsku". On mu piše prema zadatom obećanju s obala Jadranskoga mora, kamo je iz tabora na Dravi nakon nedaće na putovanju stigao. Javlja mu, da je tabor na Dravi ostavio po ručku baš istoga dana, kad je i Zrinski s Leslieom odanle otišao. Na putu pratilo ga je zlo, naročito kiša, od koje je mnogo prepatio. K tomu je putem i sluga njegov pobjegao, te ga ostavio na cjedilu. No sve je prepatio, samo da bi mogao u zavičaju mirno svoje udove oporaviti, pa da se onda pripravi za dalje putovanje. Medjutim u Senju bjesni strašno nevrijeme, jamačno ljuta bura. Pjesnik javlja nadalje grofu o ratnim dogadjajima u Hrvatskoj i Dalmaciji. Pripovijeda, kako su Turci nedavno neke stražare u planinama kod Senja zarobili i u Perušić u tamnicu odvukli, zatim kako su provalili na Gatansko polje, ali su ih kršćani suzbili. Osobito hvali junaštvo Hrvata u mletačkoj Dalmaciji, naročito hrabroga Janka (viteza Stojana Jankovića), koji je nedavno provalio do turske Udbine, a sada je poveo svoje čete do Knina, da ga oslobodi od turske vlasti (nunc ad Tinninium — quod Knin dixere Croati — fortia in instructo praelia Marte movet). Ali mletački senat kao da se ipak skanjuje započeti veliki rat, kao da čeka, što će se zgoditi s Budimom, koji je carska vojska još od 14. srpnja podsjedala (ast ego credo magis Venetum spectare senatum, qualis Budanae terminus arcis erit?). Na posljetku uvjerava Ritter svoga patrona, da će mu i dalje javljati o svemu, što se bude dogadjalo. Ali tih poslanica njegovih više nema, a junački grof Adam Zrinski poginuo je nakon sedam godina kao potpukovnik kod Slankamena (19. kolovoza 1691.), gdje je markgrof Ljudevit Badenski održao sjajnu pobjedu nad Turcima.

Pavlu Ritteru ne bi ipak duga opstanka u rodnom gradu. Već 13. listopada 1684. boravi on u Kranjskoj u Wagensbergu (Bogens-

perg) kod svoga starijega prijatelja baruna Valvasora. Tu doznaje za sudbinu brojnih prijatelja svojih iz mladih dana. Tako je barunu Juliju Henriku ab Apfeltrem (Apfaltrer) umrla žena, te mu Ritter kratkom pjesmicom očituje svoje sažaljenje. Zanimljivo je, što ga Ritter zove „prijatelju učitelju" (amice Magister), te mu obećaje, da će mu prije svoga odlaska iz Wagensberga svoju počast iskazati (te prius, hinc quam abeam, reverebor).

Kako je dugo Pavao Ritter ovaj put ostao u Kranjskoj i Wagensbergu, nije poznato. Jednako je nepoznato, kamo je izravno odanle pošao. Kako nijesu sačuvane njegove pjesme i pisma iz godine 1685. i 1686., može se njegov život i rad kroz te dvije godine tek u glavnim crtama pratiti. On sam govori o tom tek u nekoliko stihova :

Jamque Viennensem brumae sub tempus in urbem
Veni, et tunc absens inde tribunus erat.
Sed me per proprias hortatus saepe tabellas
Jussit, ut hic, donec venerit ille, morer.
Qui septem primo post menses appulit, at si
Nec tunc venisset, res bene facta foret.
Longius hic etenim, quam par fuit ille moratus,
Cassatum regimen tempus ad hocce dolet.
Ipse reformatus quoque, nec post castra secutus
Nec redii in patrias post ea facta plagas,
Namque requisitus fueram, qui regis ad aulam
Regnorum patriae publica vota geram.

Ritter je dakle, nakon boravka u Kranjskoj, pod zimu od god. 1684. na 1685. opet došao u Beč, da oporavivši se od bolesti čeka na zapovijed od svoga pukovnika Ricciardija, kamo da podje na bojno polje. Ali Ricciardi je u čestim pismima nalagao svome kapitanu, da ostane u Beču, dok i on sam onamo dodje. Tako je Ritter čekao te čekao preko sedam mjeseci. Medjutim nije stajao skrštenih ruku. Prvo izdanje njegova pjesmotvora „Oddiljenje Sigetsko" od prošle godine bilo je posve već raspačano, te su ga prijatelji salijetali molbama, da priredi novo. I tako je svoju dokolicu u Beču ispunio štampanjem svoga pjesmotvora, koje je izišlo s napisom: Pav(la) Vitezovicha od Senya, Oddilyenja Sigetskoga perva csetiri dila, drugocs sada na svitlo dana. U Becsu. Kalupom Ivanna Gelenicha. 1685. (12-ina, VIII i 88.).

Djelo svoje posvetio je pjesnik ovaj put „prečasnomu i presvijetlomu gospodinu Matiji Ignjatu Radonayu, opatu i vrhovnomu

kapitanu u Szalavaru" (na Blatnom jezeru u Ugarskoj). U posveti kaže, da su ga prijatelji salijetali tako molbama, da ih nije mogao nikako svladati, pa tako šalje djelo ponovo u štampu. Ali kojemu patronu da ga posveti? Nikome drugomu, nego opatu i kapitanu Radonayu, koji je vješt i peru i maču (ad calamum sat es aptus enim, sat es aptus ad ensem), a uza to uzoran svećenik, koji je ljutih rana dopanuo za kralja i mnogo hramova obnovio nebeskomu vladaru.

Osobito je zanimljiv pjesnikov predgovor čitaocima, jer tuj izlaže, zašto nije dosad svoga djela čitavog izdao, onako naime, kako ga je prvotno zamislio i u prvom izdanju obećao. Kako je izdanje vrlo rijetko, eto predgovora preštampana po sadanjem pravopisu:

„Prijaznivi štavče. Obećah se lani, o prvomu Oddiljenja ovoga Sigetskoga na svitlo danju, tri ostala dila u kratko vrime na svitlo takoj dati: koje kako ti viditi morebit čekaše, tako i ja ukazati željah, ali d(i)vimi uzroki upričen, niti tvojemu nadijanju, niti hotenju mojemu zadosta učiniti mogah, navlastito, nebuduć i jošće ona tri dila po misli mojoj dovršena; pak, neimijući gospodara, koj bi ih u darežljivi milošće svoje naručaj veselo prijel: budući vrimena ovoga šega i našega orsaga općinu na to obrnula, da

Čim ki veće ima, već želi imati:
A ki ništar nima, odkud će što dati?

a meni i trude činiti, i stroške gubiti, ni uhara; jer nisam tako bogat, da gore s' mosti za drugih lahkoću vežem; ni tako ubog, da s tim življenja uzdržanje išćem: niti tako skazljiv, da tastju odtuda slavu radim zadobiti. Pisma mojega sprave ne na drugo, nego jezika hrvatskoga uzdržanje, i naroda ime upravljam. Mnoga bih na svitlo dal, koja jur spravna imam, ali zgora rečena zadržuju. Zato, prijaznivi štavče, ove knjižice medtimtoga primi, šti, i ljubi: dokle srića drugim put odpre; najti ćeš u njih, što je vridno pomilovanja i pohvale, tuliko za nje, od kojih su spravljene, tuliko za onoga, ko je spravi. S' tim te Bog zdravo drži".

Za boravljenja Ritterova u Beču god. 1685. bila je ta carska i kraljevska prijestolnica stjecištem stranaca iz raznih krajeva Evrope. Uz vojvode i vojnike, koji su dolazili i odilazili, da idu ratovati u kršćanskoj vojsci, bilo je i drugoga svijeta. Što je srećnije carska vojska napredovala, i što se je više nadalo, da bi se Ugarska, Hrvatska, Slavonija, Bosna i Srbija mogle osloboditi dugotrajnoga turskoga jarma, sve se je brojnije zgrtalo u Beču ljudi, kojih se predji

bijahu nakon pada rečenih zemalja raštrkali po svijetu te našli novu postojbinu. Mnogi iznijeli su iz svojih porodičnih arkiva svoja stara pisma, kojima su dokazivali svoje pravo budi na čitave pokrajine turskoga carstva, budi na pojedine oblasti i posjede, te su molili cara i kralja, da im stara prava i naslove potvrdi, te ih u njihovoj staroj postojbini namjesti, ako se raspane turska vlast u Evropi. Medju tima pretendentima bilo je Hrvata i Srba iz Dalmacije, Bosne i Srbije, pače i Arbanasa iz Epira i Macedonije. A bilo je zaista takovih, koji su svoje porijeklo od starih vlasteoskih porodica mogli vjerodostojnim ispravama dokazati; ali je bilo i pustolova, koji su patvorenim poveljama gledali zavarati carski dvor i ostale službene ljude.

Pored svjetovnjaka tražili su na carskom dvoru pomoći budi tično budi po svojim poslanicima crkveni glavari grčko-istočne i rimokatoličke crkve u južnoslavenskim oblastima turskoga carstva. Medju ovima bio je i tadanji katolički nadbiskup u Skoplju i „upravitelj čitave Srbije", po imenu Petar Bogdan. Rodom iz Macedonije izučio je nauke u Rimu kao pitomac družine za širenje katoličke vjere. Postavši ondje doktorom filozofije i bogoslovije bio je poslije biskup u Skadru i administrator barske nadbiskupije, a god. 1677. postao je nadbiskupom „čitave Srbije" sa stolicom u Skoplju. Bavio se je Bogdan i bogoslovnom znanošću, te je napisao god. 1685. u Padovi izdao omašno djelo u dva jezika (talijanskom arbanaskom) s napisom: „Cuneus prophetarum de Christo salvatore mundi et eius evangelica veritate italice et epirotice contexta a Petro Bogdano (Macedone), sacrae congregationis de propaganda fide alumno, archiepiscopo Scuporum et totius regni Serviae administratore. Patavii 1685." To djelo je po tom zanimljivo, što na početku njegovu imade više pohvalnih pjesama i pisama u počast piščevu, poimence od barskoga nadbiskupa Andrije Zmajevića i nekih drugih. Medju ovima napisao je jednu hrvatsku pjesmu „Petar Ricciardi knez od Like, iz Beča 5. augusta 1685.", i namah za njim drugu latinsku u obliku anagramma Pavao Ritter. Pjesma Ritterova glasi doslovce:

Programma:

Petrus Bogdanus archiepiscopus Scopiensis

Anagramma:

Hic puros, ad pingues botros suscipiens, pasce.

(Exegesis):
Hic, ubi producit Pingues tua Vinea botros:
Plena ubi Vatidico stillat et uva mero;
Puros pasce greges, ò felix incola: verum
Qui recolunt pura mente, animoq(ue) Deum.
His vivifica, donec de vite propines
Ambrosium aetheri nectar in axe poli.

Nema sumnje, da je nadbiskup Bogdan, pobjegavši nakon obrane Beča ispred turskoga progona iz svoje stolice Skoplja u kršćanske zemlje, neko vrijeme boravio i u Beču tražeći pomoći od cara i kralja Leopolda, pa se je tada sastao i s grofom Ricciardijem i s Pavlom Ritterom, koji su mu onda u pohvalu njegova pastirskog rada ispjevali gore spomenute pjesme.

Po pjesmi kneza Ricciardija doznaje se, da je Ritter napokon svoga poglavara dočekao, jer se po datumu pjesme vidi, da je Ricciardi zaista 5. kolovoza u Beču boravio. Ali iza nekoga vremena, ne zna se zašto, Ricciardijeva bi pukovnija ukinuta (cassatum regimen), pa je tako Ricciardi prestao biti pukovnikom, a Ritter kapitanom. Čini se, da je Ritter iza toga tražio opet kapitansku čast, pa da ju je i dobio; ali napokon odrekao se je posve vojničke službe, te se posvetio jedino gradjanskim poslovima. Ostao je pak i dalje u Beču, jer ga je zapala služba, povjerena mu od bana i staleža kraljevstva hrvatskoga.

Burnih onih godina trebalo je kraljevstvo hrvatsko više no ikad u Beču stalnoga poslovodju ili a g e n t a, koji će obavljati poslove tako na samom dvoru kao i u ugarskoj kancelariji. Ban nije mogao svaki čas putovati u Beč, a zasebnim poslanicima hrvatskih staleža trebalo je kud i kamo više za putovanje i boravak u Beču, nego pojedincu čovjeku, stalno nastanjenu u prijestolnici. Godine 1685. 30. ožujka bijaše hrvatski sabor u Zagrebu za svoga poslovodju na carskomu dvoru (pro agente regni ad augustam aulam) s plaćom od godišnjih 100 forinti prihvatio nekoga Jurja Antonija Ferstnera, kojega bijaše ban Nikola Erdedi našao i izabrao za svoga posljednjega boravka u Beču. No na koncu godine prestao je Ferstner biti agentom, a služba bi povjerena Pavlu Ritteru, koji ju je obavljao god. 1686. i 1687. Za vršenje posala dobio je Ritter zasebni naputak ili instrukciju; u ime plaće doznačili su mu staleži za prvu godinu sto ugarskih forinti, a za drugu sto imperijala.[1]

[1] U zapisniku hrvatskoga sabora u Zagrebu od 4. veljače 1687. čita se: „Supra-fatus dominus Franciscus Ivanovich qua regni ablegatus generoso Paulo Ritter

Boraveći neprekidno u Beču pratio je Ritter s najvećim zanimanjem slavodobitno ratovanje cara i kralja Leopolda i njegovih saveznika protiv Turaka. Dočekao je oslobodjenje Budima (2. rujna 1686.) ispod turske vlasti, dočuo za slavodobiće kršćansko u Slavoniji, Lici i Dalmaciji. I tako se rodi u njemu misao, da pjesmama proslavi sve vladare (kraljeve i knezove), crkvene dostojanstvenike (papu, kardinale, nadbiskupe i biskupe), generale i zapovjednike, koji su doprinijeli i još prinose oslobadjanju Ugarske. Činio je pak to u običajnom tada obliku anagrama, stvorivši od glasova imena, prezimena i dostojanstva slavljenikova neku rečenicu ili sentenciju, koju bi dalje proširio ili rastumačio sa više stihova. Ovako je Ritter tijekom godine 1686. sastavio čitav niz anagrama, koje je prvih mjeseci slijedeće godine (1687.) štampao s napisom: P a u l i R i t t e r e q u i t i s C r o a t a e O p e r a A n a g r a m m a t o n (p a r s p r i m a, l i b e r p r i m u s s i v e) L a u r u s a u x i l i a t o r i b u s U n g a r i a e (Authore P. Ritter Eq. Croat. 1687). U 16-ini, XII i 48 strana. Anagrami imadu dakle da budu lovor, kojim pjesnik vjenčava pomagače Ugarske u borbi za oslobodjenje.

Ritter je negdje u velike cijenio taj svoj rad, jer je tražio, da svoje autorsko pravo zaštiti carskom poveljom. I zaista je Leopold 26. veljače 1687. izdao privilegij, kojim je za pet godina zabranio preštampavanje Ritterova djelca budi čitava, budi pojedinih česti njegovih, kao i raspačavanje i prodavanje štampanih primjeraka izvan domašaja carske vlasti. Tko bi se o taj privilegij ogriješio, mora carskomu fisku platiti globu od četiri marke suhoga zlata. Stoga se zapovijeda svima oblastima, da se toga privilegija tvrdo drže, pa da svakoga progone, koji bi ga pogazio.

„Opera anagrammaton" sadržaju sedamdeset i šest većih i manjih anagrama. Najprije su anagrami u počast majci Božjoj kao zaštitnici Ugarske, onda svetim kraljima ugarskim Stjepanu I. i Ladislavu I., pa tadanjemu papi Inocentiju XI. Iza toga redjaju se pohvale evropskim suverenim vladarima (caru i kralju Leopoldu I., poljačkomu kralju Ivanu III. Sobjeskomu, mletačkomu duždu Marku

---

agenti praemissorum statuum et ordinum Viennae constituto, instructionem datam produxit, quae etiam per praefatos status et ordines confirma(n)tur, cui tamen pro emerito eius stipendio anni praeteriti centum floreni hungaricales, deinceps vero imperiales centum per dominum exactorem regni annuatim solvendi deputantur. Prothocolla congregationum, III., p. 449.—450.

Antoniju Guistinianiju, španjolskomu kralju Karlu II. Habsburgovcu, francuskomu kralju Ljudevitu XIV., engleskomu kralju Jakovu II., švedskomu kralju Karlu XI., danskomu i norveškomu kralju Kristijanu V., portugalskomu kralju Petru II., i napokon moskovskim velikim knezovima Ivanu i Petru Aleksejevićima (podjedno carevima Kazanja i Astrahana), pa onda brojnim duhovnim i svjetovnim knezovima njemačkoga carstva, naročito onima, koji su se proslavili u ratu s Turcima (Karlu od Lotaringije, Ljudevitu Vilimu markgrofu Badenskomu), nekim knezovima u Italiji (Kozimu II. Medici u Firenzi, Ferdinandu Karlu Gonzagi u Mantovi, Franji Estenskomu i Modenskomu), kardinalima (papinskomu legatu u Beču Franji Bonvisiju), nadbiskupima i biskupima (gjurskomu biskupu i kardinalu Leopoldu Koloniću), nadalje poljskomu kraljeviću Jakovu Sobjeskomu, erdeljskomu knezu Mihajlu Apafiju, austrijskomu careviću i potonjemu caru Josipu, i drugima. Medju posljednjima imade i anagram u počast hercegu Eugenu Savojskomu (s. c. maiestatis vigiliarum praefectus generalis), kojemu želi, da napreduje srećno na putu vječne slave (et faustum aeternae currito laudis iter). Hvalospjevi u počast tolikih mogućnika i slavnih suvremenih vojvoda rašírili su se naskoro po svoj Evropi, te pronijeli i ime samoga pjesnika. Nije stoga ni čudo, što je Ritter zatražio povlast u cara, da nitko bez privole njegove ne smije kroz pet godina djelce preštampati ni raspačavati.

Pavao Ritter raspačavao je poglavito sam svoje djelce, šaljući ga najprije onima, koje je u njemu proslavio. Medju slavljenicima bio je i tadanji olomučki biskup (knez-biskup) Karlo grof Liechtenstein-Castelcorn, kojega je pjesnik počastio pedeset i prvim anagramom. Dne 28. travnja 1687. poslao mu je pjesnik primjerak štampanoga djela uz popratno pismo. Biskup je knjižicu primio, pa se zanimao, tko je taj njemu dosad posve nepoznati pjesnik, koji je pokupio te lovorike (laurum) pomagačima Ugarske? Bit će da se je ili sam biskup ili koji od njegovih dvoranika pismom obratio na Rittera, neka ga izvijesti o sebi. Pjesnik nije bio lijen, već je sjeo i u 82 distiha prikazao poglavite stvari o svojim roditeljima i braći, kao i o sebi samome od poroda do onoga dana, kad je pjesničku poslanicu u Beču dovršio i poslao, naime do 29. lipnja 1687. Po tome je ovaj pjesmotvor kratka autobiografija i dragocjen prilog za život i rad njegov do onoga

dana.[1] Osobito je zanimljivo, što pjesnik govori o svom prošlom i budućem književnom radu. Priposlana knjižica „Opera Anagrammaton" ili „Laurus auxiliatoribus Ungariae" samo je prvi dio zasnovanih anagrama; pjesnik smjera u svijet turiti još dalje četiri knjižice, da ih bude u svem pet. U drugoj će proslaviti države i kraljevstva, u trećoj vojvode velikoga rata, u četvrtoj prve dvorske i kraljevske ministre cara Leopolda, napokon u petoj bit će nadgrobnice palim junacima. Ritter piše doslovce:

Primus ab instructis anagrammatis arte libellis
Fert hic principibus laurea serta viris;
Imperiis, regnis, rebus communibus alter;
Tertius ad belli fert sua serta duces;
Caesareae primis aulae regnique ministris
Quartus; ad heroum funera quintus erit.

Nijesu medjutim ovi anagrami prvi plod njegove vile, jer je izdao već u slovinskom jeziku „Oddiljenja Sigetskoga" četiri knjige i spis „Nova Musa" u latinskom jeziku. Imade još mnogo toga dozrela (plura matura) za štampu u latinskom i ilirskom jeziku; ali u ovo doba ima malo mecena, koji bi tima djelima pomogli izaći na svijet. Čuo je o grofu Lichtensteinu velike pohvale; zato mu je poslao svoju knjigu, te očekuje njegove naloge. Ali nema traga, da bi se biskup bio Ritteru odazvao.

U Beču obavljao je Ritter razne poslove i za svoje brojne prijatelje u Hrvatskoj, Ugarskoj i Kranjskoj. Stariji njegov prijatelj Franjo Ivanović, koji bijaše napustio službu kapitana u vojsci te nedavno postao podžupanom križevačke županije, izvodio je svoju lozu od nekadanjih knezova Okićkih, pa je tražio, da se njemu i njegovim potomcima prizna, dotično potvrdi kneževska ili grofovska čast. Trebalo je to posebnim spisom i dokazati, pa je to preuzeo u rodoslovlja već dobrano upućeni Ritter. Ovaj je to izradio, pa je zatim kralj Leopold I. svečanom poveljom, izdanom u Beču 4. kolovoza 1687., Franju Ivanovića uzvisio na grofovsku čast. Podjedno je u isti mah zaslužnoga muža imenovao velikim županom Virovitičke i Požeške županije, jer je bilo temeljite nade, da će se obje naskoro

[1] Izvornik u biskupskom arkivu u Kromjerižu u Moravskoj. Štampao ju je i protumačio Fr. Snopek u članku „Paul Ritter Vitezović, Beiträge zu seiner Biographie" u Jagićevu časopisu: Archiv für slavische Philologie, XXVIII. Band. Berlin 1906., p. 593—600.

posve osloboditi turske vlasti. Kad se je na to 25. ožujka 1688. sastao hrvatski sabor u Zagrebu, staleži su člankom 14. primili na znanje imenovanje Ivanovićevo, pa su mjesto njega izabrali Baltazara Patačića za križevačkoga podžupana. Ali podjedno su usrdnim riječima pozvali grofa Ivanovića, neka na svaki način poradi, da se obje županije što prije pridruže materi zemlji, jer su joj od davnine prije pripadale, te su tek turskom najezdom bile od nje otkinute.

I vrijedni Valvasor sjetio se u ono doba svoga mladjega prijatelja u carskom gradu. Valvasoru bijaše 25. travnja 1687. umrla prva žena Ana Rozina rodjena Graffenweger, na što je već za nekoliko sedmica odlučio, da uzme drugu ženu, po imenu Anu Maximilijanu barunicu Zetschker. Vjenčanje imalo se je obaviti 20. srpnja, te je Valvasor na tu slavu pozvao i svoga prisnoga prijatelja Pavla. Ali Ritter nije mu se nikako mogao odazvati, već mu je 13. srpnja 1687. u Beču ispjevao čestitku, koju je kranjski povjesničar toliko cijenio, da ju je doslovce štampao u svom glavnom djelu o Kranjskoj.

Živući u stolici kralja Leopolda I., te dolazeći svaki čas tako u carski dvor kao i pred vrhovne oblasti državne pobrinuo se je Ritter i za to, da sebi osigura budućnost. Bijaše već navršio trideset i pet godina, a još nije imao stalnog zvanja s plaćom ni ikakvog posjeda, već je živio samo od onoga, što bi književnim radom i zastupanjem privrijedio. Izdavši netom svoje djelce s anagramima u slavu pomagačima Ugarske mislio je, da je zavrijedio, da ga kralj i car dostojno nagradi. Upravio je stoga molbu na Leopolda, da mu daruje alodijalni posjed P r a v u t i n u, koji je pripadao gradu Ribniku kod Kupe u zagrebačkoj županiji. Pravutina zajedno s gradom bila je tada dana u zakup (dotično zalog) barunu Franji Rigoniju, koji je stanovao u varoši Bakru. Već 28. svibnja 1687. obaviještena bi kraljevska komora ugarska o molbi Ritterovoj, te ujedno pozvana, da kaže svoje mnijenje.[1] Ali komora nije naprosto mogla da izreče što misli, pa zato bi 27. lipnja pozvan zakupnik Rigoni, neka se

[1] Quonam intuitu Paulus Ritter fiscale allodium Pravutina dictum, in pertinentiis castri Ribnik comitatuque Zagrabiensi habitum, ac de praesenti prae manibus domini Francisci Rigoni titulo arendatitio existens, cum colonis et aliis appertinentiis ad idem allodium ab antiquo spectantibus, per suam sacratissimam maiestatem sibi et suis, primum quidem masculini, iis vero deficientibus, foeminei sexus hominibus Dei beneficio nascituris, clementissime conferendum humillime efflagitat, ex incluso eiusdem... demisse porrecto supplici libello penitus intellecturae sunt praetitulatae dominationes vestrae.

očituje, bi li se rečeni posjed ili alodij mogao otkinuti od grada, nadalje koliko vrijedi i koliko daje prihoda. Što se je dalje radilo, ne može se ustanoviti; samo stoji, da Ritterova molba nije bila uslišana, te da on Pravutine nije dobio.

Naskoro medjutim desila se je Pavlu Ritteru prilika, da bude odlikovan po mladom kralju Josipu, najstarijem sinu cara i kralja Leopolda I. Sjajne pobjede carskih generala nad Turcima i ugarskim buntovnicima, narodni ustanci protiv Turaka u Lici (pop Marko Mesić) i Slavoniji (fra Luka Ibrišimović) skloniše Leopolda, te stade snovati, da Ugarsku što uže sveže sa svojom porodicom i austrijskim pokrajinama. Zato sazva ugarski sabor za 18. listopada 1687. u grad Požun, na kojem će se to provesti. U oči ugarskoga sabora sastao se je 3. listopada i hrvatski sabor u biskupskom gradu u Zagrebu, te je izabrao svoje poklisare za Požun: grofa Franju Ivanovića u gornju ili magnatsku kuću, a podžupane Jakova Ilijašića i Baltazara Patačića za donju. Poklisari primili su od sabora opsežnu instrukciju ili naputak, u kojem se njima uz mnoge druge želje i pritužbe nalaže, neka porade, da se obnove članci u prilog varoši Senju i njegovoj slobodi (de civitate Segniensi in libertatem reponenda et vendicanda articulos renovabunt). Jamačno je tomu nalogu doprinio Pavao Ritter, kojega je i taj put zapala zadaća, da na saboru u Požunu kao poklisar svoga rodnoga grada zastupa prava i povlasti njegove. Ritter je za to znao još 29. lipnja, kad je olomučkomu biskupu pisao, da će za dva mjeseca po prilici ostaviti Beč (unde tamen menses ante movebo duos).

Sabor u Požunu ugodio je nakon dugih rasprava svima željama kralja Leopolda. Ukinuo je 31. članak zlatne bule Andrije II. od god. 1222., kojim je bilo narodu podijeljeno pravo, da se silom opre kralju, ako bi ustav kršio; nadalje je priznao pravo nasljedstva muškoj lozi porodice Habsburg na prijestolju ugarskom. Kraljevim zahtjevima pogodovali su naročito hrvatski velikaši i plemići, koji su se i prije odlikovali odanošću prema njemu. Stoga je kralj i njih odlikovao. Tako je barunima Petru i Nikoli Kegleviću, kao i barunima Franji i Sigismundu Ratkaju podijelio grofovsku čast. Dne 9. prosinca ovjenčan bi uz velike svečanosti Leopoldov još nedorasli prvorodjeni sin Josip I. za kralja ugarskoga. Nakon krunisanja je novovjenčani kralj po starom običaju brojne plemiće proglasio zlatnim vitezovima (post coronationem serenissimus rex Josephus

more solito equites auratos creat). Medju tima bio je i lijep broj Hrvata. Tako su vitezovima (sa zlatnom ostrugom) postali nedavno imenovani grofovi Petar i Nikola Keglević, onda Sigismund Ratkaj ; od nižega plemstva primili su tu čast tadanji protonotar hrvatski Stjepan Jelačić od Bužina, onda oba poklisara hrvatska u donjoj kući, podžupani Baltazar Patačić i Jakov Ilijašić. Napokon je zlatnim vitezom postao i senjski zastupnik Pavao Ritter.

Pavao Ritter mnogo je cijenio, što je sada bio vitez ne samo po imenu, nego i po časti. On je odsad redovito pridavao svome imenu pridjevak „zlatni vitez“ ili latinski „eques auratus“.[1] A u svoju hrvatsku kroniku zabilježio je za godinu 1687. ove riječi: „1687. Spravišće veliko Ugarske i Slovenske gospode u Požunu, u kom Josefa sina svoga Leopold cesar kruniti učini. Od koga i ja s ostalom gospodom zlatnoga viteštva čast prijeh“.

[1] Zlatni vitezovi ili vitezovi sa zlatnom ostrugom nijesu bili nikakav svjetovni ili duhovni red (Orden), nego stalež, raširen po svim kršćanskim zemljama. Vitezom zlatnim mogao je postati svaki plemić, kojega bi na tu čast koji car ili kralj u svečanoj prigodi uzvisio. Jeronim Megiser († 1618) piše o njima: „Ritter des guldin Sporns, die man heutige Tags gemeinlich in Latein equites aurati nennet. Diese werden von Keysern, Königen und anderen Potentaten wegen ihrer Tugend Mannligkeit, Vernunft und hoher Verdiensten zu Ritter geschlagen.“

IV. Pavao Ritter nakon sabora u Požunu do preuzimanja zemaljske tiskare u Zagrebu.

(1688.—1694.)

Rittera nije ni nakon odlaska iz Kranjske srce ostajalo hladno, kad je ugledao ženske čare i ljepotu. Za svoga duljega boravka u Beču godine 1682. i 1683. više je puta njegova vila propjevala i južnjačko se srce zagrijalo. Tako već u veljači 1682. pjeva hrvatsku ljubavnu pjesmu bez napisa, koju priopćujemo doslovce s izvornim pravopisom:

„Primimi lyublyeno.. Vilo pozdravlyenje,
Pri koj-mi sĕrçeno.. stoi ozdravlyenje.
Dobru si lovinnu.. zaisto vlovilla,
. . . . . .
Jersu uloville.. tvoje oççi Vilo,
I jur posvoille.. moje sĕrce millo.
Kadasam zapazil.. on lipi obraz tvoj,
Sebi sam omrazil.. nittisam vech sam svoj:
Nego vàs tvoj bitti.. i ĝelim, i hochu,
I zate tĕrpitti.. vse zlo i teskochu.
Dame lyubav tvoja,.. i tvoj obraz lipi,
Do moga pokoja.. dobrom volyom kripi."

I poslije je Pavao udarao u ljubavne žice. Ali kao da mu Bečánke nijesu mogle srca posve osvojiti. Očijukao je s njima, ali se u mreže njihove nije dao uloviti. Tako pjeva Švabici, koja je njemu nasuprot stanovala i s njime očijukala:

Aspicit ex propriis Germana puella fenestris,
Figit in oppositam lumina clara domum,
Illyr ab hinc iuvenis toties quoque spectat eandem:
Illa cupidineis flagrat, et ille focis.
Illa tenet metam, collimat et ille sagittam,
Cum poterit centrum tangere, victor erit.
Quam pulchrum Illyricas spolium fereretur in oras,
Si cupido iuveni iuncta cupido foret!

Verum non aliis, velut illi, pulchra videtur,
Scilicet amenti consimilatur amans;
Non saturant oculi stomachum, sive omnia spectent,
Rebus non aura nam saturatur homo!

Gotovo pak s ogorčenjem odbacuje 2. veljače 1683. neko žensko čeljade, koje hoće da ga zavede. Neka se ne pričinja dražesnom ni lijepom, već neka bježi ispred njegovih očiju. Neka traži konjušnike, a neka ne dira u pjesnika. Da je sve i dražesnija i umiljatija, ne bi je rukom obuhvatio, da je obljubi. Jer pjesnici, koji slave Muze, mora da su čisti. Stoga neka se tornja, neka mu vjeruje, da mu se ne svidja. U latinskom izvorniku glasi pjesma:

Fingere te gracilem, te desine fingere pulchram,
Et rapere ex oculis bestia fęda meis.
Quaerito agazones, divos non tangito vates,
Iste diis sacer est spiritus atque caro.
Namque etsi gracilis, formosa et blandior esses,
Te mea non caperet, propter amare, manus.
Qui Musas celebrant, puros decet esse poetas,
Hinc fontes Musis, hinc loca celsa, dicant.
Nulla novenarum cum sis Celiandra sororum:
Appage, quaecunque es; non mihi, crede, places.

Slične pjesme ispjevao je Ritter 12. veljače „Ad Benignam“ i 15. veljače „Ad Tulipanam“. Da li je Ritter i poslije pjevao ovakve pjesme, ne može se znati, jer su pjesme i pisma njegova od daljih desetak godina izgubljena ili zametnuta; no to stoji, da je on sve do godine 1688. ostao neženja. Dakako da su tome doprinijeli nešto neprekidni poslovi, kojima je bio zabavljen, a poglavito nedaća njegova, što nije mogao polučiti stalnoga zvanja sa sigurnim dohotkom. Tek godine 1688. stao je, — u svojoj trideset i šestoj godini — o tome snovati, d a s e ž e n i. A ta njegova odabranica bila je Hrvatica, starinom iz Bosne.

Godine 1688. osvanula su u Beču tri brata, tri odlična Bošnjaka, po imenu P a v a o, A n t u n i J a k o v B r a n k o v i ć. Bili su sinovi Augustina Brankovića i Ivane, sinovke Franjevca Tome Ivkovića, nekad biskupa skradinskoga i administratora bosanskodjakovačke biskupije (1625.—1633.). Ponoseći se svojim starim plemstvom kao knezovi (comites) tvrdili su, da su njihovi predji držali prostrane posjede u Bosni oko Sarajeva, naročito posjedovanja Brajković i Belu sa svime, što im pristoji. Podjedno su po-

kazivali pismo, koje je 20. svibnja 1683. u Rimu izdao general franjevačkoga reda Petrus Marinus Sormanus a Mediolano i u kojem rečeni general potvrdjuje, kako su rečena braća god. 1681. došla u Jerusolim, kad je on bio gvardijan franjevačkoga samostana u tom svetom gradu. Braća su došla pokloniti se svetomu grobu, na što ih je on uzvisio na čast vitezova svetoga groba (equites sanctissimi sepulchri creavimus illustrissimos dominos Paulum, Antonium et Jacobum Augustini Brankouiki, nobiles Bosnenses); a oni, da se oduže, kupili su od turskih posjednika vrt Getsemane, u kojem se je Spasitelj molio i krvavim znojem znojio, te su ga za sva vremena poklonili rečenomu samostanu u Jerusolimu. Braća su nadalje isticala, što su i dalje radila za kršćansku vjeru, naročito kako su o svom trošku brojne kršćanske sužnjeve iz turskoga ropstva oslobadjali.[1] Za sve te svoje zasluge molili su kralja Leopolda I., da im potvrdi njihovo staro plemstvo i da im povrati njihova posjedovanja u Bosni, ako bi kad tom zemljom obladao. Kralj je zaista poveljom od 11. prosinca 1688. dozvolio braći Brankovićima, da smiju rabiti naslov „knezovi (grofovi) od Jajca", a u pogledu njihovih bosanskih imanja odredi potragu. Čini se, da je istraga svršila njima u prilog, jer im je kralj 28. lipnja 1689. izdao drugu povelju, kojom je potvrdio sva njihova posjedovanja oko Sarajeva i Kreševa u Bosni. Nema ni najmanje sumnje, da je pri svemu tomu nastojanju braće Brankovića mnogo pomagao i Pavao Ritter, koji je pače sve njihove predaje i pisma pobilježio za svoje djelo o ilirskim grbovima. Tom prigodom sprijateljio se je i s budućim knezovima bosanskim i njihovom djecom. A knez Pavao Branković, najstariji brat, imao je tada tri sina (Ivana, Augustina, Franju) i jedinicu kćer M a r i j u, kojoj je tada bilo nekih deset ili jedanaest godina (rodjena 1678.). Ritteru se je svidjelo to mlado djevojče, pa ju je zamolio u oca — za ženu. Otac Pavao, kojemu je baš tada bilo poći u rat te s carskim vojvodom Piccolominijem provaliti

[1] Baš god. 1683., kad je franjevački general Brankovićima podijelio rečenu potvrdu, izdao je u Rimu bosanski Franjevac Mihajlo Radnić bogoslovno djelo „Pogrdjenje izpraznosti" u jeziku slovinsko-bosanskom, te ga je posvetio: „priuzvišenoj i prisvitloj mojoj gospodi, Pavlu, Antunu i Jakovu B r a j k o v i ć e m (Braykovichem), Agustinovićem, braći rodjenoj Sarajliami, plemićem bosanskiem i vitezovom slavnoga groba Isukrstova od Jeruzolima". Udara u oči, što Radnić zove Brankoviće imenom Brajkovići. Možda je to pravo ime njihovo?

na Balkan, bio je u velikoj neprilici, što da učini. Kako je bio udovac, dao je mladu Mariju u samostan u Dubrovnik; a Rittera je utješio, da mu je doduše vrlo mio i drag (sibi valde placere Ritter); ali da je kći Marija suviše mlada za udaju, pa zato neka počeka još pet do šest godina. Nato je Pavao Branković zaista pošao na vojnu, gdje je i poginuo u Staroj Srbiji (kod Prištine) negdje na koncu godine 1689. Kralj je nato braći i sinovima njegovim 2. svibnja 1690. podijelio pravi grofovski naslov s pridjevkom „grofovi Jajački". Najstariji sin Pavlov, po imenu Ivan, pisao se je poslije toga „Joannes e Paulo Brankovich comes de Jaycse".

Pavla Rittera jamačno je boljelo, što nije dobio izvjesna odgovora. Nešto od zlovolje, a nešto od želje, da se takmi s Brankovićima, koji su bili vitezovi svetoga groba, odluči i on stupiti u koji duhovni viteški red. Ta on je bio tek obični zlatni vitez, a nije pripadao ni jednomu duhovnomu ni svjetovnomu viteškomu redu. I tako se je on riješio natjecati se za red sv. Jurja, koji bijaše car Fridrik III. Habsburgovac pred više od dva stoljeća (oko god. 1468.) osnovao, i kojemu bijaše zadaća braniti kuću Habsburg i državne granice od Turaka. Inače je taj red imao privilegija njemačkoga reda, a odijelo bilo mu je duga, bijela haljina s crvenim križem. Ritter je valjda izabrao baš taj red za to, što je sv. Juraj bio od davnine zaštitnik rodnoga mu grada Senja. Valvasor piše u svom glavnom djelu „Ehre des Herzogthums Krain", koje je izašlo u Ljubljani god. 1689., kako je pouzdano doznao, da Ritter sada obavlja novicijat ili pokusnu godinu, da bi mogao polučiti red „Angelicae auratae Constantinianae militiae s. Georgii" kao vitez krstonoša (denn wie ich für gewiss vernommen, so ist er anjetzo im Novitiat oder Probierjahr, den Orden Angelicae auratae Constantinianae militiae s. Georgii als eques crucifer zu erlangen. Dass also an diesem Herrn Ritter alles ritterlich ist).

Baš u istom djelu „Ehre des Herzogthums Krain" vrijedni Valvasor govori u tri maha o svom mladjem prijatelju i suradniku Pavlu Ritteru, i to s najvećom pohvalom.[1] Naročito u XII. knjizi, gdje no opisuje varoš Senj i njegove junačke sinove, udario je u hvalospjev svome prijatelju ovim kićenim riječima: „Damit aber Niemand meine, als lebten zu Zeng nur lauter Eisenfresser und brave Soldaten, hingegen keine sinnreiche und kunstgeschickte gelehrte Köpfe, so

[1] U VI. knjizi na strani 362.—363., i XII. knjizi na strani 32. i 90—92.

will ich hier einen Zengerischen von Adel, wiewol nunmehr Rittern, zum persönlichen Beweis darstellen, dass mancher Zenger sowol einer gelehrten Feder, als tapfern Degens fähig sei, nemlich den mir seiner guten Resolution, als scharfsinnigen Geistes und gelehrten Feder wegen sehr lieben Herrn Ritter, welcher beides von Namen und Mut und nunmehr auch vom Stande ein Ritter ist. Derselbe hat nicht nur in den Studien, sondern auch andern freien und militarischen Wissenschaften grosse Erfahrniss. Wie er dann bei dem Ricejardischen Regiment für einen Rittmeister allbereit angenommen, wiewol noch nicht, weil man selbiges hernach reformiret hat, vorgestellet. Seine wolfliessende Verse haben ihm das Poeten-Krönlein verdient, seine Wolredenheit aber ihm hernach auch diese Ehre erworben, dass die Zengerische Hauptmannschafft ihn an die römisch-kaiserliche Maiestät für einen Abgesandten abgefertigt. Bei welcher ihn seine gute Qualität auch in solche Gnade gebracht, dass sie ihn, als sie in Regensburg zum römischen Könige gekrönt wurden, daselbst zum Ritter geschlagen".

Valvasor ističe iza tolike pohvale još naročito Ritterov književni rad (dass er aber auch in der Feder ein guter Ritter sei, beweisen seine, wiewol theils noch ungedruckte, sinnreiche und gelehrte Schriften, wodurch er seinen Namen vor andren verewiget), pa onda redom nabraja njegove latinske i hrvatske knjige i spise, što ih je god. 1681.—1687. u Ljubljani i Beču štampati dao. No što je još više, Valvasor obznanjuje takodjer naslove Ritterovih djela i spjevova, kojih pisac nije štampao, nego su bili još u rukopisu. Nema ni najmanje sumnje, da je Valvasor primio taj popis Ritterovih neštampanih radnja od samoga autora, pa je to vrlo poučno, jer se doznaje, čim se je sve Ritter dosad bavio, pa se tako popunjuje njegov po štampanim djelima poznati rad. Valvasor nabraja ova Ritterova „revnim perom" (mit emsiger Feder) napisana djela, koja će naskoro (nächstens) štampom izići:

1. Arae et Foci Illyricorum. — 2. Regiae Croatiae Lachrymae. — 3. Plorans Segnia Libri quatuor. — 4. Epistolae Didus. — 5. Gloria muliebris —6. Centuriae aliquot Epistolarum familiarium. — 7. Artificiosa Poësis. — 8. Clincus et Trintron Dialogi lepidissimi. — 9. Poëta delirans. — 10. Triumphus Amoris. — 11. Liber Epitaphiorum. —

12. Liber Epigrammaton. — 13. Budimirus periclitatus. — 14. Mausoleum Regum Croatiae. — 15. Nassa in Historicos Illyricos. — 16. De Regno Croatiae Historia. — Valvasor završuje taj popis ovim riječima: „Alle diese Bücher sind theils in gebundener, theils ungebundener Rede, auch wol öffters aus beiden vermischt von ihm geschrieben. Andrer dergleichen, so aber in Illyrischer Sprache ausgefertiget, zu geschweigen".

Sve pored izričite tvrdnje Valvasorove, da je Ritter već god. 1689. imao svih šesnaest djela priredjeno za štampu, mora se o tom ipak sumnjati. Naročito za neka historijska djela (1., 2., 3., 13., 14., 15. i 16.) može se ustanoviti, da ih nije tada još zgotovio. Tako primjerice djelo „Arae et Foci Illyricorum" uopće nije nikad izradio, jer se je u ostavini njegovoj našla tek osnova i raspored za nj; djelo „Regiae Croatiae Lachrymae" opet izdao je s promijenjenim napisom (Plorantis Croatiae saecula duo) istom nakon četernaest godina, kad ga je dovršio. Tako isto djelo „De Regno Croatiae Historia" ostalo je u rukopisu s napisom „Annales Croatiae" posve negotovo, te broji tek nekoliko listova. Sigurno je medjutim, da je Ritter već onda o svim nabrojenim djelima snovao, te ih izradjivao, pa je stoga i popis njihov priopćio svome prijatelju, koji ga je štampao. Neka pjesnička djela mogao je ipak imati posve gotova, kao primjerice „Epistolae Didus", jer još god. 1677. piše u poslanici Ivanu Fridriku Dilanziju, šaljući mu neku knjigu:

Misissemque simul conscripta Epigrammata nuper
Et quaerulas Didus ex Phlegetonte notas;
Sed necdum calamo sunt haec descripta secundo,
Et, primo ruditer scripta fuisse, puta.

Kako je Valvasor svoga mladjega prijatelja prodičio, nije ni Ritter htio da ostane dužan svome patronu. On je naime u pohvalu svoga nekadanjega domaćina i učitelja ispjevao tri oveće pjesme pohvalnice, jednu u svoje ime (latinski), drugu u ime Hrvatkinje (hrvatski i latinski), a treću u ime Dalmacije (takodjer hrvatski i latinski). Valvasor je sve te pohvalnice u velike cijenio, pa ih je štampao namah na početku svoga monumentalnoga djela uz neke druge slavospjeve, što ih je primio od svojih prijatelja i štovatelja. U pjesmi, koju Valvasoru posvećuje Hrvatkinja (Croatia), bugari ona, kako je na niske grane spala:

S' orsaga bo moga, takve domovine,
Nevidiš drugoga neg puste zidine;
Izmed jedanajstih varmegjij samoga
Nimam v ovih litih varoša jednoga.
S manom Senja grada Dalmacija vživa,
Modruša opada, zemljom se pokriva.
Glasan srićom dugom Sisak sad je selo,
S travom se j', s lugom Šćitarje odelo.
A mesta ostala za kralje i bane
Od mene su pala pod turske pogane.

No uza sve to ponosi se Hrvatkinja, što je vazda odbijala tursku silu:

Većkrat sam stakala krvave potoke,
Vsa v jedan grob stala, trpeć čudne ruke.
Nebo s mučeniki jesam naselila,
Pakal s nazlobniki, tako sam se bila.
. . . . . .
. . . . . .
Tisuć sam Herkulov i Hektor rodila,
A broj od vitezov Bogu sam pustila.
Veru držim čvrstu za Boga i kralja,
Kako vsakom krstu učiniti valja.
Dvi krune takoje ja sam posadila,
S Čeh i Lehom, koje jesam porodila.
I daprem sad strajam kraljevske polače
Po kojih zgledavam plazit turske kače:
Podpunoma nisam obladana jošće,
Krunu i bat imam do Božje milošće.

Sada, nakon slavnih pobjeda nad Turcima, nada se i Hrvatkinja boljim danima:

Jur i Slovinka ma, po bigu turskomu,
Srimsko polje ima, i ore po tomu.
Možebit se i kmeni dobri Bog obrati,
I v moj dom rodjeni zopet me povrati,
Da živem (poznavši zator turskoj smeri)
Hvalu Bogu davši u miru i veri.
Da bi ta imila veće stvari dati,
Ke bi tvoja vila mogla popisati.
Medtimtoga hvalim kako je dostojno,
Tvojoj želji želim sve, što je povoljno.

Od pjesme, što ju je posvetila kranjskomu povjesničaru Dalmacija, vrijedno je istaknuti osobito posljednje kitice:

Obirala jesam kralja
Izmed sinkov nigda moga,
Sada sklopit ruke valja,
Gospodara slušat svoga:
Cesar krunu drži sada,
A s gradima Mnečić vlada.

Neg se dičim još Tovomu,
Da je meni dopuščeno,
V' jaziku i pismu momu
Opravljenje sve crikveno;
Zato jezik strane moje
Med svetimi takoj broje.

Znala bih ti kazat veće,
Ča bi vriedno popisati:
Dobre i zle moje sreće,
Ke sad moram probavljati;
K ričam jazik, k pismu ruke
Svezahu mi moje muke.

Malo pišeš od stran moih,
Ali pravo i istinito;
Domorodcev diko tvojih
Kaže dilo se čestito,
Ko ostavljaš na sve vike
Drago čtavcem cić razlike.

Srećna s tobom domovina
U radost se neka gane,
I sa knjiga, koj ni cina,
Časna viekom nek ostane;
Nek ti cvate glas i dika
Slavno na sve vike vika.

Vrijedno bi bilo obje pjesme poredjivati i s jezične strane. Dok u pjesmi za Dalmaciju nastoji da oponaša dalmatinske pjesnike, gleda u pjesmi Hrvatkinje da se približi više narječju (mješavini čakavštine i kajkavštine), kojim se je tada govorilo u preostaloj kršćanskoj Hrvatskoj oko Kupe i njoj na jugu.

Pavao je Ritter takodjer s velikim zanimanjem pratio ratne dogadjaje, koji su se god. 1689. zbivali tako u Hrvatskoj, kao i u susjednim zemljama. Osobito ga je pak razveselilo, kad je hrvatska vojska na samo Petrovo (29. lipnja) održala osudnu pobjedu nad Turcima izmedju Zrinskoga polja i grada Novoga na Uni. Još 23. lipnja stajala je hrvatska vojska pod banom Nikolom Erdedom u taboru ispod utvrdjene Hrastovice, gdje se je takodjer obdržavao i hrvatski sabor, da vijeća o obrani zemlje. Medjutim bijaše bosanskoga paše ćehaja (zamjenik) Sara sa 12.000 ljudi preko Une provalio prema Zrinju, gdje je stajao grof Petar Drašković s nekih 600 Hrvata. Kako se bijahu Turci rastrkali robeći i paleći domove novo naseljenih kršćana, grof Drašković nahrupi na njih i natjera ih u bijeg prema Uni. Na bijegu je mnogo Turaka palo od kršćanskoga mača, mnogo ih se utopilo u Uni, a brojni su dopanuli ropstva, tako da ih je u svemu izginulo do 7000. Suviše zarobio je Drašković odličnije vojvode i zapovjednike turske vojske zajedno

s barjacima i drugim bojnim znakovima. Dobitniku bi povjereno, da sam odnese zarobljene stvari caru i kralju na dar; a hrvatski sabor, koji se je 28. srpnja sastao u Zagrebu, zabilježio je slavnu pobjedu u svoj zapisnik (... post reportatam Dei praepotentis assistentia et armorum nationalium benedictionem in ipso beatorum Petri i Pauli apostolorum festo et die ad campum Zrinianum ac circa praesidium Novy et fluvium Unna insignem de hostibus, in partes regni validissimo numero irrumpentibus, cladem, in qua cum praecipuis magnatum et officialium captorum et detruncatorum septem circiter millia partim capta partim deleta sunt, in qua victoria intercoepta hostilia potiora signa et vexilla medio .... comitis Petri Draskovich s. c. et regiae maiestati .... cum debita submissione submissa et praesentata sunt). Općemu veselju s te pobjede prikupio se je i Pavao Ritter, te je u hrvatskom jeziku ispjevao pjesmu „Novljančica", u kojoj je potanko prikazao srećni taj dogadjaj. Naknadno pak zabilježio je u svojoj „Kronici" o boju i pjesmi još ovo: „Na dan sv. Petra naših pet sto udri na Turke, po Zrinja polju robeće, kih je bilo 12 jezer pod zapovidjom Sare, pašinoga basćehaje; naši Turke razbihu i v Unu nagnahu, ka se s njimi beše zajezila. Poginu u polju i u vodi velika vnožina Turak, med njimi Poprženi (Povržen, Poprženović) glavar Bihajski i vnogo drugih vridnih Turak; ulovljen bê ćehaja i već vitežkih i vsakojakih Turak. Od koga srićnoga razboja ki želi obilnije znati, nek šte Novljančicu, kuja spravih zvrhu toga". Šteta samo, što se dosad nije našao nijedan primjerak toga pjesmotvora.[1]

Godine 1689. izdao je Pavao Ritter još jedno svoje djelo, naime zbirku latinskih anagrama u počast pomagačima Ugarske u borbi za oslobodjenje od Turaka. To je druga knjiga ovećega djela, kojega prvu knjigu bijaše izdao pred dvije godine, i koje je po njegovoj osnovi imalo obuhvatiti pet knjiga, kako je to u poslanici olomučkomu biskupu izložio. Potpun napis toga djela jest ovaj: Pauli Ritter equitis aurati Anagrammaton sive laurus auxiliatoribus Ungariae liber secundus. Djelo je štampano u maloj 4-ini, imade VIII. strana uvoda i 127 stranica pjesama. Nigdje nije označeno mjesto štampanja ni ime tiskara; nema ni zabilježeno, kad je štampana, ali se iz posvetne pjesme bis-

[1] Bosanac Stjepan dr., Vitezovićeva „Novljančica". Nastavni vjesnik, IX. 502—504, 666—667.

kupu Mikuliću razbira, da je izašla dvije godine nakon prve knjige. Po slovima, slogu i papiru moglo bi se nagadjati, da je uvod (s posvetom) štampan u jednoj tiskari, a sami anagrami u drugoj.

U ovoj drugoj knjizi kiti Ritter lovorom zemlje i pokrajine, koje su pridonijele i još prinose pomoć Ugarskoj u boju s Turcima. Najprije se proslavljuje „Germania laureata“ (str. 1.—32.), onda „Italia cum parte Graeciae laureata“ (strana 33.—56.), nadalje „Illyricum laureatum“ (str. 57.—88.), zatim „Hispania laureata“ (str. 89.—108.), i napokon „Sarmatia laureata“ (str. 109.—127.). U svakoj od tih pet (po starorimskoj razdiobi imenovanih) zemalja posvećuje pjesnik abecednim redom svakoj znatnijoj pokrajini, oblasti i većoj varoši po jedan anagram. Tako je u zemlji Iliriku proslavio ove oblasti, pokrajine, otoke i varoši: Absorus, Agriani, Albania, Almisa, Arbia, Bihinè vulgo Bihach, Bisaltia, Bosnia, Bracea, Bulgaria, Carsia, Cernicum, Cetina, Clissa, Corbavia, Corcira nigra, Cossova, Crema vulgo Posega, Crisium, Croatia, Croja, Cudvergia vulgo Herczegovina, Culmea, Dacia vulgo Valachia, Dalmatia, Dardania, Dumno, Emathia, Epirus, Grahovia, Hlivnea, Jadra, Japodes, Japra, Istria, Lesina, Lica, Lissa, Lodomeria, Macedonia, Magnesia, Modricia, Modrusia, Moesia, Neretua, Nevesinia, Onogostia, Praevalitana, Ragusina respublica, Rama, Rascia, Rudina, Sadrima, Salona, Samandria, Savia, Scardone, Scodra, Segar, Segnia, Senta superior, Senta inferior, Serbia, Sirmium, Slavonia, Slavonica marchia, Sliuna, Spalatum, Svitava, Ternova, Thessalia, Tininium, Traguria, Tribali, Trieste, Turovia, Valconia, Valpo, Varasdinum, Vares, Veglia, Verbosania, Verocia, Usora, Zagrabiensis comitatus. Po ovomu se rasporedu razbira, što je sve pjesnik pribrajao Iliriku; naime sve zemlje hrvatske i srpske, bugarske, arbanaske i donekle grčke, napokon i Vlašku. Slaveći nadalje Sarmatiju uvrstio je opet sve ruske, litavske i poljačke zemlje, Moldavsku, pa i baltijske pokrajine (Estonsku, Livonsku, Kuronsku) zajedno s Prusijom. Značajno je, da je medju oblasti Germanije uvrstio Englesku (Angliae regnum) uz slovenačke pokrajine Carniolu (Kranjsku), Carinthiu (Korušku), Goritiu (Goricu) i Styriu (Štajersku). Galliju (Francusku) nije opjevao jamačno zato, što je njezin vladar Ljudevit XIV. bio tada protivnik cara i kralja Leopolda. Zanimljivi su anagrami u počast Dubrovniku (Ragusa) i Zagrebu. Potonji glasi:

Programma.
Zagrabiensis comitatus.
Anagramma.
Sat ornabit cives M. gazis.
(Exegesis).
Mille cui gazas Deus et Natura dedere:
Ornare et Cives sat valet ille suos.
Zagrabia o dives Naturae dote, Deique:
Civibus ornatum congeris ipsa tuis.
Vive, vigeque bonis Natura, Numine, Fatis:
Exornans Cives dotibus ultro tuis.

Djelo svoje posvetio je Ritter Aleksandru Ignjatu Mikuliću, nekadanjemu sudrugu svome u školi, a od nedavna (1688.) biskupu zagrebačkomu, kojega zove primasom kraljevstva hrvatskoga i ocem domovine, te mu proriče, da će se naskoro zaodjeti grimizom kardinalskim. Podjedno ga zaklinje, da primi u svoje okrilje ovu drugu knjigu, koja će možda biti i posljednja.

Ako je Ritter od novoga biskupa zagrebačkoga mnogo očekivao, nije se zaista prevario. Taj tek 38-godišnji velikaš po rodu i po časti pokazao se domala pravim mecenom književnosti i znanosti. Vrijedni kranjski povjesničar Valvasor bijaše se pripravama i nabavama za svoj umjetnički i znanstveni rad u Wagensbergu tako istrošio, da mu je zaprijetila gotova materijalna propast. Da se oslobodi briga i dugova i da spase bar jedan dio svoga imutka, ponudio je nakon izdanja svoga glavnoga djela svoju bogatu knjižnicu i zbirku bakroreza kranjskim staležima na prodaju. Ali pregovori o prodaji otegli su se preko reda, a Valvasora pritisla prijeka nužda. U toj nevolji priskočio mu je u pomoć biskup Ignjat Aleksandar Mikulić, potaknut jamačno od Pavla Rittera i možda još od kojega Isusovca u Zagrebu, te je god. 1690. bogatu knjižnicu kupio, kako se priča, za nekih 4000 forinti. Od ove knjižnice, zatim od brojnih starijih knjiga, koje bijahu već otprije biskupi i kanonici zagrebački za sobom ostavili, te koje bijahu smještene pod krovom stolne crkve sv. Stjepana, stvorio je onda Mikulić metropolitansku knjižnicu zagrebačke biskupije, za koju je dao sagraditi i zasebnu zgradu, koja je spajala nedogradjenu Bakačevu kulu s jugozapadnom kulom biskupskoga grada. Nema ni najmanje sumnje, da je Ritter bitno sudjelovao ne samo pri nabavi Valvasorove knjižnice, nego i pri uredjenju metropolitanske biblioteke. Statut za čuvanje i po-

rabu metropolitanske knjižnice sastavio je nakon Mikulićeve smrti njegov nasljednik Stjepan Šelišćević sporazumno s kaptolom zagrebačkim dne 5. srpnja 1695.[1]

Već po izloženom može se nagadjati, da se je Ritter god. 1690. mnogo bavio u Zagrebu. Bio je valjda u Zagrebu i na hrvatskom saboru 13. veljače, kad je ban Nikola Erdedi nakon smrti banovca Baltazara Vragovića proglasio vicebanom dosadanjega protonotara Stjepana Jelačića Bužinskoga, staroga prijatelja Ritterova, dok su staleži opet za ispražnjeno mjesto protonotara izabrali Jurja Plemića, dosad zaprisegnutoga bilježnika triju županija (zagrebačke, varaždinske i križevačke), kao i kaptola zagrebačkoga i začesamskoga. Rittera se je jamačno duboko kosnula i smrt staroga i dobroga prijatelja, grofa Franje Ivanovića, koji je umro 28. travnja 1690., ostavivši za sobom udovicu Barbaru, sestru tadanjega prepošta zagrebačkoga Stjepana Šelišćevića, sa dva sina i jednom kćeri. Od tih je stariji sin David naslijedio očeve časti i službe, dok se je mladji Ivan Jonata posvetio svećeničkomu staležu. Kći pak Rebeka pošla je tada ili nešto poslije medju opatice sv. Klare u Zagrebu, gdje je primila manastirsko ime Aurora.[2] Pavao Ritter, koji se je pri svakoj zgodi pjesmama prigodnicama sjećao svojih prijatelja i patrona, nije propustio ni one prilike, kad je kninski biskup Blaž Jaklin (1690.—1692.) negdje u polovici godine 1690. iza Mihajla Dvornikovića postao kraljevskim kancelarom za Ugarsku. On je tom prigodom ispjevao i štampom izdao malu pjesmicu (od 2 lista u četvrtini) s napisom „Epaeneticon honori illustrissimi ac reverendissimi domini domini Blasii Jaklin, episcopi Tininiensis, metropolitanae Strigoniensis ecclesiae praepositi maioris, abbatis Pilisiensis, s. c. regiaeque maiestatis consiliarii, ac aulae per Ungariam cancellarii etc. consecratum a Paulo Ritter, eq(uite) Aurato", koje se jedan primjerak čuva u metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu.

Pavao Ritter boravio je u ono vrijeme stalno u Zagrebu, osobito otkad mu je stari drug i patron, biskup Mikulić, dao na uživanje jednu kuću s gospodarskim zgradama ispod biskupskoga grada negdje u Vlaškoj ulici. Biskup je Mikulić jamačno i drugim načinom podupirao pjesnika i povjesničara. Čini se, da se je Ritter u to vrijeme

[1] Capituli Zagrabiensis Acta antiqua, fasc. 68., No. 1.

[2] Pročelnica (abbatissa) toga samostana bila je tada Judita Petronilla, kći Petra Zrinskoga.

uz ine književne radove stao baviti i sastavljanjem koledara u hrvatskom jeziku. Koliko je dosad poznato, izlazio je još od god. 1653. „Novi kalendarium“ u hrvatskom jeziku, pa je vrlo vjerojatno, da se je uredjivanja njegova sada prihvatio opće priznati književnik Ritter. „Meszechnik hervacki“ izašao je bez sumnje već za godište 1691., ali mu se trag zameo; „Meszechnik“ za godište 1692. sačuvao se je djelomice, pa se iz pjesama, u njemu štampanih, očito razbira, da je pri izradjivanju njegovu Ritter sudjelovao Uza sve nastojanje naime, da koledar bude pristupačan slavonskim kajkavcima, imade u njemu mnogo tragova čakavštini; suviše nalazimo u njemu jednaki pravopis, kao u Ritterovoj pjesmi Hrvatkinje u počast Valvasoru. Primjera radi neka bude pjesmica „Od jeszeni“ s izvornim pravopisom:

Jeszen szadyem plodna, veszelí teshaka;
Dobrim vinom rodna, oholí gornyaka.
Dàbi dovērssilla veszello prez kugge,
Dobrobi zvērssilla vsze potrebe drugge.
Neg Boga molimo, dàsze Bog oglyeda,
I takva zla fzimo na nas Orszag nedá.
Sznig zimom nasztaje, vszak toploté ische:
Meszecsnik presztaje, dokanya Godische.

Sred književnoga rada zapala je Rittera zadaća, da još više nego dosada utječe u političke poslove hrvatskoga kraljevstva. Nakon žestokih borba s Turcima bile su nedavno (naročito nakon kršćanske pobjede kod Slankamena 19. kolovoza 1691.) ne samo istočna Slavonija i zemlja izmedju Kupe i Une, nego i Lika s Krbavom posve oslobodjene, pa je sada nastalo pitanje, koga će te zemlje zapasti? Poimence je nastala borba za Liku i Krbavu, za koju su se otimali i dvorska komora u Beču i nutarnjo-austrijski staleži s komorom u štajerskom Gracu. Ali ni hrvatski staleži nijesu sustali tražeći, da se te starohrvatske županije opet združe s materom zemljom. Ta grof Petar Ricciardi bio je već od nekoliko godina natrag potvrdjen za nasljednoga kneza ili župana Like i Krbave, pa nije drugo trebalo, nego da preuzme vladanje u tim oblastima. I zaista je grof Ricciardi stao vršiti svoje pravo i dužnosti, pače je po pravu, što ga je zapadalo, imenovao sebi zamjenika ili podžupana, izabravši za tu čast svoga odanoga prijatelja Pavla Rittera. Malo iza toga sastao se je 22. prosinca 1691. hrvatsko-slavonski sabor u Zagrebu. Na nj su došli i Ricciardi i Ritter. Ricciardi je pred sabranim sta-

ležima izjavio, da je Rittera imenovao svojim podžupanom, i da je ovaj pred njim već i prisegu položio, pa je onda staleže zamolio, da Rittera prihvate i priznadu. Staleži su s velikim veseljem pozdravili odluku velikoga župana i naklonost njegovu prema domovini, te radosno prihvatili njegova izabranika ; a protonotar Plemić zapisao je to u saborski zapisnik kao drugi članak saborskih zaključaka ovim riječima : „Quia etiam ex incumbenti sibi munere et delegata potestate illustrissimus dominus comes Petrus Richardy, supremus comes comitatus Lichiensis, egregium Paulum Ritter, vicecomitem eiusdem comitatus constituisset, et quum Paulus Ritter, coram eodem domino supremo comite perantea iuramento praestito, tanquam incorporati ab olim huic regno comitatus officialem se coram dominis statibus et ordinibus in recognitionem praemissae relationis praesentasset : domini quoque status et ordines grato animo et memorati domini supremi comitis in patriam hanc affectuosam promptitudinem et mentionati vicecomitis praesentationem acceptarunt".

Pavao Ritter bio je dakle od konca godine 1691. podžupan Like i Krbave. Ali samo po imenu, jer nema traga, da bi on u njima vršio kakvu vlast. Tomu su se odupirali i generali karlovačke krajine i staleži nutarnjo-austrijskih zemalja, pa onda i carske komore u Beču i Gracu. Dvorska je komora u Beču pače namah zatim 10. veljače 1692. prodala Liku s Krbavom i Karlobagom grofu Adolfu Zinzendorfu za 80.000 rajnskih forinti ; a kad se taj nije mogao održati, premda se bijaše i on 22. lipnja 1693. hrvatskomu saboru predstavio i sutradan zakletvu položio, kojom je Liku i Krbavu s hrvatskim kraljevstvom sjedinio i zakonima njegovim podvrgao, pretvorene biše Lika i Krbava u krajišku kapitaniju, kojom su zapovijedali veliki kapitani, podložni hrvatskim generalima u Karlovcu. Ritteru ne ostade tako nego puki naslov podžupana Like i Krbave.

Za godinu 1693. imade iz života Ritterova već više podataka. Dne 28. ožujka te godine došao je Pavao Ritter, zlatni vitez i podžupan Like i Krbave, pred protonotara kraljevstva Jurja Plemića, pa je pred njim pod prisegom očitovao, kako je pred nekoliko godina, kad je u Beču boravio, došao k njemu plemić Martin Vernić, koji bijaše poslan u Beč za požurivanje nekih molba na dvoru, pa da mu je tom prigodom pokazivao u kovinu urezani grb (pečat) bana Nikole Erdeda, za koji je dobrovoljno priznao, da ga je dao sam načiniti. Suviše je Ritter pripovijedao, kako je pod konac prošle godine

1692. jednom na kaptolskom trgu susreo brata Vernićeva, klerika, pa kako se je taj kojekako tužio na brata Martina, spomenuvši uz drugo, da je rečeni Martin dao izrezati pečat (sigillum seu insignia) bana i grofa Erdeda. Protonotar sastavio je o tom očitovanju Ritterovu zasebnu ispravu, jer je valjda Martin Vernić banski pečat zlorabio i time ugledu banovu škodio.

Šezdeset i dvogodišnji ban Nikola Erdedi već je od nekoga vremena bolovao. Nedavno htio se je radi bolesti odreći i banske časti, jer nije u ono osudno vrijeme mogao vršiti svojih dužnosti. Ali staleži nijesu htjeli ni čuti, da se on zahvali, nadajući se, da bi ipak mogao još ozdraviti. Na saborima i konferencijama zamjenjivao ga je biskup zagrebački Ignjat Aleksandar Mikulić kao primas hrvatskoga kraljevstva. Ali banu nije bilo lijeka. Dne 7. lipnja 1693., baš o podne, umro je u svome gradu Aranjos-Marothu (Marociae) kod Glogovca u Ugarskoj bolešću i brigama shrvani grof Nikola Erdedi, ostavivši za sobom udovicu (drugu suprugu) Izabelu Rozinu Gallenberg, sina Nikolu i kćer Barbaru. Mrtvo tijelo banovo dopremljeno bi iz Ugarske u Zagreb, te privremeno sahranjeno u crkvi sv. Margarete, odakle će se iza nekoga vremena svečano prenijeti u stolnu crkvu sv. Stjepana, da počiva ondje uz slavnoga prastrica svoga Tomu.

Opća žalost oblada hrvatskom zemljom radi smrti bana Erdeda, kojega bijahu mnogi proglasili „ocem domovine". I Pavao Ritter, nekad službenik banov i pouzdanik, žalio je za njim, to više, što po njegovu mišljenju nije Hrvatska imala domaćega sina, podobna da ga zamijeni. Još u spjevu svome „Plorantis Croatiae saecula duo" bugari Ritter, kako Hrvatska, koja je nekad bila odličnim muževima tako plodna, da ih je šiljala za vojvode i kraljeve u druge zemlje, mora sada dobiti vodju i potkralja (bana) iz tudjine. I zaista je malo zatim (7. srpnja) kralj Leopold imenovao za bana grofa Adama Baćana iz Ugarske, koji se bijaše proslavio u bojevima kod Kaniže, Stolnoga Biograda i Jegra. Po Ritteru tuži plačna Hrvatska:

Tanta, heu, me miseram rerum prosternit egestas,
Tam gravis in me iam fatorum volvitur ordo,
Ut, qua Duces aliis et Reges mittere terris,
Eximiis natis olim foecunda, valebam,
Nunc extra patriam mihi Dux Prorexque legendus!

Svečani pogreb Nikole Erdeda obavljen bi tek 16. studenoga 1693. Pogrebne svečanosti trajale su tri dana. Udova banova Iza-

bella Rozina Gallenberg bijaše odredila, da se za pogrebnu slavu (funebris pompa) pobrine viceban Stjepan Jelačić, a mrtvački odar i što k tomu pripada povjerila je, da uredi (quod thalamum funebrem), Pavlu Ritteru. Očito je udovica tu zadaću namijenila Ritteru zato, što je cijenila njegovu spretnost i vještinu u ovakim poslovima ; suviše je ona sadanjega ličko-krbavskoga podžupana poznavala još iz mladih dana svojih, kad je on boravio u Kranjskoj i tražio zagovora u oca njezina. Ritter se je zaista pokazao vrijednim povjerenja. Priredio je krasan odar u stolnoj crkvi sv. Stjepana s brojnim napisima, programima i anagramima, smjestio je na odru šest grbova banova i banskih kandidata iz porodice Erdeda, a jamačno je izdao i koju prigodnu pjesmu žalostinku. Na urečeni dan (ponedjeljak 16. studenoga) sastali su se brojni i odlični učesnici sprovoda u crkvi sv. Margarete, gdje je opijelo čitao lektor i skradinski biskup Ivan Babić, a zatim su u slavu pokojniku govorili jezuita magistar Juraj Patačić latinski i Franjevac Maksimilijan Klarić hrvatski. Iza toga krenuo sprovod preko Harmice (Jelačićeva trga) u stolnu crkvu sv. Stjepana, a vodio ga je zagrebački biskup, barun Ignjat Aleksandar Mikulić. I u stolnoj crkvi govorilo se je u počast ljubljenoga bana : kantor i kanonik zagrebački Pavao Češković hrvatski, i kanonik Nikola Škrlec latinski. Bilo je i drugih svečanosti u slavu i počast pokojniku, kao karmine i drugo. Sve to opisano je u posebnom latinskom spisu neimenovanoga pisca s napisom „Funebris apparatus Nicolai comitis Erdeodi Illyriorum proregis, 1693.“. Da taj neimenovani pisac nije nitko drugi, nego baš Pavao Ritter, više je nego vjerojatno.

U vrijeme izmedju smrti i svečanoga pogreba bana Erdeda zbio se je još jedan smrtni slučaj, koji je Rittera jamačno gorko rastužio. Dne 19. rujna 1693. umro je naime u Krškom na Savi vjerni prijatelj njegov Ivan Weikhard Valvasor nakon duljega bolovanja. Ne zna se, da li je Ritter bio pri njegovu pogrebu ; ali nema ni najmanje sumnje, da se je odužio uspomeni svoga nekadanjega domaćina i starijega prijatelja budi pjesmom nagrobnicom epitafijem) budi tužaljkom. Kad su na početku slijedeće godine 1694. popisivali u Krškom Valvasorovu ostavinu, našli su medju spisima takodjer svežanj Ritterovih poslanica (Nr. 44. Ein Paquet Sändtschreiben des Paull Ritters), za koje se ne zna, kamo su poslije dospjele.

Grad i varoš Krško u Kranjskoj.

Bakrorez Pavla Rittera.

Novi ban grof Adam Baćani posadjen bi na bansku stolicu još 26. kolovoza 1693. prigodom instalacijonoga sabora, koji bijaše biskup Mikulić u Zagreb sazvao. Vrli taj muž, koji je bio podmaršal i vrhovni kapitan Ugarske na jugu Dunava (partium cis Danubianarum et praesidiorum Canisae annexorum supremus generalis capitaneus) ugodio je tom prigodom staležima tako, da su mu jednodušno povjerili i čast kapitana hrvatskoga kraljevstva. Ali poslije toga morao je on opet na bojno polje u Ugarsku, a vrhovnu vlast u kraljevstvu vršio je biskup Mikulić kao primas Hrvatske. On je za izbivanja banova sazvao i sabor hrvatskoga kraljevstva za 31. prosinca 1693. u Varaždin, na kojem se je imalo vijećati o zamašnim zahtjevima kralja Leopolda. Hrvatska i Slavonija bijahu se za dosadanjega ratovanja, koje je trajalo preko deset godina, već strašno istrošile, tako da su posve obnemogle, dajući svedjer vojnike, plaćajući ogromne svote u ime ratne daće i ukonačujući strane (njemačke) čete, koje su zemljom prolazile ili se u njoj sabirale. Nedavno je opet tražio kralj daću od 60.000 forinti za nastajnu godinu. Staleži bijahu se gotovo upropastili, pa bijahu odlučili pred kralja poslati zasebne poslanike, izabranoga biskupa krbavskoga i prepošta zagrebačkoga Stjepana Šelišćevića i podžupana Franju Črnkovačkoga, da mole kralja, neka istrošenu zemlju poštedi. No poslanici nijesu ništa ili malo izvršili, pa zato je sabor za njih izdao novi vjerovni list (credentionales) i naputak (instructio), što i kako da rade na kraljevskom dvoru u Beču. Podjedno izabrali su Pavla Rittera, podžupana ličko-krbavskoga, da rečenim poslanicima odnese u Beč i vjerovni list i naputak, odredivši mu za tu službu 150 rajnskih forinti. Suviše je Ritteru bilo potražiti bana Baćana, predati mu jedan primjerak saborskoga zapisnika i naputak za poslanike, te ga u ime staleža zamoliti, da bi molbu staleža zagovarao i kod kralja i kod dvorskih oblasti. Naputak za rečene poslanike imao je sastaviti zaseban od sabora izabrani odbor, u kojemu su uz biskupa Mikulića bili grofovi Juraj Erdedi, Sigismund Ratkaj, Petar Drašković, Petar i Adam Keglević, i barun Antun Oršić u ime velikaša ; kantor zagrebačke crkve Pavao Češković, kanonik Ivan Babočaj, vicegeneral pavlinskoga reda Gašpar Valečić i rektor isusovačkoga kolegija zagrebačkoga Toma Ovčarević u ime svećenstva ; viceban Stjepan Jelačić, protonotar Juraj Plemić, Vladislav i Baltazar Patačić, zagrebački podžupan Jakov Ilijašić, križevački podžupan Ivan Izačić, drugi zagrebački

podžupan Gavro Jelačić, zakleti notar obiju županija Ivan Stjepanić, Juraj od Druškovca i Adam Domjanić u ime plemstva; i napokon poklisari zagrebački i koprivnički u ime kraljevskih slobodnih gradova.

Pavlu Ritteru bilo je tako na početku godine 1694. opet poći u Beč, da bude u neku ruku tajnik hrvatskim poslanicima. Ali poslanstvo oteglo se je dulje, nego što se mislilo. Još 10. veljače 1694. izdaje sabor u Varaždinu novi naputak za poslanike Šelišćevića i Črnkovačkoga, i tek u ožujku ili travnju izmolili su na dvoru, da se je kralj zadovoljio s polovicom tražene svote. Medjutim Ritter nije se vratio s njima u Hrvatsku, već je i dalje ostao u Beču, premda je svaki čas javljao u Hrvatsku, da će se povratiti. Tako ga nije bilo u Zagrebu ni onda, kad je 11. svibnja 1694. vrli biskup Ignjat Aleksandar Mikulić, njegov prijatelj i mecena, naglom smrću umro, ne navršivši ni pune četrdeset i četiri godine. Jamačno ga je smrt tako odlična muža i patrona duboko potresla; jedino mu je moglo biti utjehom, što je namah zatim postao zagrebačkim biskupom dosadanji prepošt Stjepan Šelišćević, s kojim su ga takodjer spajale tijesne prijateljske veze, i koji je pače neko vrijeme bio njegov pouzdanik, na kojega je šiljao pisma i spise za svoje znance u Zagrebu.

Još 26. lipnja 1694. piše Ritter iz Beča pjesničku poslanicu Stjepanu Šelišćeviću, „biskupu zagrebačkomu i primasu Hrvatske", u kojoj priča, kako je već u tri pisma javio, da će naskoro doći u Zagreb. Ali sve preko svoje volje zadržaje se svedjer u Beču, jer mu je tako sudbina dosudila. Medjutim kad to mine, on će po svome zavjetu početi da živi za sebe i za svoje. Nije ipak kroz to vrijeme zaludo tratio vrijeme, nego je počeo izradjivati zasnovano djelo. Onaj dio, koji se tiče kraljevina (zemalja), već je na polak gotov; a medju njima je i grb (stemmatis arma) biskupov. Tkogod je vidio to zasnovano djelo, hvali ga, da bi se zaista moglo nazvati odličnim djelom. Dao se je pak na taj posao iz ljubavi prema domovini i na pobudu svojih prijatelja. Njima je dosad posvetio svoj život, pa se ne će ni poslije iznevjeriti. Napokon moli biskupa, da priložena pisma razašalje onima, kojima su prema napisu namijenjena. U latinskom izvorniku glasi ta poslanica:

Iam trinis nuper scripsi, Praelate, tabellis,
Hinc me Zagrabiam velle venire brevi ;
Vindobonaque tamen moror usque invitus in urbe,
Sic placuit fatis, non mihi, crede, meis.
Sed quia cuncta suis debent concedere fatis,
Frustra cum fatis sic ego pugno meis.
Durus fatorum fors hic imitabitur ordo,
Sub sole aeternum nam solet esse nihil ;
Et voti compos fato cessante resurgam,
Vivereque incipiam tunc meus atque meis.
Non volui interea frustra consumere tempus,
Iam mihi propositum currere coepit opus ;
Regnorum medio pars est perfecta labore,
Inter ea (ut cernis) stemmatis arma tui.
Conceptum qui vidit opus, laudavit id omnis,
Quod vere dici nobile possit opus.
Hunc Patriae mihi suasit amor sumpsisse laborem,
Suasit amicorum maxima cura mihi,
Queis actam nuper, vere sine faenore, vitam
Sacravi, nec post degener esse volo.
Quatenus acclusae veniant securius, illas
Sub titulo misi, chare patrone, tuo ;
Has, ad quos spectant, non, mittere, (quaeso) graveris,
Meque tibi in gratis semper habendo, Vale !

Kako se vidi iz ovoga pisma, Ritter je svoju dokolicu u Beču ispunjavao naukom, te je naročito počeo izradjivati svoje djelo o grbovima ili stematografiju, koju je medjutim dovršio i štampom izdao tek nakon sedam godina. Uz književni rad bavio se je takodjer pripravama za štampariju, koju je smjerao urediti u Zagrebu. Tako se javlja izrijekom, da je tada u Beču tražio i kupio štamparski stroj.

Ali pored ovih posala bavio se je tada i tim, da si stvori porodicu. Ostao je dosada svedjer neženja, jer nije mogao ili htio da se okani Marije Brankovićeve. Ova je uto boraveći u samostanu koludrica u Dubrovniku odrasla do djevojke od šesnaest do sedamnest godina. Da bi je sigurnije isprosio, zamolio je svoga prijatelja, grofa Petra Ricciardija, da je mjesto njega zatraži u Brankovića.

Ricciardi obratio se je najprije na brata Marijina, na Ivana Pavlova Brankovića. Taj se je izvinjavao, da ne može odlučiti sudbinom svoje sestre, već neka se obrati na strica Antuna, koji je skrbnik mlade Marije. No ni stric Antun nije se htio ili mogao od-

lučiti. Očito je i on mislio, da se udajom sinovke ne prenagli. Isticao je, da se udaja mora još odlagati, dok se ne svrši veliki rat s Turcima i ne riješi sudbina Bosne, koju svojata rod Brankovića. Rat i onako ne može već dugo trajati, jer su ratujuće stranke obnemogle. Ako se rat povoljno svrši za kršćanstvo i Bosna oslobodi, vratit će se Brankovići u svoju staru postojbinu ; ako Bosna ostane turska, poći će Brankovići ili u papinsku državu (u Jakin) ili će se gdje nastaniti u austrijskim nasljednim zemljama. Istom tada moći će se riješiti i sudbina mlade Marije.

Budi što su Brankovići s udajom Marijinom gradili velike osnove, budi što je Ritteru, tada već mužu od 42 godine i običnom plemiću, nijesu u opće htjeli da dadu za ženu ; svakako stoji, da su ga po drugi put neizravno odbili. Ritter je radi toga bio vrlo povrijedjen i ogorčen. Stao je tvrditi, da Brankovići zapravo ni nijesu Brankovići, već da su to prezime nepravom primili, jer im je porodično ime drugo ; on će u svojoj knjizi o grbovima tu njihovu sljepariju svijetu razotkriti, jer kao povjesničar morao bi se zastiditi, kad bi prihvatio i širio sve ono, što oni pričaju o sebi i svojim pravima na Bosnu, kao i o svojim zaslugama za kršćanstvo.

Brankovići bijahu se poradi tvrdnja i prijetnja odbijenoga prosca ljuto zabrinuli. Naročito brat Marijin, „Ivan Pavlov Branković knez od Jajca“, stao je tužakati Rittera, pa se i pismima obraćao na zagrebačkoga biskupa Stjepana Šelišćevića, da posreduje. No kad mu biskup na više pisama nije ni odgovorio, poslao mu je 30. listopada 1694. iz Beča vrlo opsežno pismo od nekoliko listova, kojim je nastojao opravdati svoju porodicu od sljeparije, a podjedno tužio Rittera, zamolivši napokon biskupa, da kao vrhovni cenzor knjiga za hrvatsko kraljevstvo ne dozvoli Ritteru uopće ništa štampati o rodu Brankovića, najmanje pak u djelu o grbovima (armamentarium), koje sada izradjuje i koje smjera tiskati u štampariji, za koju je nedavno nabavio stroj u Beču.

U tom opsežnom pismu izlaže grof Ivan Pavlov Branković potanko sve odnose roda svoga prema Pavlu Ritteru. On je spis o njihovu rodu, koji mu bijahu dali za čitanje, nekad odobrio bez primjedbe i prihvatio za svoje djelo ; a sada, kad mu ne dadu Marije, bijedi ih, da se kite krivim imenom, i da si prisvajaju zasluge za kršćanstvo, kojih nemaju. Istina, oni su za vladanja turskoga, da prikriju svoje porijeklo, i da ih Turci ne progone, zvali se pa-

tronimičkim prezimenima, naročito otac mu i stričevi po djedu Augustinu prezimenom Augustinovići (Augustinovich paterno nomine); ali zato se je medju njima vazda znalo, da su po rodu Brankovići. Jednako čini im Ritter krivo, kad poriče, da ne imadu zasluga za kršćanstvo. Ta eto svjedodžbe franjevačkoga generala, da su braća Pavao, Antun i Jakov darovali vrt Getsemane franjevačkomu samostanu u Jeruzolimu. Podjedno navodi knez Ivan po imenu više ljudi, koji mogu posvjedočiti, koliko su kršćanskih sužnjeva njegov otac i stričevi iskupili iz turskoga ropstva, pa bi se moglo i ustanoviti, koliko su na to potrošili. Brankovići ne traže, da ih Ritter u svome djelu hvali i uzdiže, ali ne mogu ni dopustiti, da prikaže njihovo rodoslovlje, grb i predaje, pa da onda dodade (kako se prijeti), da sve to nije istina. Zato neka uopće o njima ništa ne piše.

Medjutim Ritterove prijetnje bile su tek prijetnje prezrenoga prosca. On se je brzo utješio radi svoje nedaće, pa se nije osvećivao Brankovićima. U jednome rukopisu njegovu, koji sadržaje rodoslovlja i predaje nekih hrvatskih porodica, imade takodjer i kratka crtica o Brankovićima.[1] Tu se sve onako izlaže, kako su negdje oni sami pričali; Ritter ne pridaje nikakve opaske, već samo spominje djelo Franjevca Radnića, ali bez naslova, jer samoga djela nije valjda mogao dobiti.

Tako Ritter nije dobio Marije. Ali ni Brankovići nijesu polučili, za čim su težili. Bosna je ostala u turskoj vlasti, a Brankovići preselili su se poslije u sjevernu Ugarsku. Ondje je u Košicama živio oskudno posljednji muški član te porodice, spomenuti knez Ivan Pavlov, služeći kao prekobrojni činovnik kod tamošnje komore. Umro je god. 1729. Sestra njegova Marija, nesudjenica Ritterova, bijaše se udala za nekoga grofa iz porodice De Amicis u Ugarskoj.

---

[1] U arkivu jugoslavenske akademije, u kodeksu III. d. 194.

V. Pavao Ritter upravlja zemaljskom tiskarom u Zagrebu.

(1694.—1699.)

U glavnom gradu Zagrebu, kao i po ostaloj Hrvatskoj i Slavoniji opaža se namah nakon mira s Turcima kod utoka Žitve u Dunav (god. 1606.) neki duševni pokret. Započinje taj duševni život osnutkom isusovačke gimnazije u Zagrebu (1607.), od koje se je razvila akademija znanosti, kojoj je kralj Leopold I. god. 1669. podijelio sva prava i povlasti, što su ih imala isusovačka sveučilišta u Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj. Isusovci bavili su se i knjigom; od svih članova toga reda proslavio se je u XVII. stoljeću osobito Juraj Habdelić (1609.—1678.) svojim hrvatskim djelima, kao i svojim hrvatsko-latinskim rječnikom.

S Isusovcima natječu se u polovici XVII. stoljeća ne samo redovnici Pavlini i Franjevci, nego i svjetovni svećenici (naročito zagrebački kanonici), pače i svjetovni ljudi. Medju književnicima toga vremena spominju se i dva zagrebačka biskupa (Benedikt Vinković † 1642., Petar Petretić † 1667.), onda dva hrvatska bana (grof Nikola Zrinski i brat mu Petar Zrinski), zatim šurjak Petra Zrinskoga markiz Franjo Krsto Frankopan; pače i jedna žena, grofica Katarina Zrinska. Od ostalih pisaca da se istaknu još kanonik Juraj Ratkaj kao pisac prve sustavne hrvatske historije, Pavlin Gašpar Malečić (1646.—1702.) kao pravoslovac, i nada sve znameniti protonotar hrvatskoga kraljevstva Ivan Zakmardi od Diankovca († 1667.).[1]

Sve uz lijepi broj književnika hrvatskih i latinskih (pače i madžarskih) nije se ipak mogla književnost pravo razviti, jer u čitavom hrvatskom kraljevstvu nije bilo tiskare. Štamparijà u Senju i

[1] Kukuljević Ivan, Književnici u Hrvata s ove strane Velebita u prvoj polovici XVII. vijeka. Arkiv za jugoslavensku povjestnicu, knjiga IX. str. 152—343. i X. str. 1—222.

Varaždinu bijaše davno nestalo, a u glavnom gradu Zagrebu nije jê dosad nikad ni bilo. Tako su hrvatski pisci morali svoja djela slati u štampu u Mletke, Beč, štajerski Gradac, kranjsku Ljubljanu i u ugarsku Trnavu. No to je bilo i tegotno i skupo, pa su stoga mnoga djela ostala u rukopisu, a gdjekoja su kraj takih prilika i propala.

U Zagrebu su davno osjećali potrebu štamparije, jer su same koledare morali slati za tiskanje u tudjinu. Napokon se je ipak našao dobrotvor, koji je darovao novaca za uredjenje štamparije. Bio je to hrvatski plemić Petar Bošnjak, rodom iz križevačke županije ispod grada Velikoga Kalnika.

Poput mnogih hrvatskih umnika bijaše i on pošao u Ugarsku, gdje je našao zaradu i službu. Napokon postao je tajnikom znamenitoga ugarskoga palatina Franje Vesselényija (1654.—1667.), koji ga je osobito zavolio. Dne 11. listopada 1656. piše Petar Bošnjak (Bosnyak) iz Požuna nekomu svomu prijatelju u Hrvatskoj hrvatsko pismo, u kojemu javlja, da se je posredovanjem palatinovim i njegove supruge netom oženio nekom udovicom bez djece, koja redovito stanuje u Košicama. Po njoj dobio je blaga i posjeda, koji vrijede 100.000 rajnskih forinti. Budući da sadanja njegova žena nema nikakvih bližih rodjaka, on će sav njezin imutak baštiniti, ako je naime preživi. Tako se je poslije zaista i dogodilo. Medjutim stigla je i Petra Bošnjaka smrt nakon nekoliko godina, po prilici oko 1660. Kako je vazda ljubio svoju domovinu, nije na nju zaboravio ni na samrti. U oporuci svojoj ostavio je više zapisa, medju inim jedan za osnutak štamparije. I tako je po smrti njegovoj tadanji kraljevski personal Ivan Zakmardi od Diankovca predao zagrebačkim Isusovcima u ime pokojnikovo svotu od 1900 forinti za osnutak javne štamparije (pro erigendo typo publico). S tim novcem kupili su Isusovci tri godine zatim od kolegija isusovačkoga u Ljubljani tiskaru, te su jê smjesta dali prenijeti u Zagreb.

Od god. 1664. dakle imao je Zagreb svoju javnu štampariju pod upravom Isusovaca. Ali ta štamparija slabo je radila. Sam isusovački povjesničar piše, da je štamparija kroz mnogo godina stajala bez posla, a ne zna, radi kojih poteškoća (typus — pluribus tamen annis otiosus nulli fuit usui, nescio quibus difficultatibus moram iniicientibus). Možda nije bila dovoljno snabdjevena svim potrebitim spravama, a možda nije bilo Isusovaca, koji bi se u taj posao ra-

zumjeli. Tako je štamparija bila posve zanemarena, te je bila spremljena neko vrijeme kod Isusovaca, a napokon bi prenesena u biskupske dvore, gdje bi gotovo i zaboravljena. Tu ju je zatekao Pavao Ritter, kad je za biskupovanja svoga prijatelja Mikulića češće boravio u biskupskim dvorima. On sam piše jednom prigodom, kako je tu tiskaru nanovo otkrio, i tako jê spasao od potpune propasti.

Bilo je to godine 1693., kad bi u Ljubljani u proslavu stogodišnjice kršćanske pobjede kod Siska osnovano društvo radljivih muževa ili „Academia operosorum“, kojoj je bila zadaća podići znanosti i umjetnosti u Kranjskoj.[1] U toj akademiji okupili su se mnogi lični znanci Ritterovi kao glasoviti liječnik Marko Grbec, koji si je kao akademičar uzeo pridjevak „Intentus“ ; onda Riječanin Juraj Andrija Gladić s pridjevkom „Inermis“, doktor prava i kanonik ljubljanski. Jamačno je Ritter poznavao i Ivana Gregorija Dolničara pl. Thalberg (s pridjevkom „Providus“), historičara kranjskoga i najoduševljenijega člana spomenute akademije. Ritteru se je negdje dalo na žao, što se slična akademija nije dosad okupila u njegovoj domovini. Suviše mu je lebdilo pred očima, kako je nedavno Valvasor u svome gradu Wagensbergu uredio čitav „Muzej“. Imajući sve to na umu zamisli, da nešto slično stvori i u Zagrebu. Početak bio je već učinjen, kad je biskup Mikulić kupio Valvasorovu knjižnicu i osnovao metropolitansku knjižnicu. Trebalo je sada još i posve zanemarenu štampariju izvaditi iz ropotarnice, popuniti jê i snabdjeti novim strojem za štampanje.

Već bi spomenuto, kako je Ritter u polovici god. 1694. kupio u Beču stroj za štampanje. Uto su brojni znanci i prijatelji njegovi u Zagrebu radili, kako i uz koje uvjete da mu se preda stara štamparija. Trebalo je najprije ustanoviti, tko je pravi vlasnik štamparije. Isusovci su na molbu staleža ustupili svoja stečena prava zemlji, pa tako je tiskara postala zemaljskom štamparijom. Nato su staleži ugovarali s Ritterom. Potankosti dogovaranja nijesu poznate. Kad se je nato 11. studenoga 1694. sastao hrvatski sabor u Varaždinu pod banom Adamom Baćanom, zaključili su staleži šestim člankom, da biskup Stjepan Šelišćević imade zemaljsku tiskaru, koja je kod njega pohranjena, predati Pavlu Ritteru, koji će preuzeti na se štampanje knjiga u Zagrebu. Ali Ritter ne smije dopustiti, da štamparija

[1] Steska V., Academia operosorum (Izvestja muzejskega društva za Kranjsko X. 1900. str. 37.—54. i 77.—94.).

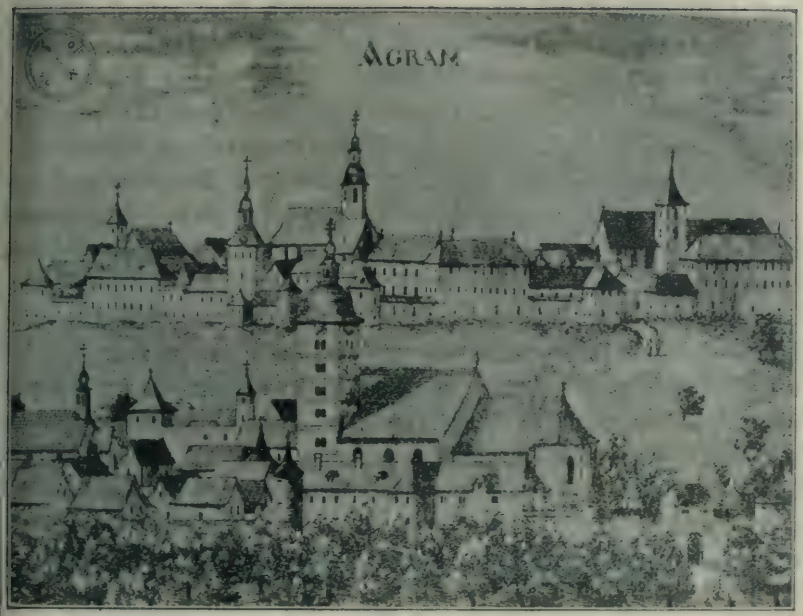
propadne ili da se pogorša, već jê mora vjerno čuvati (uzdržavati); jednako je ne smije nikada iz Zagreba odnijeti (Sextus. Typum regni illustrissimus dominus praelatus Zagrabiensis in conserva sua habitum generoso Paulo Ritter, qui typographiae curam et Zagrabiae exercitium in se assumpsisset, consignet, quem typum idem Paulus Ritter, ne depereat vel deterioretur, fideliter conservare teneatur, neque Zagrabia ullas afferre ausit aut facultatem habeat.)

Godine 1695. štamparija već je radila. Zvala se zemaljska ili kraljevinska štamparija (typographia regni). Ritter prenesao ju je iz Vlaške ulice u slobodni kraljevski grad na brdu Gracu u kuću, u kojoj je i sam stanovao i koju je prozvao po primjeru svoga pokojnoga prijatelja Valvasora svojim „muzejem". Kroz mnoge godine pisao je Ritter pisma i djela u toj svojoj kući označujući je riječima „Ex Musaeo meo (suo) Graecomontii", t. j. „Iz muzeja moga (svoga) na brdu Gracu". Gdje je ta kuća stajala, nije izvjesno; čini se, da je bila blizu opatičkoga samostana sv. Klare (blizu današnje državne blagajne).

Poglaviti razlog, zašto je Ritter prenio tiskarnu u varoš na brdu Gracu i smjestio jê u zasebnu kuću, u kojoj je i sam stanovao, bit će jamačno taj, što se je u ono vrijeme oženio i uredio svoje kućanstvo. Uzeo je pak za ženu barunicu Katarinu Vojnovićevu, kćer nekadanjega ogulinskoga kapitana Stjepana Vojnovića i Ane Katarine (Rozine) Lichtenberg. Kad se je s njom vjenčao, nije poznato; ali svakako je to bilo ili još godine 1694. ili tijekom god. 1695.

Porodica Vojnovića ponosila se je starim plemstvom svojim. Od starine obitavala je pod Petrovom gorom držeći imanja Vojnić i Vojnović-brdo s gradom Trupinjakom, te živući u bratstvu s redovnicima Pavlinima u Zlatskoj gori. Još god. 1491. primio je prior rečenoga manastira sv. Petra, po imenu Tomaš, plemića Tomaša Vojnovića i njegovu porodicu u bratstvo svoga samostana. Kad su poslije Turci imanja Vojnovićâ poharali i razasuli, pošli su Vojnovići za vazale Nadaždima u Steničnjaku i Zrinskima u Ozlju. God. 1563. bio je knez Mihalj Vojnović porkulab grada Ozlja, a god. 1613. Baltazar Vojnović gubernator grada Steničnjaka.

Pod okriljem moćnih knezova Zrinskih naselili su se Vojnovići napokon stalno na prostranim posjedima gospoštije Ozaljske u okolišu rijeke Kupe, gdje se bijahu zaklonile i druge stare hrvatske porodice

Grad Zagreb (kr. slobodna varoš i kaptol) u XVII. stoljeću.
Iz djela Valvasorova „Die Ehre des Herzogthums Krain" (1689.).

plemićke. God. 1617. založio je knez Nikola Zrinski, unuk junaka sigetskoga, za 1000 forinti braći Gašparu i Petru Vojnoviću posjed Teletinov Brod na Kupi, zatim pojedina selišta u Zorkovcima i Krašićima, svega devet i pol selišta. Taj je zalog potvrdio poslije sinovac njegov Nikola Zrinski (potonji ban) god. 1639. i 1641. Iste god. 1641. založio je opet isti Nikola Zrinski plemkinji Dori Budački, udovi iza Petra Vojnovića, vlasteoski dvorac u Grdunu sa kmetovima za 10.000 forinti.

Od svih članova te plemenite porodice prodičio se je osobito Stjepan Vojnović (1633.—1687.), po svoj prilici sin Petra Vojnovića i Dore Budački. Već 1668. ističe se on kao vicekapitan u Ogulinu, te dobiva za vjernu službu svoju od generala hrvatske krajine Herbarta Auersperga „jedan falat zemlje" ispod grada Ogulina. Poslije postao je kapitanom ogulinske krajine, a poveljom, izdanom u Beču 9. kolovoza 1675., uzvisio ga je kralj Leopold I. na čast slobodnoga baruna (baro de Zenta et Vojnovichi). U jednoj ispravi od

god. 1680. piše se on „Stephanus Woynovich liber baro de Szenta, colonellus et praesidii Ogulin et confiniorum eidem annexis capitaneus". Kao barun proširio je posjede svoje porodice, kupivši god. 1687. polovicu Vivodine na sjeveru Kupe za 4000 forinti od opata cisterčanskoga samostana (Ivana a Camera) u kranjskoj Kostanjevici. Ali iste godine 1687. dne 17. kolovoza poginuo je slavno pred bosanskom Kostajnicom na Uni. Ritter zabilježio je u svojoj kronici njegovu smrt ovim riječima: „1687. Ban hrvatski požga Kostajnicu. U toj vojski poginu Vojnovich Stefan Ogulinski glavar".

Barun Stjepan Vojnović ostavio je za sobom udovicu Anu Katarinu (Rozinu) Lichtenberg, više sinova (Josip, Antun, Ivan, Dismo) i kćeri Katarinu i Tereziju. Udovica preuzela je po muževoj smrti upravu posjedovanja (Grdun, Teletinov Brod, Vivodinu, pojedina selišta u Zorkovcima, Krašićima, Mekušju i Gazi), pače je imanje i raširila, kad je god. 1690. plemić Franjo Peranski za dug od 3240 forinti ustupio njoj i sinovima plemićke dvorce u Trešćenu i Trešćerovcu. Ali poslije zadavao joj je mnogo jada prevrtljivi barun Josip Vojnović, o kojemu će biti još govora.[1]

Nema sumnje, da je Pavao Ritter još za života baruna Stjepana Vojnovića koji put dolazio u njegove dvore u Grdunu; ta ti dvori nijesu bili daleko od kranjske medje, a naročito od gradova plemića Gušića, koje je on još od mladih dana poznavao. Tako je i kćer Vojnovićevu Katarinu jamačno mnogo prije vidjevao, nego što ju je u majke udovice isprosio. A zatražio ju je za ženu malo iza toga, kad mu se bijaše izjalovila nada, da će dobiti Mariju Brankovićevu.

O štamparskom radu Ritterovu u prvoj polovici god. 1695. nema podataka. Bit će da su se u tiskari štampale manje stvari, kao knjige za prvu školsku obuku i molitvenici, zatim prigodne pjesme i govori. Svakako je štampano u toj tiskari posmrtno slovo, što ga je zagrebački kanonik Mihajlo Šimunić izrekao u župnoj crkvi u Šćitarjevu prigodom smrti plemića Gabrijela Crnkovačkoga (Sermo funebris aliti mertvacsko govorenje nad pokopom dobro plemenito rodjenoga i viteskoga goszpona Gabora Csernkoczia od Csernkovecz... recseno od vnogo postuvanoga goszpona Mihajla Simunicha ztolne cirque Zagrebacske canonika, jesprista Goricskoga u cirqui Schitarevacskoj letta 1695. Pritiszkan u Zagrebu).

[1] Lopašić R., Dva hrvatska junaka, str. 85.—94.

Jamačno je štamparski rad Ritterov bio dobro poznat i cijenjen od gospode staleža i redova hrvatskoga kraljevstva. Premda su ovi imali teških briga, kako da namire ogromne troškove za dugotrajno ratovanje i brojna poslanstva kralju u Beč, uvidjali su ipak, da nije dovoljno, što su Ritteru predali štampariju, nego da ga treba pri preduzetom poslu i materijalno pomagati. Dne 6. rujna 1695. bila su hrvatska gospoda zajedno s banom Adamom Baćanom sabrana „u logoru kod Tišine" (in castris ad Tissinam) na Savi sjeverno od Siska, da brane Posavinu i Pokupje od bosanskih Turaka, jer bijaše zaprijetila opasnost, da će novi sultan Mustafa II. lišiti cara i kralja Leopolda svih njegovih dosadanjih stečevina. Tu u logoru obdržavao se je ovom prigodom i sabor, koji bijaše ban još 23. kolovoza sazvao, da se okupi kod potoka Mošćenice izmedju Kupe i Une. Premda su staleži imali drugih teških briga u ovom osudnom času, ipak su sred priprava za boj stvorili zaključak, da se Pavlu Ritteru s obzirom na njegov štamparski rad i na troškove, koje je dosad od svoga namirivao, dozvoli godišnja plaća od 200 ugarskih forinti uz taj uvjet, da nastavi i dalje svoj štamparski rad. Tim člankom (devetim) osigurana bi Ritteru redovita godišnja plaća za upravljanje i vodjenje tiskare (Nonus. Tametsi domini status et ordines tot expensis gravati sint, considerato tamen labore typographico expensisque in id de proprio factis generosi Pauli Ritter, ordinant eidem Paulo Ritter annuatim per exactorem regni solvendos florenos hungaricales ducentos, ita ut eandem typographiam continuare et exercere teneatur).

Pored književnoga rada i štampanja knjiga zanimali su tada Pavla Rittera takodjer javni poslovi hrvatskoga kraljevstva. Ljuto ga je boljelo, što su Lika i Krbava, kojima je bio podžupan, i koje bijaše kralj ponovo obećao vratiti pod vlast hrvatskih oblasti, ostale i dalje pod upravom komore u štajerskom Gracu, koja je ondje namjestila grofa Antuna Koroninija („veliki kapitan Like, Krbave i Karlobaga") za upravitelja; no još ga je jače vrijedjalo, kad je ista komora zajedno sa štajerskom gospodom i dvorskim ratnim vijećem pregnula, da takodjer zemlju medju Kupom i Unom (bansku krajinu), koju je hrvatski narod potocima svoje krvi Turcima oduzeo, privali varaždinskoj ili slavonskoj krajini. Pomagali su pak Štajerce pri tom nastojanju i mnogi krajiški časnici, koji su novo naseljene Vlahe u tom kraju bunili i putili, da se ne dadu pod vlast hrvatske gospode. Hrvatski su sabori i konferencije u drugoj polovici god

*

1695. svom snagom radili, da to nastojanje štajerske gospode osujete, a pri tom ih je bodrio svakim načinom vrli Pavao Ritter.

Ritter je u prosincu 1695. boravio neko vrijeme u Ljubljani, radeći, da ondje dovrši neki koledar, za koji nije valjda imao dovoljno sprava u štampariji u Zagrebu. Dne 20. prosinca piše on iz Ljubljane pismo zagrebačkomu biskupu Stjepanu Šelišćeviću, u kojem javlja, da je sa bojazni kroz nekoliko dana iščekivanu čest crkvenoga koledara (calendarii ecclesiastici partem) jučer pod noć u pismu biskupovu primio i smjesta tiskaru poslao, koji bi stvar po obećanoj revnosti bio prije blagdana (božićnih) dovršio, da nije morao radi zakašnjele ove česti dugo plandovati; no on će se potruditi, da bude Ritter već pred novom godinom imao djelo gotovo, a ni knjigoveža ne će zatezati. Koledar stajat će u svemu 23 forinta i pol. Slova su nešto sitnija od prijašnjih, ali se ipak vrlo lako čitaju .....

U istom pismu tuži se Ritter i na Štajerce, koji na svaki način nastoje, da se ugnijezde u Lici i Krbavi, pa dodaje: „Čude se ovdje (u Kranjskoj) i vrlo mnogi i razboritiji, kako Hrvati tako tromo i mlako brane svoja prava i prastare sloboštine; čude se i to s pravom. Budući pak da grabe (Štajerci) takodjer gospodstvo u Pounju (Unnanae orae), to sudim, da nam se je oprijeti ne samo riječima i prosvjedima, nego i rukama, kako se ne bi činilo, da pravo svoje onako lako napuštamo. Kad vršimo svoje pravo, ne činimo krivice nikomu; a kad ga ne vršimo, čini se, da ga zlorabimo. Samo da se Vlasi posve ne odmetnu, s kojima se nipošto nije smjelo strogo postupati. Ja sam i sada stavan u svom mnijenju, pa sudim da bi bilo najbolje, kad bi od republike u Genovi tražili zajam, kojim bi se moglo one strane (pounske) kupiti i za vremena domovini i našemu pravu utjeloviti. Način pak, kako da se taj zajam (dotično dug) namakne i isplaćuje, već sam vašoj prečasnosti i presvijetlomu gospodinu protonotaru donekle izložio; pa dodajem još to, da bi sami žitelji gotovo čitavu svotu skupili, samo da stalno zadrže svoja imanja i posjedovanja. Ako se pak sada mirno pripuste Štajerci, oni će poslije u doba mira nagnati Hrvate, nekad najvjernije i najhrabrije branitelje svoje, da postanu njihovi vazali, pa će se tako ime nekad kraljevske slobodne Hrvatske prometnuti u ropsko ime provincije Štajerske (si enim in haec nunc pacifice admittantur Styri, pacis deinde tempore ad vasallatum cogent, adigent Croatas, fidelissimos, fortissimosque illorum olim propugnatores, ut olim reginalae liberae Croatiae nomen

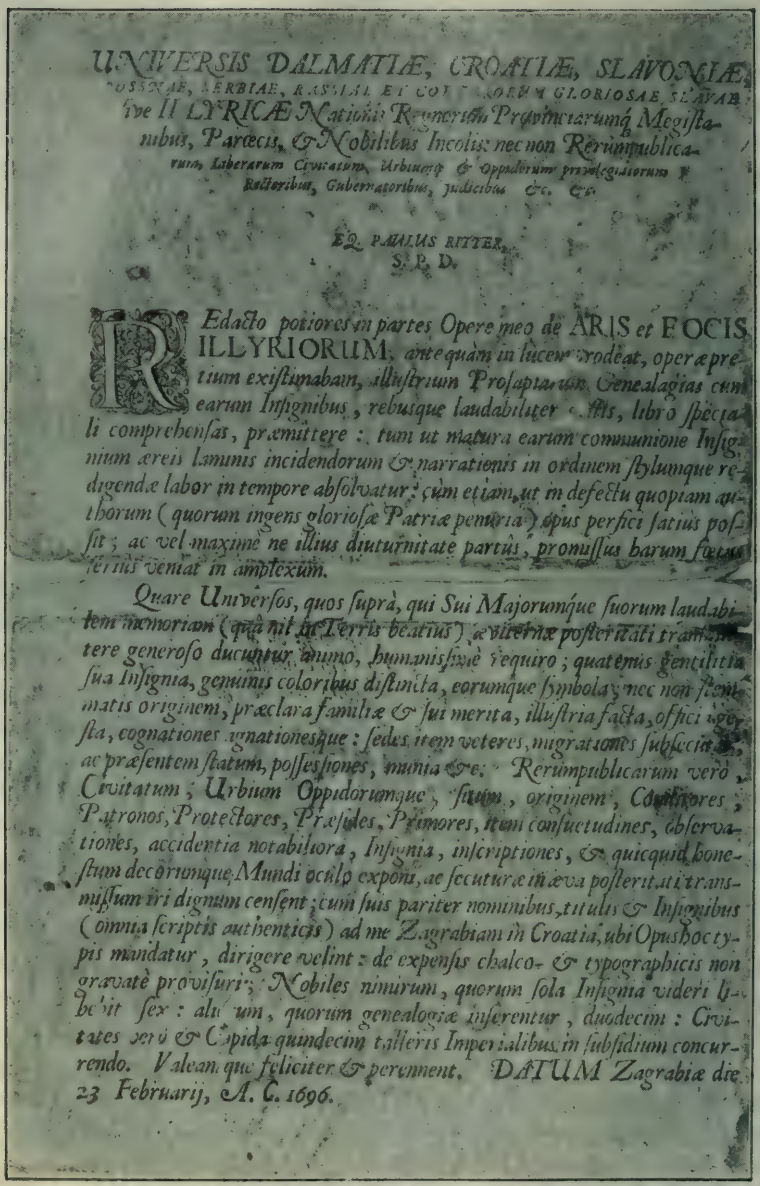
in servile, Styrorum provinciae transeat). Onda će rečenica Hekube kod Seneke, primijenjena slovinskomu narodu, glasiti: „A k o v i d i š k o j e g a b i j e d n i k a, s m a t r a j g a S l o v i n c e m“ (et Hecubae apud Senecam dictum de Slavna gente interpretetur sonare: S i q u e m m i s e r u m v i d e r i s, S l a v o n e m p u t a!). Neka dobri Bog milostivo odvrati taku pogibiju od svoje vjerne Hrvatske!“

Žarke riječi Ritterove živo su se negdje dojmile biskupa Šelišćevića. Budući da su ga i drugi salijetali, da se zajedno s banom Adamom Baćanom što odlučnije bori za pravo hrvatskoga kraljevstva, pošao je biskup namah na početku god. 1696. u Beč, gdje je kroz jedanaest mjeseci postojano radio, da Hrvatska dodje do svoga prava. U isto su vrijeme obasuli hrvatski staleži kralja spomenicama, u kojima su dokazivali svoje pravo na krajeve izmedju Kupe i Une. Napokon je Leopold dekretom od 8. prosinca 1696. odredio komisiju, koja će spor izmedju Štajerske i Hrvatske istražiti, a hrvatski su staleži na saboru 21. prosinca povjerili biskupu, koji se bijaše iz Beča povratio, da se pridruži komisiji; podjedno su izabrali vicebana Jelačića i protonotara Plemića, da pred komisijom brane nepobitna prava Hrvatske.

Dok je biskup Šelišćević boravio u Beču, Pavao je Ritter pretežno živio u Zagrebu, baveći se pisanjem i štampanjem knjiga. Dne 23. veljače 1696. izdao je u Zagrebu štampom svoj znameniti proglas, kojim je pozvao sav slovinski ili ilirski narod, da mu skuplja i šalje gradju za njegovu stematografiju ili grboslovlje, koje će biti pretečom ili pripravnom radnjom za glavno djelo njegovo „Žrtvenici i ognjišta Ilira“ (de aris et focis Illyriorum), koje bijaše Valvasor još prije sedam godina obznanio. Znameniti taj proglas vrijedan je, da se priopći u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu. U latinskom izvorniku glasi:

Universis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Bossnae, Serbiae, Rassiae et coeterorum gloriosae Slavae sive Illyricae nationis regnorum provinciarumque megistanibus, paroecis et nobilibus incolis: nec non rerum publicarum, liberarum civitatum, urbiumque et oppidorum privilegiatorum rectoribus, gubernatoribus, iudicibus etc. etc. eq(ues) Paulus Ritter S.(alutem) P.(ost) D.(evotionem).

Redacto potiores in partes operę meo d e A r i s e t f o c i s I l l y r i o r u m, antequam in lucem prodeat, operae pretium existimabam, illustrium prosapiarum genealogias cum earum insignibus, rebusque laudabiliter gestis, libro speciali comprehensas, praemittere: tum ut matura earum communione insignium aereis la-

UNIVERSIS DALMATIÆ, CROATIÆ, SLAVONIÆ,
BOSSNÆ, SERBIÆ, RASSIÆ ET COETERORUM GLORIOSAE SLAVAE
sive ILLYRICÆ Nationis Regnorum Provinciarumq; Magistratibus, Parœcis, & Nobilibus Incolis: nec non Rerumpublicarum, Liberarum Civitatum, Urbiumq; & Oppidorum præsidiatorum
Rectoribus, Gubernatoribus, Judicibus &c. &c.

EQ. PAULUS RITTER
S. P. D.

REdacto potiores in partes Opere meo de ARIS et FOCIS ILLYRIORUM, antequàm in lucem prodeat, operæ pretium existimabam, illustrium Prosapiarum Genealogias cum earum Insignibus, rebusque laudabiliter gestis, libro speciali comprehensas, præmittere: tum ut matura earum communione Insignium æreis laminis incidendorum & narrationis in ordinem stylumque redigendæ labor in tempore absolvatur: cùm etiam, ut in defectu quopiam authorum (quorum ingens gloriosæ Patriæ penuria) opus perfici satius possit; ac vel maximè ne illius diuturnitate partûs, pronussus harum foetus serius veniat in amplexum.

Quare Universos, quos suprà, qui Sui Majorumque suorum laudabilem memoriam (quâ nil in Terris beatius) ævitatæ posteritati transmittere generoso ducuntur animo, humanissimè requiro; quatenus gentilitia sua Insignia, genuinis coloribus distincta, eorumque symbola; nec non seminatis originem, præclara familiæ & sui merita, illustria facta, officia, gesta, cognationes agnationesque: sedes item veteres, migrationes subsecutas, ac præsentem statum, possessiones, munia &c. Rerumpublicarum verò, Civitatum, Urbium Oppidorumque, situm, originem, Conditores, Patronos, Protectores, Præsides, Primores, item consuetudines, observationes, accidentia notabiliora, Insignia, inscriptiones, & quicquid honestum decorumque Mundi oculo exponi, ac secuturæ in æva posteritati transmissum iri dignum censent; cum suis pariter nominibus, titulis & Insignibus (omnia scriptis authenticis) ad me Zagrabiam in Croatia, ubi Opus hoc typis mandatur, dirigere velint: de expensis chalco- & typographicis non gravatè provisuri; Nobiles nimirum, quorum sola Insignia videri libebit sex: alium, quorum genealogiæ inserentur, duodecim: Civitates verò & Capida quindecim talleris Imperialibus in subsidium concurrendo. Valeant que feliciter & perennent. DATUM Zagrabiæ die 23 Februarij, A. C. 1696.

Proglas Pavla Rittera od 23. veljače 1696.

minis incidendorum et narrationis in ordinem stylumque redigendae labor in tempore absolvatur: cum etiam, ut in defectu quopiam authorum (quorum ingens gloriosae patriae penuria) opus perfici satius possit; ac vel maxime ne illius diuturnitate partûs, promissus harum foetus serius veniat in amplexum.

Quare universos, quos supra, qui sui maiorumque suorum laudabilem memoriam (quâ nil in terris beatius) aeviternae posteritati transmittere generoso ducuntur animo, humanissime requiro, quatenus gentilitia sua insignia, genuinis coloribus distincta, eorumque symbola, nec non stemmatis originem, praeclara sui et familiae merita, illustria facta, officia gesta, cognationes agnationesque: sedes item veteres, migrationes subsecutas, ac praesentem statum, possessiones, munia etc. Rerumpublicarum vero, civitatum, urbium, oppidorumque, situm, originem, conditores, patronos, protectores, praesides, primores, item consuetudines, observationes, accidentia notabiliora, insignia, inscriptiones, et quicquid honestum decorumque mundi oculo exponi, ac secuturae in aeva posteritati transmissum iri dignum censent; cum suis pariter nominibus, titulis et insignibus (omnia scriptis authenticis) ad me Zagrabiam in Croatia, ubi opus hoc typis mandatur, dirigere velint: de expensis chaleo- et typographicis non gravate provisuri: nobiles nimirum, quorum sola insignia videri libebit sex; aliorum, quorum genealogiae viserentur, duodecim; civitates vero et oppida quindecim talleris imperialibus in subsidium concurrendo. Valeantque feliciter et perennent. Datum Zagrabiae die 23. Februarii, A. C. 1696".

U hrvatskom prijevodu glasi proglas po prilici ovako:

„Svoj velikoj dvorskoj gospodi, župljanima i plemenitim žiteljima, kao i vladarima, upraviteljima i sucima država, slobodnih varoši, gradova i poveljenih trgovišta itd. itd. u Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni, Srbiji, Raši i ostalim kraljevinama i pokrajinama slavnoga naroda slovinskoga ili ilirskoga vitez Pavao Ritter pozdravljenje iza poklona.

Pošto sam poglavite česti svoga djela o žrtvenicima i ognjištima (t. j. o domovini i životu) Ilira izradio, mišljah, da je vrijedno, prije nego ono na svijet izadje, da skupim rodoslovlja odličnih porodica zajedno s njihovim grbovima i slavnim činima, pa da ih u zasebnoj knjizi izdadem. Time bi se u jednu ruku za vremena obavio posao oko dotjeranog izdanja njihova (t. j. rodoslovlja) i što se tiče grbova, koji će se urezati u bakrene ploče, i što se tiče redakcije i stiliziranja teksta (pričanja); u drugu pak ruku pri pomanjkanju pisaca (kojima slavna domovina naša silno oskudijeva) moglo bi se djelo (o žrtvenicima i ognjištima) obilatije izraditi, naročito pak ne bi dugotrajnim radjanjem obećani plod zadocnio da stigne u krilo (t. j. djelo o žrtvenicima i ognjištima moći će se gradjom, skupljenom za knjigu o rodoslovljima i grbovima, brže dovršiti i na svijet izdati).

Stoga sve gore spomenute, koji u svojoj plemenitoj duši misle svoju i svojih predja hvalevrijednu uspomenu (od koje nema na svijetu blaženijega) predati poznomu potomstvu, najusrdnije molim, da svoje porodične grbove, oslikane izvornim bojama, kao i njihove znakove, nadalje porijeklo grba, slavne zasluge svoje i svoje porodice, odlična djela, rodbinstva i srodstva, onda stara obitavališta, potonje seobe, sadanje stanje, posjedovanja, časti (službe) itd.; od država pak, varoši, gradova i trgovišta položaj, postanje, osnivače, gospodare, zaštitnike, predstoj-

nike (suce), prvake (najodličnije gradjane), zatim običaje, uredbe, zamašnije dogadjaje, napise i sve što drže, da je časno i dostojno očima svijeta izložiti i poznomu potomstvu za sve vijeke predati, takodjer sa svojim imenima, naslovima i grbovima (sve u vjerodostojnim pismima) na mene u Zagreb u Hrvatskoj, gdje će se djelo štampati, upraviti izvole. Pobrinut ćemo se, da troškovi za bakroreze i štampanje ne budu veliki ; plemići naime, koji žele da im se samo grbovi vide, priteći će s potporom od šest carskih talira; ostali, kojih bi se i rodoslovlja vidjeti imala, dat će dvanaest; varoši pak i trgovišta doprinesti će petnaest carskih talira. Zdravstvujte srećno i vjekovali. Dato u Zagrebu dne 23. veljače godine Krista 1696.".

Proglas svoj razaslao je Ritter na sve strane iščekujući jamačno, da će mu se mnogi odazvati. Nadao se tako skupiti i bogatu gradju za svoju stematografiju i dovoljno novaca za opremu i štampanje njezino. Uza to mogao je očekivati, da će mu se otvoriti arkivi i korporacija i pojedinih porodica, pa da će tako dobiti lijepu zbirku isprava za svoje glavno djelo, kao i za proučavanje hrvatske prošlosti. A toga mu je i trebalo, jer u ono vrijeme bilo je objelodanjeno za povjesnicu hrvatskoga kraljevstva, naročito za Slavoniju, posve malo knjiga i izvora. Za Slavoniju gotovo ništa osim Ratkajeve povjesnice.

Ali Ritter se je prevario. U predgovoru svojoj kronici tuži se on 1. lipnja 1696. ovako: „ . . . rasposlah pred trimi mesecmi liste po gospodi, plemićih i varoših, da bi mi vsaka pripetjenja prešasnih vremen obznanili, odkud bi se ove moje knjige pomoći mogle, i oni glasovitim imenom predočiti; a l i o d n i k o g a r n i š t a r t a k o v o g a n e p r i j e h". Uza sve to nije on očajavao, već je dalje bodrio i nutkao, da dodje do svoga cilja. Suviše je u svojoj štampariji neprestano izdavao prigodne pjesme (čestitke k imendanu, anagrame) u počast uglednijim muževima u zemlji, samo da ih učini i održi sklone svojim pothvatima. Tako 19. ožujka 1696. čestita u ime tiskare (typographia regni Zagrabiae) Ivanu Josipu Babiću, kanoniku lektoru zagrebačkomu i biskupu skradinskomu; 25. travnja posvećuje anagram Marku Jenku, kanoniku i kantoru začesamskomu i dekanu prebendara; 1. svibnja čestita Jakovu Ilijašiću, zlatnomu vitezu i podžupanu zagrebačkomu, ista tiskara kao svome promicatelju (fautori suo typographia regni Zagrabiae). Jednake počasne pjesme pjevao je Ritter i brojnim zagrebačkim kanonicima, kao Ivanu Zniki, Nikoli Škrlcu, Ivanu Leskovaru, Ivanu Babočaju, Ivanu Kosu, Petru Vrbaniću, Pavlu Tuškanu, Petru Crnkoviću, pa i prepoštu Pavlu Antunu Češkoviću; napokon nije zaboravio ni

Petra Viciana, župnika u Ščitarjevu, gdje su imali svoje imanje grofovi Ivanovići. Pokraj duhovnih dostojanstvenika sjećao se je vazda i svjetovnih, koji su ma u kojem pogledu mogli biti u pomoć njemu i njegovu nastojanju.

Sred ovih manjih posala dogotovio i doštampao je Pavao Ritter u polovici god. 1696. svoje prvo veće historijsko djelo, naime svoju hrvatskim jezikom pisanu kroniku. Puni napis toga djela je ovaj: „Kronika aliti szpomen vszega szvieta vikov, u dva dela razredyen; koterih pervi, dershi od pocsetka szvieta, do Kristusevoga porojenja, druggi, od Kristusevoga porojenja do izpunyenja letta 1690. szloshen i nasvitlo dán po Pavlu Vitezovichu zlatnomu vitezu. ù Zagrebu letta gosp. 1696.“. Djelo je štampano u obliku male četvrtine, te ima VIII stranica naslova, posvete i predgovora, zatim 222 strane same povjesnice s pridavkom.

Hrvatsku kroniku svoju posvetio je Ritter Ivanu Zniki, opatu sv. Trojstva u Petrovaradinu, čuvaru i kanoniku starješini zagrebačkoga kaptola. Posveti svojoj pridodao je pisac i grb Znikin s pjesmom od dva distiha. U samoj posveti iznosi pisac, kako odavna već mnogi muževi, pa i književni, žele, da se izdade opća povjesnica, koja bi pažnju svraćala i na prošlost naroda ilirskoga, naravno sve u domaćem jeziku. Ali to se je teško moglo provesti, jer u jednu ruku domaći su urodjenici vrlo slabo bilježili zgode svoje domovine, a u drugu su domaći ljudi voljeli pisati tudjim latinskim jezikom, nego slavnim jezikom domovine slovinske ili ilirske. Potvrdjuje pak to stihovima hrvatskoga pjesnika, Zadranina Jurja Barakovića, kojega se „Vila Slovinka“ god. 1613. tuži: „Opet sam padnula, zač jazik slovinski — Vas nauk od skula promini u rimski“. Ritter spotiče poimence Brodariću, Tomašiću, Ištvanfiju i Ratkaju, što su svoja djela o hrvatskoj prošlosti pisali tudjim jezikom latinskim; a hvali osobito Antuna Vramca, nekad kanonika zagrebačkoga, koji je jedini sastavìo kroniku u domaćem jeziku od stvorenja svijeta do g. 1578.; djelo, koje se za ono vrijeme ne smije premalo cijeniti (opus pro eo tempore non hectaefaciendum). No budući da je djelo Vramčevo valjda radi maloga broja štampanih primjeraka sada već prerijetko, preduzeo je Ritter da sastavi takvo djelo o historiji, koja je po Dioniziju od Halikarnasa „zametak razboritosti i mudrosti“. Ali tko da to djelo uzme u okrilje, tko da mu pomogne, da ispod tiska izadje na svijet? Opat Ivan Znika, koji je domovinu uresio

tolikim crkvama i žrtvenicima, zagrebački kaptol velebnim zgradama i stolnu crkvu vrlo skupocjenim zastorima (sumptuosissimis basilicam peristomatibus et laboriosissimo suggestu), sam je dobrovoljno ponudio, da bude mecenom te knjige. I zaista je Znika, pritekavši u pomoć tom djelu, koje je doduše maleno i priprosto, te prilagodjeno shvatanju manje obrazovanih (libro, quamquam parvo et simplici, pro rudiorum capacitate accommodato), veću slavu i trajniju uspomenu stekao, nego podizanjem kud i kamo s većim troškom sagradjenih spomenika. Vrli je kanonik, poduprijevši izdanje hrvatske kronike, pokazao, da u njemu živi plemeniti duh, kojim su se odlikovali toliki kreposni predji njegovi, a osobito stric njegov Petar Znika, koji se je kao protonotar triju kraljevina (1635.—1639.) prodičio djelima, po kojima je zavrijedio, da i po smrti živi. Ritter moli Zniku, da primi posvetu knjige, koju su mnogi željkovali, a on jedini dao u svijet opremiti; napokon želi mu dug život, da bi još više mogao učiniti za javno dobro.

Nakon ove latinske posvete kanoniku Zniki, koju je Ritter napisao 1. lipnja 1696. (dabam ex Musaeo meo Graecomontii die prima Junii, anno Christi, 1696), obraća se on na čitatelje zasebnim predgovorom, koji vrijedi, da se doslovce preštampa. Evo ga s izvornim pravopisom:

„Predgovor k' onem, koteri budu cstalli ove knyige. — Kroniku aliti Zpomen vsega Szvieta vikov imate, ne s mallim trudom iz vnogih knyig i rukopissov pobránu, na velik i pravo plemenit nauk sloshenu i nasvitlo danu, dase veksina s' nyom slushi. Naslidovah vechim delom Vramca Popa, kojega, kako takkoj druggih razumnih Lyudih, kêh pisma najdoh, vlastovite recsi popisah. Zato nemojtese csuditi dà negdi csete Szlovensku, negdi Majdacsku, negdi Posav(s)ku, negdi Podravsku, negdi pako Primorsku à negdi i Krajnsku recs, buduchi i ja tako pisane nassel, i to vse Szlovenski jezìkì: od koih vsakoga lipsêse pristoi uzeti recsi neg od tuiega kogagoder, Diacskoga, Nemskoga ali Ugerskoga posudjavati. Pacse i s timse dicse jeziki, csimse vechkrat i drugacsie jedna recs izrechi more: i ù tomùse vnogi razumni Lyudi trùde, dà odicse svojega naroda jezìk, kako od drugih prossiti nistar mu nebi bilo potrebno.

Stò se pisma dostoi, dalìsu nikoi nauke, kakono mèd ostalimi Petar Petretich Zagrebacski Bìskup, ù Evangeliumskih svoìh knyshicah: ali kako i druggih tako i onoga mallo gdo, ali skorò niedan obdershava, neg vsaki po svojoj volyi i prez reda pise: poklam zaostavise pravo Szlovensko pismo, s kmsu shiveli stari Hervati, S. Jeronim i ostali: buduchi Diacski aliti Latinski Abcdar nezadovolyan s 23 suoimi litterami aliti slovmi, za izrechi vsaku reç jezika Szlovenskoga; ali od toga ù ossebujnih knyigah obilnie. Mèdtimtoga gdi najdete s, cstite kako dàbi bilo sz, tako ravno c mesto cz, l' mesto ly, Dalmatini sh namesto x, i ostala, kâ jednucs pametno prestevsi, druggi pút lahko steti budete mogli.

Szloshih knyige ove i doversih s Lettom 1690. radbi bil do ovoga Letta stvari popisatti, i zato razposlah pred trimi Messecmi liste po Gospodi, Plemichih i Varosih, dàbimi vsaka pripetyenja presastnih vremen obznaniti, odkudbise bile ove moje knyige pomochi mogle, i oni glasovitiim menom predocsiti ; ali od nikogar nistar takovoga neprieh. Zato i sada opomnyam i prossim ne samo Gospodu, Poglavite Lyude, Varoske i Kraicsne Csastnike, dàbi za naprid poslalli k' meni ù pismu vsa glasovita i veksa svoja i pridyih svoih zadershanja, i Dershav svoih i blisnyih pripetyenja, tul'ko srichna kul'ko i nesrichna : kakobi napotlam (akòme Bog tul'ko shivil bude) i ovih pet sest lèt (ù koterihsuse vnoge imenitte stvari pripetille) pod pero i kalup verchi i nàsvitlo datti mogal. Nagovaram tul'kajse i prossim vsakoga, komùje Bog razum dal i pisma znanje, dabi odsé dobé popisaval vse i vsake stvari i pripetyenja, kâse za nyegove dobé zgode : kakobi nassi nakon nás znalli, dàsmo i kakosmo shivilli ? i oni odtud k' shivlyenju svojem nauk prieli, i ravnattise na bolye znalli ; buduchi zpomen pravo cslovecsji s kim su Lyudi od drugge nime shivine razlucseni i vridnie precinyeni. Sz' tim dàste zdravi, knyige lyubite, i s kojega zavetyem i pomochum nà svitlo dojdohu, Boga zà nyega molite : ki nas vsih blagoslovi, i po ovom trudnom kratkoga shivlyenja putu ù Nebeske domovine pokoj dopelyaj. Amen".

Ovaj predgovor Pavla Rittera zanimljiv je u gdjekojemu pogledu. U prvom redu po tome, što on izlaže neke svoje misli o hrvatskom književnom jeziku, pa onda i o pravopisu za taj književni jezik. A Ritter je od svih svojih suvremenika bio najpodesniji, da o tima stvarima kaže svoju. Ta on je poznavao bolje od ikoga sva tri glavna narječja hrvatska i pojedina razrječja njihova ; suviše bila su mu poznata štampana djela hrvatskih pisaca od Dubrovnika na jugu do Varaždina na sjeveru. Kao Senjanin bio je vješt glagolskom pismu, a ćirilicu čitao i pisao je još za mladih dana svojih, kad je boravio u Kranjskoj. Kad on na teritoriju tadanjih ostataka kraljevine Hrvatske i Slavonije razlikuje više razrječja, kao slovensko ili slovinsko, onda majdačko, posavsko, podravsko, primorsko i kranjsko : sjećamo se, da je pred njim već god. 1662. Habdelić isto tako poznavao ta narječja, te ih nazivao : bezjačko (oko Varaždina), majdačko (izmedju Save i Kupe oko Jastrebarskoga), solarsko (primorsko) i tukavsko (kranjsko). Ta su narječja jamačno nastala mješavinom urodjenih kajkavaca s pridošlim čakavcima i štokavcima tijekom posljednjih dvaju stoljeća. No zanimljivije je, što Ritter iznosi, da je spisatelju slobodno uvoditi u književni jezik riječi iz dijalekata, da tako istrijebi tudjinke (latinske, njemačke, madžarske); nadalje da je to samo dično, ako u jeziku imade po više izvornih riječi za jednu stvar ili pojam. Ritter nadalje poznaje Petretićevo izdanje „Szveti Evangeliomi" od god.

1651. i djelu pridodani „Appendix ad declarandam huius libelli Ortographicam" (str. 301.—305.), kojim je Petretić ustanovio pravopis za kajkavštinu po uzoru madžarskoga pravopisa, odredjenog po ugarskom primasu Petru Pazmanu. Ali Ritteru ne svidja se taj po madžarskom kalupu skovani pravopis, pa uvadja svoj vlastiti, obričući podjedno, da će o toj stvari u zasebnoj knjizi obilatije govoriti. Za sada samo žali, što su Hrvati svoje staro glagolsko pismo zavrgli, pa prihvatili latinicu, koja sa svoja 23 slova ne može „izreći vsaku reč jezika slovenskoga".

Još je značajno u predgovoru, kako pisac opravdava, što svoju kroniku svršava godinom 1690., a ne spominje dogadjaja posljednjih pet do šest godina. Opravdanje njegovo ne stoji, jer je on kao suvremenik i očevidac mogao bez ičije pomoći sam sastaviti pregled poglavitih dogadjaja za tih godina, kako je to učinio za godine 1680.—1690.; ali je on upotrebio tu prigodu, da suvremenike p o n o v o sjeti na svoj proglas od 23. veljače. On je svakako želio doći do povjesne gradje, sahranjene po arkivima raznih oblasnika, svjetovnih i duhovnih korporacija, a i plemićkih porodica, pa stoga je i ovom prigodom obnovio svoju molbu, pridavši još i želju, da bi suvremenici stali bilježiti znamenite dogadjaje svoga vijeka za poduku potonjim pokoljenjima. On je tako svoje vršnjake pozvao izrijekom, da sastavljaju zapiske ili memoire, kako su to činili brojni muževi u drugim evropskim zemljama, a najviše u Francuskoj.

Čini se, da je Ritterov poziv bar donekle našao odziva. Grof Petar Keglević, kraljevski savjetnik, komornik, pukovnik, kapitan kraljevstva hrvatskoga i zapovjednik grada Kostajnice na Uni, dozvolio je njemu tada ili nešto poslije, da proučava bogati arkiv njegove porodice u gradu Loboru ; a drugi hrvatski plemić, potonji barun B a l t a z a r P a t a č i ć (1663—1719), a od god. 1693. savjetnik ugarske dvorske kancelarije u Beču, napisao je, jamačno na pobudu Ritterovu, „Dnevnik svoga života" (Diarium vitae), u koji je zabilježio i poglavite dogadjaje svoga vijeka, naročito godine 1687.—1717.[1] To je onaj isti Patačić, koji je baš one god. 1696. dne 18. srpnja u svojim dvorima u Vidovcu kod Varaždina osnovao „fakultet vinskih doktora" (facultas neo-medica) ili „Pintu", naime društvo veseljaka, koji su razgonili

[1] Kukuljević Ivan, Zapisci barona Baltazara Patačića (Arkiv za jugoslavensku povjestnicu, X. str. 225.—244.). Vidi još Laszowskoga E. pl. u Starinama jugosl. akademije XXVII. str. 194.—217.

brige i zbijali šale uz čašu vina. Svaki član primio je ime kojega poznatoga liječnika ; tako je sam Patačić uzeo ime Illmer po tadanjem vrhovnom liječniku hrvatskoga kraljevstva, Frideriku Ferdinandu Illmeru (Illmer fundator, vitae socialis amator, — distrahat ut curas, has format in arte figuras). Patačić sastavio je i knjigu, koju je vazda sobom nosio i u koju bi se upisivali svi novo imenovani doktori prigodom zabava, koje je on priredjivao. Taj „Ordo doctorum in celeberrima facultate neo — medica promotorum, quae fundata est in Vidovecz die 18. julii anno 1696." sačuvao se je sve do danas, te je pohranjen u arkivu jugoslavenske akademije (sa signaturom III. d. 114). Po njemu doznajemo, da je „Pinta" postojala gotovo do smrti osnivačeve, te da su njezinim članovima bili gotovi svi znamenitiji tada muževi u Hrvatskoj i Slavoniji (god. 1719. dne 19. ožujka postaje u Beču članom „Pinte" tadanji banovac ili viceban Adam Rauch kao posljednji). Značajno je, da je članicom bila i jedna žena (comitissa Barbara Falussi Petthöana ob rarae in hac facultate virtutis specimen). Treba spomenuti, da se u „Pinti" nije samo pilo i pjevalo, nego da je tu bilo i šale, koji put i oštrije satire. Sam Patačić ispjevao u pohvalu svoje družine ovu pjesmicu :

Elogium Facultatis.

Jam Sorbonna tace, secura dixero pace,
Quos tu Doctores numeras, queis pandis honores,
Nóstros ante Lares, poterunt vix esse Scholares,
Haec schola Doctorum est, haec docta Minerva liquorum.
Doctis Doctrinam, medicis confert medicinam ;
Leges Juristis, pandit Breviaria mystis ;
Militibus scutum, populum facit undique tutum ;
Jura humana colit, Divina offendere nolit.
Est etenim in Pinta, Studiorum essentia quinta.
Quae suadam plenam, Musam quoque reddit amoenam ;
Hinc post non multas merito fit quinta Facultas.

Uz posvetu i predgovor napisao je Pavao Ritter na kraju svoje kronike takodjer neki zaglavak, u kojem govori o prostranstvu imena slovenskoga ili slovinskoga, kao i o znamenitosti naroda, koji se ponosi tim dičnim imenom. I taj je zaglavak vrijedan, da se doslovce prepštampa, jer pokazuje, kako si je tada pisac predstavljao slavenski svijet. Evo ga s izvornim pravopisom :

„Pridavak. Vzeh u Szpomenu ovom na vech mestih Szlovìn i Szlovencev ime, nemoj záto stimatti, dàbi pò tom imenu samo onu stran Szlovenskoga naroda razumil, kàse méj Dravom i Szavom ali takoj i Dunajem zadershava, i osebujno jos

danasnyi Dan ime Szlovín zahranya; neg ì vse drugge Orsage, kìse pod Illyriae imenom prì Gerkih i Latinih razumiju : à navlastito Pannoniu, kotera je mej Dravom i Dunajem, zovuchìse oni lyudi i danasnyi dan Szlovenci, i jezik svoj od starine slovenski, dàsu prem od nikoliko vremén s Ugri zmìsani i nyim veksim delóm podloshni. Od te imena i zapovidnistva Szlovinskoga velicsine i sirine dà bolye uputyen búdes, ovo nàkratkom pridatti hoteh.

Pisu jednako vsi stari i novi Pripovestniki, Szvietamerniki i ostali Knyishniki kako nigdasnyí zmoshni Rimski Zapovidniki vsu onu stran, aliti del Szvieta ovoga Zemle Illyrii, aliti Szlovinskoga Naroda imenu odlucsisse ì nazvasse, ki pocsìnye od vrella, aliti zdenca odkud Dunaj zvira tya do Csernoga Morja, ù koje i uticse, i od Morja pako Adrianskoga i Mejzemaľskoga tya do Szevernih pustih, ledenih i nenastanyenih strán, tako dà vse Moskovitske ù Europi (pacse velikim delom i ù Asii) dershave, vsa Thracia aliti Drinopoľska Zemľa, i vsa Gercska ladanja s' Ottokmi v'okolnyimi k' Szlovínnyi aliti Illyrii pripisujûse, kako Pomponius Mela, Sext. Rufus i po njih Aventinus, Lazius, Pancirolus i vsi ostali svidocsé. Tako na daleko slavni nas Illyrski aliti Szlovìnski jezik slové i razprostiràse, dà s' nyim govore vsi Szlovenci, Slovaki, Csehi, Moravi, Slezi, Lusatci ; tulikajse Polaki, Pomerani, Kassubi, Massovi, Lituani, Livoni, Borussi, Samojedi, Volhinyi, Podolci, Podlassi, Szeveri, Novogradci, Vlodomissi, Ukrainci, Pleskovci, Chernikovci, Rasanci ; k tomu po obodvojoj Russii i Moskovii, daleko sirom po onih Szevernih Szvieta stranah od jedne strane tya do Nove Zemlyé, Jugrie i ledenoga Morja : od drugge, do Cerkessov ì Hvalenskoga aliti Kozarskoga Morja (ko Latini Mare Caspium imenuju) i kaj je goder Zemlyé mej Sveckim aliti Szevernim belim morjem i Velikom Szitiom, aliti Tatariom, Partmi takoj i Persiancmi. Po Ugerskoj Zemlyi, Hervatskoj, Dalmatinskoj, Istrii, Karintii, Krajnskoj, Stajerskoj, Furlanskoj, Szerbskoj, Bossni, Bulgarii, Albanii, Skenderii, Rasskoj, Drinopolskoj, Jerdelskoj, Moldavskoj, Vlaskoj, maloj Tattarii aliti Hrimu i po onom Cernoga morja i mutnoga jezera uz Boristen i Dan rike ; k' tomu po mensoj Asii, kû Turci Anatoliu zovú, navlastito po Pontu, Bittinii, aliti Brussi, Licii, Galacii, Pamfilii, Karii, Kapadocii, Paflagonii, Cilicii aliti Karamanii, Armenii mensoj i ostalih velikih i dalekih Orsagih, tya do Kolkov, i zverhu recsenih Cerkessov, i Petogoriev, Kolkom najblishnyih. Po vsem rekù Turskom ù Europi i mensoj Asii Zapovidnistvu : i tako na tulika jezera mily v' dushinu i sirinu razlivase ; kako pise D. Wenceslav Ivan Rosa ù svojoj Csehorecsnosti, i vnogi druggi. Pacsè ì ú Dvoru Turskoga zapovednika s' jezikom nassim za Turskim najvech'se slushe. Kojega jezika kuliko je velicsanstvo vidditije iz zlatne knyige (Bulla aurea) Karla IV. Cesara ; ù koj-se zapovida Svetoga Rimskoga Cesarstva Izbornikom, dà imaju sinove svoje csiniti naucsiti najosobujnie mej druggími Europejskimi jezikmi Nimskoga, Latinskoga i Szlovinskoga. Zato vsi moja Gospodo, Bratyo í Prìatelyi Szlovinci, kim je Bog dal tako dicsan Jezik i slavnu Domovinu, s' vasími kripostjami i Jezik proslavite, í Domovinu prodicsite : koju Bog vsemoguchi premillostivni, i vás s' nyum i vasse nakon vás na vse vike vikov priglyedaj, oskerbi, blagoslovi. Amen."

Ovim zaglavkom ili pridavkom Ritter očito želi, da u tadanjih kajkavaca zapadne (ili gornje) Slavonije probudi n a r o d n i p o n o s i ljubav za materinji jezik, iznoseći, da ime slovensko ili slovinsko

ne živi tek u Slavoniji medju Dravom i Savom, nego i dalje od izvora Dunava do Crnoga mora, i od Jadranskoga mora do krajeva uza Sjeverno more. On ističe, da je ime slovensko ili slovinsko zajedničko za sva slavenska plemena, koja redom izbraja; pače raširuje ime slovensko u daleku Aziju, samo da prikaže slovenski narod što brojnijim i većim. Kao da čitamo kojega ilirskoga poletarca iz prve polovice XIX. stoljeća, koji hoće da prikazivanjem ogromnoga slavenskoga svijeta prene iz mrtvila svoje obumrle suvremenike!

Ocjenjujući historijsku vrijednost Ritterove hrvatske kronike, treba uzeti na um, kome je on namijenio svoje djelo. On sam kaže u posveti kanoniku Zniki, da je kroniku prilagodio „pro rudiorum capacitate", a u predgovoru ponavlja to drugim riječima, spominjući, kako je knjigu složio i na svijetlo dao, „da se većina njom služi". On je dakle bio namjerio podati opću historiju za veliku ili široku publiku, pa se stoga mora ona smatrati popularnim djelom. Bit će da je zato i izabrao oblik kronike. No nije bez osobitog razloga, kad naročito ističe, da je „većim dijelom" nasljedovao „Vramca popa". I zaista je sve do godine 1578. upotrebio poglavito staru kroniku kanonika Antuna Vramca, kojega je, kako veli, „vlastovite riječi" prepisao. Nema sumnje, da je to činio s posve drugih razloga, nego s pomanjkanja sposobnosti, da skalupi posve novu kroniku. Bilo je tu i stvarnih i jezičnih razloga. Stvarnih naročito, da mu se ne spotiče, što je u kroniku uvrstio stanovite podatke (n. p. o papinici Ivani); a jezičnih, da njemu, Senjaninu Hrvatu, ne prigovaraju kajkavski Slovinci. U jednom i drugom pogledu mogao se je braniti ugledom kanonika Vramca.

Ritter nije medjutim naprosto prepisao Vramčevu kroniku, već ju je znatno dopunio i sam jezik popravio. Da ju je popunio, pokazuje već to, što je onaj dio njegove kronike, koji se podudara s Vramčevom, mnogo opsežniji od posljednje. A popunio ju je naročito starom hrvatskom historijom (za narodne dinastije), upotrebivši Luciusovo djelo i sve izvore u njemu štampane, za koje Vramec nije znao. Suviše upotrebio je Ritter djela o ugarskoj historiji, naročito Bonfinija i Isthvanfija, onda Tuberona, Tomašića i mnoge druge izvore i pisce o ugarskoj i hrvatskoj prošlosti; napokon više djela o povijesti sjevernih i istočnih Slavena, kojih Vramec nije mogao poznavati, jer su iza njega izašla. Naravno je, da je Ritter Vramčeve podatke znatno ispravljao takodjer u stvarnom i kronologičnom

pogledu, pa tako su Vramčevi navodi na brojnim mjestima posve promijenjeni.

Vrijedno bi bilo istražiti, otkud je Ritter povadio podatke za god. 1579.—1690., naročito o hrvatskoj historiji? Tu se je mogao poslužiti Isthvanfijem (do god. 1608.) i Ratkajem (do 1652.), koje je oba dobro poznavao; onda donekle s Valvasorom (do g. 1689.), i s djelima, koja su radila o mletačkoj i turskoj historiji (Flavius Blondus, Bratutto, Sagredo i dr.). Mnogo toga mogao je naći zabilježeno u Senju i Zagrebu (u kaptolima), onda na Rijeci, u Ljubljani i Karlovcu, a gdješto sačuvala je i usmena predaja. Napokon za god. 1670.—1690. pomagalo mu je vlastito pamćenje, a možda i neke njegove bilješke. Vrlo je žaliti, što baš tih posljednjih dvadeset godina nije potanko obradio, nego je do kraja ostao vjeran svojoj zadaći, da bude posve kratak i suhoparan kroničar. Uza sve to čini se, da se je njegova kronika povoljno dojmila i obrazovanijih suvremenika njegovih, te da se je dosta čitala. Nakon četrdeset godina bila je posve razgrabljena, tako da se je god. 1744. moralo prirediti novo izdanje s pridacima sve do te iste godine (koje je sastavio zagrebački prebendar Stjepan Rafaj).

Godine 1696. izdao je Pavao Ritter još dvije manje knjige svojih latinskih pjesama. Prvoj je napis: E. P a u. R i t t e r A n a g r a m m a t o n l i b e r t e r t i u s, a posvetio ju je grkokatoličkomu biskupu Izaiji Popoviću (tada biskupu svidničkomu i platenskomu, a vikaru zagrebačkoga biskupa). Posvetu za tu malu knjižicu od 46 stranica napisao je Ritter u Zagrebu (ex Musaeo suo Graecomontii) 18. rujna 1696.; u njoj slavi Izaiju Popovića kao vrsna pastira svoga puka, koji se moli Bogu u rodjenom svom jeziku (proprio gentis decoras sermone Jeovam). Tomu mužu, koji je iz naroda nikao i svim ga žarom ljubi, posvećuje Ritter svoje pjesme (anagrame), koje je još 1689. u slavu ilirskih oblasti i gradova spjevao i s napisom „Illyricum laureatum" u drugoj knjizi svojih anagramata štampom izdao. Ritter dakle p r e š t a m p a v a naprosto jednu skupinu ili odlomak svojih pjesama iz d r u g e knjige svojih anagramata, pa to izdaje kao t r e ć u knjigu s novom posvetom novomu patronu.

U isto vrijeme negdje ili malo poslije doštampao je Ritter nove pjesme u počast kranjskim poglavarima i delegatima. Knjižici od osam listova u maloj četvrtini ovaj je napis: F a t u m e t v o t u m q u o d e x c e l s i s i n c l y t i d u c a t u s C a r n i o l i a e m a g y s t r a t i b u s e t d e p u t a t i s etc. In annI noVI XenIVM DICat offertqVe

eqVes PaVLVs RItter (1696). Ovo je zbirka anagrama u počast vojvodini Kranjskoj i njezinim dostojanstvenicima kao dar za novu godinu. Tri su pjesme u slavu vojvodine, a ostalima slavi poglavito muževe, koje je još za mladosti svoje većinom lično poznavao. Tako su od njega opjevani: kapitan kranjske vojvodine Ivan Antun Josip grof Eggenberg, vrhovni sudac i namjesnik Juraj Sigismund grof Gallenberg, Wolfgang Engelbert Auersperg, Franjo Antun Auersperg, Franjo Albert Schoenau, Franjo Adam Lamberg, Wolfgang Weikhard Gallenberg, Antun opat manastira u Zatičnu, pjeneznik zemaljski Antun barun Taufferer, prisjednik i sekretar zemaljskoga suda Ivan Daniel Erberg, i mnogi drugi neznatniji. Pjesnik se je tim očito htio odužiti za gostoprimstvo, što ga je u svojoj mladosti u Kranjskoj uživao. Od te male knjižice čuva se jedan primjerak u c. kr. licejalnoj knjižnici u Ljubljani.

Napokon je Ritter na koncu godine 1696. štampao u zemaljskoj tiskari u Zagrebu još i hrvatski koledar za god. 1697. No od toga koledara nije se dosad našao baš ni jedan primjerak, pa stoga ne znamo ni za naslov ni za sadržinu njegovu.

Tijekom godine 1697. bio je Pavao Ritter mnogo zaokupljen javnim poslovima hrvatskoga kraljevstva, a i brigama za svoju budućnost, pa stoga nije dospijevao, da za tiskaru priredjuje s v o j e rukopise. U tiskari su se tada slagala i štampala poglavito djela zagrebačkoga kanonika i goričkoga arcidjakona Mihajla Šimunića (tri knjige njegovih hrvatskih propovijedi), dok je od Rittera izašlo tek nekoliko pjesama prigodnica, a uza to su se polagano preštampavala nekoja starija izdanja njegova.

Ritter je god. 1697., dobivši od svoje žene sina, mnogo nastojao, da sebi i sinu osigura budućnost. Isprva se je činilo, da će dobiti u domovini službu sa stalnom, redovitom plaćom. Na saboru naime, koji se bijaše pod banom Adamom Baćanom 11. veljače 1697. sastao u Zagrebu, izneseno bi, kako sabori i konferencije ne dostaju za obavljanje sve to zamršenijih posala kraljevstva. Naročito da nema oblasti, koja bi provadjala sve zaključke i odredbe saborske i konferencijske, pa se tako brojni artikuli i ne izvršuju. Sabor je stoga zaključio, da se imade osnovati neki k o n s i s t o r i j sa točno odredjenom instrukcijom, kojemu je bila zadaća, da izvršuje sve zaključke, naročito što se tiče gospodarskih stvari. Taj bi konsistorij zamijenio dosadanje eksaktore (necessario omnino iudicant universi domini

status et ordines, ut cum plurima sua negotia etiam optime in deducendum effectum conclusa in summum regni praeiudicium et emolumenti iacturam ob defectum instrumentorum, qui tales effectus urgere possent, ordinarie intermitti videant: ut certum consistorium certa similiter instructione circumscribendum pro executione rerum oeconomicarum erigeretur). Sabor je izabrao takodjer i odbor, koji će se namah sutradan sastati te izraditi instrukciju za novu oblast, pa će jê dojdućemu saboru predložiti na konačno odobrenje i prihvat. U odboru bili su biskup Stjepan Šelišćević, grof Petar Keglević, barun Stjepan Čikulin, prepošt Pavao Češković, viceban Stjepan Jelačić, protonotar Plemić, Ladislav i Baltazar Patačić, Jakov Ilijašić, Adam Domjanić, i još neki drugi. Rasprave odbora bijahu se nekako otegle, jer tek u konferenciji, koja se je sastala 17. svibnja u gradu Kerestincu, iznesen bi statut od dvanaest članaka, kojim bi odredjen sastav i djelokrug konsistorija. Statut bi prihvaćen od konferencije, kojoj je predsjedao sam ban, te biše namah i časnici toga konsistorija odredjeni. Predsjednikom bit će barun Stjepan Čikulin, vijećnicima prepošt Pavao Češković (kao prvi), protonotar Juraj Plemić, podžupani Franjo Črnkoci (varaždinski) i Jakov Ilijašić (zagrebački), zatim Adam Domjanić i Matija Patačić, a tajnikom (sekretarom) Pavao Ritter. Predsjednik dobivat će godišnju plaću od 600 rajnskih forinti, vijećnici po 500 for., a tajnik 250 forinti. Na prijedlog bana Baćana još bi osnovano mjesto blagajnika (perceptor) s plaćom od godišnjih 300 forinti, i za to mjesto izabran bi plemić Ljudevit Bedeković. Napokon bi odredjeno, da konsistorij radi skrajnje potrebe mora započeti svoje poslovanje već za mjesec dana.

Čini se, da je u zemlji radi osnutka konsistorija preotelo maha veliko nezadovoljstvo medju nižim plemstvom. Stoga se konsistorij nije nakon mjesec dana ni sastao; pače u konferenciji, koja se je obdržavala u Zagrebu 13. srpnja, odlučeno bi trećim člankom, da se oživotvorenje njegovo uopće odgodi, dok sabor ne izreče konačnu odluku svoju. Kad se je pak sabor sastao 11. rujna u Varaždinu pod predsjedanjem bana Baćana, podigoše se neki članovi i prosvjedovaše protiv konsistorija, jer se zavedenje takove oblasti kosi sa slobodama kraljevstva i vrijedja prava njegova. Ozlojedjeni time svi se za konsistorij odredjeni časnici uz prosvjed na svojim službama zahvališe, te ostade sve po starom (nonnulli regnicolae... eidem consistorio libertatum et iurium regni laesionem praetexendo contradi-

xissent et reclamassent, et hoc intuitu deputati pro eodem consistorio cum protestatione interposita officiis suis valedixissent, quibus ita plane insperate subsecutis, ad pristinae exactoratus media domini status denuo condescendere debuissent). Tako umače napokon i Ritteru stalna služba.

Medjutim bijaše Rittera opet zapala teška zadaća, da posreduje u prilog svomu rodnomu gradu Senju. U tome gradu naime bijahu planule velike smutnje radi toga, što su se poklisari njegovi, po imenu Ivan Homolić, Petar i Filip Vukasović, i odvjetnik dr. Marburgh, poslani u Beč na kraljevski dvor za uredjenje nekih varoških poslova, zaustavili u štajerskom Gracu, te ondje s nutarnjo-austrijskom komorom bez ovlasti i protiv sloboština varoških utanačili 12. studenoga 1696. neki ugovor, koji su Senjani smatrali pogubnim za svoju općinu. Pomenuti poklisari bijahu glede prodaje morske soli, plaćanja tridesetine, siječenja šuma i prizivanja na više sudove prihvatili takove pogodbe, za koje su ostali Senjani smatrali, da su se njima očito pogazila stara i od kraljeva potvrdjena privilegija senjske varoši. Stoga je općina senjska utanačeni ugovor zabacila, a rečene poklisare, imenito braću Vukasoviće (Petra i Filipa) kao izdajice lišila svih časti i protjerala iz grada. Ali braća Vukasovići imali su moćnih zaštitnika u Gracu i Beču, pa tako je ratno vijeće u Gracu zapovjedilo velikomu kapitanu senjskomu, grofu Rudolfu Edlingu, u srpnju 1697., da sve zaključke senjskoga općinskoga vijeća o toj stvari ukine, a glavne kolovodje pokreta protiv braće Vukasovića, koji su bili podjedno u vojničkoj službi, da liši njihovih vojničkih časti i plaće, koju su za tu službu primali. Kolovodjama pak označilo je ratno vijeće Iliju Radojčevića, zastavnika Ivana Miovčića, Pavla Domazetovića, Andriju Čolića, Vuka Ručića, Iliju Vukšića, Vuka Homolića i Martina Milaneza. Ovo uplitanje vojničkih oblasti u poslove kraljevske slobodne varoši još je jače ogorčilo gradjane, te su stoga povjerili svome sugradjaninu Pavlu Ritteru, da za njih posreduje na kraljevskom dvoru i kod ugarske dvorske kancelarije u Beču. Ritter je zaista sastavio spomenicu o čitavom sporu, te ju je predao na kraljevskom dvoru (demisso suo memoriali per suum ad aulam nostram ablegatum, fidelem nostrum, egregium equitem Paulum Ritter, comitatuum Likae et Corbaviae vicecomitem). U spomenici se je Ritter u ime Senjana gorko tužio (lamentabili cum querela), kako vojničke oblasti, koje gaze povlastice i preimućtva varoši od tolikih kraljeva

*

i sabora zajamčena, hoće da prinude gradjane na prihvat ugovora bez njihove privole utanačena, pa mole kralja, da ih zaštiti i obrani. I zaista je kralj Leopold, jamačno po predlogu svoje ugarske kancelarije, dne 13. rujna 1697. u Ebersdorfu izdao svečano pismo, kojim je objavio hrvatskomu banu grofu Adamu Baćanu, vicebanu, prelatima, barunima, magnatima, plemićkim općinama, sucima, magistratima, kapitanima i svim drugim oblasnicima u kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, da je plemiće i gradjane varoši Senja, kao i njihove povlastice i prava uzeo u svoju zaštitu, te je podjedno pozvao bana, banovca i sve ostale oblasnike, da Senjane, koliko god puta ustreba, svim načinom štite i brane od svakoga, koji bi na njih nepravedno navaljivao, smetao njima ili ih oštećivao. To kraljevsko pismo obredalo je poglavitu hrvatsku gospodu: ban Baćani primio ga je na znanje u Beču 18. listopada, biskup zagrebački Stjepan Šelišćević 16. studenoga, a banovac (viceban) Stjepan Jelačić 18. studenoga 1697. Ali kao da nije mnogo koristilo.

Boravak svoj u Beču upotrebio je Ritter i za to, da nešto učini, čim bi osigurao svoju budućnost. Kako se bijaše izjalovila osnova, da postane tajnikom konsistorija, gledao je u kralja izmoliti koje posjedovanje ili imanje za sebe i svoje potomke. A takvih posjedovanja ili imanja bilo je dosta, otkad je carska i kraljevska vojska osvojila čitavu istočnu ili donju Slavoniju i protjerala iz nje turske gospodare. Dakako da su i brojni hrvatski plemići tražili, da im se u tim novo stečenim županijama (požeškoj, virovitičkoj, vukovskoj i srijemskoj) budi povrate porodična imanja, što su ih držali njihovi predji prije turske provale, budi da im se daruju nova za zasluge stečene u posljednjim ratovima. Tako je grof i veliki župan požeški i virovitički David Ivanović molio grad i gospoštiju Viroviticu i onda Pleternicu, pukovnik Črnkoci (Črnkovački) tražio je Sirač, grof Stjepan Orehovečki grad Orahovicu, a Baltazar Patačić grad i gospoštiju Pakrac. Medju tima moliteljima bio je vitez Pavao Ritter. Najprije je zamolio, da mu se daruje selo Orljavac u požeškoj županiji, a kad toga nije mogao dočekati, predao je u listopadu ili studenom 1697. molbu na cara i kralja, da mu pokloni zemljišta spaljenoga kaštela Brezovice (s pripacima) u virovitičkoj županiji. U molbenici svojoj istaknuo je Ritter svoje zasluge za kralja i dom počev od sabora u Šopronu, zatim zasluge svoga oca, stričeva, brata i tasta Vojnovića u ratovima s Turcima, od kojih su posljednja dva i po-

ginuli na bojnom polju. Radi tolikih žrtava njegovih rodjaka ostala je kuća pusta i uboga (mihi domum inopem reliquere); stoga moli Ritter pomenuto imanje, i da bi on sam pod starost imao pripomoći (ut ... sub senium iuver), i da bi njegovi potomci mogli kralju bolje (satius) služiti. A i sam Ritter mogao bi u onom pola opustjelom kraju radi znanja jezika i običaja tamošnjega puka (in illis etiam semidesertis plagis ob linguae gentis et morum peritiam) još dalje kralju izdašnije službe činiti. Medjutim dvorska komora u Beču nije htjela ni ove molbe Ritterove smjesta riješiti, već ju je 14. studenoga povjerila zasebnoj komisiji od kralja imenovanoj, kojoj je bilo sve posjedovne prilike u novo stečenim krajevima Slavonije, Hrvatske i Budimskoga okružja istražiti. Rad toga povjerenstva oduljio se je preko godinu dana, a 2. prosinca 1698. odbila je sve molbe hrvatske gospode, predloživši kralju, da sva imanja u novo stečenoj Slavoniji ostanu carskoj komori, pa da se njihovim prihodima uzdržava vojska na krajinama. Raspravivši molbenicu Pavla Rittera izjavila je komisija, da joj zasluge njegove i svojte njegove nijesu poznate (der von seinen Eltern und Befreundten ... treu geleisteten Dienste und Verdienste, welche uns jedoch nicht bekannt).

Pred konac god. 1697. bio je Ritter svakako opet u Zagrebu, jer je u to vrijeme sastavljao i štampao koledar za dojduću godinu. Od toga se je koledara održao jedan primjerak, pa mu tako znademo za naslov i sadržaj. Napis mu je ovaj: „Zoroast hervacki, aliti meszecsnik i dnevnik goszpodszki i goszpodarszki, na vse godische, kojese pise od porojenja Goszpodna nassega 1698. K' poludanju Okicskomu ztub 46 pomnyivo zracsunan. Pritizkan ù Zagrebu. (U osmini 10 listova). Koledar posvetio je Mariji Sidoniji barunici Schaffmann, suprugi baruna i pukovnika Ivana Makara, koji se bijaše proslavio pri gonjenju Turaka iz Slavonije, a sada je bio kapitan u Novom na Uni. Posveta s pjesmicom štampana je na stražnjoj strani prvoga (naslovnoga) lista, te glasi doslovce s izvornim pravopisom ovako:

Preszvitloj i viszoko dobro rojenoj goszpi, goszpi Marii Ziđonii szlobođnoj goszpi od Schaffmanna, preszvitloga i viteskoga gospodina, gospodina Janusa Makara, szlobodnoga gospodina od Makarske, ces. i kr. szvitl. Oberstara, i pokraine Novlyanske velikoga glavara, hishnoj tovarusici, Rađovan Javorikovich szrechno mlađo letto, dobro zdravje, duggo shivlenye i vsako dobro.

Primi ov moj mali dar, presvitla gospoje:
U komu letta stvar i vrimena stojé.
V' kom Zoroast pojé pririçi razliçne:
Za vrime vsakoje mèd lyudmi obiçne.
Kâsi hvale viçne vridna mèd shenami,
Punna snage diçne, glasna s' krìpostyami.
Zàdobro uzami, dà prem tako mal dar,
Sz — drugimi stvarjami nemorem slushit bar.
Bog — Te, vsih gospodar, daruj obilnie,
Blagoslovi vsigdar i dershi srichnie:
Dàse i Tvoj Makar uzvisi diçnie.

Sadržaj koledara, kako ga je priredio Pavao Ritter pod novim pseudonimom Radovan Javorikoviæ, nije obilan. Spomena je vrijedno, da je pisac uza svaki od dvanaest mjeseci u jednome stupcu u osmercima nanizao mudre izreke i sentencije, koje je sve zajedno prozvao „Priricsnik". Svako priričje ili sentencija sastoji redovito od dva stiha osmerca, kao primjerice:

„Cigan velik, cigan mali,
Vsaki svoga konya hvali."

ili:

„Gdi đevojak nie k' plesu,
Stare babe dobre jesu."

ili:

„Bogat ni ki mnogo ima:
Neg potribe koi nima."

Jedva što je negdje Ritter svoj koledar opremio u svijet, već ga je zapalo, da opet ide u Beč kao poklisar rodnoga grada Senja. Kraljevsko pismo od 13. rujna 1697., kojim je Leopold uzeo u svoju zaštitu varoš Senj, nije naime mnogo prudilo, jer su vojne i komorske oblasti u Gracu i Beču i dalje radile, da skuče slobodnu varoš i njezine gradjane, pa su u to ime šiljale sve strožije zapovijedi senjskomu velikomu kapitanu, grofu Rudolfu Edlingu, prijeteći mu gubitkom časti i službe, ako ih ne ispuni. Kapitan vršio je gdjekoje naloge i preko volje, jer je bio uvjeren, da Senjani imadu pravo. Tako je naročito prvih dana siječnja 1698. dao po bubnjaru razglasiti i na varoška vrata pribiti odredbu nutarnjo-austrijske komore, kojom se uvadja nova daća na sol i nalaže plaćanje tridesetine istoj komori. Tim povodom nastadoše u Senju nove smutnje. Dne 14. siječnja sastalo se veliko vijeće (generalviche) općinsko, te je sastavilo hrvatski odgovor na sve dosadanje tužbe i objede, pa i prosvjed protiv uvadjanja na-

meta. Taj spis, potpisom od 200 i više patricija i gradjana, predan bi kapitanu Edlingu s molbom, da obustavi svako vršenje naloga komorskih, dok se ne vrate njihovi poklisari, koje će poslati na kraljevski dvor. I zaista bi izabran varoški sudac Martin Milanez, da zajedno s vitezom Pavlom Ritterom, podžupanom Like i Krbave, podje tražiti zaštite u kralja. Dne 2. veljače 1698. izdao je senjski kaptol rečenim poklisarima vjerovno pismo, pisano od kanonika i kaptolskoga kancelara Vuka Vlatkovića, kojim se potvrdjuje, da su sudac Martin Milanez i zlatni vitez Pavao Ritter zaista „pravi i zakoniti poklisari (ablegati) ove općine", poslani od nje na kraljevski dvor u poslu njezinih privilegija i sloboština (privilegiorum et immunitatum). Budući da se negdje nije tomu pismu pravo vjerovalo, potpisali su se na njem naknadno (12. svibnja) još neki članovi senjskoga kaptola, kao pop Celović arhidjakon, pop Marko Domazetović plovan, pop Gabra, pop Juraj Homolić, pop Marko Bonifacio i pop Ivan Čolić.

Da obrani svoje sugradjane, boravio je Ritter kroz više mjeseci u Beču. Nalazimo ga ondje već u ožujku 1698. i još u lipnju, dakle kroz četiri mjeseca. Obilazio je sve oblasti dvorske kao i kancelariju ugarsku radeći u prilog svome rodnome gradu. Osobito se je zauzimao kod kancelarija ugarske i erdeljske, nastojeći članovima tih oblasti ugoditi svojim pjesmama prigodnicama. Tako je u Beču ispjevao anagrame: erdeljskomu kancelaru grofu Samojlu Kalnokiju (30. ožujka), ugarskomu kancelaru i njitranskom biskupu Ladislavu Mattiassovskomu (30. ožujka), vijećniku ugarske kancelarije i donjoaustrijskoga namjesništva baronu Ivanu Jurju Hoffmanu (30. ožujka), carsko-kraljevskomu komorniku grofu Ivanu Morusu, tajniku ugarske kancelarije Ivanu Domaniskiju (30. ožujka), upravitelju Erdelja grofu Jurju Banfiju (24. travnja), dvorskomu tajnomu savjetniku grofu Nikoli Bethlenu (29. travnja), knezu Franji Rakocziju (30. travnja), kraljevskomu pokladniku grofu Stjepanu Aporu (4. svibnja), vijećniku dvorske komore grofu Otonu Kristoforu Volkri (18. svibnja) i još nekim drugima.

Po ovim se prigodnicama doznaje, s kime se je Ritter u Beču sastajao, i u koga je tražio potpore radeći za pravo svoga rodnoga grada. Čini se, da je on takodjer smislio i način, kako da se riješi spor i smutnje dokrajče. Bit će te je baš on iznio, da Senj kao kraljevska slobodna varoš u pogledu daćâ i porezâ ni ne spada pod dvorske komore u Gracu i Beču, nego pod ugarsku komoru u Požunu. Kralju

pristoji pravo na regalija, i Senjani moraju ih plaćati ; ali u to nemaju se pačati komore austrijskih zemalja, nego komora u Požunu, koja imade prihode od svih daća u Ugarskoj i Hrvatskoj pobirati. Ritter se je u toj stvari sastajao u Beču i s hrvatskim banom Adamom Bačanom, kojega je potpuno o svemu izvijestio, podao mu potrebna dokazala i napokon mu predao svoju pismenu obranu Senjana protiv potvora njihovih neprijatelja (De quibus omnibus sua banalis excellentia scriptis authenticis et testimoniis locupletissimis Viennae a me sufficienter fuit informata ; eaque testimonia et meas contra adversariorum imposturam replicas etiamnum prae manibus habet).

Bit će, da je baš utjecanjem Ritterovim ugarska komora u Požunu preuzela pitanje o prodaji morske soli u Senju u svoje ruke. Dne 20. rujna 1698. upravlja ta komora dopis na staleže Hrvatske i Dalmacije, u kojem izlaže, kako je kralj Leopold u svim svojim kraljevinama i nasljednim pokrajinama zaveo u svoju korist i pod svojim imenom prodavanje soli, te da je uvedenje te prodaje i upravu u Senju preuzela nutarnjo-austrijska komora. Ali budući da je Senj glavni grad Dalmacije i (kao slobodna varoš) osebunjak ugarsko-hrvatskoga kralja (tamquam Dalmatiae metropoli peculioque regio), to prema statutima i zakonima kraljevstva zapada ta zadaća ugarskoj komori. Da zadovolji svojoj zadaći i svome pravu, povjerila je ugarska komora tridesetničaru u Varaždinu Ivanu Antolčiću, da sa pridanim mu deputatima, vitezom Pavlom Ritterom[1] i neogradskim tridesetničarom Sigismundom Tompom onom prigodom, kad će u Senju uvoditi i urediti tridesetnicu, podjedno zavedu i prodavanje soli u ime ugarske komore, pa da se opru uplitanju nutarnjo-austrijske komore u te poslove, jer se ta komora u pogledu svojih posjedovanja (nekad Zrinsko-Frankopanskih) u hrvatskom Primorju imade smatrati samo kao privatni suposjednik (ut privatus duntaxat compossessor consideranda). Stoga poziva ugarska komora hrvatske staleže, da rečenoj komisiji budu u pomoć i da jê podupru (assistentiam suam praebere haud gravatim velint).

Medjutim bijaše se Ritter još negdje u srpnju povratio iz Beča u Zagreb, pošto je bilo doštampano njegovo djelo, koje je izdao

[1] U arkivu zajedničkoga ministarstva financija u Beču čuva se ovaj spis: „6. Junius 1698. Hochlöblichen Aulicae Camerae Rathe Graffen von Aichbichl, Grafen Volker, von Mayr und von Olbern Commissions.-Relation auf die von Herrn Paul Ritter tam ratione tricesimae civitatis Segniensis, quam comitatus Modrussiensis etc. angestelte Propositiones.

s napisom: Fata et vota; sive opera Anagrammaton, E. Pau. Ritter. Na djelu nije naznačena godina izdanja; ali iz sadržaja i jedne posvete može se ustanoviti, da je izašlo u polovici godine 1698. Štampano je u obliku male osmine; imade 414 strana teksta, VIII strana naslova, posvete i predgovora, a na kraju 4 strane tiskarskih pogrješaka (errata). Zanimljivo je, da je Ritter to svoje djelo, kako se vidi iz posvete, pisane u Zagrebu 24. kolovoza 1698., posvetio ostijskomu biskupu i rimskomu kardinalu Alderanu Cybu (1687—1700; celsissimo eminentissimo principi ac domino Alderano episcopo Ostiensi s. R. eccl. cardinali Cybo, sacri collegii decano, duci Massenensi etc.). U posveti slavi i uznosi biskupa-kardinala u velike, te zaključuje svoju pjesmu stihovima:

Meque et filiolum meum, tuumque
Compatrinum ut ames, rogo precorque;

po čemu se može zaključiti, da je rečeni biskup i kardinal bio krsni kum Ritterovu sinčiću nepoznata nam imena.[1]

Djelo „Fata et vota sive opera Anagrammaton" ne sadržaje ništa novo, već su tu sabrani svi njegovi anagrami, koje je dosad budi u zbirkama budi pojedince štampao. Razdijeljeno je djelo u dvije česti (partes): u prvoj česti od šest knjiga preštampani su redom svi anagrami, koje je on god. 1687. i 1689. kao „lovorike pomagačima Ugarske" (Laurus auxiliatoribus Ungariae) zasebnim izdanjima u svijet turio; u drugoj su česti opet pribrani takodjer u šest knjiga oni brojni anagrami, koje je u počast pojedinim prijateljima, patronima, dobrotvorima i velikašima kroz dugi niz godina ispjevao i štampao. Djelo sastoji po tome od dvije česti (partes) i dvanaest knjiga (libri), a u svakoj knjizi imade stanovit broj dosad poznatih već anagrama. Novo je u izdanju glavno to, da je svaku knjigu posebice posvetio kojemu znancu ili prijatelju, tako da uz glavnu posvetu kardinalu Alderanu imade još dvanaest posveta, po jedna pred svakom pojedinom knjigom. Tako u prvoj česti prvu knjigu posvećuje zagrebačkomu prepoštu Pavlu Češkoviću, drugu ljubljanskomu biskupu Sigismundu Kristoforu grofu Herbersteinu, treću svidničko-platenskomu biskupu Izaiji Popoviću, četvrtu

[1] U istom djelu imade na strani 40. anagram, što ga bijaše Ritter još god. 1687. spjevao i štampao u počast „Alderano Cardinali Cibo, ex Principibus Massae, primo suae Sanctitatis Administro". Čini se, da je Ritter poznavao kardinala još od onoga vremena, kad je kao mladić bio u Rimu.

hrvatskomu protonotaru Jurju Plemiću od Otoka, petu vijećniku ugarske dvorske kancelarije Baltazaru Patačiću, a šestu pukovniku Franji Črnkociju od Črnkovca ; u drugoj česti posvećuje prvu knjigu tadanjemu banske časti namjesniku Stjepanu barunu Čikulinu od Susjedgrada, drugu kanoniku zagrebačkomu i opatu sv. Petra kod Požege Petru Crnkoviću kao svome poočimu (pro-parenti suo), treću velikomu kapitanu senjskomu grofu Rudolfu Edlingu, četvrtu banovcu ili vicebanu hrvatskomu Stjepanu Jelačiću, petu zagrebačkomu kanoniku Tomi Augustiću, a šestu glasovitomu generalu hrvatskih Pavlina i doktoru bogoslovije Gašparu Malečiću.

Već se po tima posvetama razbira, s kojim je muževima Ritter tada u Hrvatskoj pouzdanije drugovao, i u kojem je kolu živio. A bilo je medju njima vrlo zaslužnih po javni život i kulturu u hrvatskom kraljevstvu, što i Ritter pohvalno u pojedinim posvetama ističe. Ali pored tih posveta znameniti su i anagrami sami u drugoj česti djela, jer je tu Ritter nanizao sva znamenitija lica u Hrvatskoj, Kranjskoj i Austriji, koja su ma u kojem pogledu vrijedila, te bi se po njima mogla naročito za Hrvatsku i Slavoniju sastaviti lijepa kulturna slika onoga doba. Imade tu anagram čak i u počast knezu Liviju Odescalchiju, koji bijaše nedavno dobio Srijem, te tako postao srijemskim hercegom (duci Sirmiensi).

Bit će, da je Ritter ili previše primjeraka toga djela štampao, ili da se je uopće slabo raspačavalo, pa stoga je on slijedeće godine dao nanovo otisnuti naslov djela, a uz to je i promijenio glavnu posvetu. Izostavivši naime posvetu kardinalu Alderanu Cybu napisao je novu posvetnu pjesmu članovima ugarske dvorske kancelarije (a to su kancelar i biskup njitranski Ladislav Mattiassovski, vijećnici Franjo grof Keri de Ipolker, Ivan Juraj barun Hoffmann, Pavao barun Mednyanski, zlatni vitez Baltazar Patačić ; zatim tajnici kancelarije Franjo Somogyi i Ivan Domaniski), pa je tu svoju posvetu datirao iz Beča u Austriji dne 5. travnja 1699. Neki su bibliografi stoga mislili, da se tu radi o dva različita izdanja jednoga djela, ali je uistinu samo promijenjena posveta. Ritter toga sam i ne taji, jer izlažući u novoj posveti postanje i sadržaj djela, priznaje otvoreno, da ga je najprije posvetio kardinalu u Rimu, a s a d a članovima ugarske kancelarije :

Hoc opus, has lauros Fatis Votisque repletas,
Hos bis sex libros primum dedi in Vrbe legendos
Principe : protectas Cybonis nomine Magni ;

Quem tum Stemma Ducum, regalis purpuraque ornat,
Cum Virtus Pietasque gravis: quem denique ab annis
Jam multis veneror Patronum; nunc opus idem
Praesento Vobis.....

Sve uz izdavanje novoga djela ne bijaše Ritter zaboravio na svoje Senjane. Pismo ugarske komore požunske na hrvatske staleže, da zaštićuju njezinu komisiju za uredjenje tridesetnice i prodaje soli u Senju, pročitano bi 5. listopada 1698. u konferenciji, koju bijaše zagrebački biskup Šelišćević u svojim dvorima skupio, te je konferencija odlučila, da se komisarima svakako (omnino) asistencija podade, ali uz izjavu, da staležima stoji prosto vazda obratiti se na kralja, ako bi se prodajom soli sada ili za buduća vremena krnjila prava kraljestva. Sam Ritter boravio je još 8. listopada 1698. u Zagrebu, gdje je primio od zemaljskoga blagajnika 21 rajnski forint i 8 krajcara za isplatu stanovite štafete, a onda se je jamačno spremao u Senj. Ali ondje zgadjale su se uto čudne stvari. Kako austrijske oblasti nijesu nikako htjele popustiti, dok su Vukasovići i njihovi ortaci Senjane nemilo pred kraljem opadnuli, odlučeno bi na carskom dvoru, da se Senj mora silom pokoriti. Budući da toga kapitan senjski grof Rudolf Edling nije mogao ni htio učiniti (još u siječnju pisao je on ratnomu vijeću u Gracu: „solte ich mich aber in solchen fahl todt schlagen lassen, würde ihre kaiserliche Mayestät wenig darmit bedienet sein"), povjerio je kralj i car Leopold 23. srpnja karlovačkomu generalu grofu Auerspergu, da kao kraljevski povjerenik s vojskom podje u Senj te otporne gradjane pokori. General je poglavite Senjane (suce Milaneza i Čolića, vojvode Lalića i Čudinovića, kancelira varoškoga Vuka Homolića, porkulaba Hreljanovića i još neke druge, koje su mu Vukasovići označili) pozvao u Karlovac na sud, pa ih bacio „u takov rešt, da se izreć ne more"; a onda je poveo vojsku na Senj „odprtimi zastavami, kako na Turke". Ali došavši 9. listopada pred varoš, zatvorili su mu gradjani sva vrata i nijesu mu dali u grad; a podjedno saletili su molbama hrvatskoga bana, zagrebačkoga biskupa, ratno vijeće, kao i svoga kapetana Edlinga (koji je tada u Gracu boravio), da ih oslobode tolike nezaslužene pokore. Sam ban Baćani tuži se 13. studenoga biskupu Šelišćeviću, da je već dva ili tri put govorio kralju za Senjane, ali da ništa nije opravio, jer su ih protivnici nemilo opadnuli; uza sve to radit će sve moguće za varoš kao za „ud kraljevstva" (tamquam membrum regni). Dne 22. studenoga poziva

kralj ponovo Senjane, da prime generala Auersperga kao povjerenika u grad i da mu se pokore ; ako pak imadu kakovih tegoba, neka ih pismeno izlože, pa će kralj onda o njima odlučiti. Medjutim bijahu Senjani već prije sastavili spomenicu na kralja, te poslali tri svoja poklisara u Zagreb, jamačno da im hrvatski staleži budu u pomoć.

Nekako u to vrijeme ili malo prije bijaše Pavao Ritter s ostalim komisarima požunske komore pošao iz Zagreba u Senj, da izvrše zadani im posao. Ali kako bijaše onih dana zapao visok snijeg, morao je putem ostati u Bosiljevu, gdje je njega i drugove primio i ugostio Franjo Kukuljević, tada upravitelj nutarnjoaustrijskih imanja (nekad Frankopanskih). Odavle je Ritter dne 30. studenoga pisao zagrebačkomu biskupu Stjepanu Šelišćeviću pismo, koje je vrijedno, da se bar djelomice u hrvatskom izvodu priopći. On piše: „Povjereno mi pismo vraćam, zaklinjući vas, da mi milostivo oprostite, što sam ga tako dugo zadržao. Što se u tom pismu Senjani optužuju kao buntovnici, koji hoće njegovu posvećenomu veličanstvu pronevjeriti prihode, pripisati je zlobnomu opadanju neprijatelja. Njihova buna nije nego tužba na zla, koja ih tište ; pa je i sama buna umjerenija, nego pokreti istih duhovnika s takvog uzroka i u takvom slučaju. Ni koje kraljevske prihode ne zakraćuju oni, koji su svoje vlastite vesi za potrebe njegova veličanstva a za obranu njegovih nasljednih pokrajina ustupili Vlasima iz Turske dovedenim, pa ih sada nemaju, te koji su tridesetinu, njima od pamtivijeka pripadajuću, i tolikim privilegijima i člancima potvrdjenu, prepustili kraljevskoj komori za pobiranje. Suviše najveći dio njih vojuje o svom kruhu i sa svojim oružjem izlažući se nebrojenim opasnostima (millena pericula), te bi njegovo veličanstvo moralo za uzdržavanje takove vojske trošiti više stotina tisuća forinti, budući da ta varoš i onaj kraj, opasan zemljištem dvaju neprijatelja (Turaka i Mletaka), potrebuje vojsku i to narodnu (nationalem), koja je jaka tako na kopnu kao i na moru. Što ih pak bijede, da su prekršili ugovor s komorom u Gracu, takodjer nije nego podvala neprijatelja. Općina naime, budući da sama nije utanačila ni kakva ugovora, naprosto se je za doba oprla pokušajima dvoje braće strančara, jer ovi su pogazili sve naloge općine, i budući da su naročito bili opomenuti, da se ne upuste ni u što s komorom u Gracu, nijesu mogli općine ničim ni obvezati. O svemu tomu bi od mene preuzvišeni ban već u Beču dovoljno upućen s izvornim ispravama i vrlo brojnim

dokazalima ; jednako imade ban u rukama i sad još moj odgovor na podvale neprijatelja".

„Već četvrti dan boravim s putnim drugovima ovdje u Bosiljevu kod gospodina Franje Kukuljevića, jer ne možemo dalje poći radi visokog snijega i neprohodnih putova. Čuo sam na putu, da je senjski sudac Andrija Čolić, koji je s drugovima bio u Karlovcu zatvoren, Bogu dušu dao; njegov brat kanonik (Ivan) da je za stalno pobjegao, pa da se zato njegova nevjesta, udova pokojnoga (suca), drži ondje u tavnici.... Očekujem kojega putnika, koji će snijeg prevaliti. Ako bi u to vaša presvijetlost i prečasnost htjela meni kakove zapovijedi izdati ili bi došlo kakovo pismo s dvora u poslu općine senjske, pošljite ili po donosiocu ovoga lista ili upravite na gospodina Ivana starijega Hrvoja preko Bosiljeva u Senj. Sebe i svoj dom preporučam vašoj milosti i ljubim vam posvećene ruke. Vaš odani sluga vitez Pavao Ritter".

Pismo ovo, pisano u Bosiljevu, nije Ritter namah otpravio, valjda zato, što nije imao, po kome da ga pošlje. Iza nekoliko dana, vrativši se kući (u Zagreb), opremio ga je ipak biskupu, pripisavši drhtavom rukom sa strane još ove kobne riječi: „P. S. Jučer u večer s najvećim poteškoćama vratio sam se iz Bosiljeva do skrajnosti unesrećen, jer nisam našao svoga jedinoga sinčića, kojega mi je tvrda sudbina ugrabila. Nesrećan sam otac, koji u krevetu dvojako bolan tugujem! Aj da bi ga naskoro u nebesima cjelivao!"

Na koncu god. 1698. javio se je Ritter opet hrvatskim koledarom za dojduću godinu. I ovaj koledar imade napis kao prošlogodišnji, naime „Zoroast hervacki aliti meszecznik i dnevnik goszpodszki i goszpodarszki na vsze godische, kojese pise od porojenja Goszpodna Ñassega 1699... Pritiszkan u Zagrebu". Posvećuje ga ovaj put Radovan Javorikovich zagrebačkomu biskupu Stjepanu „Selischevichu od Gaczke" kao „otczu domovine". I u tom godištu imade „Priricsnik" ; a povrh toga na posljednja dva lista štampan je poučni članak „Red i verszta kraljev hervatczkih, pocsamssi od Osztrivoja", izradjen po kronici popa Dukljanina i Mavru Orbiniju. Govoreći o kralju Budimiru piše: „Sz(veti) Budimir, poklam bi bil priel szveti kërszt najpervi izmed Kralyev, bise prozvan Szvetopelek ; to jeszt vezdasnyim jezikom Szveto Ditescze..." Izbrojivši i opisavši ovako dvadeset kraljeva

(posljednji Tolimir) završuje: „Ostali kralyi Hervatski vsi kuliki v' druggih Let Messeçnikih nasliduvali budu: s tim csinimo Dospitak; Bogu hvala."

Sve do godine 1699. nije Pavao Ritter imao svoje vlastite kuće u kraljevskoj slobodnoj varoši na brdu Gracu do Zagreba. Bit će da mu je to bilo nezgodno, već radi štamparije i naklade njegovih knjiga. Dne 3. veljače 1699. sklapa on pred varoškim sucem i senatorima ugovor, kojim kupuje kuću od kanonika Petra Pucza. Rečeni kanonik prodaje Ritteru u ime svoje i svoje braće za 800 forinti rajnskih „čitavu svoju zidanu kuću od tri sprata" (totalem domum suam muratam triplicis continuationis). U izpravi o toj prodaji i kupnji opisuju se potanko i medjaši te kuće, koja stoji „unutar zidova varoških" (intra muros et moenia eiusdem civitatis). Medjaši kuće jesu: na istoku gradjanska kuća poštovanoga Ivana Cvetušića; na jugu zidana kuća prije Šoršina, a sada plemenitoga Franje Črnkocija (Czernkoczy) oberstara; na istoku javna varoška ulica vodeća s (Markova) trga do Novih vrata (ad Novam portam); na sjeveru napokon takodjer javna varoška ulica, koja vodi na trg iz Biškupove ulice (Biskupova vulicza).[1]

Možda je Ritter kupio istu kuću, u kojoj je dosad stanovao.

---

[1] Protocollum fassionum civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis annorum 1694—1714. (strana 299.) u arkivu grada Zagreba. God. 1694. prodao je Andrija Koren za 32 rajnska forinta svoje zemljište (fundum) u varoši podžupanu Franji Czernkoczyju. Medjaši toga zemljišta: ab oriente platea civitatis, a meridie domus Matthiae Czanil, ab occidente dominae Annae Petrekovich, generosi olim Joannis Sorsa nunc relictae viduae, a septentrione et ultima partibus Joannis Czvetussich... et aliorum civium fundi et domus" (Str. 65—66). Po ovima medjašima moglo bi se lakše ustanoviti, gdje je Ritterova kuća stajala.

VI. Pavao Ritter pomaže grofa Marsiglija pri odredjivanju hrvatske granice prema Bosni i Dalmaciji.

(1699.—1700.)

a dugoga rata (1683.—1698.), što ga je car i kralj Leopold I. zajedno sa svojim saveznicima (Mlecima, Poljskom i Ruskom) vodio protiv Turaka, prinosili su Hrvati ogromne žrtve, nadajući se, da će se granice njihova kraljevstva znatno proširiti, kad se oslobode krajevi, koji su za teških vremena spali pod tursku vlast. Dok su jedne hrvatske čete pomagale ratovanje carske vojske sad u Lici i Krbavi, sad u donjoj Slavoniji, druge su čete opet neprestano silazile prema donjoj Kupi, da Turcima preotmu zemlje izmedju Kupe i Une. Već godine 1696. bili su u hrvatskoj vlasti gradovi uz donju Unu, poimence Jasenovac, Dubica, Kostajnica i Novi ; u Jasenovcu postao je kapitanom pukovnik Adam Domjanić, u Dubici zagrebački kanonik Gregorije Šubarić, u Kostajnici grof Petar Keglević, a u Novom (i Zrinju) barun Ivan Makar od Makarske, koji se bijaše nedavno proslavio u ratu s Turcima u Slavoniji.

Ali Hrvati su željeli, da obladaju i gornjim Pounjem, maticom hrvatskih zemalja, a naročito gradom Bihaćem (Bišćem), koji se je nakon pada Knina smatrao glavnim gradom stare Hrvatske. Već u kolovozu i rujnu 1696. bijaše ban Adam Baćani osvojio i razvalio tvrdi Vranograč, te onda zauzeo gradove Todorovo i Kladušu ; a u svibnju 1697. složio se je isti ban Baćani s karlovačkim generalom grofom Karlom Auerspergom i varaždinskim generalom grofom Heisterom, da po naputku vojvode Eugena Savojskoga osvoje sam Bihać. Činilo se je, da će poduzeće poći za rukom, jer je prema sporazumu s mletačkom vladom bilo mletačkomu generalu Mocenigu iz Knina, koji je već od 1688. bio u mletačkoj vlasti, s više tisuća hrvatskih i dalmatinskih konjanika provaliti na sjever i tako Turcima s boka zaprijetiti.

Isprva bila je kršćanska vojska srećna, zauzevši putem iz Slunj grad Drežnik na Korani. I pod Bihaćem, pod koji je pala 9. lipnja, jo se je držala, spalivši okolišnje gradove Ripač i Golubić; ali glavni juri na grad Bihać 24. lipnja svršio se je tako, da su kršćani s velikim gu bitkom uzmakli.[1]

Kad je na to turska posada iz Bihaća 28. lipnja provalila u krš ćanski tabor i mnogo ljudi poubijala, pa kad je zatim sutradan i ba Baćani radi bolesti ostavio logor, napustila je kršćanska vojska 3 srpnja podsjedanje, te je uzmakla prema Slunju i Karlovcu.

Nedaća pod Bihaćem bila je golem gubitak po hrvatski narod kraljevstvo, jer kad se je na to slijedeće godine 1698. dne 13. stude noga stalo u Karlovcima u Srijemu izmedju ratujućih stranak ugovarati o miru, i t o n a o s n o v u, d a s v a k a s t r a n k pridrži ono, što u taj čas posjeduje (uti possideti ita possideatis), nestalo je Hrvatima svake nade, da bi se turske vlasti oslobodilo gornje Pounje s Bišćem, a kamo li Bosna s Herce govinom!

Pri ugovaranju o miru sudjelovali su zastupnici cara i kralj Leopolda, onda zastupnici Mletaka, Poljske i Ruske s jedne strane a zastupnici Turske s druge, dok su posrednicima bili engleski po slanik na carigradskom dvoru Paget zajedno s holandijskim posla nikom Collierom. Leopolda zastupali su dva Nijemca, grof Wolfgang Oettingen i general grof Leopold Schlick; a njima bio je pridijeljen kao savjetnik talijanski grof Luigi Ferdinand Marsigli, dobar pozna valac turske države i njezinih vojničkih uredaba. Od Ugarske i Hr vatske nije bilo nikoga, premda se je radilo baš o oblastima tih kra ljevina.

Mir izmedju Leopolda i sultana utanačen bi 26. siječnja 1699. na dvadeset pet godina. Dne 16. veljače potvrdio ga je u Beču car kralj Leopold, a 14. ožujka izmijenili su carsko-kraljevski i sultanov zastupnici u Slankamenu potvrdjene isprave o miru. Ugovor o miru broji dvadeset članaka; u četvrtom i petom članku odredjene su gra nice kršćanske Slavonije i Hrvatske prema turskoj carevini, ali posv nepravedno za hrvatsko kraljevstvo. Jer dok je u četvrtom članku

[1] God. 1703. izdao je barun Ivan Čikulin od Susjedgrada štampom u Zagrebu pjesmu: „Žalost i javkanje turskih a radost i veselje kršćanskih duš, koje se let 1697. na Ivanje pod Bihćem steli razlučiše" (posvećena je pjesma protonotaru Jurj Plemiću).

po prije prihvaćenoj podlozi prepušten Turskoj sav jugo-istočni Srijem (od Mitrovice, Rume i Indjije do Kupinova i Zemuna), budući da su ga u onaj mah Turci držali: pristali su Leopoldovi zastupnici u petom članku, da kršćanske čete moraju napustiti i isprazniti bosanski Brod i Doboj na jugu Save, zatim bosanski Jasenovac, Dubicu i Novi s nekim kulama na desnoj obali Une, premda su ih u onaj čas imale u svojoj vlasti. Tako biše kršćanska Slavonija i Hrvatska odijeljene od turskoga carstva ovim medjama: najprije ravnom crtom od ušća Tise u Dunav kod Slankamena do ušća Bosuta u Savu (Slankamen i Morović ostadoše u kršćanskoj vlasti), onda rijeka Sava od ušća Bosuta do ušća Une, i napokon rijeka Una od Jasenovca do Novoga. Na jugu od Novoga ostaje Pounje Turskoj; samo će posebni komisari (carski i turski) odrediti i označiti sve do tromedje (turske, carske i mletačke) jarcima, humcima i kamenim biljezima medjaše izmedju kršćanske Hrvatske (Like i Krbave) i turske Bosne, dakako sve prema faktičnomu posjedu. A da se to što brže provede, moraju obje ugovarajuće stranke što prije svoje komisare imenovati. Ti komisari, koji će uopće provoditi i ostale odredbe ugovora, moraju po ustanovi osamnaestoga članka započeti svojim radom već 22. ožujka, te ga dovršiti za dva mjeseca, ako je ikako moguće, i prije. Pri tome imaju ih pomagati glavari oblasti uz novu medju, carski i turski. Komisari imat će i svoju družinu, koja će ih pratiti i uz bok im stajati, ali ta družina mora biti malena i miroljubiva (mediocri et pacifico comitatu).

Ban Adam Baćani bijaše već prvih dana veljače iz Beča izdao zapovijedi hrvatskim kapitanima u Jasenovcu, Kostajnici i Novomu, da u svakom pogledu pomažu komisare i da se njihovim odredbama prilagode; jednako su i hrvatski staleži na saboru 7. travnja 1699. odredili, da se zapovjednici pokupske i pounske krajine moraju pobrinuti za teretne konje i ladje, na kojima će komisari sa svojim družinama putovati. Za dovažanje hrane komisarima davat će gospoštija Želin kola, a gospoštija Novigrad na Savi brodove (za plovidbu po Savi i Uni). Uto je kralj i car Leopold imenovao svojim komisarom grofa Luigija Ferdinanda M a r s i g l i j a, a sultan svoga kapidžibašu I b r a h i m a efendiju. Svaki je od njih okupio družinu (oko 200 ljudi), medju kojima je bilo najviše konjanika za sigurnost, ali takodjer zemljomjera, pisara, tumača i drugih. U instrukciji Marsigliju bi istaknuto, da bude obzirniji nego lukaviji, da

kuša mitom kapidžibašu udobrovoljiti, ali ne tako, te bi se činilo, da je suviše zabrinut i bojažljiv. Odlučeno bi napokon, da će se najprije obaći i ustanoviti slavonsko-hrvatska granica od Slankamena na Dunavu do Save, pa uz Savu i Unu do tromedje; a onda tek ugarska granica od Slankamena (naokolo tamiškoga Banata, koji ostaje Turskoj) do Vlaške.

Hrvatske staleže, koji su i onako bili ozlojedjeni radi samoga mira, još je više ogorčilo, kad je car i kralj Leopold 28. ožujka 1699. imenovao još dalje povjerenike od nutarnjo-austrijske gospode, koji bi glavnomu (imedijatnomu) komisaru Marsigliju stajali uz bok, te po neki način zastupali probitke gradačke komore i ratnoga vijeća. U to povjerenstvo imenovao je kralj grofa Ivana Ferdinanda Herbersteina (potpredsjednika ratnoga vijeća u Gracu), grofa Josipa Rabatu, grofa Ivana Josipa Wildensteina, grofa Guidobalda Maksimilijana Sauera, i napokon nadinžinira i potpukovnika Ivana Fridrika Holsteina, koji je medju inim pisao i dnevnik (diarij) te komisije. Tima povjerenicima bilo je pratiti glavne komisare duž čitave hrvatske granice od Une do tromedje, te sudjelovati pri odredjivanju medjaša. Hrvati bili su baš gnjevni na te komisare, jer su (i to s punim pravom) slutili, da će ti nutarnjo-austrijski povjerenici nastojati, da se banska krajina privali varaždinskoj (slavonskoj) generaliji, i da se podvrgne vlasti gradačkoga ratnoga vijeća i komore, kao što se je nedavno dogodilo s Likom i Krbavom. Raspoloženje hrvatske gospode prema štajerskim povjerenicima ogleda se najbolje u pismu, što ga je kapetan u Jasenovcu i potpukovnik Adam Domjanić 22. svibnja pisao vicebanu Stjepanu Jelačiću, javljajući mu, da su „gradačka gospoda" u utorak (19. svibnja) u Jasenovac došla. Domjanić piše, kako je pred njih poslao jednoga njihova čovjeka, koji je njima u njegovo ime odlučno (categorice) očitovao, „da će ih on kao privatne kavalire najuljudnije primiti, ali nipošto kao povjerenike, jer ih on za komisare priznati ne može, budući da od preuzvišenoga bana glede njih nije primio nikakvih naloga, nego samo glede Marsiglija (quod qua cavaleros privatos omnino illos humanitate omni accepturus sim, qua autem commissarios — cum nil a sua excellentia banali in ordine habeam de illis, sed de solo Marsilio — sic neque agnoscere ipsos pro comissariis possum). Napokon zaklinje Domjanić vicebana, „da šetuju simo, ar je meni samomu teško s njimi baratati ovde".

Kraj takih prilika smatrali su hrvatski staleži prijeko potrebitim, da i oni imadu kojega pouzdanika pri Marsigliju, koji bi bio podoban braniti i štititi prava kraljevstva hrvatskoga. A tko da bude spremniji za taj zadatak od Pavla Rittera, koji je potanko poznavao prošlost svoje domovine i prava njezina, koji je još uvijek bio podžupan Like i Krbave, i koji se je, budući da je bio vješt talijanskomu jeziku, mogao i lakše sporazumjeti s umnim i osobito obrazovanim talijanskim grofom. Suviše je Ritter za mladih dana učio mjeriti zemlju i geografiju, a to je bilo nužno znati pri odredjivanju granice. I tako bi Ritter odredjen za pouzdanika hrvatskih staleža kod imedijatnoga povjerenika, grofa Luigija Ferdinanda Marsiglija. Ritter sam kaže, da se je „kroz mnogo mjeseci trudio kao poslanik u pograničnoj komisiji kraljevstva hrvatskoga" (plures menses in commissione limitanea regni Croatiae deputatus desudavissem).

Radi nezgode, koja je Marsiglija zadesila, mogao je rad komisije započeti tek na koncu travnja 1699. Marsigli boravio je sa svojom družinom 25. travnja u Slankamenu, 6. svibnja izmedju Mitrovice i Morovića, 11. i 13. svibnja u Moroviću, 21.—23. svibnja u Brodu na Savi. S odredjivanjem suhe medje u Pounju izmedju Hrvatske i Bosne započelo se je tek 13. lipnja, te je 14. lipnja Marsigli iz Jamnice kod Novoga pisao pismo mletačkomu komisaru Ivanu Grimaniju, koji je u isto vrijeme zajedno s turskim povjerenikom Osmanagom uredjivao granice izmedju mletačke Dalmacije i turske Bosne. Već kod Novoga bijaše došlo do nesuglasice izmedju Marsiglija i prevejanoga Ibrahim efendije, jer se taj nije zadovoljio time, da bi se Turskoj predao grad Novi na desnoj obali Une, kako je bilo petim člankom ugovora o miru odredjeno, nego je zahtijevao, da se ustupi takodjer novija naseobina kršćanska s lijeve strane rijeke, koju su takodjer zvali imenom Novi. Dokazivao je to pravo time, da je zemljište novo podignute naseobine prije posljednjega rata pripadalo žiteljima staroga Novoga, pa da se stoga tim hrabrim ljudima ne može oteti njihova djedovina (quod ager ante bellum vetero-Noviensium fuerit, nec viri fortes suis exui fundis debeant). Baš radi toga novljanskoga pitanja došlo je poslije do žestokih opreka, kao i radi Drežnika, koji bijahu kršćani pred dvije godine razvalili, ali su Turci Tržačani za samoga ugovaranja o miru u njemu podigli vrtove (ubi ipso tractatuum tempore hortos quosdam aedificaverant Tersatzenses Turcae), te ga tako tobože zaposjeli.

*

Na koncu srpnja 1699. bili su Marsigli i Ibrahim utaboreni na skrajnjem jugu kod Male Popine. Tu su se sastali s drugom komisijom, naime mletačko-turskom, s rečenim Grimanijem i Osmanpašom. U kršćanskom logoru bili su takodjer povjerenici štajerski (nutarnjo-austrijski), na čelu im grof Ivan Ferdinand Herberstein. Trebalo je tu ustanoviti tromedju izmedju državine Leopoldove, turskoga carstva i mletačke republike. Ali tom prigodom izbilo je na površje pitanje, kojim pravom svojataju Mleci u ime Dalmacije gradove (Knin) i oblasti (izmedju Velebita i Zrmanje), koje su neprijeporno bile nekad hrvatske, te bi se po tom morale povratiti kruni ugarsko-hrvatskoj, dotično caru i kralju Leopoldu, koji je tada tu krunu nosio. Nakon dugih rasprava privoliše napokon nutarnjo-austrijski komisari ispravom od 12. kolovoza 1699., izdanom na „Medvidjoj Glavici u Debelom Brdu", da se na vrhu Medvidje Glavice podigne tromedja, ali uz pridržaj, da se time ne ukidaju nimalo prava njegova veličanstva cara i kralja Leopolda na kraljevinu Hrvatsku i njezine oblasti (ita quidem, ut iterato altissime nominatae suae maiestatis caesarae regiaeque avita iura ac dominia in regnum Croatiae, vel alia quaecunque eidem quomodolibet vel qualitercunque competentia, uti etiam omnia quaecunque pro comprobatione eorundem tam defacto prae manibus existentia, quam etiam ulterius posthac producenda documenta et instrumenta salva, reservata et intacta remanere debeant). Tek nakon ovoga očitovanja ustanovljena bi 15. kolovoza tromedja na vrhuncu Medvidje Glavice. Sva tri komesara (Marsigli, Grimani i Ibrahim) najprije se izljubiše (post mutua pacis oscula), a na to baciše svaki po jedan kamen kao temelj, na kojem bi poslije podignut medjašni stup od kamenja.

Dne 23. kolovoza piše grof Marsigli kapitanu Makaru u Novi, da je izvršio posao na tromedji, pa da je vicebanu Jelačiću javio, kako će se za osam dana vratiti u banske krajeve u susjedstvo razvaljenoga grada Drežnika. Moli stoga i njega, da se pobrine za hranu njegovoj družini. I zaista je Marsigli već 29. kolovoza u logoru kod Drežnika, te ostaje ondje i mjeseca rujna. Tu je uza nj i Pavao Ritter, te izradjuje po njegovu nalogu jednu spomenicu. Ritter bijaše se negdje početkom svibnja povratio iz Beča, te je bio u Zagrebu, kad su kroza nj prolazili nutarnjo-austrijski povjerenici, grof Herberstein s drugovima. On ih je tom prigodom pohodio, te s njima govorio o prilikama u banskoj krajini, naročito o nemilom postupku krajiških

časnika u Petrinji s Vlasima, koji su gotovo ve očajni, pa se spremaju vratiti se medju Turke, koji ih neprestano k sebi mame. Ne zna se, kad je Ritter pošao k Marsigliju ; ali nema sumnje, da je i on bio u logoru kod Male Popine i na Medvidjoj Glavici ; pače se čini, da je on sastavio ili bar pomagao sastavljati izjavu nutarnjo-austrijskih povjerenika od 12. kolovoza, naročito onu ogradu o pravima kralja Leopolda na Hrvatsku. Bit će, da je u logoru na tromedji bilo uopće mnogo govora o tom, što je Dalmacija, a što Hrvatska ; nadalje kako stoji Dalmacija prema Hrvatskoj i obratno. Naročito je grof Marsigli, koji je o svom djelovanju redovito šiljao potanka izvješća ili relacije na kraljevski dvor, htio da bude točno u ta pitanja upućen, da ih uzmogne takodjer u svojim relacijama prikazati. Stoga je povjerio Ritteru kao najboljemu poznavaocu tih stvari, da mu sastavi spomenicu ili memorandum, u kojem bi točno izložio i dokazalima utvrdio, što je dakle Dalmacija, a što zapravo Hrvatska. Ritter se je dao na posao te je tijekom rujna dogotovio spis s napisom: „Responsio ad postulata illustrissimo ac excellentissimo domino, domino Aloysio Ferdinando comiti Marsiglio, sac. caes. reg. maiestatis camerario, peditatus colonello, et ad limites totius Croatiae commissario plenipotenziario etc. Sub Dresnik 25. Septembris 1699."[1]

Ritterova spomenica sastoji od dva dijela: u prvom, manjem, raspravlja o Dalmaciji ; a u drugom, opsežnijem, o Hrvatskoj. Glavno pomagalo, kojim se je služio, jest djelo Ivana Luciusa (Lučića) o kraljevini Dalmaciji i Hrvatskoj. Po kartama, što ih je Lucius svojemu djelu priložio, dokazuje Ritter, da je ime Dalmacije nastalo tek za rimskoga vladanja, i to kao ime pokrajine (provincije), koja se je držala rimske pokrajine Panonije. Prije rimskoga vladanja zvao se je sav onaj kraj imenom Ilirik, pa je stoga ovo ime starije od Dalmacije. Za propadanja rimske države nastale su opet na tlu rimske Dalmacije Hrvatska i Srbija, dok je ime Dalmacije ostalo samo

[1] Izvorni spis čuva se u sveučilišnoj knjižnici u Bologni, rodnom mjestu grofa Marsiglia, u Codexu 103., strana 27—34. Sravni još raspravu : Beigl Stjepan, Spisi grofa Marsiljija (Marsigli) u sveučilišnoj biblioteci u Bolonji (Bologna), štampan u Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini od god. 1901., strana 537—563., gdje su prikazani i nabrojeni svi spisi Marsiglijeve ostavštine, koliko se tiču Hrvatske i Ugarske, Bosne i Balkana.

nekim gradovima u primorju, kao Zadru, Trogiru i Spljetu. Ritter hoće očito tim dokazati, da tadanjoj mletačkoj Dalmaciji ne pristoji to ime, jer je ona (osim rečena tri grada) zapravo stara Hrvatska.

Kud i kamo opsežnije je poglavlje o Hrvatskoj. Najprije odredjuje medje stare Hrvatske po Tomi arcidjakonu, a onda kaže, kako je već Lucius razlikovao tri Hrvatske: primorsku (maritima), zagorsku (mediterranea) i medjuriječnu ili savsku (interamnensis sive Savia). Ovima pridaje Ritter još dvije, po imenu oyostranu (citerior) i onostranu (ulterior), tako da Hrvatska zaista obuhvata pet oblasti. Svaka oblast dijeli se na županije (zupanias sive comitatus), a ove opet na sudčije (iudicatus). Nakon toga opisuje svaku od pet hrvatskih oblasti posebice.

(1.) Primorska Hrvatska (maritima) obuhvata po njemu područje, kojim teku rijeke sa visokih gora u Jadransko more. Njoj pribraja čitavu Humsku zemlju ili Hercegovinu zajedno s gornjom i donjom Zetom, i s gradom Skadrom; onda republiku Dubrovnik sa Stonskim ratom, otoke Mljet, Lastovo i druge manje. Hum imao je vlastite knezove iz kraljevske porodice Nemanjića, dok su Zetom gospodovali Balšići. — Primorskoj Hrvatskoj pripada nadalje Rama, prozvana po rijeci istoga imena, a dopirala je do Neretve i bosanskih gora na istoku, na sjeveru pak i zapadu do župa Hlivanjske i Cetinske, pa onda do same rijeke Cetine i mora. Rama je prije bila oblast Neretljana, kojoj su pripadali još otoci Brač, Hvar i Korčula, poslije u vlasti Omišana zajedno s (makarskim) Primorjem ili Krajinom. Na primorsku Hrvatsku spadaju još župe: Cetina (u kojoj su nekad vladali Nelipići), Hlivno, Primorska župa (u njoj su gradovi Spljet i Trogir, kojih je kotar nekad bio posve neznatan), Kliska (kojom su neko vrijeme gospodovali knezovi Šubići), Sidraška (s gradom Skradinom), Bribirska (s Ostrovicom), Kninska (s kotarom Vrhrika), Belgradska (s Belgradom, u kojem bi god. 1102. krunjen kralj Koloman, i sa Zadrom); Ninska, Paška, Većka (Većka kula u Velebitskom Podgorju), Lička, Krbavska, Senjska (Buška), Gacka, Vinodolska; napokon pripadaju njoj još županije otoka Raba, Krka, Osora, zatim Kastav, Rijeka (Flumen s. Viti), Lovran, Beršec, pače i gradovi Plomin i Labin, koji se medjutim pokoravaju mletačkoj vlasti.

(2.) Zagorska ili medjuzemska Hrvatska (mediterranea) obuhvata zemljište, kojim teku rijeke sa gora u rijeku Savu. Dijeli se na dvoje: na pravu (užu) Hrvatsku (propria Croatia)

i na Bosnu. U užoj jesu županije: Modruška, Gorička (ili Stiničnjak), Bužinska, Zagrebačka, i Gorska do Une. Onkraj Une je prostran kraj Srb (Serb vasta regio). Bosna odijeljena je Borovom gorom (Pini montibus) od Hrvatske, i stere se do rijeke Drine na istoku. Ova (Drina) ju dijeli od Srbije, a Sava od Slavonije. Kraljevinom stala se smatrati počev od bana Tvrtka, koji bi god. 1376. od ugarskoga kralja Ljudevita imenovan kraljem Raše. Imala je sedam kraljeva, koji su svi za osamdeset i sedam godina izginuli, te je kraljevstvo propalo prije, nego što je krunu zadobilo. U Bosni su poglaviti kotari Vrhbosna, gornji i donji Soli, Vareš, Usora i Modrič; vrlo slavno je trgovište Sarajevo, a stolice vladara jesu Sutiska, Visoka i Bobovac.

(3). Medjuriječna ili Savska Hrvatska (interamnensis sive Savia Croatia), posebice Slavonijom prozvana, medjaši na zapadu ovdje Savinjskom, a ondje Bistričkom župom; na jugu dopire do Save, a na sjeveru dopirala je nekad do Mure, sada pak do Drave i Dunava. U njoj jesu županije: Celjska, Varaždinska, (nekad Zagorska), Zagrebačka, Križevačka, Virovitička, Požeška, Valpovačka (Valponensis), i Srijemska hercegovina. Biskupija zagrebačka i srijemska jesu podvrgnute kaločkoj nadbiskupiji.

(4). Ovostrana Hrvatska (Citerior Croatia) jesu Istrija i Kranjska; o tima vojvodinama pišu njihovi spisatelji. Slovensko krajište (Windismarchiam) pribrajaju neki sredozemnoj Hrvatskoj s jednakim pravom.

(5). Onostrana Hrvatska (Ulterior Croatia) je Srbija. Ova se opet dijeli na pravu Srbiju i na Rašu.

Prikazavši ovako pet oblasti Hrvatske govori Ritter još u kratko o crkvenom uredjenju njihovu, te izbraja nadbiskupije i biskupije ne samo crkve rimokatoličke, nego i grčkoistočne. Spominjući, da Srbija imade arhiepiskopa, kojega sada zovu patrijarom, zaključuje: „O tome drugom prigodom više" (de quibus alia vice plura).

Već se na prvi mah razbira, kako Ritter u svojoj spomenici nastoji Dalmaciju izbrisati s lica zemlje, a Hrvatskom proglasiti sve krajeve i oblasti, u kojima stanuju ne samo Hrvati, nego takodjer Srbi i Slovenci. Razumjet ćemo njega, ako se sjetimo, da je pred malo godina i Hrvate i Srbe i Slovence vrstao medju Ilire, a poslije medju Slovence (Slovince) u širem smislu. Podjedno treba da uzmemo na um, da u ono doba kod Srba i Slovenaca nije bilo ni traga državnomu životu, dok su Hrvati spasili bar ostatke ostataka svoga

kraljevstva. Ako je dakle Ritter sve Ilire, poslije Slovence, sada proglasio Hrvatima, činio je to iz uvjerenja, da od Kranjske i južne Štajerske do Srbije i Raše živi jedan narod, koji je on kao rodjeni Hrvat i Senjanin zvao hrvatskim.

Ritter je i nakon ove spomenice ostao uz Marsiglija, kojega se je boravak u Pounju radi neriješenog pitanja o Novom otegnuo sve do srpnja 1700. Posljednje mjesece godine 1699. probavio je Marsigli zajedno sa svojom družinom u krajevima s obje strane Une izmedju Kostajnice i Novoga, čekajući svedjer, što će se glede Novoga odlučiti na carskim dvorovima u Beču i Carigradu. Turci nijesu htjeli nikako da popuste, spremni započeti s novim ratom, čega se je Leopold ljuto žacao, jer je imao puno briga na zapadu, naročito radi pitanja o nasljedstvu u Španiji. Još 21. studenoga 1699. piše Marsigli „iz logora u okolišu sv. Katarine" grofu Petru Kegleviću u Kostajnicu, moleći ga, da mu osigura dovoljno hrane, „jer se čini, da će se još neko vrijeme otegnuti odluka o sporu radi Novoga." Sutradan, 22. studenoga, piše Marsigli opet iz „logora kod sv. Katarine u Vodičevom polju" rečenomu Kegleviću, da smjesta pošlje u Jasenovac potpukovniku Domjaniću pedeset izabranih momaka, koji će ondje ostati do Marsiglijeva dolaska, jer se ondje žitelji bune i Domjaniću posluh uskraćuju. Ovo posljednje pismo Marsiglijevo pisano je Ritterovom rukom, po čemu je izvjesno, da je Ritter još tada u njegovu logoru bio. A nije mu jamačno bilo neugodno uza nj boraviti, jer je Marsigli svu svoju dokolicu ispunjao ozbiljnom naukom, skupljajući i proučavajući rimske starine, crtajući tlocrte rimskim i drugim znatnijim gradjevinama i naseobinama, sabirući prirodnine svake ruke, i nastojeći tako zemlje i narode, medju kojima se je bavio, upoznati u svakom pogledu. Ritter ga je stoga glede hrvatskih zemalja mogao o koječemu poučiti, pa nema sumnje, da je za nj još koju spomenicu ili studiju napisao. A Marsigli je i cijenio Ritterove radnje. Sastavljajući Marsigli na koncu godine 1699. (21. prosinca u logoru u Beloviću) svoje glavno izvješće ili relaciju za kralja Leopolda, bavi se poglavito Hrvatskom, njezinom prošlošću, stanjem prije rata s Turskom kao i budućnosti, pa se onda na kraju sam hvali, da mu je pošlo za rukom rasvijetliti taj „hrvatski labirint" (glaube nunmehr aus diesem so confusen kroatischen Labyrinth mich dermaleins entledigt zu haben). Nema sumnje, da mu je pri tome oduševljeno pomagao hrvatski delegat Pavao Ritter.

Trgovište Žužemberk u Kranjskoj.

Bakrorez Pavla Rittera.

Dne 5. siječnja 1700. piše Marsigli grofu Kegleviću iz Belovića, da će se preseliti sa svojom družinom u Sisak. I zaista je malo zatim Marsigli pošao u Sisak, u kojem se je zadržavao preko tri mjeseca, naime do konca travnja. U svibnju, lipnju i srpnju bavio se je opet u Globovcu (Golubovcu) izmedju Kostajnice i Novoga. Dne 26. srpnja boravi u „taboru kod Jasenovca", te izdaje zapovijed kapitanu Adamu Domjaniću, da povjerenu mu dosad palanku Jasenovac isprazni, sve oružje i drugu robu u njoj pokupi, te sa svojom posadom uz razvite zastave i udaranje u talambase izadje, da jê onda Marsigli uzmogne predati Turskoj i uvesti u nju njezinu vojsku. Nato je Marsigli ostavio hrvatske krajeve i pošao u Erdelj, gdje je tek u veljači 1701. dovršio povjereni mu posao.

Nema potankih podataka o tome, koliko je Ritter u prvoj polovici godine 1700. boravio uz Marsiglija, niti kakove je poslove tada obavljao ; ali nema ni najmanje sumnje, da je sve do odlaska Marsiglijeva iz Pounja sudjelovao u komisiji. On sam spominje na početku god. 1703. u posveti svoga djela „Plorantis Croatiae saecula duo" grofu Ivanu Ferdinandu Josipu Herbersteinu, potpredsjedniku ratnoga vijeća nutarnjo-austrijskoga, kako je on zajedno s njime uz rijeke Koranu i Unu pri komisiji za razgraničenje dviju carevina dugo boravio, i kako je onda slijedeće godine (1700.) bio još nesrećniji, jer je bio svjedokom, kad su utvrdjena mjesta i preplodne krajeve od rijeke Sane pa sve do Vrbasa predavali neprijateljskoj državi (. . . tempore, quo ad Corannae Valdavique flumina dirempturae inter duo Imperia fine Commissioni una diu interfuissemus. Infelicior ego, quod anno sequente, ab amne Sana Vyrbasium usque munitorum etiam locorum et foecundissimae telluris ad hostile imperium cessioni testem egerim). Ozlojedjen i onako, što je bečki dvor u svim spornim stvarima na granici hrvatskoj, pače i u pitanju glede Novoga popustio Turcima, još se je više rastužio, kad je svojim očima morao gledati, kako Hrvati svojom krvlju stečene gradove i kotare redom ispražnjuju, te ih Turcima ostavljaju. Velikoj boli svojoj dao je oduška elegijom, koju je grofu Marsigliju posvetio i njemu na rastanku predao. Bilo je to negdje posljednjih dana mjeseca srpnja 1700.

U elegiji ne tuži se Ritter sam glavom, nego prepušta Hrvatskoj, da izjada svoje jade carskomu legatu. Iza tolikoga ratovanja i srećnih pobjeda mora ona — Hrvatska — da se miri i cjeliva s Turcima, a za veću ljubav daje im ona posredovanjem Marsiglijevim svoja mjesta.

Ona nije dosad vikla bez krvi ustupati svoje rodjene zemlje, već je tim odlučivao najviše mač. Ali budući da je tako htio Bog i zapovjedio kralj, neka vidi Marsigli, da se poslušna vjera (hrvatska) pokorava obima. Tolika je milost u cara, da kao pobjednik pobijedjenomu neprijatelju ostavlja život i blago; stoga neka Turčin znade, ako ima u njega vjere, da za sve, što imade, duguje caru. Ali da potomstvo ne bi mislilo, da je (Hrvatska) to učinila budi od straha budi s neznatnog razloga: neka Marsigli bude svjedokom, kolika je njezina snaga i kojim duhom odiše, te da joj se nije bilo Turčina bojati. Upoznao je naime on (Marsigli) narod hrabar i podjedno vjeran, koji zna što mu je činiti i dušmaninu i prijatelju. Teška je stvar ma i rodjenome bratu ustupiti tolika mjesta, tolike zemlje, gotovo polovicu kraljevstva, jer je i onako malena gruda za njezine (hrvatske) sinove. Ne žali Hrvatska, što je Marsigli neprijatelju dao kulu pod Kostajnicom, koju su i onako Turci sagradili; ali ju boli srce za slavni grad Dubicu i drvenu utvrdu u Jasenovcu, jer se je ondje molila višnjemu Bogu. Ne mari mnogo za ustupljenu Gradišku, kojoj se jedva poznaju stari tragovi, a i bogate varoši Srijemskoga polja vikle su u svako doba podnositi svaku nevolju; samo kad bi neprijatelj bio zadovoljan time, kao i s Novim, Drežnikom i Popinom, koje iznova uživa, ta i onako ih ona (Hrvatska) već odavna nije držala. Ali ona sumnja, da će Turčin poštivati medje, što ih je Marsigli s efendijom ustanovio. Tiranin ne će biti s njima zadovoljan, nego će poslije još više tražiti. Ne misli ona, da će se mir kroz odredjeno vrijeme (od 25 godina) održati; stoga želi Hrvatska, da bi Turska za kratko, pobijedjena nakon novoga rata, morala Marsigliju predati ključe grada Jajca, pa da bi on tada ponovo kao komisar za postavljanje granica mogao Hrvatskoj sve povratiti. „Putuj dakle srećno", kliče Hrvatska rastajući se s njime (Marsiglijem), „pa kad opet tako dodješ, da mi povratiš Bosnu i Srijemsko polje, pa i slobodnu Ramu svome kralju".

Ova lijepa elegija, koja se svršava živom željom, da bi se Hrvatskoj što prije pridružila i Bosna, vrijedna je, da se priopći u latinskom izvorniku:

Ad comitem Marsilium, caesareum legatum.

Post tot Bellorum motus faustosque triumphos,
In nova cum Turcis oscula Pacis eo.
Atque ut maiori iungi videamur amore,
Propria cedo illi, te mediante, loca.

Dura mihi (fateor) sunt oscula, cessio dura:
Rarus amor nimis hic, insolitusque modus.
Ante nec a victa me extorserat oscula Turcus:
Oscula nec victi fida fuere mihi.
Oscula dilectis mea servabantur amicis:
Nam, scelus est, hosti prostituisse sacrum.
Cedere non didici patrias sine sanguine terras:
Maxima conditio semper in ense fuit.
Sed quia sic voluit Deus, et Rex mandat: utrique
Paret, Amice, vides, obsequiosa fides.
Scilicet in Coelis cum regnet Jupiter almus:
In terris Caesar iura suprema tenet.
Tanta pii tamen est clementia Caesaris, hosti
Ut victo vitam victor opesque sinat.
Hinc noscat, si qua, Thrax, relligione tenetur,
Quicquid habet, debet Caesari id omne meo.
At ne posteritas, hoc me fecisse timore,
Aut facili quadam de ratione, putet:
Tu mihi testis eris, quo robore polleo, quaque
Mente: mihi quod Thrax non metuendus erat.
Nosti etenim populum fortem simul atque fidelem:
Hosti et amicitiae pro ratione datum.
Tot loca, tot terras, medium prope cedere regnum:
Res proprio fratri cedere dura foret.
Namque aliunde meos, undis obnoxia et auris
Damnosis, natos parva coarctat humus.
Das hosti Turrim sub Castaneapola aquosa,
Non doleo; Turca est aedificata manu.
Dubiciam cedis, famosi nominis arcem:
Et Jesenovacii lignea castra loci.
Haec mihi cor aliquo tangunt, Ferdinande, dolore
Hic mea sunt summo sacra peracta Deo.
Nec me tanta movet concessae cura Gradiscae:
Apparent veteris vix ibi signa loci.
Pinguia Sirmiaci didicerunt oppida ruris
Adversas omni tempore ferre vices.
Ast utinam contentus iis Novioque sit hostis,
Dreznikio et Popinis, quae colit ille novo;
Et servet metas, tecum quas fixit Efendi:
Non tanti facerem: his usa carere diu.
Non sinet ambitio contentum (crede) tyrannum
Hisce locis: poscet plura deinde sibi.
Ut Deus et Caesar clemens vult, omnia fiant.
Maius ab hinc cedat, crescat, utrique decus.
Si tamen hac aliquid sperandum Pace supersit:

Quam vix condicto tempore stare putem :
Opto, ut Jajcensis claves tibi praebeat arcis,
Paulo post Bello, Turcia, victa novo.
Ut, qui nunc Regnum dirimis nos inter et hostem :
Lauderis, totum restituisse mihi.
Vade bonis avibus : rediturus sic aliquando,
Ut reddas Bosnam et Sirmia rura mihi.
Et quem Rama prius captum captiva tenebat,
Reddatur Regi libera Rama suo.
Ut facili humanae variantur tempore sortes :
Sorte dein venias cum meliore. Vale.

Ritter uza svu tugu i bol svoju ipak ne očajava, već se nada, da će novim ratom s Turcima, koji će naskoro planuti, sadanjim mirom prikraćena Hrvatska dobiti ono, što joj po Bogu i pravu ide. A da bi svijet na to pripravio, da bi se znalo, što je Hrvatska nekad bila, dokle su joj granice dopirale, odlučio je on još god. 1699. sastaviti i štampati spis, u kojem bi Hrvatsku prikazao onakovu, kakova je bila, dok je nijesu Mleci, Turci i drugi razgrabili, raskomadali i gotovo s lica zemlje zbrisali. On će tu izranjenu, rastrganu i zamrlu Hrvatsku dozvati k novom životu. I tako je nastala i doštampana na koncu siječnja godine 1700. njegova knjižica „Oživljela Hrvatska" ili prikaz, šta je Hrvatska bila i što je sve njoj pripadalo od najstarijih vremena pa do onoga časa, kad je velikim dijelom njezinih oblasti obladala turska sila. Knjižici je potpuni napis : Croatia rediviva; regnante Leopoldo Magno Caesare, deducta ab Eq. Paulo Ritter. Zagrabiae (1700). U četvrtini ; strana VIII i 32. Na stražnjoj strani naslovnoga lista štampan je grb staroga Ilirika (šestotraka zvijezda i polumjesec) s napisom (Insignia veteris Illyrici imperii) i dva distiha.

Ritter je želio, da se njegova „Croatia rediviva" raširi na sve strane, da dopre i do najviših mjesta, gdje se odlučuje sudbinom naroda i zemalja. Zato ju je posvetio caru Leopoldu I. i sinu njegovu, krunjenomu već kralju Josipu I., koje ne zove kraljima „Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Rame i Srbije", nego naprosto kraljima „čitave Hrvatske (totiusque Croatiae regibus). U posveti kaže, da je ovu svoju pripravnu radnju ili prospekt (hasce a prodromo tabellas) za veliko djelo iz mnogih i različitih autora s velikim trudom (non parco labore) pokupio, te na brzu ruku, a nipošto svečanim stilom prikazao (festino, haud festivo calamo

exaratus); u njoj tumači potanko ime hrvatsko, te izlaže sve, što je Bogom darovano zemlji hrvatskoj (terrae Croatae a Deo Magno cessa). Posveti pridao je još poziv, napisan u Zagrebu 30. siječnja 1700., u kojem je sve staleže „staroga i novoga Ilirika" zaklinjao, da mu šalju gradje za stematografiju; nadalje neki pripomenak (monitio ad prodromum) u stihovima, kojim šalje svoje djelo u sve zemlje ilirske od izvora Dunava do Crnoga mora, i od Jadranskoga mora do Ledenoga tijesna, neka svagdje obreda varoši, gradove i dvore plemićke, pa neka opominje svakoga i sve, da piscu šalju grbove, pečate i što je god spomena vrijedno, da bi mogao što prije izdati svoje s velikim trudom i troškom priredjeno djelo o grbovima ilirskim. Pripomenak završuje riječima: „Orbem pace donat Caesar; crescent modo regna" (Car je darovao svijetu mir; neka sada kraljevstva rastu).

Sam „Prodromus in Croatiam redivivam" obuhvata 32 strane, te ima da bude tek neki uvod ili pripravna radnja za veće djelo. U glavnom imade jednaku tendenciju, kao i spomenica, sastavljena za grofa Marsiglija, naime da pokaže, kako je nekad Hrvatska bila kud i kamo prostranija od svojih kukavnih ostataka, i kako zapravo posebne kraljevine ili oblasti Dalmacije ni nema. Sama izradba „prodromusa" vrlo je pomna, jer je Ritter imao uza se mnogo više pomagala nego u logoru pod Drežnikom. Glavna su mu pomagala i sada djela Ivana Luciusa (De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, i Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau); ali pored njih upotrebljava više ili manje preko pedeset izvora i pisaca počev od Herodota, Strabona, Ptolomeja i Plinija sve do Megisera, Schönlebena, Sabellika, Tomka Mrnjavića i suvremenih hrvatskih spisatelja u dalmatinskim gradovima. Uopće služi se on svima donle poznatima izvor-piscima; on poznaje bizantske pisce (Prokopija, Konstantina Porfirogeneta, Curopalatesa, Nicetasa, Zonarasa, Cedrena), on znade za franačke i langobardske izvore (Einharda, Annales Fuldenses, Paulus Diaconus) za hrvatsko-dalmatinske pisce (popa Dukljanina, Tomu arcidjakona, Stjepana Brodarića), za mletačku kroniku Dandulovu, za Mavra Orbinija i Jakova Luccarija; suviše poznaje brojne pisce o češkoj historiji (Martinus Cuthen, Casparus Cropacius), napokon i djela Eneje Silvija Piccolominija (naročito Evropu) i svjetsku kroniku Ivana Cariona. Pored svega služi se još djelima Isusovca Jakova Mikalje (rječnikom), pjesmotvo-

rima Zadranina Jurja Barakovića, vlastelina Bračkoga Ivana Ivaniševića, i svoga suvremenika, zadarskoga kanonika Ivana Zanotića (Joannes Zanottus). Vrlo je značajno, kako se Ritter služi djelima Ivana Luciusa, jer ih on na mnogim mjestima navodi, da potkrijepi svoje izvode, dok opet na nekim mjestima Lucijeve tvrdnje odlučno odbija. No još je značajnije, kad hoće da opravda „našega" Lučića (Lucium nostrum), pa iznosi slutnju, da je mletačka vlada naknadno u podmetnutim novim izdanjima prvotni tekst njegovih djela promijenila (nisi et ipsius — Lucii — Opera, suggestis novis editionibus, depravata, auctoris sensum posthomo fato immutaverint...).

Već u svojoj „Kronici" bijaše Ritter iznio, da je Ilir i Slovenin (Slovenac ili Slovinac) isto, i da je jezik ilirski ili slovenski (slovinski) takodjer isto. Sada ide korak dalje. Budući da hrvatski spisatelji Dalmacije zovu svoj jezik slovinskim ili hrvatskim, slijedi jasno, da su riječi ilirski, slovinski (slovenski) i hrvatski samo tri sinonima za jednu stvar. Kako je Ritter god. 1696. u svojoj „Kronici" poistovetio sve Slavene s Ilirima, tako sada sve Slavene proglašuje Hrvatima, a sve slavenske zemlje Hrvatskom. Za potkrijepu svojih izvoda ističe iz Konstantina Porfirogeneta prikaz o Velikoj Hrvatskoj na sjeveru, kao iz čeških izvora pričanje o Čehu, Lehu i Mehu, po kojemu su sjeverni i istočni Slaveni potekli iz Hrvatske; onda iznosi iz popa Dukljanina razdiobu stare Hrvatske na Bijelu i Crvenu Hrvatsku; a napokon navodi još i bizantske pisce (Curopalates, Zonaras), koji i Srbe pribrajaju Hrvatima, a Srbiju Hrvatskoj. Po Ritteru pripadaju Hrvatskoj još i Kranjska, Koruška i Štajerska, jer su one bile zajedno s Panonijom Savskom u doba Ljudevita Sisačkoga ili Posavskoga; suviše je (po Jakovu Luccariju) slovinski (hrvatski) kralj Ostrivoj utemeljio Sloven(j)i gradec ili Slovengrad (Windischgrätz) u južnoj Štajerskoj. Pače i ime glavnoga grada Štajerske (Gradac ili Gradec) slavenskoga je porijekla. Čak i Austrija bila je ilirska pokrajina, kako piše Ivan Tomko Mrnjavić.

Prema izloženim izvodima zaključuje Ritter, da se Hrvatskom mora smatrati sve, što su Rimljani zvali Ilirikom, izuzev na jednoj (zapadnoj) strani Retiju i dio Norika, a na drugoj Ahaju i otoke egejske. Tu Hrvatsku, koju su dosad nevješe i stranci različito dijelili, rastavlja on po toku rijeke Dunava na dvoje, naime na

sjevernu i južnu. Južnu opet dijeli on na Bijelu i Crvenu, kako su ih već prije razlikovali, ali će im on ispraviti granicu, koja ih luči. Bijela Hrvatska nadalje (o kojoj je nakanio najviše govoriti) raspada se na Primorje (Maritima), Zagorje ili Medjuzemlje (Mediterraneam) i Međurječje (Interamnia), koje su se već dosad tako zvale, pa onda i na Planinsku Hrvatsku; inače se one zovu Dalmacija, Hrvatska sadanja (Croatia moderna), Slovinska zemlja (Slovinia propria), i Norik ili stara Japidija. Crvenu Hrvatsku opet dijeli on na Srbiju, Macedoniju, Bugarsku i Odrysiju (Thraciju). Sjevernu napokon Hrvatsku luči na Venetsku (Venedicam), Sarmatsku (Sarmaticam) i Ugarsku (Ungaricam). O svakoj pojedinoj kao i o njihovim čestima raspravljat će on u zasebnim knjigama i poglavljima.

Kako se vidi, opseg i razdioba Ritterove „Oživljele Hrvatske" podudara se u glavnom s onim, što bijaše on nedavno o tom u svojoj spomenici za grofa Marsiglija napisao. Razlika je samo u tom, što je napustio nazive „Ovostrana Hrvatska" (Citerior Croatia) i „Onostrana Hrvatska" (Ulterior Croatia), pa mjesto njih upotrebio nazive „Planinska Hrvatska" (Croatia Alpestris) za Kranjsku, Koruško i Štajersku, i „Crvena Hrvatska" (Croatia Rubea) za Srbiju s Rašom, pridavši toj Crvenoj Hrvatskoj još Macedoniju, Bugarsku i Odrysiju (Thraciju). Ritter znade, da se pokrajine i oblasti te po njemu „Oživljele Hrvatske" razlikuju „zasebnim granicama, imenima, grbovima, pa i drugima stvarima kao i pučkim običajima" (cum propriis tamen singularum limitibus, etymo, insignibus, rebusque ac magis memorabilibus populi moribus), ali to sve ne smeta, jer u njima nastava jedan jediti narod ilirski ili slovinski ili hrvatski. Pa makar se razlikuju ti Slovinci ili Hrvati različitim govorom, ipak svi ti različiti govori nijesu nego narječja jednoga te istoga slovinskoga ili hrvatskoga jezika. Za potkrijepu svoga tvrdjenja navodi zadarskoga kanonika Zanotića, koji za hrvatske primorske gradove piše: „ . . koliko gradova u ovoj krajini jest, mogu riti, da tuliko vrsti jezikova ili govorenja jest, i svaki svojim zakonom osobito govori,

tako da svi Hrvati jesmo, a da jedan drugomu svaku besidu ne razumimo".

Jednako kao u spomenici za grofa Marsiglija nema ni u Ritterovoj „Croatia rediviva" mjesta za kakvu zasebnu oblast Dalmaciju. Naziv Dalmacija nastao je za rimskoga vladanja kao ime jedne njihove pokrajine; s propašću rimske vlasti i osnutkom države hrvatske po Hrvatima na tlu te rimske Dalmacije nestalo je i razloga, da to ime Dalmacije i dalje živi (deletis Romanis et Dalmatiae Provinciae nomine sensim cessante, nec Mare Dalmaticum, nec Insulae Dalmaticae, minus civitates, in Continenti Croatiae sitae, Dalmaticae dicendae sunt). Pa ako se je ipak za neke primorske gradove (Zadar, Spljet i Trogir) održalo rimsko ime Dalmacija, to se ti maleni ostaci nijesu smatrali za zasebnu pokrajinu, nego tek za dio Hrvatske. Ta već Toma arcidjakon kaže, da se je ta Dalmacija držala zajedno s Hrvatskom za j e d n u oblast (Dalmatiaque censebatur cum Croatia u n a Provincia).

Ritterov spis „Prodromus in Croatiam redivivam", čini se, da se je mnogo doimao njegovih suvremenika. Osobitu pak pozornost probudio je na carskom dvoru u Beču, gdje su u to vrijeme tražili svedjer novih dokaza, da dalmatinsko Zagorje (s Kninom, Sinjem i t. d.) ne pripada zapravo Dalmaciji, nego Hrvatskoj, i po njoj kruni sv. Stjepana.[1]

[1] Bidermann H. I. dr., Geschichte der oesterreichischen Gesammt-Staats-Idee 1526—1804. II. Abtheilung, Innsbruck 1889., str. 233—243.

VII. Pavao Ritter u službi cara i kralja Leopolda I.

(1700.—1703.)

ad je car i kralj Leopold I. na početku god. 1684. sklapao savez s mletačkom republikom, nijesu se ugovarajuće stranke mogle dugo pogoditi, kome da pripadnu one zemlje i oblasti, koje bi mletačka vojska u ratu Turcima otela, a spadale su nekad na kraljevstvo hrvatsko i po njemu na krunu sv. Stjepana. Tek 21. ožujka utanačiše posredovanjem papinskoga nuncija, da će mletačka republika moći izmedju svih pokrajina, koje od starine pripadaju Ugarskoj, jedino u Dalmaciji zadržati i svojemu vladanju pridružiti ono, što će svojim oružjem Turcima oduzeti (inter provincias, ad regnum Hungariae iure avito spectantes et ab eodem vel nunc vel olim dependentes, solum in Dalmatia ea, quae armis serenissimae reipublicae a Turca recuperabuntur, eiusdem dominio reunirentur et cedent). Ali kad su poslije mletačke vojske sve više osvajale gradove i župe u današnjem dalmatinskom Zagorju, pače zauzele i grad Knin, glavno mjesto nekadanje stare Hrvatske, stao je bečki dvor tvrditi, da ti krajevi ne mogu ostati u mletačkoj vlasti, jer ne pripadaju niti su ikada pripadali Dalmaciji, nego kraljevini Hrvatskoj. Baš s toga razloga izjavili su u kolovozu 1699. komisari Leopoldovi prigodom postavljanja tromedje na Medvidjoj Glavici, da prihvaćaju tu tromedju jedino uz ogradu, da se tim ne krnje prava kraljevine Hrvatske i krune ugarske. Na koncu pak god. 1699. predao je bečki dvor mletačkomu senatu spomenicu, u kojoj je uz ino očitovao, da čitava zemlja izmedju rijeka Zrmanje i Cetine ne samo od starine, već i sada pripada ugarskoj kruni i Hrvatskoj, i to po pravu baštinskoga nasljedstva. Ugarska dvorska kancelarija znade to predobro, a može i potvrditi povjesnicom i ljetopisima. Mleci stoga nemaju pravo, da pod imenom Dalmacije svojataju i zadrže krajeve, koji su od vajkada pripadali Hrvatskoj.

U to vrijeme, kad je izmedju Beča i Mletaka nastao spor o tom, što je Dalmacija i što Hrvatska, izašla je Ritterova knjižica „Oživ-

ljela Hrvatska". Ne samo članovi ugarske dvorske kancelarije, nego i glavari austrijske tajne dvorske kancelarije, pače i sam kralj Leopold dočekali su Ritterov spis objeručke, jer se je njim pobijalo ime Dalmacije čak i za najveći dio onoga, što su Mleci u hrvatskom primorju držali još prije posljednjega rata s Turcima. Bečki dvor smatrao je sada Rittera za najpodesnijega, koji će dokazati neosporivo pravo Leopoldovo kao kralja hrvatskoga i ugarskoga na sve ono, što su Mleci netom od (turskoga) vilajeta bosanskoga zauzeli i zadržali.

Na koncu studenoga ili na početku prosinca 1700. primio je Pavao Ritter od cara i kralja Leopolda kroz ugarsku dvorsku kancelariju ovo pismo: „Leopold, po Božjoj milosti, izabrani imperator Rimljana, vazda množitelj (carstva), kralj Njemačke, Ugarske, Češke i t. d. Plemeniti i ljubljeni nam vjerni! Budući da se iz stanovitih i zamašnih razloga čini tvoja nazočnost za podavanje nekih obavijesti prijeko potrebita, tako da i sva pisma i isprave, koje medje i granice rečene naše kraljevine Hrvatske označuju i utvrdjuju, i koje ti imaš u svojim rukama, sa sobom doneseš: stoga tebi po ovom pismu nalažemo i zapovijedamo, da primivši ovaj list bez ikakvog daljeg otezanja i odlaganja zajedno sa spomenutim pismima i ispravama, koje su u tvojim rukama, nikako ne propustiš da ovamo (u Beč) dodješ. Što je troška za tvoje putovanje, budi siguran, da će ti sve nadoknaditi naša austrijska tajna dvorska kancelarija, kojoj ćeš se, znaj, što prije predstaviti. Uostalom ostajemo tebi skloni svojom carsko-kraljevskom milošću. Dano u našoj varoši Beču u Austriji dne 20. studenoga godine Gospodnje 1700. Leopold s. r. — Ladislav Matiassovsky biskup njitranski s. r. — Plemenitomu vitezu Pavlu Ritteru, županije Ličke podžupanu i t. d., vjernomu našemu ljubljenomu."

Rittera dojmio se je negdje vanredno poziv kralja Leopolda, kojim ga je po neki način izabrao za svoga dvorskoga povjesničara. On je smjesta pohitao, da ugodi kraljevoj zapovijedi. Prodavši tri svoja konja i ostavivši majku i ženu u Zagrebu, pošao je s jednim slugom dne 13. prosinca 1700. preko Varaždina i Ugarske u Beč. Kako sam piše, bio je taj njegov put vrlo tegotan i pun nezgoda. Dvaput prevalila su mu se kola, i on se našao na zemlji; jednako je dvaput pao u rijeku (kod Čakovca i Körmenda), te se je prvi put malo ne utopio. Sluga mu je od tih nezgoda teško obolio, te su mu liječnici poslije jedva zdravlje povratili. Put u Beč trajao je radi loših poštarskih kola i konja čitavih osam dana; naposljetku morao je Ritter i pješke hodati, premda bijaše

poštu platio. Tako je iskidan i nahladjen došao nekako pred Božić (20. prosinca) u Beč, gdje se je prijavio ugarskoj dvorskoj kancelariji. Na sam Badnjak (24. prosinca) javlja ugarska kancelarija austrijskoj, da je Ritter stigao u Beč, te da očekuje dalje zapovijedi od cara i kralja.

Prve dane siječnja god. 1701. ispunio je Ritter, da se prikaže poglavitoj gospodi na carskom dvoru i u dvorskim kancelarijama. Medju inim posjetio je i tadanjega austrijskoga vrhovnoga kancelara (supremum aulae Austriacae cancellarium), grofa Julija Friderika Bucellenija (Bucelini), koji mu je naustice još potanje izložio, što car i kralj od njega traži. Bucelleni je bio odredjen, da od Rittera prima spise i spomenice, a podjedno da se brine za njegovo uzdržavanje u gradu.[1] Nesumnjivo je Ritter pohodio i neke članove ugarske dvorske kancelarije, koje je i onako otprije poznavao. A medju njima bio je i vijećnik kancelarije Baltazar Patačić, dobar znanac njegov iz Hrvatske.

Dne 13. siječnja 1701. bio je Ritter u gostima kod Baltazara Patačića. Tu je zgodu upotrebio Patačić, da svoga davnoga znanca prikupi u svoj „fakultet vinskih doktora" ili u „Pintu". Našlo se je i ime za novoga doktora. U Kranjskoj živio je tada znameniti liječnik dr. Pavao Qualiza, koji se je proslavio nekim medicinskim spisima (Tractatus physico-medicus de febribus; Animadversiones anatomicae). Domišljati domaćin dao je novomu članu svoga fakulteta ime toga slavnoga liječnika, ali je samo ime, jamačno da Rittera malo uštine, promijenio u Hvalizza, možda zato, što se je Ritter rado hvalio. Na to bi u Patačićevu knjigu „Ordo doctorum" upisano:

„Anno 1701. die 13. Januarii. D. Paulus Ritter in doctorem Hvalizza".

Podjedno pripisan bi distih:

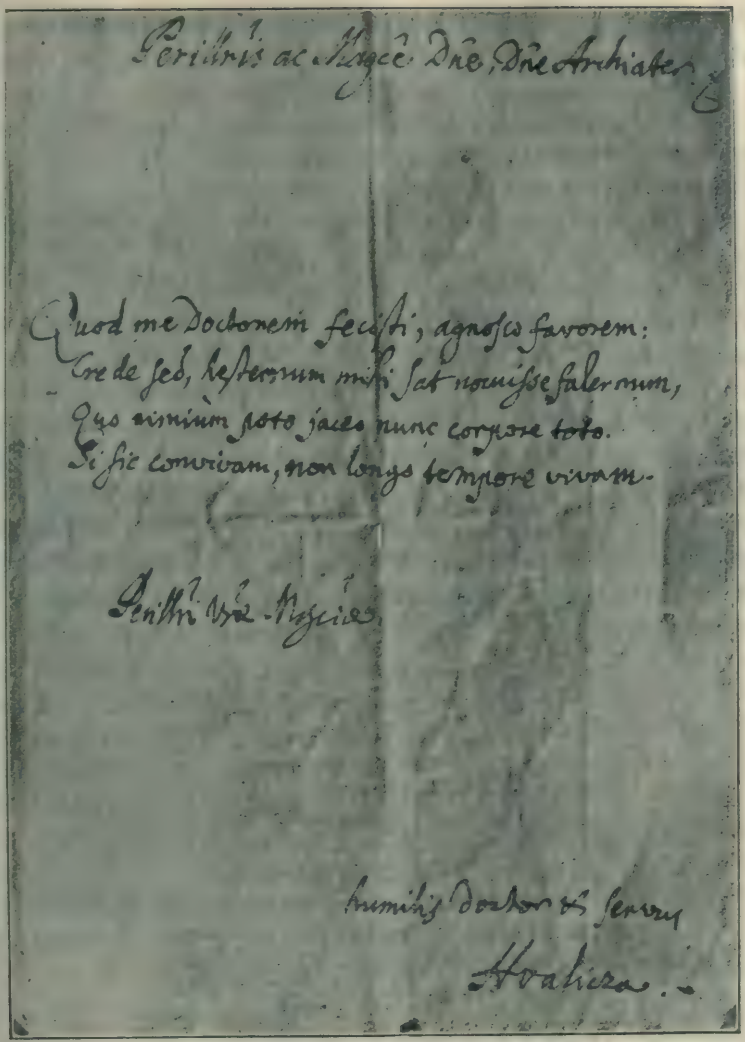
„Laudis habes nomen, merito compleveris omen,
Es dignus lauro, precor esto dives, et auro."

Budući da je Ritter postao prvim doktorom „Pinte" na početku XVIII. stoljeća (idem saeculi primus), pridan bi njemu u počast iznimice još i drugi distih:

„Saecula Te primum voluerunt Ordo, sed imum,
Non seriem cura, meriti sit maxima cura."

[1] Ritter piše sam o tom u jednom pismu Bucelleniju od 8. srpnja 1701. ovako:

„Iussus in hanc veni mandato Caesaris urbem,
Teque etiam primum iussus adire fui.
Per te materies mihi consignata laborum,
Censuram subiit rite lubensque tuam."

Perillis ac Nugcē Dñe, Dñe Archiater

Quod me Doctorem fecisti, agnosco favorem:
Crede fed, heserunum mihi fat nouisse falernum,
Qvo vinum toto jacet nunc corpore toto.
Si sic convivam, non longo tempore vivam.

Perillis Vñe Nugcis

humilis Doctoris servus
Horatius.

Pisamce Ritterovo Baltazaru Patačiću od 14. siječnja 1701.

Pristup Pavla Rittera u „Pintu" proslavljen bi po običaju veselom pijankom, tako da je novi član ljuto stradao. Sutradan, 14. siječnja, šalje Ritter, ležeći u krevetu, sve onako mamuran pjesničku poslanicu svome jučeranjemu domaćinu, u kojoj jadikuje, kako mu je jučer Falernac naudio, pa završuje: „Ako tako poživem, neću dugo živjeti".

Pjesnička ta poslanica glasi u latinskom izvorniku ovako:

Perillustris et Magnifice Domine, Domine Archiater etc.

Quod me Doctorem fecisti, agnosco favorem:
Crede sed, hesternum mihi sat nocuisse falernum,
Quo nimium poto iaceo nunc corpore toto.
Si sic convivam, non longo tempore vivam.

Perillustris Vestrae Magnificentiae
humilis doctor et servus
Hvalicza.

Namah zatim, naime 15. siječnja, javlja se Ritter pjesničkom poslanicom vrhovnomu kancelaru austrijskomu Bucelleniju. Boji se, da bi možda dodijavao, kad bi ga često posjećivao, pa zato voli u kratko pismeno mu saopćiti, što mu je na srcu. Onda potanko opisuje svoj put u Beč i nezgode, koje su njega i slugu putem snašle; pa zaključuje, kako je već dvadeset i sedmi dan, što u casrkom gradu boravi, kako se je tako istrošio, da je čak svoje stvari založiti morao: zato moli kancelara, kojemu je car i kralj povjerio brigu za uzdržavanje njegovo, neka se pobrine, da ne mora u tolikom gradu dugo oskudijevati. U izvorniku glasi ta molba ovako:

Sed quia iam supra viginti septimus iste
Lucet, in augusta quod morer Urbe, dies;
In qua pro victu, non pro splendore, profecto,
In pignus datis debita rebus alo.
Pluribus haud mediis provisus ab aede perexi,
Quam mihi quae poterant huc satis usque fore;
Ast fecit via dura dies impendere plures,
Totque inter casus damna dolenda pati.
Spemque mihi dederat scripto mediante Monarcha,
Quod tibi ad expensas sit data cura meas.
Nunc, ubi destituor mediis: et res mihi desit,
Qua super aes possem mutuo habere novum.
Supplico, summe mei curam, Fridrice, benignam:
Urbeque me in tanta non sine egere diu.
Me tibi devovi, Patronum tuque dedisti
Te mihi; sic ad te rite recurro. Vale.

Bucelleni je nesumnjivo posredovao, da je predsjednik dvorske carske komore Gotthard Henrik grof Salaburg smjesta Ritteru isplatio stanovitu svotu, tako da je on već 17. siječnja mogao Patačiću povratiti, što bijaše od njega uzajmio. Istoga dana počastio je Ritter grofa Salaburga pjesničkom poslanicom, kojom se je zavjerio, da će

mu biti odanim klijentom ; a 20. siječnja zamolio je drugom poslanicom grofa Bucellenija, neka ga preporuči Salaburgu kao vrhovnomu glavaru carskoga fiska, da što prije postane vijećnikom ugarske komore, što bi mu obećano gotovo pred dvije godine. Naročito ako se jedan dio te komore smjesti u Budim, a drugi u Zagreb, moglo bi se lako naći mjesto vijećnika i za njega, koji je vazda radio za opće dobro, a nije primio za to nagrade ni od kralja ni od domovine. On veli doslovce :

Nam quod ad hos canos vixi, Friderice, capillos,
Publici erat studii maxima cura mei,
Et neque Rex nostros, nec Patria nostra labores
Persolvit ; tarde sic ero dives Eques.

Uz Bucellenija i Salaburga upoznao je Ritter domala i druge, niže činovnike austrijske kancelarije i komore. Medju ovima ističu se naročito vijećnik i referendar Donje Austrije Jakov Ernest Pleckner, i Franjo Bernard Zehrer, činovnik austrijske kancelarije, s kojima mnogo dopisuje, te ih često poziva k sebi na ručak. Još mu je osobito drag neki barun Osvald Ochsenstein, i onda mladi grof Franjo Ljudevit Salaburg, sin predsjednika carske komore. Nadalje sprijateljio se je i sa Isusovcem Gabrijelom Hevenessijem, rektorom i meštrom isusovačkih novaka u Beču, od kojega je posudjivao brojne knjige, kojima se je pri svom radu služio. Kraj novih znanaca i prijatelja u Beču malo što nije zaboravio na svoje stare prijatelje u Hrvatskoj, Ugarskoj, Kranjskoj i Štajerskoj. Od sto i pedeset poslanica pjesničkih, što ih je Ritter za svoga boravka u Beču kroz godinu dana napisao,[1] upravljeno je tek desetak na starije znance ; sve ostale tiču se onih, s kojima se je u carskoj prijestolnici sastajao. A tih je bilo sve više, što je dulje u Beču boravio.

Sve uz sastavljanje pjesničkih poslanica, čestitaka i drugih prigodnica u počast kralju, njegovim sinovima (Josipu i Karlu), i brojnim dostojanstvenicima radio je Ritter gotovo dan i noć oko povjerene mu zadaće, da ustanovi točno granice izmedju Hrvatske i Dalmacije. Već 18. veljače šalje kancelaru Bucelleniju jedan dio svoje radnje na ogled (hic aliquam coepti partem submitto laboris, censendam arbitrio,

[1] Ove su poslanice sabrane u zborniku, koji je Ritter sam uredio, i koji se sada čuva u arkivu jugoslavenske akademije s napisom „Eq. Pau. Ritter epistolarum metricarum liber... (signatura IV. c. 4.). U tom su zborniku takodjer njegove pjesničke poslanice od god. 1702., i 21 iz god. 1703.

magne patrone, tuo), moleći ga, da izreče o njemu svoj sud ; a u drugoj polovici ožujka, nakon naporna rada od osamdeset dana, već je radnja dogotovljena. Na Uskrs (27. ožujka) primio je opet nešto novaca, da u travnju podje u Požun, pa da u tamošnjim pismarama pretraži, ne bi li našao gradje, kojom bi popunio svoju spomenicu. Bucelleni izdao je pače i naputak za predstojnika požunske komore, grofa Kristofora Erdeda, kako da mu pomaže ; a i sam Ritter bijaše već najavio svoj dolazak u Požun. Ali prije nego je pošao na put, obolio je 1. travnja od žestoke reume, te je morao leći u krevet. Sve onako bolestan piše iz kreveta (ex lecto) 7. travnja kancelaru Bucelleniju, oplakujući svoju nemilu sudbinu i obećavajući odužiti se njemu, te poći makar po njegovoj zapovijedi u Tursku, samo ako ostane na životu.

Medjutim dosjetio se je Ritter, da drugim načinom udobrovolji svoga patrona Bucellenija. Baš u ono vrijeme doštampavalo se je u Beču njegovo toliko spremano i oglašivano, a od mnogih i željno očekivano djelo o ilirskim grbovima, te je Ritter odlučio, da to svoje djelo, koje je i sam mnogo cijenio, posveti austrijskomu kancelaru. I tako sastavi 27. travnja, kad se je od boli već nešto oporavio, posvetnu pjesmu sa tri anagrama u počast grofu Bucelleniju, zamolivši ga podjedno, da primi djelo o ilirskim grbovima pod svoje moćno okrilje. U posvetnoj pjesmi pripovijeda Ritter, kako je već u ranoj mladosti zavolio pjesništvo, premda se ono u novije vrijeme slabo cijeni, otkad se je sve pomamilo za liječništvom i pravom (ubi omnes Galenus rapit et Justinianus opes). On je sila toga ispjevao u hrvatskom i latinskom jeziku. Ali pod starije dane, otkad je posijedio, prevolio je povjesnici, da istraži i uspostavi historijsku istinu, jer je mnogo pogrješno i izopačeno našao čitajući o zemljama staroga Ilirika, u kojima sada gospoduje slovinski jezik. Izmedju mnogo zasnovanih i dovršenih radova evo ove zbirke grbova, u kojoj je jedan dio započetog djela, naime grbovi kraljevina i oblasti ilirskih. On izdaje tu zbirku pod okriljem grba i imena austrijskoga kancelara, kojega će plemeniti duh jamačno zavoliti ovo plemenito djelo (nobilis ultro animus nobile amabit opus).

Potpuni naslov Ritterova djela o grbovima ilirskim je ovaj: Stemmatographia, sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio, et restitutio, authore Equite Paulo Ritter. U djelu nije nigdje spomenuto, gdje je štampano i kada, ali po posveti Bucelleniju, napisanoj 27. travnja 1701. u Beču, razbira se, da je dovršeno i izdano u Beču na koncu travnja

li prvih dana svibnja rečene godine. Na stražnjoj strani naslovnoga lista štampan je grb grofa Bucellenija i tumač grbu od dva distiha ; onda spunja tri lista već izložena posveta grofu Juliju Frideriku Bucelleniju (sac. rom. imp. comiti, libero baroni de Raichenburgo, sac. caes. reg. maiestatis camerario, intimo consiliario, supremo aulae cancellario, etc.).

Sam tekst stematografije obuhvata 87 strana male četvrtine. Na svakoj od prvih 56 strana štampan je po jedan grb koje zemlje ili oblasti zajedno s napisom i opisom grba u dva distiha ; od strane 57. do 87. je tumač grbova uopće i svakoga grba napose (declaratio stemmatum praemissorum). Taj tumač završava pisac s obećanjem, da će grbove zapadnih pokrajina ilirskih zajedno s opisom zemalja i običajima tamošnjih slavenskih plemena uz Božju pomoć u započetom već djelu „O žrtvenicima i ognjištima Ilira" domala objelodaniti (coetera occidentalioris Illyrici, sicuti et huius orientalis sive slavo-illyrii particularia regnorum provinciarumque insignia cum situ illorum gentiumque moribus in suscepto de A r i s e t f o c i s I l l y r i o r u m tractatu, superis faventibus, delineata descriptaque brevi exhibere conabimur). Na strani 88. tuži se pisac na nemarnost štampara i bakroreza, te ističe poglavite tiskarske pogrješke ; a na strani 89. napokon štampana je pjesma, koju je Nicolaus Garzia de Londonio (Hispanus Austriacus, Eques S. Imperialis Militiae Constantinianae S. Georg(or)ij), ispjevao u dvanaest stihova (dodekasticon) u pohvalu Ritterovu. Garzia kaže, da bi književni svijet morao Rittera radi toga djela s punim pravom poštivati (ab orbe litterario optimo iure colendum pro libro, cui titulus...).

U stematografiji prikazani su i opisani grbovi od 56 pokrajina i oblasti, koje je Ritter pribrajao Iliriku. Najprije je grb čitavoga Ilirika (polumjesec i šestotraka zvijezda) i grb srpskoga carstva Nemanjića (orao s dvije okrunjene glave) ; iza ovih slijede grbovi pojedinih zemalja i oblasti, koje se redjaju abecednim redom. Te zemlje jesu : Albania, Austria vetus, Austria hodierna, Besarabia, Bohemia, Borussia, Bosna, Bulgaria, Carinthia, C e l t a e, Carniolia, Creta, Croatia, Chulmia, Cumania, D a c i a, Dalmatia, D a r d a n i a, Epirus, Graecia, Hercegovina, J a p o d i a, Istria, L i b u r n i a, Lodomeria, Macedonia, M o e s i a, Moldavia, Moravia, Moscovia, P a n n o n i a, Polonia, Ragusa, Rama, Rassia, R o m a n i a, Russia, S c y t h i a, Serblia, Silesia, S i r m i u m, Slavonia Danubiana, Slavonia Maris Balthici,

Slavonia moderna, Stiria, Thessalia, Thracia Odrysiorum, Thracia Romanorum, Transylvania, Triballia, Turcia, Valachia, Venetia, Ungaria.

Već na prvi mah udara u oči, što Ritter donosi grbove zemalja i pokrajina, koje pod onim imenima već davno nijesu opstojale. Tako imade grbova za rimske pokrajine Japodiu, Liburniu, Moesiu, Thraciu i t. d., koje u ono vrijeme, kad su cvale, jamačno nijesu imale nikakovih grbova. Da to ipak učini vjerojatnim, tvrdi na strani 57., da je poraba grbova zavedena već za prvoga rimskoga kralja Romula (stemmatum sive armorum aut insignium usus initium a Romulo sumpsit). Po najnovijoj teoriji o heraldici imade u toj tvrdnji samo toliko istine, da su mnogi bojni znakovi (naročito orao i druge životinje), što su ih stari Rimljani pred svojim četama nosili, zaista poslije primljeni za znakove u sredovječnim grbovima; ali poraba oslikanih i raznim znakovima okićenih štitova za grbove potječe ipak tek iz srednjega vijeka. Stoga nema traga grbovima za rimske pokrajine, već su ti tobožnji grbovi izmišljotine različitih heraldika na koncu srednjega ili na početku novoga vijeka.

U Ritterovoj stematografiji imade dakle i pravih i izmišljenih grbova. Pravi su beziznimno svi, koji se tiču kraljevina i zemalja današnje austro-ugarske monarkije (preko 20), zatim Moskovije (32.), Poljske (34.), Prusije (8.), Venecije (55.), a nepravi i više ili manje izmišljeni oni, koji se tiču starorimskih pokrajina i balkanskih oblasti. Neki od tih su posve izmišljeni (kao grb staroga Ilirika i grb Turske), a neki su samo uzajmljeni ili bolje zamijenjeni. Tako Ritter sam priznaje, da je za grb rimske Japodije (24.) uzeo tadanji grb Slovenske ili Vindičke marke (eadem insignia nunc fert Marchia Sclavonica, veteris Japodiae pars); jednako je za staru Pannoniu (33.) uzeo grb tadanje Ugarske. Koliko je Ritter sam glavom izmislio grbove pojedinih balkanskih zemalja (grb države Nemanjića, Bugarske, Huma, Hercegovine, Macedonije, Raše, Srbije, Tesalije i t. d.), a koliko ih je uzajmio od starijih heraldika: to bi bilo potrebito posebice istražiti. On sam poziva se na Münstera, Gerharda Mercatora, Orbinija[1] i „neki rukopis" (in quo-

[1] Stojan Novaković u svojoj studiji „Heraldički običaji u Srba u primeni i književnosti" (Godišnjica Nikole Čupića, knjiga VI., u Beogradu 1884., str. 1.—140.) govori potanje o Ritterovoj stematografiji (str. 125.—130.), te ističe, da je Ritter grbove balkanskih zemalja (kao i dunavske i baltičke Slavonije) povadio iz djela „Il regno degli Slavi", što ga je napisao i još god. 1601. izdao štampom Dubrovčanin Mavro Orbini.

dam manuscripto reperi) ; ali nema takodjer ni najmanje sumnje, da je poznavao tobožnjega popa Stanislava Rubčića i Ivana Benignija, kojih se kopije nalaze u ostavini grofa Marsiglija u Bologni. A Marsigli je došao do tih prijepisa jamačno posredovanjem njegovim. U ostavini Marsiglijevoj imade još i treće rukopisno djelo o ilirskim grbovima (Regnorum et provinciarum illyricarum insignia genuina ; — contiene 72 scudi d' arme miniati), koje mu je svakako pribavio Ritter, pa stoga nema ni najmanje sumnje, da je i on to djelo poznavao.

Premda je Ritterova stematografija čedo svoga vijeka, obilujući historijskim netočnostima i mistično-pjesničkim tumačenjem grbova : ipak se u njegovu radu opaža bar neki napredak po tom, što je amo tamo za odredjivanje grbova stao rabiti neposredne izvore, kao pečate, pjeneze i spomenike od kamena. Govoreći o grbu Hrvatske poziva se na veliki dvogubi pečat kralja Matije Korvina, kao i na kamene spomenike toga kralja, koje je u hrvatskom Primorju nalazio ; spominjući opet grb kraljevine Slavonije znade za grbovnicu kralja Vladislava izdanu Slavoniji god. 1496., a jednako znade za slavonske banovce, na kojima se razbira slika kune, zatim polumjesec i šestozraka zvijezda. Po ovim se primjerima vidi, da je on dobro znao, što da mu služi za gradju pri odredjivanju grbova, te je on zaista u poznijim svojim heraldičkim radovima o raznim porodicama i hrvatskim banima ustanovljivao grbove po pečatima, grbovnicama, nadgrobnim pločama i sličnim pouzdanim izvorima.

Uza sve nedostatke Ritterova se je stematografija ilirskih zemalja mnogo cijenila i upotrebljavala sve do najnovijih vremena. Kako je ona prvo sustavno djelo o grbovima južnih Slavena, a k tomu i prvo š t a m p a n o djelo o tom predmetu, smatralo se je nekom izvor-knjigom u heraldičkim pitanjima. Naročito Srbi služili su se njom mnogo ; pače jedan Srbin, po imenu H r i s t o f o r Ž e f a r o v i ć, „illiričko-rassijanski obščij zograf", preveo je Ritterovo djelo na slaveno-srpski jezik, te je prijevod zajedno s grbovima izdao god. 1741. u Beču. Srpski prijevod posvećen je srpskomu patrijarhu Arseniju IV. Stojan Novaković piše o Ritter-Žefarovićevoj stematografiji : „Odatle za u napredak, sve do naših dana, ona je postala jedini izvor i rukovodja za sve heraldičke poslove i potrebe u Srba."

Prvih dana svibnja 1701. bijaše se Ritter već toliko oporavio, da je mogao misliti na put u Požun. Ali za boravka svoga u Požunu kroz deset dana nije ni iz daleka polučio ono, čemu se je nadao. Predsjednik

komore grof Kristofor Erdedi i njegovi vijećnici ili nisu imali ili mu nijesu htjeli dati tolikih i takovih isprava i spisa, da bi se mogao njima mnogo okoristiti (pauca ad lustrandum mihi tradita scripta fuere, in quibus est aliquid, quod reperisse iuvat). Dne 13. svibnja Ritter je opet u Beču, gdje javlja kancelaru Bucelleniju, da će za dva ili tri dana k njemu doći, predati mu za kralja sastavljenu spomenicu, pa da bi se onda nakon petmjesečnog boravka u Beču mogao povratiti u domovinu.

Negdje u drugoj polovici svibnja predao je Ritter odista svoju spomenicu. Čistopis te radnje, posvećene kralju Leopoldu, pohranjen je negdje u kojem arkivu u Beču ili Budimpešti, te se dosad nije mogao pronaći. Srećom se je u ostavini piščevoj sačuvao koncept (točnije diktat) te radnje, pa se tako može znati za njezin sadržaj.[1] Spomenici je napis: „Regia Illyriorum Croatia sive Croatia rediviva", te obuhvata u sve 47 sitno ispisanih poluaraka ili 94 strane čitavoga arka. U uvodu ili predgovoru, upravljenom na Leopolda, cara rimskoga, kralja njemačkoga, i kralja čitave Hrvatske, izlaže Ritter, kako mu je bilo teško ugoditi kraljevu nalogu, da istraži i ustanovi granice Hrvatske, jer urodjenici nijesu ili ništa ili posve malo o tom pisali, a stranci opet i površno i smeteno. Naročito je od potonjih mnogo skrivio Ivan Lucius Trogiranin, koji je u svom djelu „De regno Dalmatiae et Croatiae" nekad u Hrvatsku pretopljenu Dalmaciju pokušao uspostaviti na veliku štetu hrvatskoga kraljevstva i njegova kralja. Ali Ritter će dokazati, da Hrvatskoj pripadaju granice, koje je nekad Svetonije pridao Iliriku, a te su na zapadu Italija i čest Norika, na istoku Macedonija i donja Moesija, na jugu Jadransko more, a na sjeveru rijeka Dunav. Ta se je pak Hrvatska dijelila uopće na Bijelu i Crvenu. Crvena je poslije dobila svojega zasebnoga kralja, te je od velike česti primila imena Srbije i Raše. Bijela pak, premda je rodila kraljevinu Ramu i Bosnu, i premda njom razasutom vladaju razni vladari, ipak je svoje hrvatsko ime kroz sve vijeke sačuvala. Sve to dokazat će on brojnim suvremenim autorima i ugledom najviših vladara, pa će onda biti jasno, da Dalmacije nema.

U latinskom izvorniku glasi taj uvod ili predgovor ovako:

[1] Koncept nalazi se u zborniku, koji se čuva u knjižnici kr. sveučilišta u Zagrebu sa signaturom S. M. 31. B. 15. Osim same spomenice imade u tom zborniku i više dodataka (additiones), koje je autor poslije napisao, zatim dva pokvarena čistopisa, i napokon brojnih historijsko-geografskih bilježaka o slavonskim i hrvatskim županijama.

Prooemium ad Divum Leopoldum, Romanorum Imperatorem Semper Augustum, Germaniae, totiusque Croatiae Regem Gloriosissimum. Leopolde Caesar Imperator. Benigno Sacrmae Caesareo-regiae Maiestatis Tuae iussu, Regni Sui Croatiae limitum perquirendorum opus eo difficilius aggredior, quod Indigenae illius aut nihil, aut admodum parum de Patria scripserint : exteri vero et obiter et confuse. Posteriores tamen, et plurimum Joannes Lucius Traguriensis (nisi revera opus Authore mortuo adulterum vulgetur) extinctam pridem in Croatia Dalmatiam, cum magno Regni et Regis Croatorum praeiudicio, restituere conantur: Dalmatiae nomine male interpretato, adeo et situ eius perperam circumscripto, dum ipse Lucius, de terrestribus Croatorum rebus propriam confessus ignorantiam, gravi nihilominus coniecturarum, regia Jura impugnantium, volumini, de Regno Dalmatiae et Croatiae titulum adscripsit. Ex eo ipso tamen ut plurimum coeterisque peregrinis, ac Venetis, una sub Lucii nomine vulgatis traditionibus, eosdem esse Croatiae limites demonstrabo : qui vel a Suetonio Illyridi sunt attributi. Ab Occidente Italia et pars Norici : ab Oriente Macedonia et Mysia Inferior : a Meridie Adria, et a Septentrione Danubius. Generaliter autem Croatiam hanc in Albam et Rubeam divisam fuisse. Rubea deinde proprium Regem sortita maiore sui parte in Syrbliae Rassiaeque nomina transiit. Alba, licet Ramae Bosnaeve Regnum peperit, et a diversis Principibus distracta regitur, proprium Hyrvatiae nomen perpetuo servavit. Quod ipsum Hyrvatiae sive Chrovatiae nomen, et genuina Illyrici veteris proprietas satius constent; ab antiquis partium Illyrici denominationibus capto initio, et continuata nuncupationum adhaecusque tempora serie, coaetaneorum plerumque Authorum fide, summorumque Principum authoritate comprobata, Dalmatiam nullam esse, apparebit."

Tekst same spomenice ili memorijala zaprema 45 listova ili 90 stranica. Dok u štampanom spisu „Croatia rediviva" uskrisuje staru Hrvatsku u etnografskom pogledu, te ime hrvatsko istovetuje sa slavenskim, tako da mu je Hrvatska isto što i Slavenija ; u ovoj spomenici nadovezuje na spis, što ga bijaše napisao za grofa Marsiglija, te se ograničuje na političku Hrvatsku ili na hrvatsko kraljevstvo, naime na onu Hrvatsku, koju su Hrvati u srednjem vijeku na tlu staroga Ilirika osnovali, te kojom su isprva vladali kraljevi narodne krvi, a poslije kraljevi ugarsko-hrvatski. Zato je i svojoj spomenici dao naslov „Regia Illyriorum Croatia". On po tom odredjuje medjaše onoj kraljevini ili kraljevstvu hrvatskom, koje Leopolda I. patri kao nasljednika starih narodnih i onda hrvatsko-ugarskih kraljeva. Toj „kraljevskoj" Hrvatskoj, nastaloj na tlu staroga Ilirika, odredjuje on medje, koje Svetonije daje Iliriku, pa onda to i dokazuje svim obiljem navoda iz starih, sredovječnih i novovjekih povjesničara i geografa. Da je ta Hrvatska dopirala na zapadu sve duboko u Korušku, dokazuje Tomom arcidjakonom (ab occidente Carinthia versus mare) ; jednako opire se o Tomu, koji veli, da je hrvatsko kraljevstvo sezalo od Dunava na

sjeveru do Jadranskoga mora na jugu (ab aquilone vero a ripa Danubii usque ad mare Dalmaticum), pa to potkrepljuje još i poveljom kneza Trpimira od god. 852. (usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum). Napokon za istočne granice drži se popa Dukljanina, koji i Srbiju (Rašu) pribraja jedinstvenomu kraljevstvu slovinskomu (hrvatskomu). Ustanovivši ovako granice stare Hrvatske govori, kako se je ona poslije dijelila (na Bijelu i Crvenu), pa onda više ili manje opsežno opisuje te česti njezine i poglavite zgode njihove. Osobito pak potanko (na strani 40.—90.) bavi se onim dijelom Bijele Hrvatske, koji on zajedno s Lučićem zove Primorskom Hrvatskom (De Croatia maritima). Tu uz ino navodima iz samih mletačkih pisaca nastoji da dokaže, kako ni talijanski spisatelji nijesu primorske gradove i otoke pribrajali Dalmaciji, nego budi Liburniji i Iliriku, budi Slavoniji (dotično Hrvatskoj).

Memorijal svoj svršava Ritter s predlogom, da kralj Leopold izmijeni svoj kraljevski naslov. „Budući dakle", piše on, „da su opisane pokrajine Ilirik i Liburnija primile ime hrvatsko i prometnule se u kraljevstvo Hrvatsku, budući da je nakon razorenja Dalminija i rimskih naseobina ime Dalmacije postalo isprazno i imaginarno, te običaje zbrku prouzrokovati: stoga neka njegovo carsko veličanstvo kao slavni kralj hrvatski mjesto pojedinih kraljevina Dalmacije, Slavonije, Rame i Srbije upotrebljava naslov kralja „čitave Hrvatske", jer taj naslov točno sve obuhvaća, i jer su se njim nekad služili knezovi i kraljevi svega onoga kraja. U latinskom izvorniku glasi taj predlog ovako: „Cum igitur supra recensitae provinciae Illyris et Liburnia in nomen et regnum Croatiae concesserunt deletoque Dalminio et Romanorum coloniis vacuum hoc atque imaginarium Dalmatiae nomen in confusionem evenire solet, ideoque tuae caesareae semper augustae Maiestati, qua glorioso Croatiae regi, singulorum Dalmatiae, Slavoniae, Ramae Serviaeque regnorum loco totius Croatiae (ea omnia rite comprehendentis) titulo, quo olim universae regionis duces et reges usi sunt, uti, sat fore existimat Eq. Pau(lus) Ritter."

Nema vijesti o tom, kako se je Ritterova spomenica dojmila na carskome dvoru. Znade se samo to, da je tajniku referendaru Donje Austrije Jakovu Ernestu Pleckneru bilo povjereno, da prouči radnju i o njoj napiše svoje izvješće. U to ime bijaše Pleckner pozvao Rittera k sebi za 18. lipnja, da zajedno čitaju memorijal, te da ga pisac prema opaskama tajnikovim prenačini i ispravi. Ali kad je Ritter na urečeni

an potražio Plecknera, nije ga na odredjenom mjestu zatekao, jer je io zaokupljen drugim poslom. Ritter se je stoga još istoga dana Pleckneru potužio, na što ga je tajnik smjesta ponovo pozvao za dojući utorak 21. lipnja. I taj je poziv Pleckner napisao u stihovima, završivši ga riječima: „Da mihi te videam die Martis proxime, nam ux — illa tuae laudis, illa laboris erit." Medjutim ni toga dana nije tajnika kod kuće bilo. Zato mu je Ritter i opet 30. lipnja i 1. srpnja isao, da mu vrati rukopis, pa će on učiniti indeks, s pomoću kojega i se spis lakše proučiti mogao. Čini se, da je napokon Pleckner čitanje cenzuru memorijala otklonio, jer je namah zatim bilo povjereno Zehreru, da on taj posao obavi. Već 3. srpnja šalje Ritter pismo Zehreru, moleći ga, neka mu javi, kamo da dodje, da li u njegov stan, ili u stan njegova gospodara (Bucellenija), da se teda negda obavi to dugo izgledano čitanje (ut spectata diu moveatur lectio tandem), pa da se onda nakon sedam mjeseci može povratiti u domovinu.

Nema podataka, po kojima bi mogli ustanoviti, da je Ritterova spomenica zaista bila čitana, cenzurirana i kralju predana; ali po nekim poznijim vijestima sudimo, da je to učinjeno, i da je baš na osnovu njegova memorijala bečki dvor u rujnu 1701. kod mletačke vlade prosvjedovao, što je ona utvrdila kaštele Starigrad i Dračevicu na moru, kao i neke gradove na rijeci Zrmanji (naročito grad Keglević). Ali daljih posljedica Ritterova spomenica nije imala, jer se je uto Leopold I. na zapadu upleo u dvanaestgodišnji rat za baštinu Habsburga u Španiji, pa se je žacao, da i s Mlecima dodje do žestokih sukoba. K tomu su i članovi ugarske dvorske kancelarije, na čelu im sam kancelar i njitranski biskup Matiassovsky, stali prijekim okom gledati Ritterovo djelovanje u prilog Hrvatske; ne zna se, da li iz puke zavisti, ili zato, što je odviše isticao Hrvatsku, a malo se obazirao na Ugarsku.

Kraj takovih prilika postalo je i samom Ritteru nekako tijesno u Beču, to više, što mu je nestajalo novaca za svagdanji život. Dne 8. srpnja obraća se — i opet bolestan — opsežnom pjesničkom poslanicom na austrijskoga kancelara Bucellenija, u kojoj piše, kako su mu od novaca, koje bijaše primio na Uskrs, nakon povratka iz Požuna ostala cigla četiri forinta. Od toga vremena živi pozajmljujući od svojih prijatelja i zalažući im svoje stvari. Ali sad nema više što da založi. Već je tome dvadeset godina, što služi dvoru, a nije primio ni kakve nagrade, premda je često gledao, kako se nagradjuju nezaslužni i nedostojni

muževi. On će se posve prilagoditi nalozima kancelara, svoga patrona; ili neka mu dozvoli, da se kući povrati, ili ako želi da dulje ostane u Beču, neka se pobrine za sredstva, da obastati uzmogne, a da ne strada kraj njega i cesara. Ako mu se povjeri, on će za kratko vrijeme iznijeti prava krune na razne prihode, kao što je netom objasnio prava kraljevstva. O istoj stvari piše Ritter 12. i 13. srpnja Zehreru, moleći ga, da u svoga gospodara (Bucellenija) za nj govori. Kao da se nije dosta pouzdavao u kancelara, obraća se 14. srpnja na grofa Ferdinanda Harracha, vrhovnoga prefekta carskoga dvora, i onda 15. srpnja na kardinala i nadbiskupa Leopolda Kolonića, kojega podjedno kao davnoga zaštitnika svoga moli, da ga kod kralja preporuči za mjesto u ugarskoj kraljevskoj komori, koje bi mu kao zasluženo već pred dvije godine obećano. Stradajući od jake groznice i očinje boli piše 20. srpnja opet Bucelleniju i Zehreru, a 21. srpnja obraća se na erdeljskoga kancelara grofa Kalnokyja, kojemu se tuži, kako mu sreću kvari onaj, koji bi ga morao pravo pomagati, kad se za domovinu znoji (nam qui pro patria sudantem rite iuvare debuerat, sortes impedit ille meas.) U poslanici Plecknеru 24. srpnja izrijekom spominje ugarskoga kancelara kao svoga protivnika, jer je kao Hrvat ono izradio, što bi zapravo morao da učini sam kancelar. On (Ritter) jedini je Hrvat, koji je to mogao izvesti; pa ako mu ne priskoči u pomoć austrijski kancelar, klonut će mu snaga, te iza njega ne će carski dvor lako naći drugoga čovjeka. Značajni ti stihovi glase u latinskom izvorniku:

„Quod feci: nullum, credas, potuisse Croatam
Fecisse: et demum quae facienda forent.
Cumque mage Ungarica per Cancellarium in aula
Quam per me labor hic perficiendus erat;
Plus tamen ille odit, quo plus deberet amare,
Tam me, inquam, tanti quam mea facta boni.
Hinc nisi iam vestrae me Cancellarius aulae
Cum vobis aliis pro ratione iuvet;
In me deficiet virtus: aliumque deinde
Non facile inveniet Caesaris aula. Vale".

Za svoje bolesti mjeseca srpnja morao je Ritter ostaviti samu varoš Beč, te neko vrijeme živjeti u okolici varoškoj. Premda mu je od ljute groznice patila glava, oči i želudac, ipak nije sustao u poslu. Kako nije mogao sam pisati, kazivao je u pero svomu pisaru. U to vrijeme bolesti sastavio je već prije naviještenu novu spomenicu ili memo-

rijal, u kojem je iznio i razložio sva prava i prihode kraljevskoga fiska u Hrvatskoj i Slavoniji. Očito je tom spomenicom htio pokazati, da je posve dorastao za mjesto, koje je tražio u ugarskoj komori. A gradje za takvu spomenicu imao je zacijelo dosta, jer ju je mogao skupiti ne samo u Beču, nego i za svoga boravka u Požunu.

Dne 31. srpnja vratio se je Ritter opet u samu varoš. Sutradan 1. kolovoza pohodio je austrijskoga kancelara Bucellenija i njegova službenika Zehrera, pa je jamačno tom prigodom predao svoju novu spomenicu. Čini se, da je njom dvoru i kralju osobito ugodio, jer se je namah zatim pročulo, da ga je kralj imenovao svojim dvorskim savjetnikom (consiliarius aulicus). Već 15. kolovoza moli Ritter tajnika Plecknera, neka što prije opremi dekret o tom imenovanju (decretum — quo decorandus eram), te da o njem podjedno i ugarsku kancelariju obavijesti. Ritter je poslije tvrdio, da mu je kralj istom prigodom pred predsjednikom ugarske komore grofom Kristoforom Erdedom podijelio takodjer i mjesto vijećnika svojih kraljevskih komora, pače da je to grof Erdedi i u komorskom konsistoriju objavio, ali uza sve to, čini se, da su protivnici Ritterovi umjeli poslije omesti formalno imenovanje njegovo za to mjesto.

Sadržaj Ritterova memorijala o pravima i koristima kraljevskoga fiska u Hrvatskoj i Slavoniji nije poznat, jer je sam spis zametnut ili izgubljen. Znade se samo, da je dvorska komora u Beču taj spis primila, te ga 19. kolovoza (valjda po ugarskoj komori) otpremila u Varaždin tamošnjemu tridesetničaru s nalogom, da ga što prije prouči, te o njemu svoje mnijenje pismeno komori priopći. O tom sačuvala se je u arkivu c. i kr. zajedničkog ministarstva financija u Beču ova isprava: „Egregie etc. Qualianam emolumenta in Croatiae Sclavoniaeque partibus pro fisco regio diversis ex titulis comparanda suae maiestati sacratissimae dominus Paulus Ritter humillime proposuerit, ex eiusdem hisce incluso humillimo memoriali fusius est percipiendum. Quod ipsum eo fine ipsi tricesimatori Varasdiensi communicandum esse duximus, ut quo citius fieri poterit, informationem mentemque suam camerae huic aulicae perscribere noverit. In reliquo valeat feliciter. Viennae 19. Augusti 1701." Ritter bio je vrlo ozlojedjen, kad je čuo, da je njegova spomenica poslana tridesetničaru u Varaždinu (dotično u Nedelišću) na ocjenu. Toj svojoj zlovolji dao je oduška u svojoj poslanici od 26. kolo-

voza, koju je upravio na vijećnika komorskoga baruna Kleinburga, i u kojoj se ovako obara na tridesetničara:

„Sed quod ab arbitrio praefecti Nedelicensis,
Miror non modice, pendeat istud opus.
Nescio, an errores proprios subscribet: amico
Affinique alium praeposuisse velit.
Tum quia et ignorat veterum moderamina rerum,
Nec trans-Savanas noverit ille plagas.
Qui si notitias hucusque habuisset earum,
Culpandus, meritum non peperisse, foret.
Nuncque, nisi inventis subscribat ad omnia nostris,
Poenam pro culpa rite meretur idem."

Ne samo to, nego i druge stvari ljuto su vrijedjale tada Pavla Rittera. Tako ga je osobito peklo, što uza sve moljakanje i nastojanje nije mu pošlo za rukom izraditi, da ga car i kralj primi u audienciju. Bit će, da ga je i pri tom priječio ugarski kancelar Matiassovsky. Da svima spletkama, koje su se tada na dvoru protiv njega plele, stane na put, odluči Ritter posebnom pjesničkom poslanicom obratiti se izravno na cara i kralja Leopolda I., te mu u njoj potanko izložiti svoj rad, svoje sadanje stanje i svoje želje. A da bi ta predstavka došla zaista do kralja i djelovala, obratio se je podjedno na austrijskoga potkancelara, na svemoćnoga tada na dvoru grofa Dominika Andriju Kaunitza, koji je bio kud i kamo energičniji od plahoga i više pasivnoga Bucellenija.

Predstavka na kralja Leopolda u obliku pjesničke poslanice datirana je 26. kolovoza 1701., te imade 108 stihova. Najprije pripovijeda Ritter potanko, kako je pokoravajući se zapovijedi kraljevoj pošao u Beč, kako je putem stradao, i kako je brzo zadaću svoju izvršio, što je jamačno već kancelar Bucelleni izvijestio i samo djelo (spomenicu o granicama Hrvatske) pred svete kraljevske noge stavio (ut retulit, spero, commendavitque perite, sacros ante pedes, hoc Bucelenus opus). Ritter je u spomenici mnoge stvari u kratko izložio, a gotov je i više podati, ako bi njegovo veličanstvo više znati htjelo; ali je on mislio, da se mora držati granica milostivo mu podijeljenog mandata, pa da ih ne smije prekoračiti. Mnoga su zaista prava kraljevstva već dugo vrijeme zaboravljena, a tome su krivi nehajni kancelari, koji su se više brinuli za svoje dobro, nego za kraljevo. On (Ritter) služi cara vjerno kod kuće i u ratnom logoru već dvadeset godina, ali car ga nije još ničim utješio ni nagradio, dok usrećuje druge, kud i kamo manje zaslužne. Njega je

pače snašla nova nedaća, jer mu je ugarski dvorski kancelar oduzeo svaku nadu izjavivši, da je kralj odložio sve njegove dosada iznesene molbe, potvrdjujući svoju izjavu tim, što mu car često i davno zamoljenu audienciju nije dozvolio (quod saepe diuque petitum alloquium nequii, Caesar, habere tuum). Medjutim Ritter ne zna ni za kakvu svoju krivnju, niti vjeruje, da je car zavrgao svoga klijenta, već misli, da biskup-kancelar ne pogoduje njegovu duhu (sed praesul genio non favet ille meo), premda znade, da je zaslužan za nj i za domovinu. Ritter nije tražio ništa nepravedno, već takove stvari, koje bi bile pravedne i caru (njegovu fisku) korisne. Želio je doći budi u ugarsku komoru budi u ugarsku kancelariju; ili pak u koju knjižnicu, gdje bi mogao pribrati više isprava, kojima bi još jače utvrdio, što je nedavno napisao. Ali to je zaludo želio radi zle sreće, koja čestitim muževima nije uvijek prijazna. Sada, kad se je njemu povratiti u domovinu i vidjeti svoj dugo zanemareni dom, zahvaljuje caru za podijeljeni mu naslov dvorskoga savjetnika (pro titulo aeternas, Leopolde o maxime, grates, quo me insignisti, debeo iure tibi), te mu obećaje, da će se kroz čitav svoj život trsiti, da ga zavrijedi ustrajnom službom i vjernošću. Ipak moli još cara, da mu doznači pripomoć za uzdržavanje (subsidium vitae) s obzirom, što je toliko svoje stvari zanemario i štete pretrpio. Trebalo bi mu naknaditi trošak za dolazak u Beč kao i za povratak u domovinu, pa onda i za osammjesečni boravak u carskom gradu. Ritter je u to ime primio dosad točno osam stotina forinti, a sam je potrošio malo ne tisuću i četiri sta forinti.[1] Neka se car milostivo prikloni njegovoj molbi, da bi mogao bolje poživjeti sam i dalje raditi za cara. Podjedno prilaže neke pogodnosti za kraljevski fiskus (jamačno poznati već memorijal), pa moli, da se njemu povjeri provadjanje njihovo (jungoque regali quaedam sunt commoda fisco: quae mihi committi perficienda peto). Napokon traži od cara, neka mu dozvoli u oči odlaska iz Beča, da mu poljubi posvećenu desnicu (sacrae oscula dextrae praebere), da mu naime dozvoli audienciju.

[1] Ritteru trebalo je uzdržavati sebe i slugu, onda plaćati zasebnog pisara. Suviše trebalo mu je namirivati troškove za liječnika i lijekove. Napokon bilo mu je platiti i tisak za „Stematografiju".

Da li je car ovu predstavku primio i Ritteru audienciju dozvolio, nije poznato. Medjutim je Ritter neprekidno salijetao svoje prijatelje i zaštitnike na dvoru, da nešto za nj urade. Dne 1. rujna piše grofu Ottonu Volkri, potpredsjedniku ugarske komore, zatim kancelaru Bucelleniju, kojemu javlja, da će se ugarski kancelar Matiassovsky jedva do 4. rujna s puta povratiti; dne 3. rujna moli opet grofa Gašpara Kobenzla, zeta Bucellenijeva, da za nj radi kod svoga tasta. Namah zatim 7. rujna preporuča austrijskomu kancelaru vrloga kapucina Marina, koji je dosad kroz mnogo godina u Lici vršio službu apostola, te ga moli, da mu pomogne do bosanske biskupije; jednako preporuča sebe 9. rujna potkancelaru grofu Kaunitzu. Kako je car i kralj Leopold u to vrijeme odredio svoga mladjega sina Karla za vladara kraljevine Španije i njezinih nuzemalja, Ritter se je požurio, da ispjeva i naštampa „fatum et votum" u počast novomu kralju španjolskomu, pa 10. rujna javlja Bucelleniju, da će sam glavom poći u Ebersdorf, gdje je tada car sa svojim dvorom boravio, te će nadvojvodi predati svoju pjesmu, u kojoj mu proriče, da će zaista obladati Španijom. Dne 14. rujna razašilje pjesmu u počast Karlu na sve strane: tako vrhovnomu komorniku carevu grofu Waldensteinu, knezu Antunu Lichtensteinu, biskupu Rummelu, pače i kralju Josipu, starijemu bratu Karlovu.

Medjutim postigao je Ritter ipak bar nešto. Prijatelji njegovi u austrijskoj kancelariji umjeli su cara i kralja skloniti, da je Ritteru povjerio novu zadaću, da naime prema svojoj spomenici o pravima i probicima kraljevske krune (fiska) u Hrvatskoj i Slavoniji putuje po tim kraljevinama, pa da pregleda sve pismohrane svjetovnih i duhovnih oblasti i zavoda, pače i privatnih ljudi, te da pribere isprave i podatke, kojima se utvrdjuje koje kraljevsko pravo ili probitak za kraljevsku komoru. Čini se, da je na to pristao i ugarski kancelar, jamačno da Rittera tim načinom što prije ukloni iz Beča. I tako biše u carskom dvorcu Ebersdorfu dne 15. rujna izdane za Rittera dvije kraljevske povelje, koje je uz kralja Leopolda supotpisao ugarski kancelar i njitranski biskup Ladislav Matiassovsky zajedno s Ladislavom Hunyadyjem.

Prvom poveljom, koja je kao neko otvoreno pismo, obraća se kralj Leopold na sve vjerne zajedno i pojedince, imenito pak na prečasne i prepoštovane prelate, velike prepošte, lektore, kantore, čuvare i ostale kanonike kaptola crkve zagrebačke, začesamske, senjske, novljanske, kao i ostalih kaptola i manastira; zatim na velemožne,

odlične i ugledne velikaše i plemiće, na suce i upravitelje kraljevskih slobodnih varoši, trgovišta i ma kojih drugih općina, napokon na sve žitelje kraljevina Hrvatske i Slavonije, — te im nakon pozdrava svoga javlja, kako je svojemu vjernomu Pavlu Ritteru, zlatnomu vitezu i vitezu sv. Jurja, svomu dvorskomu savjetniku, premilostivo povjerio obavljanje stanovitih poslova, koji se tiču njegove službe i probitaka svete krune ugarske (certa negotia, servitium nostrum et sacrae praefati regni nostri Hungariae coronae commodum tangentia et concernentia), kao podjedno i vodjenje potrebitih potraga (inquisitiones), kad bi to služba kraljevska i probitak svete krune zahtijevali, koje bi se (potrage) imale izvršivati načinom u drugoj povelji odredjenim. Stoga poziva sve i svakoga ovim pismom, te im zapovijeda, da rečenoga Pavla Rittera kao za to odredjenoga kraljevskoga čovjeka (deputatum hominem nostrum) puste ne samo svagdje (ubique locorum) slobodno prolaziti, dolaziti, te da ga dobrohotno primaju, nego da takodjer, štogod imadu u svojim pismohranama bilježaka (podataka), koje bi se ticale prava rečene svete krune ugarske i granica kraljevine Hrvatske, bilo to u kaptolskim i samostanskim, varoškim i trgovišnim spisima i zapisnicima, bilo u privatnim porodičnim arkivima, da sve točno i bez ikakva izvinjavanja dozvole njemu (Ritteru) pregledati, izvaditi i iscrpsti ili njemu samomu ili po njegovim ljudima. Suviše ako bi on sudio, da treba gdje povesti kakovu potragu (inquisitionibus), moraju oni svoje vjerodostojne ljude za svjedočanstvo poslati (testimonia vestra fide digna exmittere), te njemu uopće na svaki način točno i vjerno pomoć podavati (operam praebere).

Drugom poveljom, koja je takodjer kao neko otvoreno pismo, obraća se kralj samo na kaptole (zagrebački, začesamski, senjski i novljanski), kao i na predstojnike samostana. Javlja im, da će kraljevski odvjetnik Stjepan Hrabovsky u poslu kraljevske krune i probitaka obavljati stanovite potrage (inquisitiones), te tom prigodom takodjer preslušavati razne ljude duhovnoga i svjetovnoga staleža, plemenite i neplemenite, te će njihova očitovanja i iskaze vjerodostojnim načinom i pismeno utvrditi. Kralj poziva stoga rečene kaptole i samostane, da svaki put, kad to kraljevski odvjetnik zatraži, pošlju kojega svoga člana za svjedoka k svakoj potrazi. Tim će potragama pribivati vazda i po jedan kraljevski čovjek kao

svjedok, i to jedan od onih, koje kralj po imenu spominje (Franjo ili Nikola Pogledić, Ivan ili Baltazar Budački, Franjo Taussi, Nikola Kupinić, Ivan Derk, Kristofor Mikulić, Vuk ili Ivan Homolić, Juraj Daničić, Ivan Čudinović, Antun Ritter, Vinko Hreljanović, Ivan Langh). Nakon svake obavljene potrage napisat će onaj kaptol ili samostan, kojega je član pri inkviziciji sudjelovao, točnu i opsežnu ispravu (izvješće), potkrijepiti jê svojim običnim i vjerodostojnim pečatom, pa će onda tu ispravu (izvješće) predati u ruke vjernomu Pavlu Ritteru, vitezu zlatnomu i sv. Jurja, dvorskomu savjetniku, za njegovu dalju porabu.

Obim kraljevskim poveljama postigao je Ritter ono, što je već odavna toliko žudio. Po zapovijedi kraljevoj bili su mu sada u Hrvatskoj i Slavoniji otvoreni svi arkivi, javni i privatni, pa je mogao crpati iz njih gradju ne samo za ono, što mu je kralj povjerio, nego i za svoje privatne studije. Dva dana nakon izdanja tih povelja, dne 17. rujna, piše Ritter pjesničku poslanicu svome davnomu znancu, grofu Ivanu Ferdinandu Herbersteinu (potpredsjedniku nutarnjo-austrijskoga ratnoga vijeća u štajerskom Gracu), priča mu u kratko, što je dosad u Beču radio, spominje, kako mu je car povjerio časnu zadaću, pa mu javlja, da će sve pustiti i pohitati u domovinu, jer je za svojega studija u Beču pretrpio veliku štetu, te će mnogo dana proteći, dok jê opet nadoknadi. On piše doslovce:

Ut veni Augusti Mandato Caesaris isthuc,
Pro danda Regni cognitione sui:
Quos habuit proprios tellus Horvatica fines?
Quas metas Bosnae Dalmatiaeque dedi?
Horum notitiam descripsi rite et abunde
Scriptorum et Regum cuncta probanda fide.
Perfectamque dedi post octuaginta dierum;
Post quartum Mensem lectio dinde fuit.
Quam dum spectassem, studiosus ut otia vitem,
Composui, atque typis stemmata Slauna dedi.
Interea quaedam monstravi commoda Fisco:
Atque modum, Regni quo reparetur honor.
Annuit Augustus, mihi perquirenda daturus,
Quae solito exequitur tardius Aula modo.
Ut iam pertesus tanto procul aede moratu,
Cuncta relicturus tendo redire domum.
Hic etenim vitam studiis consummo: domique
Damna fero, multa non reparanda die.

Ritter spremao se je dakle u drugoj polovici rujna 1701., da se iz Beča povrati u Zagreb. No uza sve to ostao je u Beču i okolici gotovo još tri mjeseca, naime do polovice prosinca. Nešto ga je zadržavala ponovna bolest; ali poglaviti razlog bio je taj, što nije imao novaca, da plati svoje dugove za svoj boravak u Beču, i da namiri troškove za povratak. Dne 29. rujna moli Fürstenbuscha, neka mu javi, da li je prihvaćena njegova molba, da mu se za zasluge njegove daruje grad i imanje Stražeman u Slavoniji? Malo zatim, 24. rujna, zaklinje potkancelara austrijskoga Kaunitza, da mu pomogne, da dobije zamoljena sela (quos pro me petii pagos), pa se tuži, kako se mora brinuti za ostarjelu majku i ženu, koja je ostala sirotom nakon očeve smrti pod Kostajnicom (sed mater senio depressa, atque orphana consors a patris occubitu sunt pia cura mihi). Dne 1. listopada otvoreno ispovijeda kancelaru Bucelleniju, da mora svoj povratak u Zagreb odgoditi, jer nema novaca (aeris ab hincce meum discessum tardat egestas: debita quo solvam, quodque requirit iter). Dne 3. listopada šalje opet prijatelju Adamu Beseredyju, kapitanu u službi palatina Pavla Esterhazyja dva primjerka svoje pjesme (valjda one u slavu kralja španjolskoga Karla) moleći ga, da jedan primjerak uz pozdrav predade palatinu. Beseredy odazivlje se njemu pjesmom već sutradan 4. listopada, te mu javlja, kako ga palatin kuje u zvijezde, a s njim i čitavo plemstvo na dvoru:

„Ipse tuam Princeps laudem super astra ferebat,
Totaque Nobilitas Aulica laudat opus."

Čini se, da je poglaviti razlog, što Ritter nije došao do novaca, bio taj, da se ugarska i austrijska kancelarija nijesu mogle pogoditi, tko da plaća Rittera za njegov rad? Dne 9. listopada piše ugarska kancelarija dvorskoj (austrijskoj) komori, kako je Ritter već pred toliko mjeseci prema saopćenju austrijske dvorske kancelarije zasebnim dekretom od kralja Leopolda pozvan došao ovamo u Beč, da podade stanovite obavijesti o granicama kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kao i o drugim starožitnostima (pro certis informationibus circa regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae limites aliasque antiquitates), što je on i učinio predavši vrlo brojne bilješke (plurimasque notitias) po rečenoj austrijskoj kancelariji. Budući pak da bi on radi nastavljanja njemu po njegovu veličanstvu povjerenog djela naskoro želio poći na put, a toga bez nužnoga

troška i popudbine ne bi mogao učiniti, to ga kancelarija ugarska ovim visokoj dvorskoj komori preporuča. Ali ni ta preporuka nije koristila. Dne 17. listopada tuži se Ritter potkancelaru Kaunitzu, što već jedanaesti mjesec mora u Beču živjeti, pa dodaje: „Ako mi dvor dade dvije tisuće forinti, imat će naskoro po stotinu za svaku forintu (si bis mille mihi florenos eroget aula: centum pro quovis est habitura brevi). Namah zatim, 21. listopada, piše potpredsjedniku ugarske komore, grofu Volkri, kako „nikomu od Ilira nije poznato toliko podataka, kao njemu, jer nitko ne voli učiti i raditi" ; ali kad se tko trudi za fiskus i kralja, svakako je dostojno, da ga fiskus i kralj pomažu.

Ritteru bilo je nada sve mučno dulje boraviti u Beču i zato, što su ga uto zvali u domovinu. Naročito pozivao ga je u Zagreb biskup Stjepan Šelišćević, koji je o tom radio, da se oslobodjena donja Slavonija u crkvenom pogledu privali njegovoj biskupiji. Ali radi toga došao je u sukob i s pečujskim i s bosanskim biskupom. Pečujski je biskup zahtijevao, da se požeška županija pridruži njegovoj biskupiji, pa je u to ime izradio i spomenicu, u kojoj je svoje pravo na rečenu županiju ili distrikt nastojao dokazati. Šelišćeviću nije preostalo drugo, nego da Rittera kao općeno već poznatoga znaoca hrvatske i ugarske historije zamoli, da mu svojim znanjem i savjetom pomaže. Poslao mu je spomenicu pečujskoga biskupa u Beč, te ga je molio da što prije dodje u Zagreb. Ritter mu se u pismu od 25. listopada 1701. ispričava, što radi glavobolje (capitis dolor impedit) ne može da svojom nazočnošću njemu sada posluži ; ali mu zato priopćuje trinaest točaka, kojima nastoji tvrdnje i navode pečujskoga biskupa obeskrijepiti. Naročito pokazuje, kako se u spomenici ogleda slabo znanje ugarske historije. Suviše ističe i neke neskladnosti, koje se nalaze u zakladnim poveljama pečujske biskupije, i kako se po oznakama medjaša biskupijskih u tim ispravama ne mogu nikako točno odrediti prave granice njezine.[1] Ritter je i poslije pomagao zagrebačke biskupe protiv pečujskih, te je nemala zasluga njegova, da je požeška županija i dio virovitičke konačno ostao zagrebačkoj biskupiji.

Čini se, da su medjutim prijatelji i zaštitnici Ritterovi izradili, da ga je kralj Leopold primio, te mu nešto obećao. Dne 11. studenoga

[1] Pismo štampao je R. Lopašić u „Starinama" jugosl. akad. XXX. str. 164 do 165. Osobito je zanimljiva šesta točka.

piše Ritter grofu Kaunitzu, kako ga zadržaje careva riječ, jer bi bila sramota vratiti se s carskoga dvora, pošto je dosta privrijedio, a nije za to ništa dobio (turpe etiam rediisse puto de Caesaris aula, promeruisse satis, sed retulisse nihil). Dne 15. studenoga šalje on anagrame caru Leopoldu u proslavu njegova imendana ; no uza sve to nema mu pomoći, već ga sve više stizavaju neprilike. Dne 28. studenoga u tolikoj je nevolji, da moli pismom prijatelja viteza Nikolu Garciu, neka mu uzajmi dvanaest forinti ; vratit će mu taj dug sutra ili prekosutra, jer očekuje novaca iz domovine i s drugog mjesta. Posredovanjem kancelara Bucellenija dobio je napokon od kralja Leopolda ipak neku svotu ; ali kako mu piše 4. prosinca, namirio je njom tek veći dio dugova svojih (quod simul accepi te disponente, priora debita maiori parte soluta tuli). Da uzmogne namiriti ostatak duga svratištaru, kako to traži plemićka čast (donec adaucta mihi numerat iam debita caupo : et soluenda iubet nobilitaris honor), moli on 7. prosinca zajam od vijećnika ugarske komore Petra Ratkoga i ljubljanskoga kanonika Jurja Andrije Gladića, rodom Riječanina, a dobroga svoga prijatelja ; kad ga ovi ne će da uslišaju, zaklinje 11. prosinca u pismu Popovića, da mu posudi na bijelom papiru (mjenici) označenu svotu, koju će za tri tjedna povratiti.

Napokon se je ipak netko Ritteru smilovao, te mu je toliko novaca dao, da je mogao dugove platiti i na put poći. Bilo je to negdje u polovici prosinca 1701., kad je on ostavio Beč, i tek pred Božić stigao u Varaždin, gdje se je sastao s biskupom Šelišćevićem, te onda s njim otputovao u Zagreb. Bio je tjelesno i duševno iznemogao. Na Stjepanje (26. prosinca) šalje u Zagrebu pismenu čestitku biskupu Šelišćeviću, kojemu želi, da bar tako dugo poživi, „dok se kraljevstvu vrati stara snaga" (quam regno priscae restituantur opes). Malo zatim, 30. prosinca, čestita novu godinu banu Adamu Baćanu, protonotaru Jurju Plemiću i pukovniku Franji Czernkozyju. Pukovniku uza to javlja, kako se je posve izmoren kući povratio, i kako se ne usudjuje po toj zimi iz tople sobe izaći, jer ga mori reuma u grudima (tantum me toto pectore rheuma premit) ; banu opet zahvaljuje za darovanu bačvu vina i odojka, što mu je dobro došlo, jer mu je gospodarstvo za duga izbivanja nazadovalo. Značajno je, kad piše, da mu je Beč za njegove zasluge mogao biti milostiviji, nego što je zaista bio. Moglo bi se njemu spotaknuti, da je sam kriv, jer se nije dosta brinuo, da sreću ulovi ; ali on se je pouzdavao u svoje zasluge, pa nije htio

prosjačiti ni mititi. Možda će ipak kralj ili kraljevstvo njegov trud nagraditi, a možda će ga čak i po smrti hvaliti. U izvorniku glase ti stihovi ovako:

„Ipsa licet poterat longe clementior esse
Ut satis est meriti fassa, Vienna, mihi.
Sed mea felicem fors me fortuna negavit:
Et quae parca domi est, ullibi talis erit.
Si prava est fortuna, velut quae coeca vagatur,
Corrigere hanc, divis Regibus esset opus.
Forte meae tribues, Prorex celsissime, culpae:
Non bene fortunae solicitasse bonum;
Est verum. Quoniam me sat meruisse putabam,
Et meritis per se praemia danda viris.
Quippe ea, quae precibus pretiove parata feruntur,
Emendicata aut empta vocanda puto.
Me meruisse tamen delectat: ubi inclyta virtus
Ipsa sibi pretium praemiumve esse solet.
Quam Rex vel Regnum fortasse aliquando beabunt:
Vel, post ipsa mihi funera laudis erit."

Premda se bijaše Ritter razočaran povratio iz carske prijestolnice, ipak mu nije bila duševna snaga nimalo slomljena. Sve onako bolestan prihvatio se je u svojoj pedeset i prvoj godini odlučno rada, i da izgubljeno nadoknadi, i da novo privrijedi. Njegovu žilavu ustrajnost posvjedočuje više od sto pjesničkih poslanica, koje su sačuvane iz godine 1702., i koje pokazuju, da mu duh nije ni u kojem pogledu klonuo. A radio je neumorno, i da ugodi carskomu nalogu, i da zabavi zemaljsku štampariju, i da popravi svoje materijalne prilike.

Već 19. siječnja 1702. potvrdjuje zagrebački kanonik Mihajlo Lacković, da mu je Ritter predočio carsko i kraljevsko pismo od 15. rujna prošle godine, kojim mu se otvara bogati arkiv zagrebačkoga kaptola; malo zatim, 6. veljače 1702., potvrdjuje to isto Mihajlo Brukec, lektor i kanonik začesamski. Tako bi sada Ritter mogao ogledavati i proučavati dva najbogatija arkiva hrvatskoga kraljevstva te vaditi iz njih gradju ne samo za kralja i cara, nego i za svoja privatna studija. Ali domala našao je baš radi toga žestokih protivnika u samom Zagrebu. Dne 6. ožujka tuži se austrijskomu kancelaru Bucelleniju, kako mu mnogi zavide, što je njemu baš povjereno, da radi za probitak carev i kraljev; neki ga pače osumnjičuju, da je bio pozvan u Beč samo za to, da radi protiv prava kraljev-

tva (tum quoniam quidam, pars vel fors maior eorum, commoti nimium suspicione rudi, Vindobonam per te nuper, Friderice, vocatum adversus regni iura stetisse putant). Da bi ga oslobodio te sumnje, moli Ritter kancelara, da bi njegovu spomenicu štampom izdao. Namah zatim, 10. ožujka, javlja, kako mu kanonik čuvar Ivan Znika u Zagrebu nikako ne daje u arkiv (hic quoque nil facio, custos archiva reservat, aetate ut gravior sicque labore minor); snijeg opet, koji je zapao u Gvozdu (Kapela), zakrčio je jedini put u primorske krajeve, pa tako ne može ni onamo poći, da radi. Suviše imade ovdje svadje s rodjacima svoje žene, koji su njezina imanja razgrabili. Kroz šest godina nastojao je blagim načinom, da dodje do svoga prava ; ali izmedju rodjaka i braće ženine nema ljubavi, već svakomu je samo do svadje i otimačine. Čini se, da je svima tima smutnjama bio najviše kriv šurjak njegov i brat supruge mu Katarine, rastrošni barun Josip Vojnović, koji je kao kapitan Lozyjeve pukovnije vojevao u Njemačkoj i Ugarskoj, te svagdje silne dugove pravio, tako da je rodjena mu majka morala god. 1706. protiv njega (radi dugova u stranim pokrajinama učinjenim) izdati neko očitovanje i prosvjed.

Sve da Ritter izrijekom ne kaže, da imade protivnika i zavidnika, moglo bi se to naslutiti već po onomu, što se bijaše dogodilo za njegova boravljenja u Beču. Baš u ono prijeme, kad bi njegova spomenica o probicima kraljevskoga fiska poslana varaždinskomu tridesetničaru na ocjenu, sastao se je u Varaždinu 30. kolovoza 1701. sabor kraljevstva hrvatskoga. Na tom saboru zaključeno bi člankom dvadeset i sedmim, da se imadu iz protokola i spisa saborskih izvaditi svi članci i zaključci, potrebiti za javno poslovanje, pa onda da se ta zbirka štampom izdade (articuli ex actis Regni magis statui publico necessarii extrahendi et typo mandandi decernuntur). Podjedno bi izabran zaseban odbor, kojemu bi taj posao povjeren. U odbor biše izabrani : izmedju velikaša grof Sigismund Ratkaj, izmedju svećenstva kustos zagrebačkoga kaptola Ivan Znika, napokon izmedju plemstva i gradjanstva podžupan zagrebački Juraj Završki, zakleti bliježnik županije zagrebačke i križevačke Ivan Stjepanić, i napokon Matija Patačić. Po tima odbornicima moglo bi se nagadjati, tko je zavidjao Pavlu Ritteru i tko je mogao svaliti na nj sumnju, da radi protiv prava hrvatskoga kraljevstva. Naročito udara u oči kustos zagrebačkoga kaptola Ivan Znika, još pred nekoliko godina prijatelj i zaštitnik njegov. Taj isti Znika, kojemu je Ritter pred ne-

koliko godina (1696.) svoju hrvatsku kroniku posvetio, ne da Ritteru sve pored kraljevskoga naloga ulaziti u arkiv zagrebačkoga kaptola jer jamačno sumnja, da radi protiv probitaka domovine. Ne hasni što se je Ritter na nj kod austrijskoga kancelara potužio i što je taj jamačno i posredovao. Još 31. ožujka 1702. tuži se Ritter opet Bucelleniju, da „čuvar arkiva zadati posao odlaže te uskraćuje, da bi drugi obavio ono, što sam ne može učiniti" (archivi custos commissa negotia differt, perqu alium fieri, quod nequit ipse, negat). Zanimljivo je, da Ritter ovom prigodom prilaže svojoj poslanici „nedavno izdanu knjigu u ilirskom jeziku" (haud pridem illyrica vulgatum voce libellum), a po svećenu kancelarevu zetu, grofu Gašparu Kobenzlu (Cobencel). Su više pridaje pošiljci pogrebnu pjesmu (funebre carmen) u počast ne komu zagrebačkomu kanoniku, koji je na samrti ostavio za sobom dva deset i sedam tisuća forinti. Bit će to jamačno posmrtna pjesma u slavu kanonika Tome Augustića († 27. veljače 1702.), koji je zaist u oporuci svojoj ostavio bogate zapise za školsku mladež, medju inim i za hrvatski kolegij u Bologni.

Trebalo bi ustanoviti, koja je to knjižica u ilirskom (hrvatskom jeziku, koju je Ritter u ovo vrijeme izdao i grofu Kobenzlu posvetio Sam Ritter ponovo govori o toj ilirskoj knjižici u pjesničkoj poslanic od 14. travnja 1702., koju je upravio na samoga Kobenzla, i u kojo kaže, da je izdana s Kobenzlovim naslovom (libellus iam tibi sul titulis editus ille tuis), to jest posvećena njemu. Nesumljivo je t mala hrvatska knjižica, u kojoj je Ritter preštampao iz dosadanji koledara sve mudre izreke ili prirječja (proverbia). Toj knjižici pot puni je naslov: „Priricsnik, aliti razliko mudrosti cvitje, spravleno po Pav. Vitezovichu, Zlat. Vitezu, Ces. i Kral. Szvitlosti Vichniku. Mala 12-na Naslov, posveta i predgovor zapremaju XII strana, a sam tekst 16 stranica. Mjesto i godinu štampanja nije pisac označio, ali po svem se vidi, da je knjižica doštampana u Zagrebu prvih mjeseci godin 1702. Posveta grofu Kobenzlu datirana je doduše u Zagrebu 18. ve ljače 1703. (Ex Musaeo suo Graecomont. 18. Febr. 1703.), ali tu j ili godina pogrješno štampana ili je pisac s nepoznatih nam razlog navlaš pozniji datum zapisao.

Knjižicu „Priricsnik, aliti razliko mudrosti cvitje" posvetio j Ritter, kako je već rečeno, „illustrissimo ac excellentissimo domino

omino Casparo sacr. rom. imp. comiti de Cobencel, lib. bar(ni in roseck, domino in S. Daniele, Jama, Lejtenburg et Mosta, s. caes. laj. camerario, intimo consiliario, sereniss. archiducis Caroli primo amerario, etc." U latinskoj posveti kaže pisac, da je razasuta svoja rvatska prirječja, izdana dosad anonimno, skupio i poredjao u polavlja, pa je tu malenkost posvetio vrlomu mužu, koji je i sam ikao na ilirskom tlu. Premda je to malo, što mu nudja, neka ipak lagohotno prihvati, jer „Ki nemore datti Janje, dobrò dà dá i to manye".

Zanimljiviji je hrvatski predgovor Ritterov „onim, koi budu onasalli ovo cvitye". Tu govori pisac o koje čemu, pa je stoga rijedno, da se čitav pripomenak preštampa. Evo ga:

„Najdes, moj Stavcse, v' ovih mallih knyishicah i pismo i ricsi nikoje, nad imiches mislitti, jesùli pravo pisane? i jesuli pravo Hërvatske? Stòse pisma dostoi nenajdoh jos niednoga Pisca ni Knyishnika, koi bi s' mallochóm Diacskih aliti Latinskih slóv obilye Hërvatskoga nassega jezika dobro ali pravo pisal. I z a t o p r e d r i m i L e t m i i z n a j d o h j e d a n k r u t o d o b a r, l a g a k i p r a v i c s a n n a c s i m z a t a k o v o p i s m o, k o g a i o b z n a n i h ù r e c s e n o m D i a c s k o m j e z i k u: ali dòsih dób potribna k' tomu slova nemogah csinit napraviti. Záto ù vnogo mestíh **cs** namesto **ç**; **e** namesto **ë** ali **y**; **ly**, **lj**, namesto **ł**; **ny**, **nj**, namesto **n'**; **sh** namesto **x**: ali podreplyenoga **z** postavih; i drugga ostala slova polag obicsaja kakovoga takovoga, na pomankanju onakovih slóv, kakovàbise bolye pristojala: doklam i ta zadobavim. Ricsi pak vse Hërvatske jesu, ako ne povsud opchinske: ar vnoge Hërvatskoga Orsaga strane s' Diacskim, Ugërskim i Nimskim jezikom pomutissèse: navlastito ù Slovinskih Varasih, gdìse s' Diacskim jezikom ù Duhovnih i pravdenih stvarjah najvech slushe: i gdi Ugri, Nimci, Latini najvech obujahu: nitti vidim jednoga vech ovo vreme, kise tërsi csistochu slavnoga Domovinskoga jezika odvetku zahraniti, izvan gornyih Hërvatov, kìse domovine jezikom i ù Crikvah pojuchim, i ù Pravdah stuchim, i med sobom opchechim, slave: dà prem druggoga Naroda zapovidnistvu jesu podvërsheni. Malle pak dàsu prem knyishice ove, vnogo dobroga i koristnoga nauka ù sebi zadërshavaju: nitti je tako mudroga, koise nemore stâ naucsiti, vech stúch, ali csujuch. Priricsi pak jesu ù vsakom govorenju kakono Cvitje mèd travom, aliti kakono dragi kamen ù srebru ali zlatu. Travòm shivináse sitti, a slastnim Cvitjem tovíse i tucsna biva: jer i Pcselle, nè iz travé neg iz Cvitja slatkochu meda pobiraju, i v' ulischa nosse. Nitti Zlato cslovicsanskim ocsima i shelyi tako dopada samo, dáje najlipse izdellano i ossvitlano, kako kada drago kamenje po nyem se razigrava. Tako ravno i Priricsi, aliti mudroricsje, jest draga lipota i kripka slast, dicsna cena i tucsna zacsimba govorenja, kratak à velik nauk, Mudrosti Cvitje; koje, tuliko Redovnim ù pripovidanju Ricsi spasitelne, kuliko szvetskim Lyudem ù vsakom opchenju misati-se pristoi. Mallocha ove Knyishice jest za lahochu naredne nosnyé: koja i u tesnoj taski, ali shepu nemore velike pacske chinitti putujuchim. Dàsu pak nikoje ricsi ù nyoj naravskim imenom izrecsene, pred razumnimi Lyudmi záto neche zasramlyena bitti,

buduchi csistim vse csisto: grih i sramota je zlo csinitti, nè grih i sramotu s' pravi imenom izrechi. Budi Vam dakle drago Cvitje ovo, s' nimse slushitte, i hassan iz nyega uzamsi, s' dobrim-se spomenite od onoga, koi Vam ga spravi. I dàste zdravi.

„Priricsnik" dijeli se na osam poglavlja ili paragrafa (§ I—VIII.) a nije nikakvo novo djelo, nego su u njem preštampana prirječj ili mudre izreke iz koledara za god. 1696—1702., kako je to već dr Branko Drechsler izložio. Vrijedno bi bilo proučiti, otkuda je pisa pokupio gradju za ta prirječja, naročito da li je upotrebio i narodn poslovice, te ih prema svome ukusu preinačio. Pojedina prirječj opominju zaista na narodne poslovice (Da, pravòse rics povida, tih voda brig podjida). Prirječja sastoje redovno od dva stiha (osmerca) koji put od četiri, šest i više osmeraca. Tako primjerice ovo:

„Kad Gërlica Drûga zgubi,
Drugoga vech neoblubi.
Golubici ni ta tuga,
Hitro najde sebi Drûga.
Mnoge tako Udovice
Rajse jesu Golubice:
I Gërlicu rade csuju,
Al nerade nasliduju.
Bolyese je vsakoj vdati,
Neg mislyom i telom xgati."

Kako Ritter radi otpora kanonika kustosa Ivana Znike nije mogao raditi u arkivu zagrebačkoga kaptola, stao je misliti na to, da podje u primorske strane, pa da pregledava arkive kaptolske u Senju, Novom i Bakru, kao i bogatu pismaru franjevačkog samostana na Trsatu. Za taj daleki put preko gora trebalo mu je konja, a on bijaše svoja tri konja prodao u oči svoga polaska u Beč. Sad se je dosjetio, da mu je još pred četiri godine i dva mjeseca grof Petar Keglević u Kostajnici za neki posao, koji je za nj obavio (skupio mu dokaze, da je Blinja s Totuševinom pripadala Keglevićima), obećao konja na dar. Dne 31. ožujka piše Ritter grofu Kegleviću poslanicu, u kojoj ga podsjeća na obećanje, te ga moli, da mu povrh toga još i drugoga konja uzajmi za put u primorske strane. A da ga udobrovolji, šalje mu jedan primjerak netom izdanoga „Priricsnika". Ali Keglević kao da je zaboravio na zadato obećanje. Zato ga Ritter 28. travnja novom poslanicom opominje čudeći se, što mu se grof nije odazvao. „Zar se više ne radjaju konji ili ne će da rastu", pita gotovo ujedljivo, pa dodaje: „Ili se ti više ne sjećaš tri puta zadatog obećanja". Na to

ga moli, da ispuni svoju riječ, jer je on već razglasio, da će od njega dobiti obećanog konja, pa ne bi bilo baš časno za oba, da se to ne dogodi. A da mu opet čim ugodi, šalje mu prvu knjigu ilirske stematografije (stemmatis Illyrici primum nunc libellum).

Iz ovoga pisma doznaje se dakle, da je Ritter u to vrijeme turio u svijet nekakvu prvu knjigu ilirskih grbova. U Beču je prošle godine izdao ilirsku stematografiju uopće, a sada govori o nekakvoj prvoj knjizi stematografije. Bit će to djelo, koje je izašlo na svijet s naslovom: „Stemmatographiae Illyricanae liber primus. Authore Equite Paulo Ritter, Sac. Caes. Reg. Maiestatis Consiliario. Editio nova, priore correctior et auctior. Zagrabiae, MDCCII. (1702.). Mala 4-ina, IV i 81 strana.

Po naslovu dakle imala bi ta prva knjiga ilirske stematografije biti novo, popravljeno i pomnožano izdanje onoga djela o ilirskim grbovima, što ga bijaše prošle godine u Beču izdao. Prvo izdanje bijaše posvetio kancelaru Bucelleniju, a ovo novo zagrebačko izdanje posvećuje „slavnim staležima i redovima čitave Hrvatske" (inclytis totius Croatiae statibus et ordinibus, patriae patribus civibusque, piis, fortibus, amantissimis). U posveti, pisanoj latinskom prozom i datiranoj u Zagrebu 27. travnja 1702. (Graecomontii 27. Apr. 1702.), pripovijeda, kako je prošle godine uz druge izvršene radove izdao takodjer djelo sa slikama i opisima ilirskih grbova, koje su mnogi tražili, i koje je takodjer tudjina s odobrenjem prihvatila. Djelo je doduše bilo štampano u mnogo primjeraka (magno exemplarium numero), ali bi brzo po prijateljima razgrabljeno, tako da su mnogi bez njega ostali. Da se tomu doskoči, a još više da ga mogu dobiti pred svoje oči i hrvatski staleži (qui vetus Illyrici nomen et linguam in gremio illius intimo conservatis), trebalo je djelo dati ponovo u štampu. To je djelo „plemenito svjedočanstvo njegove ljubavi prema slatkoj domovini" (mei erga dulcem patriam amoris testimonium non ignobile); on ga posvećuje staležima moleći ih, da ga prime milostivo, dok dalji radovi njegovi dozriju, pa da ga sačuvaju i dragim potomcima sa željom i nadom, da bi ta potomčad uz bolju sreću svojim dijelovima proširenu Hrvatsku u vjernosti i ljubavi k sebi privinula.

Osim ove žarkim osjećajem odišuće posvete dodao je Ritter na kraju knjige još i elegiju nekadanjega hrvatskoga protonotara Ivana

Zakmardija, koju bijaše ovaj god. 1643. ispjevao skučenoj Hrvatskoj (Illa ego Slavonia ac iam dicta Croatia tellus), htijući jamačno time ugoditi hrvatskoj i slavonskoj gospodi, te ih uvjeriti, da je puka potvora, što su neki razglasili, da on radi protiv hrvatskoga kraljevstva, svoje domovine. Čini se pače, da je Ritter jedino s tom namjerom i priredio ovo drugo izdanje svoje knjige, jer ono nije ni popravljeno ni pomnožano prema prvomu, a što je glavno, nije ni posve novo, jer su samo naslov i posveta sprijeda, a posljednji arak (strana 73.—81.) straga ponovo u Zagrebu štampani, dok su za čitav ostali tekst (str. 1.—72.) naprosto upotrebljeni već štampani arci (9) prošlogodišnjega izdanja u Beču. Da li je Ritter svoju namjeru postigao, te zaista svoje protivnike tobožnjim novim izdanjem stematografije ušutkao, ne može se ustanoviti ; ali čini se, da su u Zagrebu još neko vrijeme na nj sumnjali. Možda mu je to škodilo i u parnici, koju je pokrenuo protiv braće i rodjaka svoje žene Katarine, budući da su se kratili, da mu dadu njezin miraz. Ali i u toj parnici progonila ga je nedaća, jer se 19. svibnja tuži kancelaru Bucelleniju, „kako je putem pravde tražeći miraz svoje žene izgubio svoje vlastite stvari (consortis dotem dum iuris tramite quaero : res proprias ideo perdere dignus eram).

U poslanici od 24. svibnja piše Ritter grofu Ferdinandu Herbersteinu u štajerski Gradac, da se je spremio na put ravno u Senj. Već 29. svibnja 1702. potvrdjuje senjski kanonik i zakleti kancelar kaptolski Vuk Vlatković, da je pročitao i razumio zapovijed cara i kralja Leopolda, po kojoj se Ritteru imade otvoriti kaptolski arkiv ; jednaku potvrdu izdaju 31. svibnja kanonik i kancelar Toma Pio Mariašević u ime kaptola u Novom, 1. lipnja gvardijan Petar Francetić za franjevački samostan na Trsatu, i napokon 3. lipnja kanonik i arcidjakon modruški Matija Mesić u ime zbornog kaptola u Bakru. Po ovim se potvrdama doznaje, kada je i kako dugo boravio Ritter u tima mjestima. Da mu nije trebalo više od šest dana ostati u tom kraju, vrlo je vjerojatno, kad se pomisli, da je on već otprije poznavao pismohrane tih kaptola[1] i samostana, pa da mu je bilo tek letimice pregledati, imade li spisa za njegovu radnju. O boravku i radu njegovu u Senju i primorskim stranama izdao je poslije (god. 1711.) senjski kaptol posebnu ispravu. Tu se pripovijeda, kako je

[1] Arkiv varoške općine u Senju poznavao je Ritter potanko još negdje od god. 1683., kad ga je proučio i regeste sviju isprava sastavio.

Ritter čitav arkiv senjskoga kaptola u sakristiji stolne crkve u nazočnosti nekih kanonika kroz par dana list po list pregledavao, pa kad mu se je činilo potrebitim, uzeo je stanovito mnoštvo izvornih isprava k sebi u stan, pa je ondje pravio izvode i različite bilješke. Poslije toga imenovao je kaptol kanonika Vuka Vlatkovića za svoga svjedoka, pa je onda taj zajedno s kraljevskim čovjekom Antunom Ritterom pratio viteza Pavla po kućama varoških plemića, gdje je on svašta propitkivao i bilježio. Izvršivši sav posao u Senju pošla su oba svjedoka zajedno s Pavlom u Novi, Bakar i Trsat, gdje su jednako postupali ; napokon prešli su i na Rijeku (Flumen S. Viti), gdje je Pavao Ritter pretraživao starožitnosti, pregledavao stare spomenike, te sve, što bi našao, pomnjivo zabilježio. Nakon toga pošao je Pavao Ritter opet u Zagreb, dok su se kaptolski izaslanik i kraljevski čovjek (Antun Ritter) vratili u Senj, te kaptol o svemu izvijestili, pa je onda kaptol o tom po običaju sastavio vjerodostojnu ispravu.

Dne 15. lipnja 1702. opet je Ritter u Zagrebu, pa odavle piše austrijskomu kancelaru Bucelleniju, kako je dovršio svoje putovanje po jadranskom primorju, kako opet boravi u svome domu na brdu Gracu, te kako očekuje nalog, da podje u carsku prijestolnicu. Po prilici isto javlja 19. lipnja grofu Herbersteinu nadajući se, da će ga moći usput vidjeti u štajerskom Gracu, kad mu bude putovati u Beč. Ali takova naloga, čini se, nije ipak primio. Dne 30. lipnja piše opet Bucelleniju, da će mu za kratko vrijeme poslati isprave, koje je u Senju u prilog kruni pokupio. Sada pretražuje arkiv začesamskoga kaptola, a onda će pregledati sve, što se u Zagrebu nalazi (jamačno i u kaptolu), pa će sve vjerno popisati, što bi vrijedilo za kraljevsku krunu. Ali mu se je posao otegnuo. Tek 24. srpnja izvinjava se kancelaru, što još nije otpremio gradju u primorskim stranama pribranu, jer svedjer očekuje neke spise, koje mu bijahu obećali poslati pri odlasku iz varoši Senja. Dne 7. kolovoza javlja, da još uvijek nije primio obećanih spisa iz Senja. U pismohrani začesamskoga kaptola nije našao ništa, što bi moglo poslužiti cesaru. Stoga će sve ono, što je dosad sabrao, poslati kancelaru, da se vidi, koliko je privrijedio. Moli podjedno, da kancelar prikaže caru i kralju njegovu dobru volju i trud, kao i nastojanje, da mu što bolje ugodi.

Uto se je nešto zgodilo, što je u Ritteru probudilo nadu, da će ipak jednom polučiti stalnu službu s odredjenom plaćom. Strani

kapitani u Lici i Krbavi, po imenu grof Antun Koronini i barun Jakov Ramschissel zatirali i globili su nemilo ubogi narod, a naročito Bunjevce ispod Velebita. Nemogući njihova zuluma dulje podnositi, zavjerili su se Bunjevci, da će i Koroninija i Ramschissela ubiti. Dne 6. kolovoza 1702., jedne nedjelje, došlo je u samu zoru do 30 buntovnika u lički Ribnik, gdje su tada oba kapitana boravila. Kapetani sklonili su se u crkvu, ali razjareni buntovnici razbili su crkvena vrata, te su posjekli najprije Ramschissela a za njim Koroninija. Onda su potekli prema gradu Bilaju, da jednako učine i s kapitanom Franjom Portnerom ; ali se je Portner u tvrdom gradu hrabro branio i tako srećno spasao. Vrli pop Marko Mesić teškom je mukom s pomoću senjskoga biskupa Martina Brajkovića zapriječio, da nije planula opća buna po čitavoj Lici i Krbavi ; zato mu je 22. rujna 1702. povjerio car i kralj Leopold, da upravlja Likom i Krbavom, dok se ne nadje zgodan čovjek za velikoga kapitana.

Naravno da je sada nastala čitava jagma oko toga, tko će postati velikim kapitanom. Otimanje za to lijepo i unosno mjesto trajalo je osam do devet mjeseci. Medju natjecateljima bio je i Pavao Ritter, jamačno najsposobniji i najzaslužniji od sviju ostalih. Već 11. kolovoza obraća se Ritter na austrijskoga kancelara Bucellenija s molbom, da mu nakon Ramschisselove i Koroninijeve smrti pomogne do kapitanije : ili do velike kapitanije u Lici i Krbavi, ili do kapitanije u Križanić-Turnju kod Karlovca. Dne 21. kolovoza šalje molbu u stihovima na samoga cara i kralja Leopolda, a 25. kolovoza utječe se pod okrilje nadvojvode Karla, mladjega sina Leopoldova i designiranog kralja španjolskoga. U molbi na nadvojvodu Karla veli, kako je njemu već jedamput bila povjerena briga oko Like, ali da se je dobre volje zahvalio, kad je vidio, kako se ondje s najvišega stožera sve mijenja. Zadržao je samo naslov podžupana ličkoga i krbavskoga, pa moli nadvojvodu, neka poradi, da bi odsad mogao vršiti ondje i prava. Ako ne bi mogao u oca izmoliti, da se njemu povjeri Lika s Krbavom, neka barem nastoji, da mu se dade kapitanija u Križanić-Turnju. U izvorniku glasi molba ovako :

„Bina mihi sese iam nunc occasio praebet,
Servire hac Vobis posse aliquando via.
Post etenim caedem Rambschissel et Koronini
Praeside iam proprio Lika Turranque vacat.
Procurate mihi quorum digneris ut unum
A Magno, Princeps Magne, parente ; rogo.

Lika quidem fuit ante meae concredita curae,
Ius civile habui et spirituale simul.
Sponte resignavi munus tunc quando videbam
Mutari a summo cardine cuncta inibi.
Nuncque eius comitis vice sedeque perfruor isthic,
Efficias, illic amodo iure fruar.
Tam tua non pridem quam magni saepe Parentis,
Gratia sponsa mihi, me modo (quaeso) beet.
Aptior haud illi poterit reperiri alter
Officio: et vestras qui mage curet opes.
Vel si non Likae, Turnensi praefice(rer) castro:
Alterutro Augustae fac merear Domui.
Spem vobis facio: meritis quod forte nequirem,
Assequar, o Princeps magne, favore tuo."

Odsad nema Ritter kroz više mjeseci mira, nego neprekidno poslanicama salijeće mogućnike i prijatelje svoje u Beču i štajerskom Gracu, moleći i zaklinjući ih, da zagovaraju njegovu molbu za veliku kapitaniju u Lici i Krbavi. Najviše dakako obraća se na kancelara Bucellenija u Beču i grofa Herbersteina u štajerskom Gracu; ali pored njih ne štedi ni drugih. U poslanici grofu Harrachu od 27. rujna 1702. dokazuje, kako za kapitana Like treba imenovati muža, koji dobro poznaje jezik i običaje tamošnjega priprostoga i divljega puka, koji se ne da podmititi, te koji ne s meće s uma svojih dužnosti prema caru i Bogu. To mjesto patri njega više od ikoga, jer je on već podžupan Like i Krbave, a vršio je prije vojničku i duhovnu vlast u njima. Ritter piše:

„In Lika labor est et cura profecto sat ingens,
Quam colit extremam gens rudis atque fera,
Exterus haud facili reget illam sorte strategus:
Scire opus est mores atque idioma soli.
. . . . . .
Ante alios quosvis mihi Likae Corbaviaeque
Debetur munus; Pro — Comes his ego sum.
Anteque idem gessi supremi iure Strategi:
Iusque datum fuerat spirituale mihi.
Novit id augustae bene Cancellarius Aulae:
Publica cui super his acta legenda dedi".

Dne 2. listopada piše Ritter o istoj stvari barunu Ivanu Kristoforu Abele-u, vijećniku i tajniku nutarnjo-austrijske komore; 13. listopada kardinalu i nadbiskupu Leopoldu Koloniću, 3. studenoga ugarskomu palatinu Pavlu Esterhazyju, 27. studenoga opet barunu Abeleu,

*

1. prosinca grofu Kobenzlu, 11. prosinca ponovo kardinalu Koloniću, 15. prosinca hrvatskomu banu Adamu Baćanu, a 22. prosinca kralju Josipu, prvorodjenomu sinu kralja i cara Leopolda. Napokon obraća se 29. prosinca i na svemoćnoga potkancelara austrijskoga, grofa Kaunitza, kojemu piše:

„Summe mei curam; Ne quis peregrinus honorem
Praeripiat Likae Korbaviaeque mihi.
Illis Praeses eram, prope sunt duo lustra, supremus:
Procomitisque mihi iure perennat honor.
A nullo melius plebs illa profecto regetur,
Quam cuius vocem noverit atque fidem.
Me populus civem noscit, caesarque clientem:
Estque utrique diu iam mea nota fides".

Pored ovoga nastojanja, da zadobije mjesto velikoga kapitana u Lici i Krbavi, koje se je produljilo i u prve mjesece slijedeće godine 1703., nije Ritter zanemario ni drugih posala. Kako je u drugoj polovici god. 1702. neprekidno boravio u Zagrebu, bavio se je mnogo i književnim i tiskarskim radom. A nije zapustio ni dopisivanje sa svojim književnim i ličnim prijateljima u Hrvatskoj, Kranjskoj i Beču. Tako piše Isusovcu Gabrijelu Hevenessiju i Baltazaru Patačiću u Beč, kapucinu Marinu u Senj, kapucinu Florijanu u Brinje, kanoniku zagrebačkomu Ivanu Kosu u Sisak, kanoniku i kapitanu Šubariću u Dubicu, rektoru zagrebačkoga kolegija isusovačkoga Ivanu Despotoviću i članu toga kolegija Franji Jambrehoviću. No osobito mnogo dopisuje s ljubljanskim kanonikom Jurjem Andrijom Gladićem, koji se bijaše nedavno iz Beča povratio u svoju stolicu, te opet stao raditi u ondješnjoj akademiji radljivih ljudi (operosorum) pod pridjevkom „Inermis" (Neoboružani). U jednom pismu na Gladića od 13. prosinca 1702. tuži se Ritter, kako on u Zagrebu živi gotovo skrovito i slabo cijenjen, pa onda kliče: „Sretnih Vas, koji ste pitomci varoši Ljubljane, kojima Palada podaje paome (slavu), a Apolo vijence" (Felices estis Lublanae o urbis alumni: queis palmas Pallas, sertaque Apollo facit). Završuje pak poslanicu željom, da bi htio živjeti blizu njihova društva, jer mu je stalo boraviti medju slavnim muževima (optarem propius consortia vivere vestra: vivere cum claris est mihi dulce viris).

Čini se, da je ipak suviše osjetljivi pjesnik krivo činio svojim hrvatskim zemljacima, kad se je u istom pismu Gladiću tužio, da njegovoj vrlini i geniju ne prija zrak zagrebački, da onaj, koji ljubi vrlinu (krepost), nema cijene ni nagrade, već da svagdje preotima

jedno i drugo bogata neotesanost. Ritter tu očito pretjerava, jer baš dan prije toga lista, naime 12. prosinca, bijaše se u Varaždinu sastao hrvatski sabor pod banom Adamom Baćanom, te člankom desetim zaključio, da se plemenitomu Pavlu Ritteru, kojemu se ponovo godišnja plaća od 250 rajnskih forinti dozvoljava, imade jednako isplatiti nenamirena još plaća od 250 rajnskih forinti za minulu godinu (generoso Paulo Ritter, cui denuo stypendium annuum Rhenensium ducentorum quinquaginta restituitur, pro anno praeterito inexsolutum in Rhenensibus ducentis quinquaginta . . .). Očito je, da su na ovom saboru pretegli prijatelji i zaštitnici Ritterovi, kojima bijaše jamačno pošlo za rukom, da posve raspršе sumnje o njegovoj odanosti prema hrvatskomu kraljevstvu. Bit će, da se je u to vrijeme Ritter opet sporazumio s kanonikom i kustosom zagrebačkoga kaptola, s izabranim biskupom šibenskim Ivanom Znikom, svojim nekadanjim patronom, jer mu 27. prosinca šalje pjesmu čestitku, u kojoj mu želi, da doživi Nestorove godine.

Sabor je Ritteru dozvolio novu plaću i isplatio stari dug poglavito zato, što su se tada u zemaljskoj štampariji tiskali „Articuli regni Sclavoniae", naime izvodi iz saborskih zapisnika i spisa, koje bijaše redigirao odbor izabran još u kolovozu prošle godine od hrvatskoga sabora. Šteta samo, da se dosad nije našao nijedan primjerak te jamačno vrlo zanimljive zbirke.

Uz izvode iz saborskih zapisnika i akata tiskao je Ritter u ono vrijeme još jedno svoje pjesničko-historijsko djelo, koje je dulje spremao, ali sada tek počeo štampati. To je njegovo djelo „Plorantis Croatiae saecula duo" ili po hrvatski „Plačuće (tugujuće) Hrvatske dva stoljeća".

Bit će, da je Ritter ovo djelo svoje zamislio i počeo izradjivati još godine 1700., namah nakon što je komisija za odredjivanje granica prema Turskoj u Posavini i Pounju završila svoj posao. Kako je već poznato, bio je Ritter s rezultatima komisije posve nezadovoljan, jer Hrvatska nije ni iz daleka ono polučila, što su brojni sinovi njezini s radošću iščekivali. Da dade oduška svojoj velikoj boli, odluči on u pjesničkom obliku, kao u kakvoj kronici potanko prikazati, što je sve nevoljna Hrvatska kroz puna dva stoljeća (1501.—1700.) od Turaka prepatila, pa da se onda vidi, kolika joj je nepravda počinjena mirom u Karlovcima, a još više komisijom za razgraničenje. Djelo je bilo u rukopisu gotovo već u polovici godine 1701., jer ga pisac boraveći u

Beču šalje 9. kolovoza na ogled i ocjenu grofu Karlu Ferdinandu Lodronu, kanoniku tridentinskomu, s kojim se bijaše upoznao. U popratnoj poslanici piše Ritter grofu Lodronu:

„Quo binum deflet generosa Croatia saeclum,
Conveniens rebus sat rude carmen habes.
Lecturum casus, exemplaque multa docebunt,
Quod vere Turcis non sit habenda fides.
Vanaque non mihi sit dubitandi causa, quod aetas,
Proposito brevior tempore, pacis, erit.
Caetera ut emendes, si quae vitiosa videbis,
Et me semper ames, vir venerande, rogo".

Vrativši se Ritter iz Beča u Zagreb kao da se je godinu dana predomišljao, da li bi djelo turio u svijet. Tek u kolovozu 1702. predao ga je zagrebačkomu kanoniku Petru Crnkoviću, izabranomu biskupu bosanskomu i opatu sv. Petra kod Požege, da ga čita i ocijeni. Dne 25. kolovoza pita Crnkovića, s kojim je čuvstvom čitao „Plačuću Hrvatsku", i kako ju je ocijenio? Ako je vrijedna po njegovu sudu, da se čita, bit će štampana; ako nije vrijedna, bit će spaljena u vatri (nam si digna est, te iudice, lectu, prodibit; si non, igne cremanda luet). Crnković dugo se nije odazvao molbi pjesnikovoj, tako da ga je on 11. rujna morao podsjetiti. No zato se je Crnković Ritteru 28. rujna odužio krasnom pjesničkom poslanicom, u kojoj najprije slavi mučenicu Hrvatsku, „koja je često bila tlačena, ali nikad nije čitava ostala potlačena, već je Bogu i kralju vjerna stajala". A onda slavi pjesnika, koji je u svojem djelu podao primjer i ogledalo potomcima. „Vrlo mnogo si dosad pisao, ali ova knjiga, čini se, nadvisuje sve; piši još mnogo za domovinu i budi zdravo". Krasna i domorodna pjesma dičnoga prelata Crnkovića zavrijedila je, da se čitava preštampa:

„Ritter Eques maestum renovasti Paule dolorem,
Dum plangis Patriam, deflet et ipsa suos.
His binis saeclis ò quantos pedirdit illa,
Qui pro se pugnent, pignora chara, Duces.
Amissos deflens Heroes gaudet, amantes,
Claros et fortes, tot se habuisse viros.
Pressa fuit crebro, nunquam suppressa remansit
Tota; Deo, Regi Patria fida stetit.
Stabit adhuc semper constans, generosior inde,
Hunc librum quando pignora chara legent,

Quem tu fecisti, Patriae commotus amore:
Exemplum, speculum posteritatis erit.
Naso poëta tibi cedat qui se gemit, et flet
Esto Virgilius qui memor es Patriae.
Et quia pro Patria scribis tu digna, laboras
Non minus, ipsa tibi praemia debet, Eques.
Plurima scripsisti, liber hic superasse videtur
Omnia; pro Patria scribito plura, Vale.

Dne 30. rujna 1702. šalje Ritter, koji je u to vrijeme opet bolovao od podagre,[1] poslanicu svomu davnomu prijatelju, protonotaru hrvatskoga kraljevstva Jurju Plemiću, moleći ga, da bi privolio, te bi djelo moglo izaći na svijetlo pod njegovim zakriljem (in lucem auspiciis posse venire tuis), jer će tada biti sigurnije u svijetu, te će ga potonja pokoljenja moći čitati i uzore u njemu naći. No inače pjesniku vrlo odani protonotar kao da nije mogao ili htio da se molbi odazove; stoga se je Ritter poslije obratio na grofa Ivana Ferdinanda Josipa Herbersteina u štajerskom Gracu, neka dozvoli, da njemu posveti djelo svoje. I ovaj se je nekako kratio, jer ga pjesnik 24. studenoga pita, da li mu se možda ne svidja naslov, koji bi se prema njegovoj želji mogao promijeniti (aut si non placeant lacrymae, ceu tristius omen: gratius, ut velles, instituemus opus); no napokon je Herberstein privolio, da primi posvetu. Uto je knjiga bila već u štampariji, te je Ritter 22. prosinca mogao grofu Franji Honoriju Trautmannsdorfu, carskomu poslaniku u Švajcarskoj, javiti, da će naskoro njegovo djelo čitati (post paucum tempus Nymphae lamenta Croatae, queis duo deplorat tristia saecla, leges). Kad je knjiga bila gotovo doštampana, zaželio je pisac, da mu osim biskupa i kanonika Crnkovića još koji znamenitiji muž poprati djelo kojom pjesmicom. Obratio se je stoga na tadanjega senjskoga biskupa Martina Brajkovića, svoga prijatelja i učena muža, koji se je uz ino takodjer bavio historijom senjskih biskupa, pri čemu ga je i Ritter pomagao, kako se razbira iz njegovih poslanica od 31. prosinca 1702. i 4. siječnja 1703.[2] U posljednjoj poslanici moli podjedno

[1] U jednoj pjesničkoj poslanici grofu Herbersteinu piše Ritter 6. listopada 1702. uz ino: „Nec me propterea dicet quis rite poëtam, cum me convincto viderit ire pede". Hodao je dakle zamotanom nogom.

[2] O radu biskupa Brajkovića oko historije senjske biskupije i njezinih biskupa vidi Sladovića E. „Povêsti biskupija senjske i modruške ili krbavske", str. 42—58; zatim Lopašića R., Spomenici hrvatske krajine, III., 189—193.

biskupa, da bi i on njegovoj knjizi pridodao nekoliko stihova (vulgandas lacrymas Patriae dispono dolentis... si placet his lacrymis aliquem superaddere versum), da bude uglednija, a sam da se tim prodiči. Još 9. siječnja 1703. moli biskupa, da mu pošlje pjesmu (carmen), ako ju je sastavio, te mu podjedno šalje neke hrvatskim jezikom pisane ljetopise (annales ruditer conscriptos voce Croata suggero ; post quorum copia maior erit) ; ali biskup, koji je tada bio u Zagrebu, te se je spremao na povratak u Senj, nije mogao da ugodi želji svoga zemljaka i prijatelja. I tako je malo zatim djelo ugledalo svijetlo bez popratne pjesme senjskoga biskupa Brajkovića.

Potpuni naslov knjige jest ovaj: Plorantis Croatiae saecula duo, CarMIne DesCrIpta ab Equite Paulo Ritter, s. c. r. Maj. Consiliario. U maloj 4-ini, strana VIII i 96. Po naslovu sudeći izašla bi knjiga god. 1702., ali uistinu ugledala je svijet u siječnju ili veljači 1703.

Namah na drugoj strani iza naslova imade posveta, datirana u Zagrebu 8. siječnja 1703. (Graecomonti, VI. Id. Jan. 1703.), a upravljena „illustrissimo excellentissimo domino domino Joanni Ferdinando Josepho sac. Rom. imp. comiti ab Herberstein, sac. ord. Meliten. equiti et commendatori, sac. caes. reg. Maiestatis consiliario intimo et vice-praesidi consilii bellici interioris Austriae, etc.“. U posveti kaže pisac, da je djelo zamislio već onda, kad je s Herbersteinom dugo boravio kod rijeka Korane i Une prigodom postavljanja granica izmedju Hrvatske i turskoga carstva (1699.). Pjesnik je tom prigodom gledao strašnu pustoš, u koju su Turci pretvorili srećne i blagoslovene nekad krajeve uz Koranu, Unu, Sanu i Vrbas. Jednako je vidio prije toga, kad je s banom Erdedom ratovao izmedju Drave i Save, što su Turci učinili od Slavonije ; a postavši podžupanom Like i Krbave, gledao je opet nevolju tih oblasti. Sva ta bijeda potakla ga je, da u stihovima prikaže, koliko je Hrvatska u posljednja dva stoljeća prepatila, da se to ne bi poslije zaboravilo (hoc longaevi temporis momentum ab indigna oblivione vindicaturus), jer je to stradanje njezino zavrijedilo, da ga zapamte i oplakuju ne samo žitelji njezini i susjedi, nego čitav kršćanski svijet (sed et orbis Christiani commiseratione dignam). Posvećuje pak ovo djelo svoje grofu Herbersteinu, kojega je stric Josip kao general hrvatske (karlovačke) krajine Liku i Krbavu Turcima oteo i kršćanstvu povratio. Pjesnik želi grofu dug život, pa da dočeka, da mu preda knjigu o srećnijoj Hrvatskoj.

Za posvetom slijedi latinski predgovor čitateljima knjige. Tu je naročito zanimljivo, što pjesnik piše o pravopisu hrvatskih imena, kao i o novim pismenima za hrvatske glasove, kojih latinski jezik nema. tekojejeonizumioisadaihtakodjer pri štampanju upotrebljava. Tako uvodi on u hrvatsko pismo slova *ç* (za današnji *č*), *c'* (za današnji *ć*), *ʒ* (za današnji *ž*), *ĺ* (za *lj*), *ñ* (za *nj*), te podjedno dodaje, da je sve to i drugo još jasnije izloženo u njegovoj ilirskoj ortografiji ili nauku, kako da se hrvatski glasovi pišu latinskim znakovima. U latinskom izvorniku govori on o tom ovako: „Ita etiam et litteras pro possibili conformavi. Quare *ç*, pro *cs* vel *ts*; *c'* pro *ch* vel *tj*; *c* semper eandem acutam vocem faciente, quam apud Latinos ante *i* et *e* habet: cuius pronuntiationem ante *a*, *o* et *u*, *k* nobis usitatum distinguit. *ĺ* pro *lj*, *ly*, vel ut Itali scribunt g l i; *ñ* pro *nj*, *ny*, vel Italo more *gn*; *ʒ* pro *x*, vel *sh*, quasi liquefacto *z*, accepi: dum secus multiplicatis litteris nequaquam perfecte possunt exprimi. *Y* quoque cum vocalis sit, accepi pro ea, qua indigent perquam frequenter Illyrii ante *r* alteram consonantem praecedens, quae ab aliis male per *a*, *e*, et *o* scribitur; ego hactenus per *ë* et *ö* rectius expressum censui: tamen cum vocalis sit exmittendam haud existimabam. Quae, et plura alia, in Ortographia mea Illyricana, sive absoluta Latinis elementis voces Croaticas describendi methodo, clarius exhibentur." Ali od te ilirske ortografije Ritterove nije dosad nijedan primjerak do nas dopro.

Sam tekst „Plačuće Hrvatske" zaprema 90 strana. Od 1. do 52 strane priča Hrvatska događaje XVI. stoljeća (1501.—1600.), a od strane 52. do 90. izbraja zgode i još više nezgode svoje u XVII. stoljeću (1601.—1700.). Priča kronologijskim redom, ali ispušta mnoge godine, kojih se ništa zamašno nije dogodilo. Pripovijeda poglavito o neprekidnim borbama s Turcima, ali ne zaboravlja ni na sukobe (naročito senjskih Uskoka) s Mlecima, na nutarnje smutnje, razne nesreće i nedaće (potrese), glad i kužne bolesti. Uza to spominje porod, djelovanje i smrt slavnih muževa hrvatskih, svojih dičnih sinova, koji su radili ili pogibali za nju; pa tako ne zaboravlja ni na samoga Pavla Rittera, o kojem uz godinu 1652. priča:[1]

„Anni principio post quinquaginta secundi
Seña Equitem Paulum genuit, sat grandibus aptum
Rebus, at exiguae fortunae: qui mea quondam

[1] Metrički prijevod ovoga mjesta čitaj na strani 11. ove knjige.

Nomina perpetuis mandabit forsitan actis.
Ingratam Patriam tamen experietur, amicos
Instabiles, et spes vanas, namque incidet illam
Temporis aetatem, qua decrescente valore
Illyrico quivis curabit propria, nemo
Publica: et ipse magis rebus capietur honestis
Quam vitae utilibus. Sic mens generosa probatur.
Ducere nam propriae incrementa domestica laudi,
Hoc ad laetitiam vulgarem pertinet. Omne
Fortunae donum post fata relinquimus: una
Virtutum remanet pro nobis fama perennis".

Pjesnik je pričanju i bugarenju plačne Hrvatske pridao neki uvod i zaglavak. U uvodu zazivlje bogove, koji sve znadu, neka kažu, što je nesrećna Hrvatska njima skrivila te ih tako razgnjevila, da ni u ratno ni u mirno doba ne zaslužuje, da osjeti kakvu utjehu? Neka joj bar dopuste, da izbroji svoje posljednje boli, te da ih suzama ublaži, pa će onda lakše podnijeti jade dojdućega vijeka. Ili će taj biti za nju srećniji? Na to pripovijeda propast Bosne (1463.), zatim katastrofu na Krbavskom polju i pogibiju plemstva hrvatskoga (1493.), a onda tek po godinama, što se je sve desilo. Pričajući o zgodama XVII. stoljeća završuje mirom u Karlovcima, gdje se je odlučivalo sudbinom Hrvatske sve bez njezina sudjelovanja (sed illic, me sine, tractatum de me fuit), a k tomu dodaje, kako su se odredjivale granice, i kako je ona tom prigodom morala ustupiti pobijedjenom neprijatelju svoje plodne krajeve i razvaliti svoje ove utvrde, da bude dušmaninu, kad se opet oporavi, otvoren put, kojim će u buduće sigurnije u njezine pokrajine provaljivati. Ona bugari:

„Afflicta sat plebe malis, mea reddere demum
Jussa fui victis loca telluremque feracem
Hostibus; ut posthac reparatis viribus hosti
Tutior invadendi aditus mea regna pateret.
Tradimus hinc turrim, prope Castaneapolis arcem,
Arcentem transire humiles ibi fluminis undas.
Post arcem Dubicam, Comitatus inclyta sedes
Extitit haec olim, Jesenovac dinde, vetustum
Sempçeiae stirpis quondam sedile, locatum
Unna ubi Savanis placide submergitur undis.
Ad celebrem quondam descendo maesta Gradiscam,
Jamque casas illic ter centum struxerat hostis
Praesidis indulto, contra nova Castra tuentis,
Alveo in angusto medius quae separat amnis.
Inde Doboj, celsam Berislavi stemmatis arcem,
Praesidio privat nostro, Turcoque restaurat.

Tunc Brod in ripa Savani forte fluenti
Aequat humo. Savo traiecto, Sirmia rura
Ad Salsam petram (Slankamen) penitus mihi demit, et illa
Barbarico imperio reddit . . . . ."

Kad se je ovako plačna Hrvatska do kraja izjadala, opet se u zaglavku obraća na viša božanstva moleći ih, da se milostivim obrazom na nju osvrnu, te da dokrajče njezinu bijedu i nevolju. Neka joj oproste, ako ih je čime povrijedila. O, Bozi, oj oci, budite milostivi prema svomu narodu, prema svojoj Hrvatskoj! Obratite moj plač u veselje, da vas uzmognem hvaliti i slaviti bez kraja i konca!

U svjetskoj književnosti imade dosta povjesnih djela, sastavljenih u pjesničkom obliku. Pače i Ritterov suvremenik, ljubljanski kanonik Juraj Andrija Gladić, napisao je gradjansku i crkvenu povjesnicu Kranjske u stihovima (Relatio historico-poetica de memorabilibus Carnioliae). Obratno su već od najstarijih vremena bogoduhi pjesnici prečesto pjevali u svojim pjesmotvorima o povjesnim dogadjajima. Za Ritterovo djelo „Plorantis Croatiae saecula duo" ne može se kazati, kamo da se uvrsti: da li medju historije ili medju epopeje? Za strogo historijsko djelo imade u njemu previše poezije, a za pjesmotvor opet previše historije. Treba ga stoga, kako je već prije učinjeno, prozvati pjesničko-historijskim djelom. U njemu su zanosnom besjedom, ali vjerno i istinito prikazana dva stoljeća mukotrpne Hrvatske ili herojsko doba hrvatskoga naroda. Suvremeni svijet neka vidi, što je sve Hrvatska za kršćanstvo prepatila, i kakovu je plaću za svoje žrtve primila; a mladja pokoljenja hrvatskoga naroda neka se ponose svojim predjima, i neka se ugledaju na kreposti i junaštvo njihovo! Nije stoga čudo, što je jedan drugi kanonik zagrebački, opat svete Katarine od Zelengrada, po imenu Franjo Josip Vernić, u svojoj popratnoj pjesmi „Plačućoj Hrvatskoj" napisao, da je Ritter stvorio „veliko djelo, koje je svjedokom velike ljubavi prema domovini" (fecit opus magnum, magni quod testis amoris in Patriam, pro qua multa scripsit et egit).

Gotovo u isti čas, kad je svijetlo ugledalo djelo „Plorantis Croatiae saecula duo", mogao je i Ritter proplakati radi sudbine svoje. Otimanje za veliku kapitaniju u Lici i Krbavi oteglo se je sve do ožujka 1703. Poznato je, komu se je Ritter sve utjecao za preporuku, i kako je dokazivao, da je on jedini podoban, da to mjesto preuzme. No bilo je i drugih natjecatelja, kao Karlo Walther barun Dornberg, Ivan

Adam Petenegg, Lorenzo Frederico Bellosio (Pellosi), i Franjo Andrija barun Oberburg. Predlog za imenovanje imala je caru i kralju učiniti nutarnjo-austrijska komora u štajerskom Gracu, te je ona 26. ožujka po preporuci svoga člana i vijećnika Andrije Endtresa predložila baruna Oberburga. I zaista je car i kralj Leopold 18. travnja 1703. rečenoga baruna Franju Andriju Oberburga imenovao, i to za pokus na tri godine. Oberburg je medjutim ostao kapitanom (komorskim komendantom) i dalje, dok i njega nijesu Ličani god. 1711. protjerali.

Pavao Ritter, koji je od prosinca 1700. svoga cara i kralja oduševljeno i gorljivo služio, ostao je tako i opet bez ikakve nagrade. Pače ni mjesto u ugarskoj dvorskoj kancelariji, izpražnjeno smrću vijećnika Hoffmanna, za koje je u siječnju 1703. molio, ne bi mu podijeljeno. On je na kraju svoga djelovanja u carskoj službi ostao praznih ruku, te mu je bilo živjeti od onih godišnjih 250 rajnskih forinti, što ih je primao za upravu tiskare, pa onda od onoga, što je perom svojim zaradjivao.

Sada je mogao nastaviti i treće stoljeće svoje „Plačne Hrvatske", pa prikazati, kako majka Hrvatska nariče, da jedan od najumnijih, najradinijih i najplemenitijih sinova njezinih ne može da svoju sijedu glavu skloni pod sigurni krov.

Nedaća pri natjecanju za kapitaniju ličko-krbavsku bila je prvi osjetljiviji udarac u životu Ritterovu, ali i preteča ljućih i većih nevolja njegovih.

VIII. Pavao Ritter životari u Zagrebu.

(1703.—1708.)

Lijepe nade, što ih je negdje Pavao Ritter gojio, kad je bio pozvan u Beč, da radi za cara i kralja, bijahu se netom posve izjalovile. On nije primio ni nagrade ni službe za vjerni i neumorni svoj rad. K tomu su carski dvor u Beču odsad sve manje zanimale njegove studije o granicama Hrvatske i Dalmacije, budući da je Leopold svu brigu uložio u to, da se za mladjega sina njegova Karla silom izvojšti bogata baština španjolskoga kraljevstva. Rat za španjolsko nasljedstvo (1701.—1714.) i nova buna u Ugarskoj (1703.—1711.) pod Franjom II. Rákóczyjem i grofom Nikolom Bercsényijem, koje je pomagao francuski kralj Ljudevit XIV., zaokupiše gotovo sasvim cara i kralja Leopolda I. i njegove sinove, tako da su morali budno paziti, da ne dodje takodjer do sukoba s Mlecima ili s turskom carevinom. Zato je bečki dvor na štetu hrvatskoga kraljevstva napokon popustio i republici i sultanu.

Uto se u Hrvatskoj zgodiše neke promjene, koje su mogle biti Ritteru bar donekle u prilog. Dne 10. travnja 1703. umro je stari zagrebački biskup Stjepan Šelišćević, a na njegovo mjesto bi malo zatim od kralja imenovan dosadanji senjski biskup Martin Brajković. Ritter je doduše i s pokojnim Šelišćevićem živio u dobroj slozi i sporazumu, ali od svoga zemljaka Brajkovića mogao se je koje čemu nadati, jer je već i dosad bio pri njegovim studijama revni suradnik njegov. K tomu je Brajković snovao velike osnove, a naročito da zagrebačku biskupiju dade uzvisiti na samosvojnu nadbiskupiju, nezavisnu od kaločkoga metropolita. Pri tom nastojanju jamačno ga je pomagao i Ritter, akoprem nema za to izričitih svjedočanstva. Uz Rittera bio je pomagač i savjetnik biskupu Brajkoviću još i zagrebački kanonik Tomo Kovačević (1664.—1724.), tada arcidjakon začesamski, a poslije kantor i napokon čuvar zagrebačkoga kaptola. Ritter bijaše se s Kovačevićem, rodjenim Križevčaninom i odličnim povjesničarom zagrebačke bi-

skupije, upoznao jamačno još god. 1701., kad je Kovačević bio rektor hrvatskoga kolegija u Beču.

Malo nakon promjene na stolici zagrebačke biskupije zgodila se je promjena i na banskoj stolici.

Dne 26. kolovoza 1703. umro je mladi, tek 41 godišnji ban grof Adam Baćani, pošto bijaše na dvoru izradio, da je kralj Leopold I. u Beču 6. lipnja 1703. izdao dekret, kojim je zemlju medju Kupom i Unom konačno podvrgao kraljevini Hrvatskoj i banskoj vlasti, te podjedno ukinuo slavonsku (varaždinsku) krajinu. Baš radi toga žalio je hrvatski narod u velike za mladim banom, koji bijaše za svoga nasljednika kralju preporučio vrloga grofa Petra Keglevića, nedavno kapitana u Kostajnici, a dobra prijatelja i zagovornika Ritterova. I u Hrvatskoj bilo je mnogo ljudi, koji su željeli, da Keglević bude imenovan za bana. Pače i Vlasi izmedju Kupe i Une, na čelu im vladika Atanasije, molili su zasebnim pismom biskupa Brajkovića, neka poradi, da postane banom Keglević, koji je „krajinu držal u lijepu razlogu i svetu i nauku". „Zato se svi prosimo i molimo, i na gola koljena klecamo pred njih cesarovom i kraljevom svitloščom i preporučujemo se gospodinu biskupu, da prosi i moli svitlost cesarovu i kraljevu, da dade banstvo grofu Petru Kegleviću ; i bili su i stari njegovi banovi ; i zato polig toga molimo svi Vlaški sinovi, da ćemo sve vik(e) cesarovu i kraljevu milost služiti verno i to očitno do kaplje krvi..." Sabor hrvatski u biskupskim dvorima pod predsjedanjem biskupa Martina Brajkovića preporučio je zaista 15. rujna 1703. uz još četiri kandidata i Petra Keglevića ; ali uza sve to imenovao je kralj 15. siječnja 1704. banom grofa Ivana Palfija, zapovjednika carskih četa protiv buntovnika u Ugarskoj. Medjutim kako je Palfi (Palffy) morao i dalje ratovati u Ugarskoj, pa je stoga malo mogao boraviti u Hrvatskoj, postao je grof Petar Keglević malo zatim banskim namjesnikom, te je uz biskupa Brajkovića vršio banske poslove.

Tako je Ritter sada na čelu državne i crkvene uprave u Hrvatskoj imao dva svoja prijatelja i zaštitnika: biskupa Martina Brajkovića i grofa (banskoga namjesnika) Petra Keglevića. Kako je i dalje podržavao dosadanje prijateljstvo s vicebanom Stjepanom Jelačićem i protonotarom Jurjem Plemićem, bili su mu skloni poglaviti dostojanstvenici kraljevstva hrvatskoga. A nijesu mu se iznevjerili jamačno ni drugi stariji znanci i prijatelji u zemlji (kao zagrebački kanonici Češković, Crnković, Vernić i drugi, onda plemić Adam Domjanić),

premda nema za to izravnih dokaza, jer je čitavo njegovo dopisivanje baš za ove godine ili propalo ili negdje zametnuto.

U drugoj polovici god. 1703. napisao je i štampao Pavao Ritter oveću raspravu o ugarskom kralju sv. Ladislavu, apostolu Slavonije (utemeljitelju zagrebačke biskupije). Ta je studija izašla na svijet na početku god. 1704. s naslovom: Natales D. (ivo) Ladislavo Re. (gi) Slavoniae apostolo restituti, ab Equite Paulo Ritter, s. c. r. maj. consiliario. U 4-tini, strana 49. Kako sam naslov kaže, nastoji pisac ustanoviti porijeklo i mjesto rodjenja ugarskomu kralju Sv. Ladislavu (1077.—1095.), koji je osnovao zagrebačku biskupiju, i kojega po tom Ritter zove apostolom Slavonije. Ritter je za tu svoju raspravu upotrebio svu silu izvora i pomagala, a svrha mu je dokazati, da sv. Ladislav (zapravo Vladislav) nije potekao od madžarskih Arpadovića, nego da je porijeklom iz hrvatske kneževske ili kraljevske porodice, a sam da se je rodio u Hrvatskoj na jugu Kupe u županiji Goričkoj, i to baš u gradu Gorici ili Steničnjaku. Da bi to mogao dokazati, pobija najprije ugarske kroničare, koji pišu, da je Ladislavov pradjed Mihajlo bio brat hercega Geyze, oca prvoga ugarskoga kralja sv. Stjepana; pa onda tvrdi, da je rečeni Mihajlo bio Ilir ili Hrvat (Illyr sive Croata), i da je identičan s onim Mihajlom, koji se u mletačkim ljetopisima oko god. 920. zove hercegom slovinkim (dux Sclavorum), i za kojega pop Dukljanin piše, da je bio sin kralja Dobroslava. Nadalje tvrdi Ritter, da je Bela, otac sv. Ladislava, bio kralj hrvatski; zatim da je Geyza, brat Ladislavljev, bio ban hrvatski za kralja Petra Krešimira, i da je to onaj ban Goyzo, koji se god. 1059.—1069. u poveljama Krešimirovim spominje kao predšasnik bana Zvonimira. Madžari da su i samo ime Geyza kao i ime Ladislav (Vladislav) poprimili od Hrvata (Gojzo enim ab Illyrico verbo goi derivatur, quod Latinis educare significat; unde Gojacz, sive Gojzo, Educator). Da je napokon sv. Ladislav bio porijeklom Hrvat (s. Ladislaus ex Croatia oriundus) i da se je i sam rodio u Hrvatskoj u Gorici (Steničnjaku), za to navodi Ritter devetnaest dokaza. Raspravu završuje riječima: „Praetermitto diversas alias, valoris non infimi, coniecturas: novendecim haec argumenta de ortu et prosapia divi regis Ladislavi, plurium ope hic destituto, pie produxisse liceat, sufficiat: dum aut mihi clienti suo devotissimo, aut alteri cuipiam integro veracis historiae cultori, maiora olim tempus detexerit. Idque (ut praemissum

est), absque nationis ungaricae praeiudicio, quae, divi regis prosapia deficiente, a longinquis Italis, et saepe offensis Germanis reges sibi ultro accivit." Značajno je, kad Ritter Madžarima poručuje, da njegovo proglašivanje sv. Ladislava za Hrvata nije njima na štetu, jer što da njima smeta, ako je Ladislav bio Hrvat, kad su oni po izumrću njegove porodice uzimali vladare iz daleke Italije, pače od često vrijedjanih Nijemaca! Rasprava se završuje himnom Ladislavljevoj rodnoj zemlji (Hrvatskoj) i svetomu kralju. „Primi, plodna Hrvatska, što većim slavljem u svoje krilo presjajni biser, koji je nakon šest stoljeća otkriven. Iz tebe su potekli jur odavna prije toga Čeh, Leh i Rus, te su osnovali tri kraljevstva. Sad ti je vraćen i Vladislav od kraljevske krvi, taj apostol Slavonije, pun zasluga na ovome svijetu i na nebesima. Tvojemu svetomu sinu duguje hvalu i Ugarska. Oj, ti Hrvatska, koja si obogatila Sarmatiju, Evropu i nebo tolikim slavnim sinovima svojim, sada stenješ pritisnuta ljutim barbarstvom, ali će nebesa dati, te ćeš sudbinom svojom dočekati bolja vremena."

Spis svoj posvetio je Ritter opatu cisterčanskoga samostana u Zatičnu u Kranjskoj, carskomu dvorskomu savjetniku i deputatu kranjskomu Antunu Gallenfelsu. A popratnu je pjesmu raspravi sastavio u obliku epigrama ljubljanski kanonik i rodjeni Riječanin, višeput već spomenuti Juraj Andrija Gladić (canonicus Labacensis, inter Operosos Labacenses Inermis). Epigram je posve kratak:

„Restituis Patrem Patriae. Patriota mereris
Esse Pater Patriae. Sic Patriota puto".

Vrijedno bi bilo ustanoviti, što je Rittera ponukalo, da piše raspravu o porijetlu i rodnoj zemlji kralja sv. Ladislava. Svakako je radnja napisana s nekom tendencijom. Trebalo je negdje pokazati, da sv. Ladislav nije kao ugarski kralj zavladao Hrvatskom; ta on je bio najprije ban i kralj hrvatski, a onda je tek postao kraljem ugarskim. Zaista čudna tvrdnja na očigled današnjemu stanju historijografije, ali ipak zamamna i još uvijek vrijedna, da se o njoj razmišlja. Osobito nakon otkrića nadgrobne ploče hrvatske kraljice Jelene, udovice iza hrvatskoga kralja Mihajla.

Pavao Ritter nije nikad prestao svraćati osobitu pažnju na svoj rodni grad Senj, koji je za vrijeme rata izmedju Leopolda I. i francuskoga kralja Ljudevita XIV. radi španjolske baštine opet se podigao do neke političke znamenitosti, te se je činilo, da će se vratiti uskočka vremena. Francuzi, koji su se u Italiji borili da obladaju španjolskim

nuzemljama (vojvodinom Milanom i kraljevinom Napuljem), prijekim su okom gledali Senjane, koji su im smetali pri njihovim pothvatima na moru. God. 1703. pače javio je carski konzul u Jakinu, kako ondje čine Francuzi neke vojničke priprave, da na početku dojdućega proljeća navale na Senj, i da ga sravne sa zemljom. Senjani se stoga zabrinuše pa se obratiše molbom na cara i kralja Leopolda, neka za Boga što prije opskrbi varoš svim potrebitim za obranu, a naročito topovima, jer inače će stradati i kraljevstvo hrvatsko i krajina, budući da je Senj njihovo predzidje (per esser antemurale d'essi). Molbenicu potpisali su općina, vojnici i gradjani varoši Senja uvjeravajući kralja i cara, da su gotovi za nj boriti se do posljednje kapi krvi svoje.

I zaista je tada u Senjana oživio junački duh njihovih uskočkih predaka. I ne čekajući na kakve zapovijedi podigoše se u siječnju 1704. mladi Lalić i Butković, pa okupivši oko sebe sto i pedeset drugova zaploviše na dvjema brodicama Jadranskim morem, da potraže i pobiju francuske brodove. I podje im za rukom, te su za kratko vrijeme, obilazeći sve otoke na jug do Dubrovnika, u luci Maslinici na otoku Suletu (Solti) oteli Francuzima jedan brod sa šest topova i poslije opet drugi sa trinaest brončanih lumbarada. Ovo junaštvo uskočkih potomaka razglasilo se na sve strane, a Ritter, ponoseći se svojim sugradjanima, ispjevao je pjesmu i štampom je izdao u maloj knjizi od 4 lista s napisom: „Szejncsica. Aliti Djacska od Szejnskoga na moru junastva, ucsinjenoga v' Missecu Szicsnju, Letta tekuchega 1704. Spravljena po G.(ospodinu) P.(avlu) V.(itezoviću) Z.(latomu) V.(itezu) C.(esarske) S.(vitlosti) V.(ićniku)". Ova pjesma nema velikog opsega ; u sve broji 24 kitice po 6 stihova osmeraca, dakle ukupno 144 stiha. Ni kompozicija te pjesničke pripovijesti nije umjetna, već je naprosto pričanje dogadjaja, zbito u stihove sa srokovima (1. i 3., 2. i 4., 5. i 6. stih.)[1] Za primjer navodimo prve četiri kitice:

„Zpunnilòse bisse Letto
Od svetoga Narojenja
Zvyrh sedamnajst stottin treto:
A od gradje grada Szenja
Zvyrh dvih tissuch dvi sto visse
I dvajst i sest, kot — se pise.

Glas dohodi od Jakina
Ter Szenjanom daje znatti.
Dase mogu pak Forbina
V' ove kraje nadiati:
Jaku sillu koi pelya,
Da zatre Szejn do temelya.

[1] Musić August dr., Vitezovićeva Senjčica. (Nastavni vjesnik za srednje škole, knjiga X. 1902., str. 258—262.)

Jer — mu zadda mnoge skode
V' ovo kratko dvih Lit vrime,
Zarobech mu Lyude, Brode,
I kyrsech mu glasno Ime.
Stvar ossvete jest vridnia,
Csim je misal hrabrenia.

Al Szenjani nepokojni
Duggo csekat ove Ratte,
Dokle dojdu Brodi bojni
Domovinu nyim yrvatti,
Misle sami iskat sliku,
Toga gosta za priliku".

Malo iza toga dogadjaja, što ga je Ritter u svojoj „Senjčici" proslavio, dobila je senjska biskupija novoga biskupa. Bio je to dosadanji zagrebački kanonik Benedikt Bedeković Komorski, muž krupna, gotovo gorostasna tijela, ali učene glave i plemenita srca. Dne 4. svibnja 1704. posvećen bi Bedeković u Zagrebu za biskupa; posvetu obavio je predjašnji senjski a sadanji zagrebački biskup Martin Brajković. Ritter nije ni te prigode propustio, već je u slavu Bedekovićevu ispjevao prigodnu pjesmu u obliku anagrama. M. Sladović piše o tom u svojoj „Povêsti biskupije senjske i modruške ili krbavske" god. 1856., te dodaje ovo: „Još se čuva Pavla Vitezovića ovoj svečanosti namijenjena pjesma staro-ukusna po Pavlovu načinu anagramskom". Malo zatim izabran bi zagrebački kanonik i arcidjakon komarnički Antun Vukmerović opatom sv. Nikola u Otočcu u Gackoj. Vukmerovića je zanimalo, da li je zaista ikad opstojao u Otočcu u župi Gackoj kakav (benediktinski) samostan s opatom na čelu, pa se je stoga obratio na Rittera kao poznatog i na glasu poznavaoca hrvatske starine, da mu o tom kaže, što znade. Ritter je 27. srpnja 1704. u Zagrebu napisao pismeno očitovanje, u kojem je ustvrdio, da u Otočcu (u Gackoj) nije nikad bilo opatijske crkve, te da nije nikad ništa čitao, da bi ondje koji redovnici stanovali. U Otočcu bila je samo župa i gacki (gatanski) arcidjakonat senjske biskupije.[1] Ritter dakako nije znao, da je na koncu XI. stoljeća, a jamačno i u doba kralja Dimitrija Zvonimira, zaista u Otočcu opstojao benediktinski samostan, kojega su redovnici još prije god. 1102. sazidali samostan Sv. Lucije u Baškoj Dragi na otoku Krku.

Kako se vidi, Pavao je Ritter u to doba vrijedio kao neki autoritet u povjesnim stvarima. Čulo se je i znalo za nj čak i u samom Rimu. Matija Szräck, prepošt sv. Agneze od Tolne i carski tumač za Rascijane (Srbe), piše iz Rima te iste godine 1704. biskupu Martinu Brajkoviću, da je tadanji papa Klement XI. (1700.—1721.), rodom Arbanas, zaželio dobiti podataka o obitelji Lazy, a budući da u Hrvatskoj živi

[1] Sladović M., Povêsti biskupija senjske, modruške ili krbavske, Trst 1856., str. 247—248.

kavalir Ritter, koji znade, gdje isti gjavo stanuje (il quale ha notizia, ubi diabolus habitat), moli papa Rittera, da sastavi genealogiju rečene porodice, te da je njemu pošalje. Nema vijesti, da li je on papinoj molbi ugodio ; no vjerojatno je, da je bar nešto učinio, jer se on poslije u svojoj nekoj stvari s velikim pouzdanjem obraća na istoga papu. Lopašić i još neki pišu, da je Ritter u ovo vrieme osim svoje kuće na brdu Gracu (Zagrebu) imao još i posjed Mirogoj (današnje središnje groblje zagrebačko), gdje je bilo njegovo ljetovalište ; no za to nijesu dosad poznati ni kakvi podaci.

Za poznavanje Ritterovih odnosa prema biskupu Martinu Brajkoviću vrijedno je iznijeti dvije stvari. Dne 11. studenoga 1704. šalje on iz Zagreba (ex Musaeo meo Graecomontio) biskupu pismenu čestitku k imendanu, jamačno jer radi bolesti nije mogao da ga sam glavom pohodi. U pjesmi se izvinjava, što ne može poslati njemu dostojan dar, jer mu to ne dopušta u ovo vrijeme njegova oskudica (xenia digna ... quae mihi sors isto tempore parca negat). Ipak mu poklanja turski vrč (threicium craterem), možda zgodan, jer je stari običaj, da se na imendan pije vino. Neka mu biskup oprosti, što ga dariva tako neznatnim darom ; on će se moliti Bogu, da mu podijeli bogatije darove i grimiznu haljinu (purpereaque toga). Želi mu dakle, da postane kardinalom.

Malo zatim ili u isto vrijeme priredjivao je Ritter hrvatski koledar za godinu 1705. Taj je i izašao s napisom: „Miszecznik hervacki goszpodi, goszpodarom, i vsake versztilyudem obojega sztana i szpola, za vsako vreme, priliku i shelu kruto hasnovit, i potriban. Za letto Gospodna Nassega MDCCV. To jest Jezero Szedem sto i Péto. K-poldnevju Okicskomu 46. Ztûb, pomnyivo zracsunan. V' Zagrebu". Koledar je posvećen „preszvitlomu i precsasztnomu goszpodinu, goszpodinu Martinu Brajkovichu, Sztolne Czrique Zagrebacske biskupu, Vikovicsnomu od Brischnice Knezu, Blashene Divice Mariae od Topuszke Opattu, Ceszárove i Kraljeve Szvitlosti Talnacsniku, Otcu Domovine etc." ; a posvećuje ga Radovan Zelenlugovich (Ritter) ovom pjesmom:

„Sze blishe dohodi zopet Mlado Letto,
Poklam Deva rodi, sedamnajst sto péto.
Kò csini i mene zadobé skyrbitti,
Za mochi rumene Jabuke dilitti.

*

Buduchi navada ù Orsagu stara,
Dase Jabuka dà koncsi, misto dara.
Ja Gospodstvo Tvoje, kô je Bog nadicsil,
I Millosche svojé darima nakincsil,
Sz'-ovom nadarivam Jabukom k' tom' Godu,
Sz-kom Dneve zkazivam Hyrvatskom Narodu:
I koji vrimena Dnevi naminyuju,
Kakòmi Zvezdena znamenja zkashuju.
Primi dakle v' Tvoju milostivnu ruku,
Prosim, ovu moju priprostu Jabuku.
A Bog, od kojega izhode vsi Dari,
Obiljem svojega Dobrà — Te nadari.
Kak' Criqvu odicsis, i razplodis Viru,
Szrichnu takoj vidis Domovinu v' miru.
Kakòse uzvisis na csasti criquene,
Odiven rassvitlis, v' halyine rumene.
Ter pak po shivlenju duggom navom Szvitu,
V' vecsnom zvelicsenju primes slavnu kittu".

Sam koledar ima 12 listova ili 24 strane, a sadržaje obične koledarske stvari i razne naputke u 13 paragrafa. Jedino uza svaki mjesec imade u zasebnom stupcu „Priričnik", naime prirječja ili poslovice u stihovima. To je po tom nastavak prirječja, koja su štampana u starijim koledarima, i onda preštampana u opisanoj već knjizi „Priricsnik". Kao da se je Ritter spremao za izdanje drugoga sveska toga djela s posve novim poslovicama.

Jedva što je izašao na svijet koledar za godinu 1705., napisao je Ritter i štampao u latinskom jeziku legendu o dukljanskom ili crvenohrvatskom kralju sv. Vladimiru († 22. svibnja 1015.), kojega je dao pogubiti bugarski car Vladislav. Lijepu legendu o sv. Vladimiru i ženi mu Kosari bijaše već pop Dukljanin po grčkom izvorniku priopćio u svome ljetopisu, a sada je Ritter preradio Dukljaninovo pričanje, pridavši mu pjesme i molitvu sv. Vladimiru. Spis taj, štampan zajedno s natpisom i posvetom na 16 strana četvrtine, imade ovaj naslov: „Vita et martyrium B.(eati) Vladimiri, Croatiae Regis, fido calamo piis patriotis relata, ab Eq.(uite) Pau.(lo) Ritter, s.(acrae) c.(aesareae) r.(egiaeque) m.(aiestatis) c.(onsiliario). Ex ea, quam fide optima ex vetustissimo Regum Slavorum Commentariolo latinam fecit Presbyter Diocleas: cuius adhuc temporibus D.(ivi) Regis sepulchrum miraculorum frequentia coruscabat!" Legendu posvetio je pisac davnomu prijatelju i zaštitniku svomu, kanoniku Pavlu Antunu Češkoviću, velikom prepoštu

crkve zagrebačke, opatu blažene Margarite od Bele, i upravitelju Vranskoga priorata. U posveti, pisanoj u Zagrebu 25. siječnja 1705. (Graecomontii die 25. Jan. 1705.) žali Ritter, što je legenda o sv. Vladimiru, kralju Crvene Hrvatske, ostala puku Bijele Hrvatske slabo poznata, te ga stoga samo grčka crkva slavi. Ritter je legendu napisao, da oživi uspomenu na svetoga kralja u domovini (in patrio solo), a posvetio ju je velikomu prepoštu, i da zasvjedoči svoju osobitu odanost crkvenomu dostojanstveniku, i da tim samu uspomenu na svetoga kralja bolje preporuči (commendabiliorem efficiam). Spis se svršava molitvom, običajnom kad crkva slavi godišnjicu kojega sveca.

Dne 5. svibnja 1705. umro je car i kralj Leopold I., a vladanje preuzeo je prvorodjeni sin njegov, odavno već krunjeni kralj ugarsko-hrvatski Josip I. (1705.—1711.), dok se je mladji Karlo (III.) borio za krunu španjolsku. Povodom smrti Leopoldove sastao se je u Zagrebu 8. lipnja hrvatski sabor, te je izabrao za poslanike biskupa Martina Brajkovića i grofa Adama Keglevića, koji će poći u Beč, da kralju Josipu iskažu žalost hrvatskih staleža radi smrti očeve. Nema sumnje, da je tom prigodom i Ritter ispjevao više latinskih prigodnica ; ali te pjesme još nijesu iznesene na vidjelo. Bit će svakako, da je izdao popijevku žalostinku za Leopoldom zajedno s epitafijem, kako je to učinio iza nekoliko godina prigodom smrti Josipove.

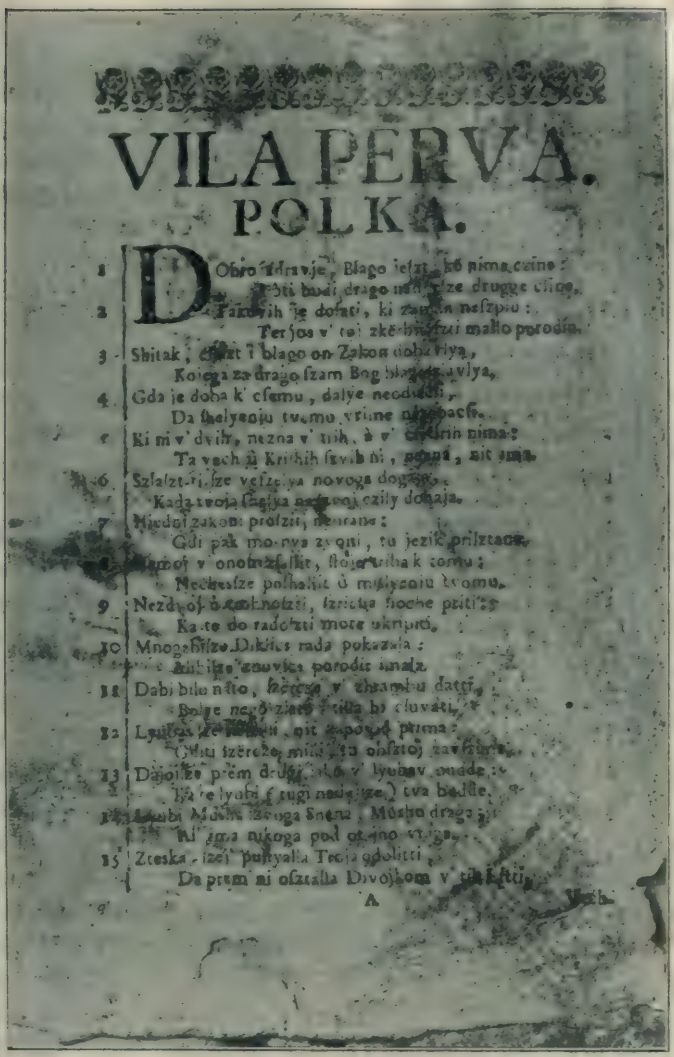
Već bi spomenuto, da su u to vrijeme Rittera salijetali s mnogo strana molbama, da objasni različita historijska i genealogijska pitanja, smatrajući ga osobitim vještakom u tim stvarima. U drugu ruku opet šiljali su i pojedinci i družine njemu isprave i druge historijske spise, da ih on upotrebi za svoje povjesne radnje. Osim grofova Keglevića otvorili su mu i drugi velikaši i plemići svoje arkive, budi da ih uredi i popiše, budi da se njima okoristi. Medju inima bijaše mu povjerila svoje spise i plemenita porodica Hrvoja ili Hrvojića (ex archivio nobilissimae familiae Hervoidum), koja je imala ćirilicom pisane povelje bosanskih kraljeva (Stjepana Tvrtka, Stjepana Dabiše i Stjepana Ostoje). Čak iz Kranjske primio je znamenitu zbirku listova, koje su god. 1530. i 1531. pisali hrvatski velikaši i dostojanstvenici (bani Ivan Karlović i Franjo Baćani, kninski biskup Andrija Tuškanić, zagrebački biskup Šimun Erdedi, i drugi) Ivanu Kocijanu ili Katzianeru, vrhovnomu kapitanu kralja Ferdinanda I. Ta su pisma (55 komada) bila nekad u arkivu vojvodine Kranjske u Ljubljani, ali ih je tadanji registrator arkiva izbacio, jer da malo vrijede. Srećom došla su zabačena pisma u ruke

Pavlu Puczlu, redovniku cisterčanskoga manastira u Zatičnu, koji je spoznao njihovu vrijednost za hrvatsku povjesnicu, pa ih je stoga 22. listopada 1705. darovao Pavlu Ritteru. Ovaj ih nije pridržao za sebe, već ih je predao staležima hrvatskoga kraljevstva, koji su ih uvrstili u zemaljski arkiv (u škrinju privilegija), gdje su i sad još pohranjena.

God. 1702. do 1706. sastavljao je Ritter i štampao hrvatsku knjižicu, kojom se je nadao ugoditi i hrvatskoj gospodi i puku, jer je bila prema duhu tadanjega vremena. Kako je svijet bio još uvijek pun sujevjerja, dokazuje najbolje knjiga gatalica ili „Sibila" grofice Katarine Zrinske od god. 1670., koju je nesumnjivo muž njezin grof Petar Zrinski preveo za nju po nekoj madžarskoj „Fortuni" od god. 1594. Ako su najviši društveni slojevi toliko vjerovali u gatanja, premda su govorili, da se bave gatanjem tek za zabavu i razbibrigu: koliko su se istom bavili tim ljudi slabo obrazovani! Ritter je mislio izdanjem jedne hrvatske Sibile steći negdje više prijatelja i postati popularnijim, nego svima dosadanjim hrvatskim djelima.

Dosad se je mislilo, da je Ritter svoju knjižicu „L a d o h e r v a c k i i l l i t i S i b i l l a" izdao još god. 1702., jer se je u uvezu jednog primjerka njegove stematografije od iste godine našlo par štampanih listova te njegove Sibille.[1] No to bi samo dokazivalo, da je on rečene godine imao više ili manje štampanih listova toga svoga djelca, ali nipošto, da je tada bilo i posve gotovo i da je na svijet izašlo. Nagadja se pače, da je to god. 1702. štampano izdanje uništila cenzura radi krupnih navala na svećenstvo. Ali u jednoj „Sibilli" nema zgode za takove navale, pa ni u listovima, koji su se sačuvali, nema tome traga. Napokon imade dokaza, da je Sibilla, u koliko je bila gotova, još 1. ožujka 1712. bila u njegovoj kući u Zagrebu pohranjena, kako se to vidi iz pisma zagrebačkoga podžupana Adama Raucha, koji rečenoga dana piše banu ili banskomu namjesniku: „G(ospodin) Rittar naj se stanovito neboji za svoje knjige i S i b i l l a e; ključi su pri meni..." God. 1712. dakle bila je Sibilla još u kući Ritterovoj u Zagrebu; stoga nije mogla pred deset godina biti uništena. Drugo je medjutim pitanje, da li je Sibilla bila uopće do kraja štampana? Sačuvalo se je samo od sedam vila nekoliko listića, dok se od osme i devete vile nije našao nijedan redak.

[1] B r e y e r M., Nešto o Vitezovićevoj „Sibili" (Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj, Zagreb 1904., str. 89—92.).

VILA PERVA.

POLKA.

1 Dobro zdravje, Blago ieszt, kó nima czéne:
Szrécsti bodi drago mélo ze drugge czéne.
2 Pakovih ie dobszti, ki zamán neszpiu:
Terjos v' toi zkébi szti mallo porodin.
3 Shitak, czészt i blago on Zakon dobavlya,
Kolega za drago szam Bog blazsenavlya.
4 Gda je doba k' czsemu, dalye neodlaszi,
Da shelyenju tvomu vrlme nepacsb.
5 Ki mi v' dvih, nezna v' nih, à v' czéloin nima:
Ta vech ù Knihih szvih ni, nyemu, zit ima.
6 Szlalzti-ti, ize vczczi ya novoga dogodka,
Kada tvoja shelya nebeszkoj czili dohaja.
7 Mjedni zakon prolzti, nemrane:
Gdi pak mo-nya zvoni, tu jezik prilzane.
8 Mnoj v' onoi hrámi, flozi vriba k tomu:
Nechesize polhalit ù miliyenu tvomu.
9 Nezdvoj ù zmolnozti, izricsa noche priti:
Kasze do radoszti more ukripiti.
10 Mnogoshize Dikics rada pokazuia:
Kuhize znanyca porodit znala.
11 Dabi bilo shto, hczega v' zhambu datti,
Bolye nego zlato, tilla bi cuvati.
12 Lyubiszi ze Bohati, nit zaposzd prima:
Mitu izbrezse, mili, za oblatoj zavitse.
13 Dajoiize prem drugi, ako v' lyubav vnidesze:
Ja ze lyubi (sugi nedajize) tva bedde.
14 Lyubi Mudra zenuga Shena, Mushu draga:
Ni jima nikoga pod otsino vnigga.
15 Zteska, izeti pulyalla Tesja gdolitti,
Da prem ni ostalla Divojkom v' tih lztti.

A Vech

Prva stranica nedovršenoga izdanja „Sibille“ od Pavla Rittera.

Prema tomu mogla bi se stvar ovako protumačiti. Ritter je kroz više godina štampao svoju Sibillu (kao i Priricsnik), i to po svoj prilici, kad tiskara nije imala prešnijega posla. Uto se je nešto dogodilo, što je uopće zapriječilo dalje štampanje te knjige. Djelce je tako ostalo nedoštampano. Tek god. 1781., šezdeset i osam godina nakon smrti

pjesnikove, našao se je netko, koji je po štampanim arcima i po rukopisu priredio izdanje s naslovom: „Lado horvatzki illiti Sibilla, zverhu mnenya dojduchech pripecheny na devet vil razluchena po negdassnyem knezu Paulu Ritteru napravlyena za krachenye vremena, y dugoga chasza pritiskana. Z dopuschenyem Czensure". Izdavač prekrojio je i hrvaštinu u knjižici, zamijenivši čakavštinu s kajkavštinom. Stoga i veli „Lado" na kraju knjižice:

„Nut posztalszem horvat, ki bilszem Dalmatin,
To vchinil je nass brat, horvaczke zemlye szin,
Koga nechu zdati, ar szam to neseli: . . . ."

Koji je mogao biti razlog, da je Sibilla ostala nedoštampana, nije se teško domisliti. Dne 14. lipnja 1706. planuo je u Zagrebu strašan požar, koji je znatni dio varoši obratio u prah i pepeo. Tom je prigodom stradala ne samo kuća Ritterova, nego je znatno oštećena zemaljska tiskara, tako da kroz više godina nije mogla raditi. Vatra je planula rečenoga dana u tri sata poslije podne u katoličkom sjemeništu na Kaptolu, te je brzo zahvatila i slobodnu kraljevsku varoš na brdu Gracu, koja je više stradala od varoši na Kaptolu. U slobodnoj varoši ostali su poštedjeni jedino Popov turanj i zvonik crkve sv. Trojstva, koja je pripadala samostanu sestara sv. Klare; sve ostale zgrade: crkve i zvonici, manastiri, kolegij Isusovaca s krasnom gimnazijom i dragocjenom ljekarnom biše nemilo oštećene. Privatne drvene kuće prometnule su se u pepeo, a zidanima izgorjeli su krovovi i rasklimali se zidovi. Vrućina od požara bila je tolika, da su se i zvona u nekim crkvama rastopila. Uz samostan sv. Klare stradala je jako, kako je već rečeno, i kuća Ritterova zajedno s tiskarom. Ritter sam poslije u jednom pismu pripovijeda, da je jedino s velikim žrtvama svojim mogao uopće zapriječiti, da nije štamparija sasvim izgorjela (typus . . . magna . . . facultatum mearum iactura a nupero incendio salvatus); u drugom pismu ističe opet, da se je tom prigodom rastopilo dvije do tri cente slova; mnogi opet tvrdili su poslije, da je propala čitava trećina tiskare. Da su uz kuću stradali valjda i neki rukopisi, kojih nije mogao iz vatre iznijeti, posve je sigurno; na jednom njegovu rukopisu opažaju se i danas tragovi vatre.

Požar u Zagrebu, za kojega je stradala kuća Ritterova, a djelomice i zemaljska tiskara, drugi je osjetljivi udarac za njega u razdoblju od tri godine. Dok su hrvatski staleži na slijedećim saborima dozvoljavali

Isusovcima i drugim nastradalima veće i manje svote, da obnove svoje zgrade, ne spominje se baš ništa, da bi i Ritter što dobio. Ne preostade mu, nego da se sam za se pobrine. Da namakne novaca za popravak svoje kuće, morao se je zadužiti. Bit će, da je baš tada uzajmio od svojih susjeda, koludrica sv. Klare, svotu od 700 forinti, zapisavši im za slučaj, ako ne bi duga skamatima vratio ili vratiti mogao, ne samo svoju kuću, nego i čitavo ostalo imanje svoje. Baš taj dug prouzročio je poslije njemu vrlo teških časova i neugodnosti.

Uz materijalnu nevolju snašle su Rittera u ono vrijeme i druge neprilike. Velikih briga zadavao mu je šurjak njegov, barun Josip Vojnović, tako radi svojih dugova, kao još više s toga, što je stao uz ugarske buntovnike i njihova vodju Franju II. Rakoczyja. Vojnović se je na početku 1706. pojavio u Banjaluci, gdje ga je isprva sakrivao alajbeg Mustafa Svetačković. Poslije je koje kuda tumarao po bosanskoj Krajini i sjevernoj Dalmaciji, sabirući uz tursku i mletačku pomoć vojsku, a očekivao je četa i od Rakoczyja, da onda predje Unu kod Novoga, te pokori Hrvatsku za ugarskoga buntovnika. Ritter jamačno nije bio sporazuman s Vojnovićem, već ga je nesumnjivo osudjivao ; ali već to, što mu je bio šurjak, moglo mu je škoditi na bečkom dvoru. Ta i onako su njemački krajiški časnici neprestano opadali hrvatsku gospodu, da šuruju s ugarskim buntovnicima. Pače potpukovnik Holstein uz ine klevete tužio je istoga vicebana Stjepana Jelačića, da svedjer pije u zdravlje Rakoczyjevo.

U to se je vrijeme, negdje na početku god. 1707., počeo Ritter baviti gospodarstvom, te je u to ime uzeo u zakup vlastelinski dvor i imanje Šćitarjevo kod Zagreba, a na desnoj obali rijeke Save. Taj je dvorac s imanjem pripadao Ivanu Jonati grofu Ivanoviću, kanoniku zagrebačke crkve.

Već bi spomenuto, da je Ivan Jonata Ivanović bio sin grofa Franje Ivanovića, vrloga prijatelja Ritterova, i Barbare Šelišćevićeve, sestre zagrebačkoga biskupa. Kao nećak biskupov poslan bi u Rim, te je u kolegiju germansko-ugarskom god. 1700.—1702. učio bogosloviju. Još kao bogoslova imenovao ga je ujak i biskup zagrebačkim kanonikom, za što se je brat njegov, veliki župan požeški i virovitički, po imenu David, biskupu pismom iz Beča 7. rujna 1701. zahvalio. Poslije toga umre grof David bez djece, te kanonik Ivan Jonata ostade tako kao jedini i posljednji muški član grofovske porodice Iva-

novića. Kanonik Ivan Jonata imao je od god. 1702. na životu uz majku samo još sestru Auroru ili Rebeku, koja bijaše još god. 1694. stupila medju zagrebačke koludrice sv. Klare, zapisavši tom prigodom samostanu 1500 forinti u ime miraza.

Kanonik grof Ivan Jonata Ivanović bio je nastran čovjek, te se je domala njegova nastranost prometnula u ludovanje. Dok je živio ujak mu Šelišćević, bilo je još moguće to prikrivati; ali kad je na stolicu zagrebačke biskupije sjeo Martin Brajković, došlo je do sukoba izmedju njega i umobolnoga kanonika. Dne 18. listopada 1704. piše „sestra Aurora Ivanović, redovnica sv. Klare", hrvatsko pismo biskupu Brajkoviću, u kojem ga moli, da oprosti njezinu bratu „t a k p r e g r e š k u k a k s z b a n t u v a n i e". Neboga opatica dodaje: „Znano je Vašemu milostivomu gospocztvu, da zmed sveh mojeh nigdor mi ni ostal, nego samo jedini moj dragi gospodin brat".

Budući dakle da je kanonik i grof Ivan Jonata Ivanović bio duševno bolestan i tako nesposoban za upravu svojih imanja, uzeo je Ritter, stari prijatelj obitelji, njegov kašteo i posjed u Šćitarjevu u zakup. Taj posjed u Šćitarjevu nijesu Ivanovići držali od starine, već ga bijahu dobili po ženidbi od plemića Šćitarjevačkih, koji su bili takodjer u svojti sturopoljskim plemićima Vagićima. Tako su u Šćitarjevu imali u to doba posjeda Ivanovići, Šćitarjevački i Vagići; a pored njih još Črnkoci i kaptol zagrebački, koji su svi bili patroni župe u Šćitarjevu i tadanjega župnika Petra Vicijana (Viczian).

Ritter je držao plemićki dvorac i imanje u Šćitarjevu u zakupu jamačno već od početka godine 1707. Koliko nije on sam mogao neprekidno ondje boraviti, zamjenjivala ga je žena Kata rodjena Vojnović. Naravno, da su i on i ona često dolazili u dodir sa susjedima i daljim svojacima grofova Ivanovića, naročito s plemićima Šćitarjevačkima i s Vagićima. A bilo je i sukoba. Dne 31. prosinca 1707. došao je u Zagreb plemeniti Kristofor Šćitarjevački, te je tu pred podžupanom zagrebačkim Jakovom Ilijašićem podigao tužbu protiv Pavla Rittera i žene mu Katarine Vojnovićeve, zakupnika (actuales arendatores) kaštela i imanja grofa Ivanovića, bivšega kanonika zagrebačkoga (canonici alias ecclesiae Zagrabiensis). Uz Rittera i ženu njegovu tužio je Šćitarjevački još špana njihova Blaža Ivančića, zatim neke druge činovnike i kmetove, da su oni svi zajedno nedavno na Tominje (21. prosinca) navalili oružanom rukom na njegove ljude, koji su tada u potoku Obuinu na mjestu „pred Kaštelom" ribu lovili. Suviše oteli su im i

jednu veliku mrežu, obično Draga zvanu, a vrijednu jamačno 16 for., koju još i sad drže na veliku štetu njegovu. Šćitarjevački smatrao se je teško povrijedjenim, jer je njemu kao i Ivanovićima jednako pripadalo pravo ribolova na onomu mjestu i potoku. pače su to pravo preko godinu dana poštivali i sami zakupnici, te mu dopuštali, da ga u miru izvršuje

Zagrebački podžupan Jakov Ilijašić napisao je tužbu, kako ju je tužitelj izložio. Dne 26. siječnja 1708. bila je rasprava o njoj u Zagrebu u senatorskom domu varoškomu pred istim podžupanom Ilijašićem. Tužitelja zastupao je Mihajlo Tikvić, a tuženike isprva nitko, poslije pak plemić Matija Varović. S osudom nije se zadovoljila ni jedna stranka, već su obje prizvale na županijski sudbeni stol. Time se je i parnica zategla za tri godine, te bi tek u siječnju 1711. dovršena.

Što se dosad znade, nije god. 1706.—1708. ugledalo svijetla nijedno djelo Pavla Rittera. Štamparija u Zagrebu nije mogla raditi ; a da bi dao što tiskati u Beču ili drugdje, nije jamačno imao novaca. No zato se ipak ne može pomišljati, da je plandovao. Bit će, da je u to radio na djelima, koja su sve dosad ostala u rukopisu. Amo treba pribrojiti poimence ova tri djela : „Offuciae Joannis Lucii", zatim „Indigetes Illyricani" i napokon „Lexicon latino-illyricum". Vrijedno je, da se sa svakim djelom malo pozabavimo.

Već bi više puta spomenuto, kako je Ritter budi sam budi pobudom carskoga dvora u Beču svakom prigodom pobijao i ispravljao izvode i tvrdnje Trogiranina Ivana Lučića (Luciusa) u njegovu djelu o povjesnici Dalmacije i Hrvatske : „De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex". Ne samo u Beču, nego čak i u mletačkoj Dalmaciji spoznali su mnogi ljudi, da je Lučićevo djelo onakovo, kakovo je god. 1666. štampano u svijet tureno, suviše pristrano i u prilog mletačkoj općini, jer se hoće i njim opravdati nastojanje Mlečana, da budu i ostanu jedini gospodari Jadranskoga mora i Dalmacije. Bilo je pače pisaca, kao dubrovački povjesničar Junije Resti (1671.—1736.) koji nijesu mogli vjerovati, da bi Lučić bio svoje djelo o n a k o napisao, kakovo je ono u izdanjima, koja su se održala ; nego su tvrdili, da su Mlečani prvo izdanje djela (po izvornom rukopisu njegovu) preradili i iznakazili, pa onda (uništivši valjda prvo izdanje) ono preradjeno izdanje turili u svijet kao izvorno djelo Lučićevo.[1] I Ritter znao je

[1] Vidi o tom vrlo oštroumnu raspravu : „Poparić B., O autentičnosti izdanja djela Ivana Lučića „De regno Dalmatiae et Croatiae" u Starinama jugoslavenske akademije, XXXI., 1905., str. 278—297. Lučićev je rukopis prije štampanja bio u Mlecima kroz osam mjeseci.

za sve, što se je tada o Lučićevu djelu nagoviještalo, jer on, pobijajući god. 1700. u svojoj „Croatia rediviva" neke izvode Lučićeve, za koje se čudi, da ih je mogao napisati, dodaje: „Ako nijesu i njegova djela novim podmetnutim izdanjima izopačili, te piščeve nazore po smrti njegovoj izmijenili" (nisi et ipsius opera, suggestis novis editionibus, depravata, auctoris sensum posthomo fato immutarint).

Bilo medjutim kako mu drago, Pavao je Ritter, pobijajući više puta prigodomice tvrdnje i nazore iznesene u Lučićevu djelu „De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex", smatrao za potrebito, da jednom čitavo djelo ogleda i prorešeta. I tako je nastala njegova polemička radnja: „Offuciae Joannis Lucii, De regno Dalmatiae et Croatiae, refutatae ab Equite Paulo Ritter, s. c. r. maiestatis consiliario". On dakle zove brojne tvrdnje i nazore Lučićeve opsjenama (offuciae), koje hoće da raspršì, dotično pobije.

Ritter je ovo svoje djelo izradjivao svakako poslije rujna 1701., kad je već bio dvorski savjetnik cara i kralja Leopolda I. Sačuvao se je izvorni rukopis ili autograf njegov, koji je sada pohranjen u knjižnici kr. sveučilišta u Zagrebu (sa signaturom S. M. 30. B. 5.). Opsezao je rukopis prvobitno 220 stranica čitavoga arka (po vlastitoj numeraciji njegovoj); ali još za života Ritterova izgubilo se je prvih dvanaest stranica, tako da su od prvotnoga rukopisa ostale stranice 13.—220. Da nadomjesti taj gubitak, metnuo je Ritter pred trinaestu stranicu devet poluaraka budi različitih bilježaka, koje su mu služile za gradju onih propalih stranica, budi prvoga koncepta svoje radnje. Prema ovim pridacima dade se prilično točno ustanoviti, što je sve bilo na onim izgubljenim stranicama.

Kako je poznato, Lučić je svoje djelo razdijelio u šest knjiga. U prvih pet knjiga prikazao je povjesnicu Dalmacije i Hrvatske od najstarijih (ilirskih) vremena pa do godine 1409., dotično 1420., kad je Dalmacija s jednim dijelom Hrvatske spala konačno i trajno pod mletačku vlast, pod kojom je bila i u njegovo vrijeme. U šestoj knjizi prikazuje nutarnje prilike Hrvatske, Dalmacije i Slavonije u drugoj polovici srednjega vijeka. Već bi spomenuto, kako su još suvremenici opažali, da Lučićevo djelo uza svu svoju prividnu objektivnost ipak pogoduje Mlecima, te kako nastoji budi prikriveno budi koji put i očito braniti neograničenu vlast mletačke republike na Jadranskom moru.

Ritter u svojem djelu „Offuciae" pothvatio se je zadaće, da bjelodano dokaže, kako je Lučićevo djelo tendencijozno, i kako sve vrvi od protivuslovlja i „opsjena", kojima je pisac gledao zastrti golu i suštu istinu. Prema tomu raščinja on redom sve tvrdnje njegove u pojedinim poglavljima. Započinje pak 16. glavom prve knjige, a završuje 17. glavom četvrte knjige, u kojoj Lučić pripovijeda, kako su Mlečani god. 1358. mirom u Zadru morali ustupiti čitavu Dalmaciju ugarsko-hrvatskomu kralju Ljudevitu I. Velikomu. Čini to pak tako, da najprije doslovce ili u izvatku priopćuje tvrdnju ili tezu Lučićevu, a onda ju sa svih strana ogledava, raščinja i pobija.

U spomenutoj 16. glavi prve knjige Lučićeve nastoji se dokazati, da je Mlečane zapalo vladanje na Jadranskom moru već onim časom, kad je u osmom stoljeću malaksala vlast istočno-rimske države. To se kaže na strani 55. po prilici ovako: „Grci su po vojvodi, koji je stolovao u Zadru, podržavali svoju vlast u Dalmaciji i na Jadranskom moru; ali kada je po nemarnosti grčkih (bizantskih) careva sila grčka dnevice propadala, odlikovali su carevi mletačke dužde častima i narod povlasticama, da održe (obrane) Jadransko more" (Per ducem ergo Jadrae residentem Dalmatiam et Adriatici dominium Graeci retinebant, sed languescente in die magis ex socordia Imperatorum Graecorum potentia, pro Adriatici conservatione iidem Venetos Duces dignitatibus, populum privilegiis honorabant). Na ovu tvrdnju (assertionem) dodaje Ritter ove primjedbe (observandum): 1. da ta tvrdnja nije potkrijepljena ni jednim svjedočanstvom iz izvor-pisaca; 2. da Mlečani nijesu još tada svoje upravitelje (rectores) odlikovali naslovom dužda; 3. da Mlečani nijesu u ono doba uživali toliko vjere ni pouzdanja kod bizantskih careva, da bi im oni bili povjerili čuvanje Jadranskoga mora. Iza toga prikazuje Ritter po pouzdanim izvorima povjesnicu Jadranskoga mora i borbe za nj od god. 822. pa do konca desetoga stoljeća, po kojem se prikazu vidi, da gospodstvu Mlečana na Jadranskom moru nije kroz to vrijeme bilo ni traga.

Vrlo se žestoko obara Ritter na 5. glavu druge knjige u Lučićevu djelu (De aequivocatione tributi Croatis vel Narentanis pensi), gdje se hoće posve neopravdanim nadmudrivanjem i tumačenjem pobiti neosporiva i istim mletačkim izvor-piscima (Dandulom i Sabelikom) utvrdjena činjenica, da je mletačka općina sve do konca X. stoljeća

plaćala danak (tributum) hrvatskim vladarima. Najprije se ističe neko prividno protivuslovlje izmedju Dandula i Sabelika, od kojih prvi zove taj danak latinskom riječju „census", a drugi riječju „tributum"; a onda se hoće po nekoj vijesti bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta nategnuti, da rečeni danak nije zapravo plaćala sama mletačka općina, nego dalmatinski gradovi za svoje posjede, što su ih imali na tlu hrvatske kraljevine.[1] Ritter se nemilo obara (str. 19.—22.) na to izvraćanje činjenica, zove pisca sad „audacior quam modestior Lucius", a sad „iniquus Dalmata", te mu spotiče, što nemogućnost plaćanja danka dokazuje tim, da su Mlečani iznijeli više pobjeda nad Hrvatima i Neretljanima, a kad tamo, on sam nije prije spomenuo ma ni jedne takove pobjede ! Još mu spotiče, što ne će da vjeruje ni Mlečaninu Sabeliku (Sabellico), pa ni Petru Justianianu ni Juliju Faroldu, koji svi očito priznavaju, da su Mleci zaista sve do dužda Petra Orseola II. plaćali danak hrvatskim vladarima za slobodnu plovidbu po Jadranskom moru. Kako bi tek bio navalio na Lučića, da mu je bio poznat ljetopis mletačkoga djakona Ivana, koji izrijekom javlja, da je mletačka općina po poslanicima (per quemlibet nunciorum) šiljala uobičajeni danak (solitum censum) hrvatskomu vladaru.

U drugoj, trećoj i četvrtoj knjizi Lučićeva djela nema ni jedne glave, koje nije Ritter uzeo pod svoje rešeto, te iznio sve nedokazane tvrdnje, neopravdane zaključke i neobjašnjena protivuslovlja. Ne čini on to samo ondje, gdje se radi o Mlecima i njihovim odnosima prema Dalmaciji i Hrvatskoj, nego i tamo, gdje se radi lih o hrvatskoj ili ugarskoj povjesnici, jer mu je stalo da dokaže, kako je Lučićevo djelo u svakom pogledu pristrano i na štetu Hrvatske sastavljeno. Tako podvrgava primjerice kritici svojoj i 11. glavu druge knjige u Lučićevu djelu, gdje se raspravlja o tom, da li je Zvonimir bio posljednji kralj hrvatski (an Zuonimirus fuerit ultimus rex Dalmatiae et Croatiae), a to samo zato, jer u toj glavi ima nekih stvari, koje se kose s historijom, inače posve jasnom, i opet takovih, koje obaraju neke opsjene piščeve u nekim drugim glavama. Ritter to izrijekom priznaje : „ Quanquam ea praecise cognitio, utrum Zvinimirus ultimus regum Illyricorum fuerit, ad Venetici per Dalmatiam ducatus vel in Adria dominii definitionem non pertineat, qua capitulum XI. libri secundi Lucius instituit : tamen quia in eo quaedam posita reperiuntur, historiam aliunde claram intri-

[1] Vidi o tom spomenutu već raspravu B. Poparića u Starinama jug. akad., XXXI., 1905., str. 283.—285.

cantia, quaedam vero eiusdem scriptoris offucias ultro confudentia ; igitur ut et illinc veritatem ab imposturis extricemus, et hinc rem nostram confuso Zoilo redintegremus, examinandam suscipio".

Kako se iz svega vidi, Ritter se bijaše pothvatio, da svojim djelom „Offuciae Joannis Lucii . . . refutatae" do kraja raščini Lučićevo djelo, te ga prikaže posve nekritičnim, nepouzdanim i pristranim. Nema ni najmanje sumnje, da se je pri tom kojiput predaleko zaletio i gdje gdje svaku mjeru prevršio, a da ipak nije uvijek pravu istinu pogodio. No uza sve to je Ritter pokazao mnogo oštroumlja, kritičnoga dara i temeljito znanje historije hrvatske i mletačke, te je na mnogo mjesta zaista „opsjene" u Lučićevu djelu raspršio. Djelo je Ritterovo stoga još i danas vrijedno, te će ga moći s velikom korišću čitati i rabiti svaki, koji će htjeti da temeljito prouči rečenu historiju Dalmacije i Hrvatske, koja je pod Lučićevim imenom izašla.

Posve drugo djelo tako po sadržaju kao po postanju i obradbi jest zbornik u obliku čitavoga arka, koji se čuva u knjižnici kr. sveučilišta (signatura S. M. 30. B. 8.), i kojemu je naslov: „Indigetes Illyricani, sive vitae Sanctorum Illyrici". Ovo djelo jest i nije radnja Ritterova. Već Krčelić je dvoumio, da li ga je Ritter kompilirao ili naprosto prepisao, pa je stoga pred samim djelom svojom rukom zabilježio ove riječi: „Noveris Lector, opus hoc esse ex Ritterianis. Nescio an ab eo compillatum aut descriptum sit. Opus ecturo arte chritica et examine legendorum, ut apparet ex iis (ut reliqua aceam), quae exarata sunt de digito s. Joannis Baptistae in cath(edrali) ccl(esi)a Zagrabiensi intra s.(acras) reliquias asservato folio 2. 3. et 4."

Djelo „Indigetes Illyricani" sadržaje kratke životopise svetaca i ugodnika Božjih, koji su ili urodjenici (indigetes) u Iliriku, ili su se svojim svetim životom i mučeničkom smrti proslavili u ilirskim zemljama. Poredjani su pak ti životopisi po danima i mjesecima u godini onako, kako te svece i njihovu uspomenu slavi rimokatolička crkva. Imade pak u sve 121 životopis (od nekih tek naslov), koji zapremaju 175 strana rukopisa ; prvi je životopis sv. Tita (4. siječnja), a posljednji sv. Nikefora mučenika (30. prosinca). Medju tima žićima i pomenima ističu se ovi: o kažiprstu sv. Ivana Krstitelja medju moćima stolne crkve zagrebačke (5. siječnja), o sv. Savi sinu Stjepana Nemanje (14. siječnja), o sv. Ćirilu i Metodiju (9. ožujka), o sv. Kvirinu biskupu Sisačkom (4. lipnja), o sv. Ivanu sinu hrvatskoga kralja Gostumila (25. lipnja), o sv. Ladislavu kralju ugarskom (27. lipnja), o sv. Stjepanu kralju ugar-

skom (20. kolovoza), o kući Lauretanskoj ili Loretskoj (8. rujna), o sv
Većeslavu, češkomu knezu (28. rujna), o sv. Jeronimu (30. rujna), o
sv. Emeriku (5. studenoga), i napokon o srijemskim mučenicima (8
studenoga) za cara Dioklecijana. Značajno je, da u životopisu sv. Je
ronima nema ni spomena o staroj predaji hrvatskoj, po kojoj je rečen
svetac izumio glagolicu ili hrvatsko pismo.

Ne može se za sada ustanoviti, da li je Ritter ove životopise (le
gende) iz kojega većega djela o životima svetaca (Acta sanctorum
uopće naprosto prepisao, ili je iz više djela sastavio kompilaciju. Vjero
jatnije je ovo potonje, da je naime iz različitih djela učinio izvatke
pa ih onda donekle sam u ovaj zbornik zapisao, a većim dijelom dao o
svoga pisara u nj prenijeti. Tako potječe od Ritterove ruke samo prvih
$8^1/_2$ strane i poslije gdjekoja stavka ; sve ostalo do 175 strane zapisa
je pisar iz posve već dotjeranog rukopisa.

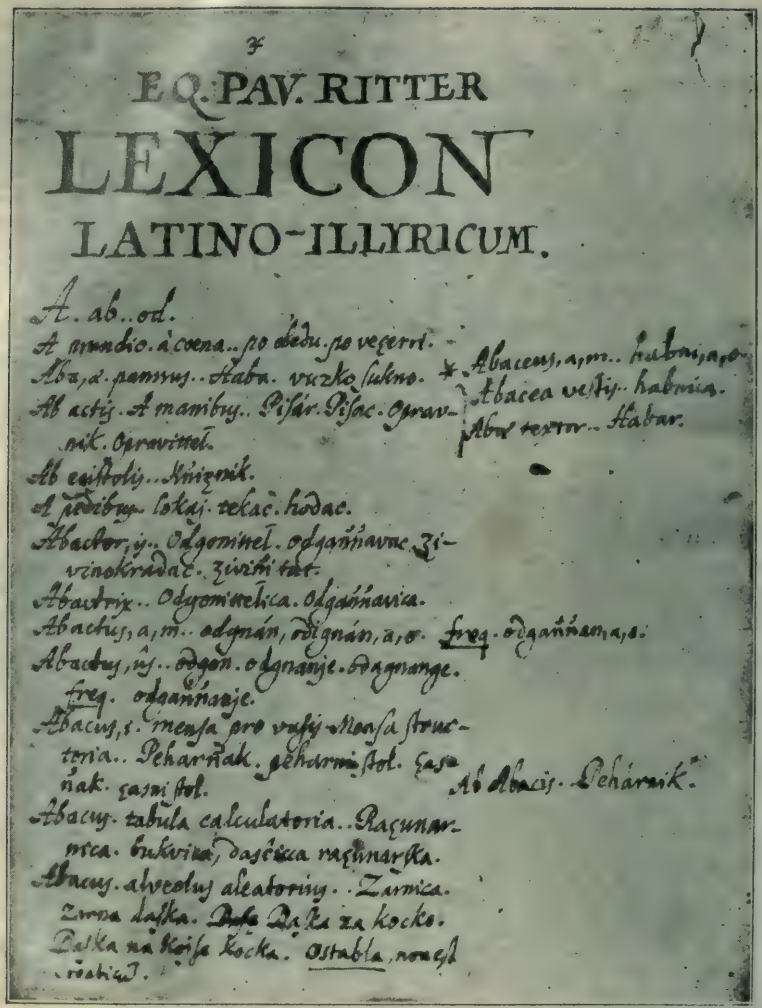
Medjutim Ritter nije bio ni malo zadovoljan s ovom prvom redak
cijom toga djela. Po njegovim bilješkama i pripisima uz pojedine ži
votopise, kao i po dodacima iza životopisa na strani 179.—245., koji su
pisani pretežno njegovom rukom, razbira se, da je on svoje djel
neprekidno dotjeravao, i to u dvojakom pravcu : prvo što je tražio
skupljao životopise daljih svetaca iz ilirskih pokrajina, a drugo što j
životopise onih svetaca, koje bijaše već prije uvrstio, budi popunjava
i ispravljao, budi nastojao zamijeniti ih drugima.

Čini se, da Ritter u ono vrijeme, kad je kompilirao prvu redakciju
ivotopisa ilirskih svetaca, nije još poznavao starije djelo o ilirskim
svecima carske i kraljevske krvi, koje bijaše Ivan Tomko Mrnavić na
pisao i izdao s naslovom : „Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas
a Joanne Tomco Marnavitio Bosnensi edita Romae MDCXXX. (1630.)"
Dobivši u svoje ruke ovo djelo (od 296 strana) sa 22 opširna životopis
odlučio je Ritter životopise onih svetaca, kojih nije još poznavao, p
Mrnaviću izraditi, a one, koje je već uvrstio, opet po Mrnaviću preradit
pa je sve to na dotičnim mjestima i zabilježio. Tako je primjerice n
str. 59. zapisao „31. Maii Marcian(us) Imp(erator) Tomko p. 165.", t.
da treba amo uvrstiti životopis cara Marcijana, o kojem piše Mrnavi
počevši od strane 165. Na strani opet 69., gdje počinje životopis s
Ivana Gostumilića, zapisao je „Tomko p. 191.", t. j. da treba taj ž
votopis dopuniti ili preraditi po Tomkovu djelu počevši od strane 19
Dopunjujući i ispravljajući Ritter svoje djelo upotrebljavao j
osim Mrnavića takodjer kranjskoga povjesničara Ivana Ljudevit

Schoenlebena (1618.—1681.) i njegovo djelo o životopisima svetaca: „Festivale Sanctorum pars Hiemalis et Vernalis anno 1669." (zatim Pars Aestivalis et Autumnalis), zatim neko anonimno djelo za svece iz Ugarske s napisom „Patrologia regni Ungariae". Ali sve to nije Ritteru dostajalo, da dotjera svoje djelo „Indigetes Illyricani" do one savršenosti i potpunosti, kako je on želio. Izmedju strana 96. i 97. njegova djela umetnuta je ceduljica, na kojoj je zapisao imena nekih ugodnika i svetaca Božjih, kojima treba tražiti (q u a e r e n d a) životopise. Tu se nabrajaju uz ine trogirski biskup sv. Ivan, poljski kralj Kažimir, Ivan Nepomucenus, Leopold confessor, Acontius, Anastasius, dukljanski kralj sv. Vladimir i ženu mu Kosara, a za ovo dvoje bilježi kao izvore popa Dukljanina i Orbinija. Po tom se vidi, da je Ritter pisao ovu bilješku prije, nego što bijaše sastavio i štampom izdao život sv. Vladimira.

Napokon nije Ritteru bilo dosta, da skupi žića onih ilirskih svetaca, koje je slavila rimokatolička crkva, nego je snovao o tom, da u svoj zbornik uvrsti još i svece grčkoistočne crkve, a naročito srpske. U tom pogledu zapisao je na strani 234. svoga djela ove bilješke: „Simeon Savin i Steph(anov) otac. — Stephan 1. kr(alj) brat Savin. — Milutin kr(alj) vnuk S. Save. — Stephan Dečanski kr(alj), koga sin umori. — Uroš vnuk, koga Mernyavçevich zakla. — K (nez) Lazar. — Stefan Slepi Jurjev sin, ki je u Krušedolu s' ženom i dvimi sinmi (Angelia žena, Maksim bisk(up), Jovan despot sini). — Stephan Stilyanov od Pastroevich Siklovski G(ospo)din, telo iz Siklovsa odneseno leži u Šišatovcu monastiru. — Sava. Arsenie. Nicodem. Daniel archibiskupi. — Vasil biskup Zahlumski. — Jovan Hriljski pustinjak u Osovovu in Bulgariae monasterio iacet." Već po ovim se bilješkama vidi, kako je Ritter snovao proširiti svoje djelo, ter uvrstiti u nj žića nekih vladara Nemanjića i Brankovića, pa onda još i znamenitih arhiepiskopa i episkopa srpskih.

Već bi spomenuto, koliko je Ritter nastojao, da ustanovi valjan pravopis hrvatski, a naročito da latinsko pismo preudesi za hrvatski jezik. Ali on je pošao i dalje, te je stao i oko toga raditi, da stvori k n j i ž e v n i j e z i k h r v a t s k i. A da bi to mogao postići, bavio se je mnogo godina time, da bi sastavio r j e č n i k jezika hrvatskoga. Koliko se znade, bio je rječnik god. 1708. prilično gotov; a sastojao je od d v a d i j e l a: o d h r v a t s k o-l a t i n s k o g a u d v a s v e s k a, i o d l a t i n s k o-h r v a t s k o g a u j e d n o m

EQ. PAV. RITTER
LEXICON
LATINO-ILLYRICUM.

Prva strana Ritterova rječnika.

svesku. Hrvatsko-latinski dio ili je posve propao ili je negdje tako zakopan, da mu se je i trag izgubio; latinsko-hrvatski srećom se održao, te je dospio u metropolitansku knjižnicu zagrebačku, gdje se i danas medju rukopisima čuva (stara signatura XXXII. in C. 7a No. 441).

Rukopis sačuvanoga rječnika imade naslov: „Eq. Pav. Ritter Lexicon latino-illyricum", te obuhvaća 566 listova ili 1132 strane u obliku četvrtine arka.

Pisan je vanredno lijepo i čisto isključivo rukom Ritterovom, te je očito čistopis po starijem konceptu, priredjen valjda za štampu. Već taj čistopis odaje golem trud piščev, te dokazuje, da je morao mnogo godina vrlo pomno čitav rječnik izradjivati. Vječna je stoga šteta, što je propao hrvatsko-latinski dio, koji je bio jamačno opsežniji od latinsko-hrvatskoga. Po njemu bi se mnogo bolje mogao proučiti i ocijeniti piščev rad na polju hrvatske leksikografije, nego po sačuvanom dijelu; naročito bi se moglo ustanoviti, da li je Ritter u nj uvrstio samo pučke riječi ili takodjer umjetne kovanice, nadalje da li se je ograničio na jedno narječje ili je uzeo za podlogu više narječja. Medjutim dade se takodjer iz sačuvanoga dijela zaključiti, da se je Ritter obazirao na sva tri narječja hrvatska (štokavsko, kajkavsko i čakavsko). To najbolje pokazuje i njegovo tumačenje latinske riječi quid i složenica od te riječi. Tako nalazimo u rječniku ova tumačenja (s izvornim pravopisom):

Quid... ça. kaj. stò. çtò.
Quidnam... stoli. kajli. çali.
Quidni... zastòne. jer nè. zakajnè?
Quidquid... çagod. stogod. kajgod. stokoli. kajkoli. stogodar. stogodir.
Quidvis... stokoli. çakoli, kajkoli.
Quilibet... vsaki. svaki. svakoi. svakoteri. kimu drago. komu drago. tkomu drago.
Quis... koi. gdo. ki. tko.
Quisque... vsaki. svakki. svakoj. sakoteri.

Ovi primjeri pokazuju jasno, da je Ritter svoj rječnik izgradio na kud i kamo široj podlozi, nego njegovi predšasnici. Dok se je talijanski Isusovac Jakov Mikalja (Micalia) u svome rječniku „Blago jezika slovinskoga" (Thesaurus linguae illyricae), štampanom god. 1649.—1651. u Loretu i Jakinu, obazirao jedino na bosansku štokavštinu (la lingva Bosnese) kao najljepše narječje ilirsko; dok je nadalje zagrebački Isusovac Juraj Habdelić u svoj rječnik „Dictionar ili rechi szlovenszke", štampan u štajerskom (nemškom) Gracu god. 1670., uvrstio samo kajkavštinu: Senjanin i čakavac Ritter obuhvaća sva tri dijalekta, pa i tim radom svojim pokazuje, kako mu lebdi jasno pred očima jedinstvo naroda iličkoga ili hrvatskoga. Da se vidi, kako on diljem čitavoga djela vazda pazi na sva tri dijalekta, neka bude navedeno još nekoliko primjera:

*

Narrare . . . praviti. kazatti. povedati. *freq.* povídatti. praviti. kazatti. kazívatti.
Natare . . . plavati. plivati. plúti.
Negotium . . posal. poslovanje. dello. dillo. dugovanje. opràvak.
Nequitia . . malovridnost. niçemurnost. zloçesstvo. zloçestina.
Nubere . . udattise. zamuża iti. omużittise.
Nundinae . . sajam. seńem. panaǵur. pazár.
Nux . . orih. orah. oreh.

Općeniti rječnik od slova A. do Z. zaprema strane 1—1054 (list 527). Poslije njega redjaju se zasebni manji rječnici, kao rječnik vlastitih imena i godova (lexicon nominum propriorum et festorum apud Illyricos celebriorum) na str. 1056.—1076. Iz toga rječnika vadimo ovaj primjer :

Nicolaus . . Mikulla. Miko. Miklaus.
Dimin. Mikullica. Mikkica. Miklausac.
Patronimic. Mikulić. Mikić. Miklaussić. Mikulliçić. Mikkiçić. Miklausçić.
Foem Mikullićka. Mikićka. Miklausićka. Mikulliçićka. Mikkiçićka. Miklausçićka.
Adject. Mikullićev, Mikkićev, a, o. etc. Mikullićkin, Mikkkićkin, a, o, etc.
Nicolai festum . . Mikullińa. Miklausińa. Miklausevo. Miklauseva.
Adject Mikulliński. Miklausji, Miklauski, a, o.

Nakon rječnika svetačkih imena slijedi tumač hrvatskih osobnih imena (Nominum illyricorum interpretatio) na strani 1080.—1084. i po drugiput na strani 1118.—1122. (Branimir . . . Pacis defensor ; Demogoj . . . Dominicus ; Dyrçislav . . . Cursor gloriosus ; Gojzo. Gojko. Ungar. Gejza . . . Educator) ; — onda tumači riječi iz svetoga pisma (Nomina sacrae scripturae interpretata ex P. Amando Eisenberner Benedictino) na str. 1088.—1114. ; — nadalje kratak rječnik dječjega govora (Lexicon verborum et nominum Infantilium) na str. 1116.—1117. ; — zatim imenik planeta, bogova i heroja u poeziji i astronomiji Ilira (nomenclatura Planetarum qua Poëtice et qua Astronomice apud Illyrios nuncupantur. Item deorum et Heroum apud Poëtas celebratorum) na strani 1124.—1125. (Hercules . . . Hrella, — Jason . . . Jaksa ; — Menelaus . . . Manojla) ; — i napokon popis i tumač uskličnika ilirskih (Lexicon interiectionum illyricarum) na str. 1126.—1128. Na kraju pridan je još popis imena i naziva za brodove i ladje (navium nomenclatura) na strani 1130—1131., i nomenklatura gljiva (fungorum nomenclatura) na posljednjoj strani 1132.

Ritter je svoj latinsko-ilirski rječnik neprekidno popunjavao i dotjeravao. Nema gotovo stranice, na kojoj ne bi bilo pripisa i umetaka iz raznih vremena, a svi potječu od njegove ruke. Očito je na-

stojao, da mu djelo bude što savršenije, pa da tako opravda povjerenje hrvatskih staleža, koji bijahu privoljeli, da se rječnik štampa u zemaljskoj tiskari u Zagrebu. A to bi se jamačno bilo i dogodilo, da nije bilo kobnoga požara god. 1706., a poslije i nemilih smutnja izmedju njega i staleža, o kojima će biti još govora.

Stara je predaja, da je Ritter osim spisa o hrvatskom pravopisu i netom opisanoga velikoga rječnika sastavio još i slovnicu hrvatskoga (ilirskoga) jezika. Tu predaju potvrdjuje sam Ritter u jednom pismu na papu Klementa XI. Ali gramatici nema danas ni traga. Još P. J. Šafařik piše o njoj u svojoj „Geschichte der südslavischen Literatur" (II., str. 307.—308.) ovako: „Pauli Ritter alias Vitezović, Grammatica croatica, c. an. 1700. M. S. Die Grammatik mag, wie das Lexicon und andere Schriften desselben Verfassers, mehr die illyrische Mundart des Litorale, als die eigentliche Kroatische, umfasst haben. Wo sich die Handschrift jetzt befindet, habe ich nicht in Erfahrung gebracht". Prema tomu nije slovnicu ni Šafařik vidio, pa ni onaj, koji je njega o hrvatskoj književnosti izvješćivao. Možda rečena gramatika nije ni bila zasebno djelo, nego kao neki uvod u hrvatsko-latinski rječnik, koji se je negdje zametnuo ili posve propao.

Profesor dr. Ivan Broz upozorio je u jednom svom prilogu za povijest hrvatske književnosti,[1] da je osnova ili raspored hrvatske slovnice sačuvan u Ritterovu djelu „De aris et focis Illyriorum", koje je on kroz čitav svoj život pripremao, ali ga nije nikad dogotovio ni u svijet opremio.

Izvorni rukopis djela „De aris et focis Illyriorum" čuva se u metropolitanskoj knjižnici zagrebačkoj (stara signatura XXVIII. 4.), te obuhvaća u obliku čitavoga arka oko 100 listova ili 200 stranica. Ali se čini, da je taj zbornik nekad bio obilatiji (preko 300 strana), te da je mnogo listova iz njega ispalo, jer nije dobro uvezan. Djelo nije nikako izradjeno, već je skup pojedinih članaka i člančića, napisanih u različito vrijeme i bez saveza medju njima; onda hrpa najrazličitijih bilježaka, pretežno o staroj i sredovječnoj geografiji ilirskih zemalja. Zanimljivo je jedino, što je na prvim listovima rukopisa Ritter sastavio dvije (dosta različite) osnove ili rasporeda ovoga

[1] Broz I. dr., Vitezovićeva gramatika jezika hrvatskoga (Nastavni vjesnik. Časopis za srednje škole. Knjiga I. 1893., str. 139—141.).

svoga djela. Od tih je rasporeda prvi stariji, a drugi mladji. Po ovim se osnovama vidi, da je pisac smijerao svoje djelo razdijeliti na četiri dijela (partes), svaki dio na više knjiga (libri), a svaku knjigu opet na više glava. Po drugom rasporedu sadržavao bi prvi dio prikaz Ilirika uopće, naročito u starom vijeku i na početku srednjega ; drugi dio prikazao bi Bijelu Hrvatsku sa starim i novim oblastima njezinim, treći Crvenu Hrvatsku jednako sa starim i novijim oblastima, a četvrti hiperborejsku ili sjevernu Hrvatsku. Dok je za prva tri dijela ustanovio naslove pojedinih knjiga i glava, za četvrti je napisao samo opći naslov i napis prve glave prve knjige. Očito je, da nije ni sam sobom bio na čistu, kako da svoje djelo do kraja provede.

Jeziku hrvatskomu (ilirskomu), pravopisu, slovnici i književnosti hrvatskoj posvetio je Ritter čitavu drugu knjigu prvoga dijela. U njoj bi se pod općenitim naslovom „De Lingua Illyricana" (o jeziku hrvatskom) raspravljalo u dvadeset glava o ovim stvarima :

Cap. I. De antiquitate linguae Illyricae (o starini hrvatskoga jezika).

Cap. II. De magnitudine linguae Illyricae (o veličini — prostranstvu — hrvatskoga jezika).

Cap. III. De praestantia linguae Illyricae (o vrlini hrvatskoga jezika).

Cap. IV. De diversitate litteraturae Illyricae (o razlikosti književnosti hrvatske).

Cap. V. De latinis litteris Illyriorum usui accommodandis (o prilagodjenju latinskih pismena za porabu Hrvata).

Cap. VI. De multiplici Nominum apud Illyrios terminatione (o brojnim dočecima hrvatskih imenica).

Cap. VII. De generibus Nominum ex terminatione cognoscendorum (kako se rod imenica raspoznaje po dočecima).

Cap. VIII. De Numero, Figura et Casu (o broju, obliku i padežu).

Cap. IX. De Nominum Declinatione (o sklonidbi imenica).

Cap. X. De Adjectivorum Declinatione (o sklonidbi pridjeva).

Cap. XI. De Pronominibus (o zamjenicama).

Cap. XII. De Verbo et Verborum Coniugatione (o glagolu i sprezanju glagola).

Cap. XIII. De praepositionibus (o prijedlozima).

Cap. XIV. De Adverbiis (o prislovima).

Cap. XV. De interiectionibus (o uskličnicima).

Cap. XVI. . . . . ;

Cap. XVII. De modo versificandi (o načinu, kako se grade stihovi).

Cap. XVIII. De dierum Mensiumque nominibus (o nazivima dneva i mjeseci).

Cap. XIX. De vitiis linguae Illyricae proprietatem alterantibus (o pogrješkama, koje kvare osebine hrvatskoga jezika).

Caput XX. In detractores huius linguae nobilissimae (protiv kudilaca ovoga vanredno plemenitoga jezika)

„Je li sve to raspravio (Ritter) i u svojoj gramatici"? — pita Broz, pa onda nastavlja: „Ja držim, da nema uzroka protivnomu mišljenju, pa tako treba još i više da žalimo, što se Vitezovićevoj gramatici zameo trag. Tako, da jedno samo spomenem, vrlo bi zanimljivo bilo znati, što je mislio Vitezović, kako da se grade i po kojima pravilima hrvatski stihovi, a mislio je jamačno i o tome, kako se razbira iz XVII. glave... A da je i o tome Vitezović zdravo sudio, pokazuju nam n. pr. njegovi hrvatski heksametri i pentametri u „Oddiljenju sigetskom", koji su kod i kamo bolje gradjeni prema zakonima moderne naše metrike, nego što su radjeni Katančićevi heksametri i pentametri".

IX. Pavao Ritter kao skrbnik i baštinik grofa Ivana Jonate Ivanovića.

(1708.—1710.)

Stanje nevoljnoga kanonika grofa Ivana Jonate Ivanovića bilo je svedjer bjednije, te se je stalo misliti na to, da mu se nadje skrbnik, koji bi se brinuo za nj i za njegova porodična imanja: Šćitarjevo u zagrebačkoj i Čanjevo u križevačkoj županiji. Kao neko pravo na skrbništvo prisvajao si je Pavao Ritter, stari prijatelj porodice Ivanovića, koji je poznavao sve prilike njezine, te koji se je i dosad mnogo brinuo za djecu grofa Franje. On je sam cijenio svoj trud i trošak oko sinova Franjinih na dvije stotine dukata, a primio nije baš ništa.

Možda baš povodom parnice s Krstom Šćitarjevačkim radi ribolova zamolio je Ritter na početku godine 1708. ugarsku dvorsku kancelariju, dotično cara i kralja Josipa I., da ga imenuju skrbnikom slaboumnoga grofa Jonate. Ali ugarska dvorska kancelarija postupala je pri tome oprezno. Poznavajući i poštujući crkvene i gradjanske zakone, koje su u tom pogledu vrijedili u Hrvatskoj, zatražila je najprije od zagrebačkoga kaptola, da jê izvijesti o imanjima kao i o stanju bolesnoga kanonika grofa Ivanovića. Kaptol je na to 4. ožujka 1708. podao kancelariji zatraženi izvještaj, u kojem je uz drugo izjavio, „da grof Ivanović imade doduše mnogo rodjaka, ali ti ili su nesposobni za skrbništvo ili se krate primiti taj teret" (comitem Ivanovich plures quidem cognatos habere, sed curatelae eiusdem partim incapaces, partim eandem suscipere retractantes). Kancelarija nije se tim zadovoljila. Ponovnim dopisom od 31. ožujka 1708. javila je ona iz Beča kaptolu, da je primila doduše njegov izvještaj; ali budući da se Pavao Ritter za skrbništvo i upravu imanja rečenoga grofa ne samo nudja, nego i traži, da mu se povjeri (ad suscipiendam bonorum ipsius comitis curatelam et administrationem ... non modo semet offeret, imo eandem sibi conferri sollicitaret),

pita ona kaptol još jedamput, da li nema u pogledu toga koraka (ili ponude) kakova prigovora, i da li zaista nema nikoga izmedju svojte rečenoga grofa, koga bi po zakonu kraljevstva takovo skrbništvo zapadalo, i koji bi ga htio preuzeti? (an non aliqua hoc in passu supersit consideratio, et utrum revera nemo dicti comitis consanguineorum, quorum aliquem de lege regni huiusmodi curatela concerneret, eandem assummere velit?). Na posljednji taj upit odgovorio je zagrebački kaptol 26. travnja opsežnom spomenicom. U njoj je najprije dokazivao, da Pavao Ritter nipošto nije podoban, da bude skrbnikom i upraviteljem imanja nesrećnoga grofa, jer on u kraljevstvu hrvatskom nema nikakovih posjedovanja, koja bi po zakonu mogla služiti za sigurnost i jamčevinu, da će nesrećnika dostojno uzdržavati i imanjima njegovim valjano upravljati. K tomu je grof Ivanović crkvena osoba, pa ne bi bilo dostojno, da ga po svjetovnim zatvorima i čuvalištima povlače. Što se pak tiče njegova uzdržavanja, ne bi se ono moglo namirivati samo od njegovih kanoničkih prihoda, jer on spada medju mladje kanonike, već treba i drugih sredstava (naime od porodičnih imanja). Budući da se dosad kaptolu nitko drugi prijavio nije, da preuzme i skrbništvo za duševno bolesnoga kanonika i upravu njegovih imanja, obavljat će jedno i drugo sam kaptol, kako je to dosad činio, pa se nada, da će mu se to i dalje povjeriti.[1] I zaista je kaptol malo zatim imenovao za kuratora bolesnomu drugu kanonika Nikolu Bedekovića, arcidjakona varaždinskoga.

Kad je ovaj odgovor prvih dana svibnja 1708. stigao kancelariji u Beč, nije ondje bilo vrhovnoga kancelara, grofa Nikole Illésházyja. On je tada boravio u Požunu, kamo bijaše kralj Josip I. sazvao ugarski

[1] U pismu zagrebačkoga kaptola čita se doslovce: „Et quia idem Paulus Ritter in hoc regno Croatiae iura possessionaria bonaque in vim legalis securitatis et cautionis necessaria haberet nulla, ea ex ratione neque personae eiusdem domini comitis Ivanovich (qui alias ad rationem redditurus speraretur) sustentationi neque bonorum administrationi, et iuribus prospiciendi capacem esse, sequereturque bonorum curatelam, personae quoque tutela, quae uti ecclesiastica arestis et vigiliis saecularibus indecenter manciparetur. His autem domini comitis personam respicientibus curis et expensis, ex solo eiusdem inter iuniores canonicatu sine aliorum bonorum concursu mederi non posset. Eapropter et tutelam modo fati domini comitis alias confratris et concanonici nostri, et bonorum suorum curatelam ac administrationem, pro qua se hactenus nullus ad notitiam nostram insinuasset, in nosmet ipsos assummere, personaeque et bonis invigilare parati sumus, in eademque hactenus a nobis administrata ulterius etiam conservari et manuteneri speramus.

sabor, na kojem su bili takodjer poklisari hrvatski zajedno s biskupom Martinom Brajkovićem i kanonikom Tomom Kovačevićem. Kako se vijećnici kancelarije nijesu usudili ništa odrediti bez samoga kancelara, javili su mu pismom od 5. svibnja odgovor zagrebačkoga kaptola i pridali pismu sam spis. Podjedno obavijestili su ga, da je od Rittera stigla replika na molbu pečujskoga biskupa baruna Nesselrodta, koji bijaše dočuo, da u Rittera imade spisa i isprava, koje se tiču njegove biskupije, pa je zahtijevao, da se njemu te i prave budi u izvoru budi u prepisu predadu. Vijećnici predlagali su kancelaru, da se stvar glede skrbništva za kanonika Ivanovića odgodi do povratka kancelarova u Beč ; glede molbe pečujskoga biskupa nasuprot da se Ritteru izdade nalog, da mora isprave i spise o pečujskoj biskupiji, koje imade kod sebe (kako sam priznaje), što prije poslati ugarskoj kancelariji, gdje će ih pregledati, pa ih onda, ako ne bi bilo protivnih razloga, budi u izvorniku budi u ovjerovljenim prepisima biskupu dostaviti. Vrhovni je kancelar 7. svibnja predloge svojih drugova odobrio, na što je kancelarija 11. svibnja zaista Pavlu Ritteru izdala dekret (decretum), kojim je njemu naložila, da joj pošalje sve spise o pečujskoj biskupii, što ih on uza se imade. Podjedno ga je pozvala, da se očituje, kako ili odakle si je rečene spise pribavio (qualiterve aut unde eadem . . . documenta . . . comparaverit) ?

Kako se iz ovih podataka razbira, ostala je ponuda Ritterova glede skrbništva privremeno neuvažena, ili bar neriješena. Možda je nakon posljednje izjave zagrebačkoga kaptola i sam biskup Martin Brajković odvraćao Rittera, da stvar dalje tjera, jer bi se mogao zavaditi s kaptolom, u kojem je dosad imao toliko prijatelja i zaštitnika. Bilo kako mu drago, stvar je nekako kroz četvrt godine mirovala tako, da je kanonik Nikola Bedeković ostao skrbnikom svome bolesnome drugu. U kolovozu 1708. pače tražio je Ritter način, da ostavi Zagreb i Hrvatsku. Napisao je molbu na cara i kralja Josipa I., da mu podijeli jedno od dva i pražnjena vijećnička mjesta (smrću baruna Pavla Mednyanskoga i Antuna Ratkoga) u ugarskoj kraljevskoj komori. To mu bijaše obećao već pokojni car i kralj Leopold, a sada ga za isto preporuča ugarska kancelarija visokoj dvorskoj komori austrijskoj. Ako se pak to ne bi za sada nikako moglo učiniti, moli kralja, da ga imenuje za svoga dvorskoga povjesničara (pro aulico suo historico assummat). Ritter obećaje, da će s Božjom pomoću trud uložiti, da se kroz stoljeća zanemarena historijska istina uspostavi, te se prava

svete krune na (Jadransko) more i ostale pokrajine prostranoga Ilirika objasne, što bi teško drugomu pošlo za rukom (qui . . . Deo auxiliante — me daturum operam polliceor, ut neglecta pluribus saeculis historica veritas restituatur, et sacrae coronae iura in mare ceterasque vasti Illyrici provincias clara fiant ; alteri non facile assequenda). Da bi svoju molbu za dvorskoga povjesničara još bolje obrazložio,[1] pripovijeda u prvoj česti svoje molbenice potanko, kako ga je pred osam godina pokojni car i kralj pozvao na svoj dvor, kako je putem stradavao, i kako je kroz čitavu godinu u Beču i Požunu radio, da ustanovi prave granice izmedju Hrvatske i Dalmacije ; kako je nadalje nakon milostive audijencije (in gratioso alloquio) primio dalji nalog, da prouči i objasni stara prava hrvatskih kraljeva i krune njihove na Adriju i ostale ilirske pokrajine. On je i taj nalog izvršio, te Hrvatsku i Slavoniju sve do primorskih strana pretražio, pa onda o svemu izvješća (relationem) budi izvorna budi štampana (impressis) na dvor slao. Posao taj bio je opsežan i radi potrebita pobijanja (refutacionem) mnogih pisaca, koji su ta kraljevska prava nijekali, i tegotan. No on ga je rado vršio sve do smrti pokojnoga cara, a to sve svojim sredstvima i o svom trošku (omnia propriis mediis, sumptibus ac expensis), a na vrlo tešku štetu i gubitak svoga vlastitoga imanja (ad valde gravem falcultatum mearum iacturam continuavi).

Ritterova molbenica, koju je on jamačno u Beču napisao i valjda sam glavom caru i kralju Josipu predao, poslana bi ugarskoj dvorskoj kancelariji, da se o njoj očituje. I zaista je rečena kancelarija u svojem vijeću (consilio) od 30. kolovoza 1708. zaključila, da se njegova molbenica (memoriale) vrhovnoj dvorskoj komori povrati, neka ju njegovu veličanstvu preporuči, u koliko bi njegovim imenovanjem za vijećnika komore bilo koristi za službu kraljevu i za kraljevski fiskus (in quantum ex hinc summefatae suae maiestatis sacratissimae servitium et fisci regii commodum promovendum speraretur). O njegovu imenovanju za dvorskoga povjesničara nije kancelarija ništa izjavila, jer je valjda nijesu ni pitali. Ali ni uz preporuku ugarske kancelarije nije Ritter ni ovaj put polučio, za što je molio.

Medjutim pokušalo se je Ritteru drugim načinom odužiti i pomoći. Dne 14. rujna 1708. izdao mu je car i kralj Josip I. u Beču povelju, kojom mu je podijelio milost iščekivanja (gratia expecta-

[1] Prepis te molbenice čuva se medju rukopisima kr. sveučilišne knjižnice u Budimpešti (Collectio Hevenessy, liber XXXVII. ; str. 337—345.).

tiva) za imanje Šćitarjevo s kaštelom u zagrebačkoj i plemićku kuriju Čanjevo u križevačkoj županiji, i to nakon smrti nesrećnoga grofa Ivana Jonate Ivanovića. Kralj spominje u povelji vjernost i zasluge Ritterove za kuću austrijsku, za krunu ugarsku i za svoje prijestolje, očekuje od njega, da će i dalje u tom vjerno ustrajati; pa budući da je rečeni Ivanović posljednji član svoje porodice, koja s njim izgiba, to kralj već sada naredjuje, da imanja Ivanovićeva, koja bi i onako po smrti njegovoj imala pripasti kruni ugarskoj i dosljedno biti na raspolaganje kraljevo, imadu tada (naime nakon smrti grofa Ivanovića) zapasti rečenoga Pavla Rittera, kao i njegove baštinike i potomke obojega roda u sve vijeke i neopozovljivo. U konceptu povelje precrtane su stavke, u kojima se pripovijeda, koliko je Ritter učinio nekad za grofa Franju Ivanovića, naročito da postigne čast velikoga župana u županijama požeškoj i virovitičkoj, i kako je jednako radio za njegove sinove, pa tako zavrijedio plaću od dvije stotine dukata.[1]

Ovom kraljevskom darovnicom obećano i zajamčeno bi Ritteru, da će nakon smrti nesrećnoga grofa i kanonika postati jedinim i neograničenim vlasnikom njegovih porodičnih imanja. Ali neobični način, kako je kralj još za živa čovjeka raspoložio njegovim imanjem, ozlojedio je mnoge ljude u Hrvatskoj. Još jače ozlovoljili su se oni, koji su bili s Ivanovićima u srodstvu po tankoj krvi, pa su tako izgubili nadu, da bi makar i kraljevskom darovnicom mogli dobiti njihova imanja. To su bili naročito turopoljski plemići Ljudevit Vagić od Male Mlake, onda Kristofor Šćitarjevački, i još neki dalji svojaci njihovi. Ti su držali, da bi Šćitarjevo imalo njih zapasti, jer su ga i Ivanovići dobili po ženidbi. Čanjevo opet bijaše doduše starina grofova Ivanovića, ali od toga imanja imala je dobiti opatica Aurora Ivanović svoj miraz od 1500 forinti, koji bijaše zapisala samostanu, kad se je obukla u redovničko odijelo. I tako je Ritteru tek u izgled stavljena baština prouzrokovala veliko nezadovoljstvo medju nižim plemstvom u Turopolju; a i opatice sv. Klare u Zagrebu pobojale su se, da bi mogao propasti zapis njihove sestre kod čovjeka, koji je i onako bio već dužnik njihova samostana.

Bit će da je i zagrebački kaptol kao skrbnik grofa Jonate osudjivao način, kako bi Ritteru zajamčeno nasljedstvo u Šćitarjevu

[1] Koncept darovnice čuva se u kr. državnom arkivu u Budimpešti, gdje imade i drugih isprava o Ritteru medju spisima kr. ugarske kancelarije (Conceptus expeditionum od 1708., Octobris, No 1.).

i Čanjevu. Ta nesrećni Ivanović mogao je napokon i ozdraviti, pa čemu onda već sada obećavati komu njegova imanja? I tako je i kaptol stao rogoboriti protiv Rittera, a jamačno je sa grofovim rodjakom, turopoljskim plemićem Ljudevitom Vagićem od Male Mlake, svašta poduzimao protiv odredjenoga nasljednika. Tako je medju inim kaptol kao skrbnik svoga druga stao Ljudevitu Vagiću prodavati stanovite kmetove, koji su pripadali gospoštiji Šćitarjevačkoj. Protiv takova postupka skrbnika uložio je Ritter svečani prosvjed pred začesamskim kaptolom, budući da bi bilo na štetu njemu i kao zakupniku i budućemu vlasniku, kad bi se smanjio broj gospoštijskih kmetova. I tako su se sve jače izoštravale opreke izmedju zagrebačkoga kaptola i jednoga dijela nižega hrvatskoga plemstva s jedne strane, a Pavla Rittera s druge.

Uto su na dvoru cara i kralja Josipa I. pretegli prijatelji i zakrilnici Ritterovi izradivši, da je kralj dne 17. listopada 1708. izdao u Beču dalja dva dekreta, kojima je skrbništvo nad grofom Ivanom Jonatom Ivanovićem i upravu njegovih imanja oduzeo zagrebačkomu kaptolu, te povjerio Pavlu Ritteru. U prvom dekretu za samoga Rittera izlaže se kukavno stanje kaštela Šćitarjeva, plemićke kurije Čanjeva i pripadajućih im imanja. Oba posjeda dugom su tako opterećena, da se od prihoda njihova ne mogu dostatno namirivati ni kamati posudjenih glavnica; suviše kaštelu i ostalim drvenim zgradama prijeti gotovo rasulo, a i razna prava tih gospoštija dan na dan se gaze i obaraju. Svemu tomu je krivo, što je od kaptola privremeno namješteni skrbnik rečenoga Jonate Ivanovića, po imenu kanonik i varaždinski arcidjakon Nikola Bedeković zaokupljen brigom oko svojih crkava i drugim poslovima. Nasuprot je Pavao Ritter kroz ono vrijeme (per trimestre spatium), što Šćitarjevo drži u zakupu, učinio ne samo mnogo popravaka u kaštelu, nego je takodjer uz nemalu štetu svoju vodio parnicu s troškovima za obranu prava rečenoga Jonate Ivanovića. Budući nadalje da za Rittera mnogi mole te ga preporučaju, i budući da je njemu već posebnom darovnicom obećano nasljedstvo tih imanja: to se rečeni Ritter imenuje skrbnikom (kuratorom) njihovim uz neke uvjete. On će svakolika imanja sve do posvemašnjega ozdravljenja ili smrti Ivanovićeve kao kurator držati, i sav prirod i druge dohotke od njih pobirati (ea conditione. ut ipse universa bona usque ad integram divino opitulante numine reconvalescentiam vel Deo ita disponente ex

hac vita decessum eiusdem nomine curatoris possidere, fructusque et utilitates eorum percipere); ali će o prihodima tih imanja po duhu izričitih zakona kraljevstva točan račun voditi, i takodjer onomu, koga to ide, račun polagati (deque proventibus eorundem bonorum iustas ad mentem positivarum legum regni rationes tenere, atque etiam ei, cui competit, reddere sit obstrictus et obligatus). Drugim dekretom za zagrebački kaptol javlja car i kralj svoju odluku rečenomu kaptolu, kako je upravu imanja umobolnoga grofa Ivanovića (mente capti et a societate hominum seclusi) s razloga zakonitih i opravdanih milostivo povjerio vjernomu vitezu Pavlu Ritteru, pa poziva kaptol, da ta imanja, kojima je kaptol privremeno (ad interim) samo upravljao, predade rečenomu Ritteru zajedno sa svima spisima i ispravama, koje se tiču rečenih imanja, i koja kaptol imade u svojim rukama (una cum literis et literalibus instrumentis, eadem bona tangentibus et concernentibus, prae manibus earundem habitis). Kaptol mora o tim ispravama sastaviti točan popis ili registar, i predati ga zajedno sa spisima, te će o jednom i drugom primiti valjanu potvrdu (erga sufficientem quietantiam). Kaptol mora to učiniti bez ikakva otpora ili odlaganja (sine ulla renitentia et dilatione), jer je tako odluka i volja kraljeva. Dekret je upravljen na „velikoga prepošta, lektora, kantora, kustosa i ostale kanonike zagrebačkoga kaptola".

Ovi su dekreti Ritteru više škodili nego koristili. Čitav kaptol zajedno s velikim prepoštom Češkovićem oborio se sada na njega; brojni prijatelji njegovi izmedju kanonika prometnuli su se u njegove protivnike i očite neprijatelje. A biskupa Martina Brajkovića, njegova zaštitnika, nije bilo više na životu; on bijaše umro još 4. lipnja, kad je zajedno s kanonikom Tomom Kovačevićem bio pošao sa sabora u Požunu u Beč, da traži i nadje lijeka svojoj bolesti. Tako nije bilo nikoga, koji bi pokušao izgladiti nastale opreke.

A kaptol nije mirovao. Premda bijaše kralj zapovjedio, da se njegov nalog bez odlaganja ispuni, kaptol se je kratio, da predade tražene isprave. Napisao je nasuprot predstavku na kralja, u kojoj je iznio „poteškoće" (difficultates), radi kojih ne može zadovoljiti kraljevu dekretu. Predstavku svoju poslao je kaptol na kralja 18. studenoga 1708. Same predstavke više nema; ali se iz drugih spisa može znati, da su se u njoj opetovali poglavito oni razlozi protiv Rittera, koji bijahu izneseni u izvještaju od 26. travnja. Suviše

se je isticalo, kako jedan dio imanja Ivanovićevih (valjda Čanjevo) još nije dan u zakup uz odredjenu zakupninu; stoga bi se morao taj dio najprije procijeniti i godišnja zakupnina ustanoviti, a onda bi se tek poput Šćitarjeva mogao dati u zakup, makar istomu Ritteru. Osobito se je kaptol branio, da dade isprave iz svojih ruku; ali razlozi, kojima je to opravdavao, nijesu poznati. Kraljevska ugarska kancelarija poslala je nato 22. prosinca 1708. predstavku s „poteškoćama" Pavlu Ritteru uz poziv, neka što prije na nju dade svoju informaciju ili relaciju. Zajedno ga je opomenula, neka se strpi i ne traži spisa od kaptola tako dugo, dok kralj ne izdade drugu, novu odluku ili rezoluciju u toj stvari.

Ritter je zaista udovoljio pozivu i napisao neku protupredstavku, u kojoj je nastojao pobiti prigovore zagrebačkoga kaptola. Čini se, da je kralja uvjerio o svome pravu, jer je kralj Josip I. dne 7. veljače 1709. izdao u Beču novi dekret, kojim je potvrdio svoju odluku od prošle godine, te zagrebačkomu kaptolu ponovo zapovjedio (i t e r a t o benigne committimus et mandamus), da prema prvome dekretu sve spise i isprave (universas litteras et literalia instrumenta), koje se tiču Ivanovićevih prava i posjeda, uz točan popis i pravovaljanu potvrdu Ritteru uruči; podjedno da mu predade (osim Šćitarjeva, koje je i onako već držao u zakupu) još i predij Čanjevo kao od kralja odredjenom kuratoru. Suviše imade kaptol prošlogodišnji prirod žita, koji je, kako je kralj obaviješten, vrlo blizu da se pokvari, smjesta izmjeriti i predati Ritteru, koji će ga prodati i utržak upotrebiti za popravak kaštela i drugih zgrada (u Šćitarjevu). Odluka se kraljeva opravdava time, što je Ritteru pošlo za rukom pobiti sve prigovore u kaptolskoj predstavci iznesene (difficultates in informatione sua sufficienter diluisse). Kaptol da je prije sam tvrdio, kako nema nikoga (od rodjaka), koji bi skrbništvo htio preuzeti. Nadalje tim, što se Ritteru povjerava skrbništvo, ne prijeti baš nikakva pogibao pravu nasljedstva rodjacima grofa Ivanovića, pa ni za njega samoga ne može biti štete, ako bi mu se po Božjoj milosti zdravlje posve povratilo. Ta Ritter je dužan polagati račun o tom, kako vrši kuratelu; osim toga su ta imanja n e k r e t n i n e, koje se ne mogu razgrabiti i potrošiti, a ni prodati ih nije moguće radi zakona domovinskih (vigore legum patriarum), koji to zabranjuju. Pa gdje bi se takav neoprezan kupac za njih i našao? Napokon ne može se Ritter isključiti od skrbništva, jer ima

Barunski grb Pavla Rittera.
Snimio s njegova pečata na ispravi od 30. srpnja 1709. prof. dr. Branko Šenoa.

tobože malo ili nikakvih stalnih posjeda u Hrvatskoj; godišnji prihodi naime od tih imanja, kako je sam kaptol u svome prvome izvješću prikazao, nijesu tako obilati, da ih ne bi Ritter, sve da ih i potroši, u vrijeme polaganja računa mogao nadoknaditi. Ta njegova druga sredstva, od kojih je on dosada pošteno živio sve bez skrbništva oko Ivanovićevih imanja, dostajat će za naknadu, osobito kad bude morao svake godine račun polagati. Onda će se moći takodjer vidjeti, kako on tima imanjima upravlja. U izvorniku glasi to mjesto ovako: „Nec ideo idem Paulus Ritter, quod bona stabilia vel exigua vel nulla haberet, a curatela sibi collata arcendus videretur; ipsorum siquidem bonorum annui fructus, ut ex fidelitatum vestrarum primaeva informatione et relatione apparet, nec adeo copiosi sunt, quin dicti Pauli Ritter, in casu etiam consumptionis, et tempore reddendarum rationum succumbentiae, alia eiusdem media, quibus hactenus sine bonorum Ivanovichiorum curatela honeste subsistebat, ad resarcionem sufficerent, praesertim dum reddendis annuatim rationibus obnoxiaretur, et quolibet anno administratio eiusmodi bonorum resciri posset". Što se pak tiče Ivanovićevih rodjaka, ako misle, da imadu neko pravo na baštinu, nije im imenovanjem i namještenjem kuratora nimalo zakraćeno, da svojim načinom i putem to svoje pravo traže. Budući napokon da kurator mora valjano da štiti i brani povjerena mu imanja, moraju se njemu predati spisi i isprave o njima, jer ako se ti spisi drže skrovito ili pod zatvorom, nužno je, da dodje i do zatomljivanja zakonitih prava (immo eiusdem literalibus instrumentis in occulto et sequestro habitis legitimorum etiam iurium suppressionem sequi necesse esset).

Još treba spomenuti, da je Ritter našao protivnika i medju samim zastupnicima kraljevskoga fiska u Hrvatskoj. Kad su 4. prosinca 1708. boravili u Varaždinu zagrebački kanonici Franjo Novačić i Mihajlo Vrbanić, da pribivaju zemaljskoj konferenciji, i da primaju razna očitovanja i prosvjede od stranaka, došao je pred njih osobno zamjenik varaždinskoga tridesetničara Ivan Puljaj (Puliay), pa je

u ime Jakova Meška, meštra kraljevskih parnica i fiskala svete krune ugarske, uložio prosvjed i protiv darovnice, izdane Ritteru za imanje Šćitarjevo i Čanjevo, i protiv dekreta, kojim bi imenovan štitnikom i briznikom grofa Ivana Jonate Ivanovića i njegovih imanja. Prosvjed je obrazložio time, što su i darovnica i dekret izdani bez znanja i privole kraljevskoga fiska, i stoga da su na uštrb i štetu njegovu (sine scitu et consensu, adeoque in derogamen et praeiudicium antelati fisci regii). Budući da je baštinik onih imanja, kojih vlasnici izumru, u prvom redu kraljevski fiskus, pa ih bez njegova znanja i privole ne mogu dalje darovati: to rečeni zamjenik tridesetničara ustaje na obranu fiskovih prava, te poziva kaptole zagrebački i začesamski, da se ne odazovu, ako bi se od njih tražilo, da obave uvod (statutio) u gore rečena imanja. Ovaj prosvjed donijela su oba kanonika u Zagreb, gdje ga je onda lektor kaptolski i kanonik Nikola Gotal (Gotthal) 19. prosinca 1708. uvrstio medju spise zagrebačkoga kaptola, u onaj odio, gdje su se čuvale isprave, povjerene kaptolu kao mjestu vjerodostojnosti (locus credibilis). Tu se čuva još i danas. Značajno je, da se u tom prosvjedu zove Ritter b a r u n o m (magnificus dominus b a r o Paulus Ritter), po čemu su neki nagadjali, da je on iste godine zaista imenovan barunom. Medjutim Rittera zovu barunom (liber baro) u privatnim pismima koji put već od god. 1702.; u javnim ispravama dogadja se to prvi put prigodom rečenoga prosvjeda. Poslije toga zove se Ritter barunom u jednoj kraljevskoj povelji od 4. travnja 1710., u pismu bana grofa Ivana Palffyja od 22. srpnja 1711., kao i u drugim javnim i privatnim spisima. U jednom posve privatnom pismu hrvatskom od god. 1712. zove ga njegova gazdarica u Zagrebu „s l o b o d n i b a r u n o d S e n j a i M o d r u š a". Da li je zaista postao barunom i kada, ne da se ustanoviti; to manje, što su potrage o tom u plemićkom arkivu u Beču i državnom arkivu u Budimpešti ostale bezuspješne. Nagadja se ipak, da je doista bio odredjen za baruna, i da mu je to bilo i javljeno; ali kako nije imao novaca, da plati veliku pristojbu, nije mu nikad izdana barunska povelja, pa stoga nijesu ga ni upisali u maticu višega plemstva.

Nakon kraljevskoga dekreta od 7. veljače 1709. nije ni zagrebačkomu kaptolu preostalo drugo, nego da se pokori. I tako je dosadanji zakupnik Šćitarjeva postao skrbnikom umobolnoga grofa Jonate Ivanovića, upraviteljem njegovih porodičnih imanja, i bu-

dućim vlasnikom njihovim. Nije se dosad mogao pronaći nijedan spis, koji bi javljao, kada je i od koga je Ritter uveden u posjed tih imanja, tko je pri tom zastupao kaptole zagrebački i začesamski, niti tko je bio kraljevski povjerenik. Ali nema ni takvih spisa, koji bi javljali, da se je tko protivio njegovu umještenju. Nema prosvjeda ni od rodjaka Ivanovićevih: ni od Ljudevita Vagića, ni od Kristofora Šćitarjevačkog, a ni od dalje svojte. A ti bi prosvjedi bili jamačno zabilježeni u knjigama i spisima zagrebačkog i začesamskoga kaptola, da ih je tko iznio. Kao da ih je ušutkala odlučna riječ kraljeva u posljednjem dekretu.

Pa ipak nije tako bilo. Otkada je Ritter postao upraviteljem kaštela u Šćitarjevu, preselio se je posve onamo, budući da i onako tiskara u Zagrebu nije radila. Prenesao je u kašteo ne samo svoje pokućtvo i sanduke s robom, nego i svoje knjige i spise, misleći uz gospodarske poslove nastaviti svoj književni rad. Bijaše se najljepše uredio i smjestio u kaštelu, kad ga jednoga dana snadje zlo, na koje jamačno ni u snu pomišljao nije. A udesio je sve to plemić Ljudevit Vagić, koji se je smatrao najviše povrijedjen i oštećen imenovanjem Ritterovim za skrbnika i baštinika. Taj Ljudevit Vagić bio je po ženskoj lozi jedan od najbližih rodjaka nesrećnome kanoniku i grofu Jonati, jer im je bila zajednička prababa, po imenu Katarina Šćitarjevačka.[1] Po njoj su i Ivanovići i Vagići došli do posjeda u Šćitarjevu (ili S c u t a r i, kako ga je Ritter polatinio).

Ritter sam u tužbi na cara i kralja Josipa I. pripovijeda, što se je tada njemu zgodilo. Bilo je to 25. svibnja 1709., pošto se bijaše u kaštelu Šćitarjevu već posve uredio i upravu imanja po kraljevskoj odredbi preuzeo. Ritter je rečenoga dana u jutro još u postelji ležao i spavao, kada je osam momaka, dobro oboružanih, a najmljenih od Ljudevita Vagića, iznenada nahrupilo na kašteo, provalilo u nj, te otevši i zaplijenivši sve oružje namjestilo straže, da ne bi Ritter

[1] Za objašnjenje rodbinskih prilika pridajemo ovo rodoslovlje:

K a t a r i n a Š ć i t a r j e v a č k a (1616—1642.)
1. suprug Petar Barilović
2. suprug Juraj Vagić

Margareta Barilović (1), udata za Tomu Ivanovića (1642.)	Ljudevit Vagić Stariji (2) (oko 1642.)
Franjo Ivanović † 28./IV. 1690.	Franjo Vagić
Ivan Jonata Ivanović (1708.).	Ljudevit Vagić od Male Mlake (1708.)

mogao pobjeći. Nato je sam Ljudevit Vagić s većom oružanom četom prodro u kašteo, pa stao sa svojim ortacima ključanice na svima sobama, sanducima i ormarima razbijati i otvarati. Htio je i samoga Rittera zarobiti, pa ga je stao na sve strane tražiti i progoniti, te bi Ritter jamačno morao bio podnijeti okrutnu smrt, da mu nije po osobitoj dobroti Božjoj pošlo za rukom, da onako posve neoboružan, pače i bez same batine umakne. Razbivši Vagić s ortacima brave na sobama i sanducima stao je ne samo stvari rečenoga grofa Jonate Ivanovića, koje su bile Ritteru kao skrbniku povjerene, nego i njegove vlastite stvari uzimati, grabiti i raznositi. Tom zgodom oteo je Ritteru izabrane knjige, spise, pače i posve tajne bilješke iz povjerljivih listova (selectos libros, scripta, ac secretiorum etiam correspondentiarum arcanas annotationes), pa je to sve poslije naokolo nosio, prepisivao i razglašivao. Donio je čak neke spise u hrvatski sabor, koji se bijaše okupio 17. lipnja u Zagrebu, pa ih je ondje dao javno čitati i s drugima o njima raspravljati, samo da bi tako što više ljudi na mržnju protiv njega potaknuo, te njega osramotio i poništio. Budući da se je Vagić svim tim teško ogriješio o zakone kraljevstva, moli Ritter kralja, da protiv silnika postupa.

Pobjegavši iz Šćitarjeva boravio je Ritter u Zagrebu. U Šćitarjevo nije se mogao ni htio svraćati, dok od kralja ne stigne odgovor na njegovu tužbu. Medjutim su same domaće oblasti osjetile, da im treba nešto učiniti protiv Vagića, da se ne bi činilo, kao da takvo nasilje povladjuju. Što su činile, nije poznato ; samo se znade, da je plemićki mali sudac Martin Mudić, pod kojega je spadalo Turopolje sa Šćitarjevim, tek nakon dva mjeseca poslao u Zagreb Ritteru po nekom Matijašu Celiću nešto njegovih pisama, knjiga i rubenine, što je sve u Šćitarjevu zaostalo. Ritter je primitak tih stvari potvrdio na ceduljici, koja zavredjuje, da se čitava priopći, da se vidi, što je primio i u kakvom stanju. Ceduljica glasi :

„Anno 1709. die 27. Jul(ii) prieh od k(neza) Mudich Martina Maloga Szudcza Varmegie Zagreb(ačk)e pred k(nezom) Andrasem Szerblinom po Matiasu Celiću poslano ; a to

Moju kožnatu ladiçicu s opravom.

Lexicon Illyrico-Latinum in duobus, et Latino-Illyricum, in uno tomis ; cum descriptione Illyrico-Latini, defectuosa in ternionibus A. et B. — NB. — Ex libris ; Ephemeridum Mezavacchianum tomum secundum, deest primus.

Dictionarium Italicum Calderini.

Linguae latinae janua reserata.

Trattato dell' agricoltura. reliqui desiderantur.

Izmed rubja, samo Ztolńaka 2, Rubacse 2, Holztihl 1, Habtuh 1, Ztolnih rubcev desset.

Zgorareçenomu Celichu platih nosńu, dahmu sesticce 2. (L. S.). Eq. Pav. Ritter m. p."

Ova mala ceduljica poučna je u gdjekojem pogledu. Prvo pokazuje, u kakvom je staniu primio Ritter ono malo robe, što su mu jê vratili. Mnogih knjiga uopće nije dobio, a onima, koje je primio, ili manjkaju neke sveske ili su im pojedini arci oštećeni. A i od rubenine svoje primio je tek kukavne ostatke. Sve to svjedoči, kako je negdje Vagić s ortacima svojima u kaštelu haračio. Navedene knjige pokazuju nadalje, čim se je Ritter u kaštelu bavio. Imao je uza se više rječnika, jamačno zato, što je dopunjavao i završavao svoj latinsko-ilirski rječnik ; no pored toga ne bijaše zaboravio ni na talijansku knjigu o gospodarstvu, otkad je postao ekonom ! A da Ritter ni nakon tolikoga boravljenja u Beču nije sve pod sijede dane dobro naučio njemački jezik, pokazuje popis primljene rubenine. Napokon ogleda se u ceduljici kao u svemu, što Ritter radi, ona skrajnja točnost sve do najmanje sitnice. On je čak zapisao, koliko je platio čovjeku, koji mu je robu donio !

Dok Ritter čeka kraljevu odluku na svoju tužbu protiv Vagića radi silovitog izgona iz Šćitarjeva, vodi u isti mah brigu za drugo imanje svoga štićenika, naime za Čanjevo. To je imanje ispod Kalničke gore bilo suviše s ruke, da bi Ritter njime sam upravljao. Potražio je zato i našao za nj zakupnika. Bio je to grof Stanislav Orehovečki od Orehovice, vlastelin ispod Kalnika. On se 30. srpnja 1709. sastaje s Ritterom u Zagrebu, te sklapa s njim ugovor, po kojem uzima na godinu dana u zakup predij Presečno, koji pripada gradu Čanjevu. Plaćat će za nj godišnju zakupninu od 100 rajnskih forinti. Ako nakon godinu dana sam Ritter ne bi htio ili mogao preuzeti predija u svoju upravu, obvezuje se već sada, da ga ne će nikomu drugomu dati u dalji zakup, nego jedino grofu Orehovečkomu.

Medjutim bijaše ban Ivan Palffy posebnim pismom pozvao hrvatske staleže, neka porade, da Pavao Ritter bude naprosto opet uveden u kašteo i imanje Šćitarjevo, koje bijaše Vagić nedavno zapremio (quatenus Paulus Ritter in curiam et bona Schitaro Ivanovichiana, per dominum Vagych non pridem occupata, simpliciter et ipso facto restituatur). Kad se je na to 7. kolovoza 1709. sastao

hrvatski sabor u Zagrebu u biskupskim dvorima pod predsjedanjem obalu banskih namjesnika, naime novoga biskupa Emerika Esterhazyja i grofa Petra Keglevića (prvi je zamjenjivao bana u političkim poslovima, a drugi u vojničkim), čitalo se je i bansko pismo na staleže. Ali ovi nijesu bili voljni, da naprosto provedu banov nalog, već su izabrali grofa Franju Delišimunovića i zagrebačkoga podžupana Jakova Ilijašića za povjerenike, koji će tek raspraviti o sporu izmedju Rittera i Vagića. Povjerenici imadu obje interesirane stranke pozvati u Zagreb u odredjeni dan na ročište, pretresati čitavu stvar (ex integro revideant), te, ako bi se dalo, stranke i nagoditi. Ako im posljednje ne podje za rukom, morat će rečeni povjerenici (deputati) staleže na dojdućem saboru o stanju čitave stvari izvijestiti, da uzmognu staleži podati banu službenu (ex publico) informaciju. Suviše su staleži opomenuli Rittera, da svoje stvari, koje su u rukama sudaca, preuzme i primi; ako je Vagić što od njih razasuo, neka plati. Staleži su poslije tvrdili, da je sam Ritter na ovako riješenje spora pristao, što je vrlo sumnjivo, jer je sve, što su staleži odredili, kud i kamo više u prilog Vagiću, nego njemu. Staležima bilo je zapravo pozvati Vagića na odgovornost i radi počinjenog javnog nasilja i radi povrede kraljevske odredbe. Naravno, da niže plemstvo, koje je bilo pretežno u saboru, nije htjelo povrijediti svoga druga, koji je k tomu nedavno bio plemenski župan (comes terrestris) Turopolja, najveće plemenske općine u Hrvatskoj.

Ritter je možda na oko i pristao na zaključak (3. članak) hrvatskoga sabora, jer je očekivao s kraljevskoga dvora sasvim drugi odgovor na svoju tužbu. I zaista je kralj Josip I. dne 6. rujna 1709. izdao svoju odluku, supotpisanu od ugarskog kancelara, grofa Nikole Illésházyja. Taj je dekret upravljen na hrvatskoga bana, grofa Ivana Palffyja. Najprije se prema tužbi izlaže, što je sve Ljudevit Vagić počinio, i kako je njegovo nasilje tako očito i gotovo svima žiteljima kraljevstva poznato, da ne treba za to nikakvog više sudačkog potraživanja ni svjedočanstva. Tužitelj stoga zahtijeva, da se u tom slučaju naprosto prema članku trećemu ugarskoga sabora od god. 1608. (poslije krunisanja) postupa, da se naime dade zapovijed banu, da silnika iz otetog kaštela bez ikakve prethodne istrage potjera, te oštećenika u sva njegova prava i posjed (in integrum) povrati, bez obzira na to, da tužitelju ostaje pravo, da protiv Vagića radi počinjenog nasilja i štete podigne parnicu. Kralj zadovoljava tuži-

teljevu zahtjevu, jer osmi članak drugoga dekreta kralja Sigismunda zabranjuje, da si ma tko sam pravdu kroji, a da nije zatražio pravice kod suda. Kralj prihvaća dakle odredbu trećega članka od god. 1608. (poslije krunidbe), pa nalaže banu, da smjesta bez ikakva odlaganja potpunu restituciju Pavla Rittera u kašteo i imanje Šćitarjevo provede. Ako bi ban možda bio zapriječen drugim neodgodivim poslovima za kralja, neka tu zadaću povjeri svome banskomu namjesniku, koji imade Rittera naprosto opet uvesti u posjed, te ako drugačije ne bi išlo, makar i s pomoću vojničke sile (cum assistentia etiam brachii militaris).

Ban Ivan Palffy desio se je u Požunu, kad mu je stigao taj kraljevski mandat. Budi da je zaista bio drugim državnim poslovima zapriječen, budi da mu se nije htjelo taj neugodni posao izvršiti, on je 24. listopada 1709. poslao rečeni kraljevski dekret svome banskomu namjesniku, grofu Petru Kegleviću, zajedno sa svojim pismom, kojim mu je najodlučnije zapovjedio, da namah kraljevski nalog izvede (quatenus acceptis praesentibus, statim et ipso facto, nullis adhibitis iuridicis observationibus, sola certificatione praemissa, ad mentem et tenorem annotatae benignae caesareo-regiae commissionis, bona inibi denotata, e manibus occupatoris, necessitate exigente etiam bracchio militari adhibito, eximere, et spoliato restituere, nullatenus intermittat, imo debeat et teneatur, mora sine omni postpositisque quibusvis supterfugiis). Značajno je, što ban u pripisu svome pismu na Keglevića pouzdano (in confidentia) upozoruje, da Ritter imade u Beču velikih zagovornika (magnos patronos), koji se zgražaju s toga drzovitoga i skandaloznoga slučaja. Ako Keglević ne bi proveo, što mu se nalaže, ne bi se samo na nj žalili, nego bi ga mogla snaći i nemilost. „I onako se s drugih strana šire glasovi, da se je u Hrvatskoj uobičajilo izvadjati nezakonite i silovite čine" (quia aliunde passim spargitur, in Croatia pro more observari illegales et violentos actus).

Grofa Petra Keglevića jamačno je vrlo neugodno zateklo, kad mu je negdje na početku studenoga 1709. stigla kraljevska zapovijed s popratnim pismom banovim. Da ne bude zamjere, odluči on učiniti, što mu se naložilo. Potankosti nijesu poznate ; ali to se znade, da je on jednoga dana, i ne obavijestivši prema nalogu prethodno Ljudevita Vagića, banuo s oružanom četom u Šćitarjevo, istjerao odanle Vagića i njegove ljude, te onda opet Rittera uveo u posjed kaštela i imanja.

Ta prisilna restitucija Pavla Rittera u Šćitarjevo prouzročila je gotovo bunu medju nižim plemstvom hrvatskim, naročito turopoljskim. Plemićima pridružio se je i kaptol zagrebački. Sve je stalo galamiti protiv Rittera, da se je utisnuo medju urodjeno plemstvo, pa sad hoće da postane velikašem i domaće ljude želi da liši prava nasljedstva. Stalo se rogoboriti i na zaštitnike njegove, naročito na grofa Petra Keglevića, koji ga je silom povratio u Šćitarjevo. I tako se je i plemstvo i svećenstvo urotilo protiv došljaka.

Malo zatim, dne 16. prosinca 1709., sastao se je i sabor hrvatski u Zagrebu. Vijećao je u biskupskim dvorima pod predsjedanjem biskupa i banskoga namjesnika Emerika Esterhazija. Drugoga banskoga namjesnika, grofa Petra Keglevića, nije bilo na saboru; za nj se u saborskom zapisniku kaže, da je „radi bolesti bio zakonito zaprijećen" (ob infirmitatem legitime impedito). Očito se je Keglević žacao na sabor doći, sluteći, što će se na njemu govoriti i zaključivati. Mora da je zaista vijećanje bilo burno; naročito se spominje, da su protiv Rittera grmili zagrebački veliki prepošt Pavao Antun Češković i zagrebački podžupan Jakov Ilijašić, još nedavno dobri prijatelji njegovi. A da za njima nije zaostajao ni Ljudevit Vagić i njegovi rodjaci, nema nikakve sumnje. Zahtijevalo se, da se nametnik Ritter posve uništi, i da mu se onemogući dalji boravak u Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj. Napokon stvorili su ogorčeni staleži dva zaključka, kojima se je to imalo postići. To su članci deveti i dvanaesti. Devetim bi člankom odlučeno, da se Ritteru oduzme uprava zemaljske štamparije; a dvanaestim je u zapisnik saborski primljen svečani prosvjed Ljudevita Vagića radi toga, što je neobičnim i izvanrednim oduzimanjem kaštela Šćitarjeva za Rittera povrijedjeno pravo Vagića, koji si je podjedno pridržao svaki zakoniti regres protiv njega u toj stvari. Ta dva zamašna članka vrijedno je priopćiti u latinskom izvorniku:

„**Nonus.** Siquidem ex fatali illo postremo civitatis Zagrabiensis incendio typus regni in tantum destructus et ruinatus esset, ut pro nunc sine reparatione usui esse vix possit, ne tamen adhuc magis destruatur, generosus Jacobus Illiassich, comitatus Zagrabiensis vicecomes, quo citius eundem ad unam cistam componi et sub suo sigillo huc ad arcem episcopalem tutioris conservationis gratia deportari curabit: coram quo dominus Paulus Ritter tamquam hactenus stipendiatus regni typographus cum dominis regni solutoribus restantiarum suarum inibit computum et rationem, quae taliter liquidandae usque ad annum millesimum septin-

gentesimum octavum inclusive eidem solvendae decernuntur, et de reliquo ratione ex praevia idem stipendium pro cassato declaratur.

Undecimus. Generosus Ludovicus Vagich personaliter adstans super omnibus et singulis damnis, et, uti exponitur, iniuriis, per exoticam et inordinariam in occupatione, manibusque suis ademptione castelli Schytaro procedendi viam per dominum Paulum Ritter sibi causata solenniter protestatus est, sibique omnem legitimum contra modofatum dominum Ritter reservavit regressum."

Značajno je, kako staleži hoće da prikriju pravi razlog, zašto Ritteru oduzimaju tiskaru. Oni to ne čine iz osvete, nego zato, što je tobože tiskara za posljednjega požara u Zagrebu (god. 1706.) tako stradala, da se bez popravka ne može rabiti! Oni ne doznačuju Ritteru novaca, da oštećenu tiskaru opet popuni i usavrši, nego povjeravaju podžupanu zagrebačkomu Jakovu Ilijašiću, da štampariju onakovu, kakova jest, strpa što prije u jedan sanduk, pa da jê onda radi veće sigurnosti, zapečativši sanduk svojim pečatom, dade prenijeti u biskupske dvore! Ritter pak, dosadanji „plaćeni štampar kraljevstva", imade učiniti s Ilijašićem i zemaljskim blagajnicima obračun o svojoj dosadanjoj plaći, te će mu se namiriti zaostatak plaće sve do svršetka godine 1708.; za dalje napokon ukida mu se s rečenog uzroka dosadanja plaća. Svemu je dakle kriv kobni požar od god. 1706., a ništa drugo!

Dok staleži nastoje oduzimanje tiskare i obustavu plaće opravdati nesrećnim požarom, primaju Vagićev prosvjed bez ikoje ograde i isprike. Oni pače istoga dana, 16. prosinca, upravljaju opsežno pismo na bana Palffyja u prilog svome drugu Vagiću, u kojem prikazuju Rittera kao jedinoga krivca svima smutnjama radi Šćitarjeva. Najprije pripovijedaju, kako su oni u prošlom saboru 7. kolovoza, da uštede objema strankama troškove i dalje borbe, izabrali dva deputata iz svoje sredine, da čitav spor pravedno dokrajče. Na to da je i sam Ritter pristao; ali je ipak bez obzira na to izradio u kralja zapovijed, po kojoj ga je vojničkom silom Petar Keglević opet u kašteo i imanje Šćitarjevo povratio, a da nije protivna stranka bila prije o tom ni obaviještena, premda je to sam kralj u svojoj zapovijedi odredio. Na sve to potužio se je Ljudevit Vagić gorko u sadanjem saboru izloživši podjedno, kako je on u trećem koljenu rodjak umobolnoga Ivanovića, dok Ritter nije ni u kakvoj krvnoj svezi s njime (in sanguine et successione extraneus et alienus), pa je ipak njega on sve kao nezakoniti dostalac imanja vojenom silom otjerao iz njegove baštine. Staleži primili

su na znanje pritužbu Vagićevu, te prepuštaju sada banu, da on kao vrhovni zamjenik kraljev pri sudovanju u Hrvatskoj stvar riješi; samo upozoruju ga i mole, da bi on sam, ili onaj, kome bi to povjerio, prije saslušao obje stranke, a onda tek da bi izrekao odluku. Još ga mole, neka bi posredovao kod ugarske kancelarije, da se više ni u ovom sporu ni u kojem drugom slučaju ne dozvoljava strankama uporaba vojničke sile. Vagić je doduše, misleći, da mu je to kao nasljedniku javnim zakonom dopušteno, sam po svojoj ovlasti rečena imanja iz ruku Ritterovih oteo (tametsi enim mentionatus dominus Vagich authoritate propria — uti ille quidem interpretabat sibi qua successori lege publica admissa — bona eadem de manibus praefati domini Ritter apprehenderit); ali staleži ipak sude, poštivajući uza sve to više mnijenje banovo, da bi bilo bolje, da se je povratak Pavla Rittera, ako se je radilo o vršenju prava, proveo po kompetentnom sucu, nego oružjem i vojničkom rukom. Napokon mole staleži bana, da bi u buduće, kad mu stignu koje tužbe i prizivi od stranaka iz Hrvatske, poslao dotične spise na izvještaj budi saboru budi višim zemaljskim urednicima, a tekar onda, kad bi mu ovi izložili slučaj, tužbu i istinitost njezinu, da izreče odluku svoju. Tim bi se stalo na put tolikim krivim i neopravdanim pritužbama.

Kako se vidi, predstavka staleža na bana živo brani Vagića, premda ne taji, da je počinio nasilje, ma i u dobroj vjeri. Jamačno je bana o svemu izvijestio i njegov namjesnik, grof Petar Keglević; pa i sam Ritter požurio se je, da se ponovo prituži na ono, što su mu netom u saboru učinili. Na to je ban 1. siječnja 1710. iz Beča odgovorio svome namjesniku Kegleviću pismom, u kojem stoji uz ino i ovo: „Za restituciju Pavla Rittera doznao sam već otprije; poslije toga neka stranke postupaju uobičajenim pravnim putem, a ne tako neobičajnim, skandaloznim načinom prezrevši zakoniti red" (Restitutionem domini Ritter iam perprius etiam intellexi; expost procedant partes solita via iuris, non tam inconsueta, scandalosa — spreto iuris ordine — methodo). Ban pisao je u isto vrijeme pismo i drugomu banskomu namjesniku, biskupu Emeriku Esterhaziju. U tom je pismu, koje se nije sačuvalo, bilo uz druge zamašne stvari govora i o Ritteru, pa to je vjerojatno bilo uzrokom, da je biskup malo zatim sazvao zemaljsku konferenciju u svoje dvore.

Konferencija sastala se je u Zagrebu 13. siječnja 1710. Keglevića i opet nije bilo, već je konferenciji predsjedao biskup Esterhazi. Članovi konferencije već su se spremali, da odgovore banu na pismo, upravljeno na biskupa, kada stiže odgovor bana Palffyja na predstavku posljednjega sabora od 16. prosinca minule godine. Ban upravio je svoj odgovor u Požunu 6. siječnja 1710. na staleže kraljevstva hrvatskoga. Najprije potvrdjuje primitak njihove poslanice ili predstavke, te kaže, da je razumio njezin sadržaj. I on sam očituje, da ne može odobriti načina, kako je Vagić započeo parnicu (modum, quo dominus Vagych processum inchoaverat, approbare non possum). Ako je naime Vagić mislio, da ima kakvo pravo na imanje grofa Ivanovića, zašto se nije u vrijeme, kad je Ritter ta imanja preuzimao, zakonitim načinom i sredstvima tomu usprotivio, već je dopustio, da ih Ritter posjedne, pa je tek onda, kad ih je neko vrijeme jur držao, bez ikakvog mandata i ičije ovlasti sam na svoju ruku i oružanom silom Rittera kao posjednika ne samo iz njih izbacio, nego je takodjer stvari i pokretnine, koje na traženu baštinu Ivanovićevu nimalo nijesu spadale, oduzeo, raznesao i razasuo. Svatko, tko ma i površno poznaje državne zakone, neka prosudi, da li nije bilo slobodno, kad je do toga već došlo, silu silom suzbiti, osobito kad se još radilo o zapovijedi vladara i odredbi njegova podredjenog justiciara (bana). Gospodinu Vagiću svidjelo se je udariti nezakonitim putem. Neka izvoli sada poći redovnim i zakonom propisanim putem parnice. Što je Ritter povraćen vojničkom silom, bila je skrajnja nuždа. Jer ban je već toliko puta pisao staležima, banskomu namjesniku i drugima o onom skandaloznom načinu postupanja, ali oglobljeni i oštećeni nije ništa postignuo osim odlaganja i zatezanja... Gospodinu Vagiću otvoren je sada put pravde, neka postupa zakonito i kako zakon propisuje. Ne će ga nitko priječiti; pa ni ban ne će nikomu biti u pomoć protiv zakona i prava, ako bi drugi zakonitim načinom svoje tražio. Ban javlja još staležima, kako se je Ritter njemu potužio radi nekakve tiskare, koju bijaše po odluci kraljevstva preuzeo, pa ju je poslije o svom trošku uzdržavao i usavršio. Ali ban nije nikada ništa čuo o toj štampariji, niti znade, komu pripada, niti što stoji; pa zato ne može o njoj ništa ni pisati.

Čini se, da se ovo pismo banovo, upravljeno na hrvatske staleže, nije baš povoljno dojmilo članova konferencije. U poslanici, što su

jê istoga dana, naime 13. siječnja 1710., opremili banu, nijesu još uvijek mogli zatomiti svoju zlovolju i ogorčenje, što je Ritteru vraćeno Šćitarjevo vojničkom silom, i što su pri tom sudjelovali krajiški vojnici (manu militari et confiniaria). Zato mole bana, neka se milostivo pobrine, da se takove vojničke i krajiške eksekucije se mimoilaženjem puta pravde i bez prethodnog znanja kraljevstva u buduće ne dozvole (ne similes militares et confiniariae executiones praeterita via iuris et sine praescitu regni deinceps admittantur). Što se pak grofa i kanonika Ivanovića i njegovih imanja tiče, predlaže konferencija banu, da se grof Ivanović, koji je kao duhovna osoba pod skrbništvom zagrebačkoga kaptola, sve u nadi, da će mu milost Božja zdravlje povratiti, opet umjesti u svoje posjede, kojih je bio dosad lišen, tako da mu je uzmanjkalo i sredstava za život. Tako će i Vagić i Ritter ostati bez gospoštije (extra dominium), pa neka onda svoje pravo (nasljedstva) po zakonima kraljevstva traže. Čitav predlog konferencije smijerao je dakle na to, da se i Ritteru i Vagiću oduzmu Ivanovićeva imanja, pa da ih on sam za života svoga uživa pod skrbništvom i upravom zagrebačkoga kaptola. Tim bi se čitava stvar povratila u ono stanje, u kojem je bila u prvoj polovici godine 1708., kad je sve bilo u rukama zagrebačkoga kaptola. Kakvim je duhom odisala konferencija prema Ritteru, najbolje pokazuje ono, što ona piše banu o tiskari. Ona veli: „Štamparija pak, radi koje se rečeni Ritter tuži, nabavljena je troškom kraljevstva, a predana bi njemu u dobroj vjeri, te bi mu doznačena i godišnja plaća. No budući da je pogibao prijetila, da ista štamparija u kući rečenoga Rittera posve propadne, a kraljevstvo prema svome sadanjem stanju jedva namiruje druge troškove, te ne bi Rittera moglo plaćati: iz svih tih razloga prenesena bi tiskara u sigurnije mjesto; a onima, koje to zapada, naredjeno bi, da namire Ritteru zaostalu plaću". (Typus autem, de quo dictus Ritter conqueritur, expensis regni comparatus eidem Paulo Ritter bona fide concreditus, ordinato eidem annuali stipendio fuerat, quia vero idem typus in domo eiusdem Ritter totaliter ruinosa periclitaret, et regnum pro praesenti sui statu vix ad alias expensas sufficeret, neque dictum Ritter solvere posset, ex quibus rationibus typus idem in loco securiori repositus esset, restantiae tamen sallarii eidem Ritterio ut solvantur, illis quibus incumbit, commissum est). Značajno je, što konferencija tvrdi očitu

neistinu, da je štamparija nabavljena o trošku kraljevstva, i što ni jednom riječju ne spominje, da je stradala od požara, već prikazuje Rittera kao krivca njezina propadanja!

Bilo je u konferenciji i takovih muževa, koji su bili skloni Ritteru i koji su mu poslije potanko odali, što se je o njemu govorilo, i što se je banu pisalo. Ritter bio je ogorčen, naročito radi posljednjega posve pristranoga prikaza o štampariji, pa je toj svojoj velikoj ogorčenosti dao oduška u opsežnom pismu, što ga je tri dana iza konferencije, naime 16. siječnja 1710., upravio na drugoga banskoga namjesnika, na grofa Petra Keglevića, svoga davnoga zagovornika i prijatelja.

„Ne sumnjam", piše Ritter Kegleviću, „da je Vaša Preuzvišenost i inače čula, kako radi moje uspostave u Šćitarjevo povećani broj protivnika sa mnom postupa. Svi rade o mom zatoru i propasti, a za korist i pobjedu otimača. Čuo sam, da se je u posljednjoj konferenciji mnogo protiv mene odsutna rogoborilo. Govorili su neki od gospode deputata, k a k o n i j e s a m d o s t o j a n, d a ž i v i m m e d j u n j i m a (indignum me inter eos vivere). To će mi ostati duboko usječeno u pamet (quod dictum manet alta mente repostum). Zaključeno je napokon, da se imade u javno ime moliti prejasni dvor, da me ukloni iz gospoštije Šćitarjeva; nadalje da se iz mojih ruku uzme štamparija, a ja neka tražim zaostalu plaću, koja mi je sve do prošle godine dozvoljena. Kako je teško jedno čuti, a drugo iskusiti! Prvim se meni loše naplaćuje trud od tolikih godina, trošenje tjelesne snage i (duševnih) sposobnosti, zanemarivanje sreće i časti drugdje, i napokon ljubav prema domovini; drugim se hoće prikriti nastojanje, da izgubim trošak za podizanje, obnavljanje i uzdržavanje tiskare, koji kud i kamo nadmašuje zaostalu plaću, ili da bar kasno što zadobijem. Što se prvoga tiče, neka vidi Bog, a ljudi neka sude. Što je drugoga, to tražim, da mi se naknadi trošak i izdaci za štampariju, jer sam jedino uz taj uvjet obećao u posljednjem saboru, da ću se svojih zahtjeva odreći. Ta nitko ne može suditi, da je nepravedno, kad ja tražim svoje izdatke i naplatu za trud oko tiskare onako, kako slavni staleži zahtijevaju povratak same štamparije. Ta bi štamparija, kroz više od trideset godina zametnuta, bila propala, da je ja nijesam svojom brigom i trudom uskrisio, znatnim troškom obnovio, te za nedavnog požara s velikim svojim gubitkom srećno spasao. Ovako je po mojem gorljivom nastojanju bila na veliku čast i korist kraljevstva. U njoj bo štampane su

knjige za školsku mladež ovoga naroda tako korisne kao i potrebite, onda Kronika hrvatska, zatim latinska kronika s naslovom „Plorantis Croatiae“ ; nadalje Prodromus in Croatiam redivivam, mnoge molitvene knjižice, hrvatski koledari za više godina, Priričnik (Proverbiorum sententiarumque libellus) ; suviše Artikuli kraljevine Slavonije (Articuli Regni Slavoniae), Stemmatographia Regni Illyrici, Propovijedi Šimunićeve (Conciones Simunicianae) i još druge stvari, koje su, nekad nečuvene, domovinu dovoljno rasvijetlile. A sad se je našao neki zlobnik, koji je sam slabo poznat po svojim vrlinama, pa viče, da je štamparija bila beskorisna, a ja nevrijedan ove domovine (typum inutilem fuisse, meque hac patria indignum). Zaista ne bih se ja bio prihvatio štamparije s tom namjerom, da mi se nakon tolike skrbi, napora i troška po volji koga mu drago opet oduzme, jer bih radije prije, nego što je uzmem rabiti, svojih tisuću talira obratio u drugu svrhu. Napokon ni onaj članak, stvoren u posljednjem saboru, ne traži tako brzu (repentinam) predaju tiskare. A imade zaključaka i drugih (starijih) sabora, koji me ne lišavaju nade u pripomoć za izdavanje brojnih djela. Tako su mi obećani troškovi za štampanje Ilirsko-latinskoga i Latinsko-ilirskoga rječnika (Lexicon Illyrico-Latinum et Latino-Illyricum), koje je djelo ogromno i potrebuje više godina da se doštampa ; nadalje mi bješe odredjeno 250 forinti za popravak tiskare. Pouzdavši se u to nijesam žalio neprestano bditi, te svu svoju tjelesnu i duševnu snagu ulagati, da dovršim i prepišem rečene rječnike, a pored njih još ljetopis Hrvatske (Annalium Croatiae). Ja tiskare ne uskraćujem, te sam spreman brige oko nje što prije se osloboditi ; želim ipak i odlučno tražim, da gospoda staleži i redovi ne odgadjaju, kako bi mene glede nje zadovoljili. Njima nije nepoznato, da sam radi njihove časti toliko za uredjenje tiskare potrošio, najbolju snagu života uložio i drugdje svoju sreću i napredak zanemario ... Pravedno i pravo jest, što tražim, da naime, nakon tolike otimačine, kvara i izdatka, padši na skrajnje grane, nedostojno ne propadnem. Molim stoga vašu preuzvišenost, da vlašću svojom namjesničkom poradi, da se što moguće prije učini, što tražim. U Zagrebu 16. siječnja 1710.“

„P. S. Jakov (Ilijašić), onaj Jupiter brda Graca, najviše je protiv mene grmio ... Ja samo vašoj preuzvišenosti kao svojemu i svih pravednika patronu otkrivam svoju namjeru, da kanim otputovati u Beč, te ondje nastojati, da se spasem od tolikog potopa (contra tot fluctus enatandi vel ibi nisurus) ... Za sada me odvraća od puta jedino ne-

stašica putnoga troška, jer mi Vagić u kaštelu Šćitarjevu nije ništa ostavio, nego tek neke knjige i posteljinu. Konje moje i sad još jašu mali suci Turopoljaca, Mudić i Crneković, ti ortaci Vagićevih zlodjela. S toga razloga ne mogu ni do preuzvišenosti vaše doći. Molim medjutim usrdno, neka vaša preuzvišenost dostoji ili po donositelju ovoga lista ili po kojem drugom seljaku poslati meni onaj moj sandučić, koji je već u gradu Loboru, te koji mi je prije odlaska odavle vrlo potrebit..."[1]

Kako se vidi po ovome pismu, nije se Ritter zadovoljio time, da za svoj rad oko štamparije primi zaostalu plaću od nekoliko godina, naime do konca godine 1708., što je sve po njegovu računu iznosilo 1050 forinti; nego je takodjer tražio, da mu se nadoknade izdaci za dopunjivanje i popravljanje tiskare, što je znatno nadilazilo svotu, koju mu je kraljevstvo dugovalo u ime plaće. Grof Petar Keglević priopćio je njegove zahtjeve hrvatskim staležima, koji su se malo zatim, 31. siječnja 1710., sastali na sabor u biskupskim dvorima u Zagrebu. Ali većina sakupljenih staleža bila je i ovaj put protivna Ritteru, koji bijaše sam glavom došao na sabor. Većina nije htjela više za nj ni čuti; neki dapače bijahu već našli novoga štampara, kojemu će predati upravu tiskare. Bio je to neki Ivan Ignatije Straka, za kojega su neki čak i jamčili, samo da mu se posao što prije predade. Ali taj Straka nije imao ni toliko novaca, da sam dopuni i uredi oštećenu tiskaru, pa je namah staleže salijetao molbama za plaću i za pomoć, da mu sabor

---

[1] Ritter potužio se je istoga dana (16. siječnja) takodjer u posebnim pismima banu Ivanu Palffyju i predsjedniku dvorske komore Tomi Gundakeru Stahrembergu. U pismu na bana ima ovo mjesto: „Clerus et Illiassitius, vicecomes comitatus et Monti Graecensis Zagrabiensis notarius perpetuus, plurimum pro tuendo Vagitii reatu (me absente) declamabant, offensi conceptibus meis a Vagitio proditis: hic, quod in subreptitiam nobilitatem, ille, quod in cleri potentiam animadvertendum pro bono fisci regii fideliter consuluerim..." U pismu na Stahremberga nalazi se opet ovo mjesto: „Oppugnor enim tam cleri quam causidicorum et subreptitiae in hoc regno nobilitatis maxima potentia (ob data in eorum animadversionem consilia, excellentiae vestrae nuper communicata) adeo pertinaciter, ut non iam privatim, sed in publicis etiam conventibus...". Po ovim mjestima doznaje se, kakove je „tajne bilješke" Vagić prigodom navale na Šćitarjevo Ritteru ugrabio. Bili su to njegovi izvještaji na komoru o prihodima kraljevskoga fiska u Hrvatskoj, radi kojih su i kler i plemstvo na nj planuli, jer bi ih jamačno oni morali plaćati. U istoj stvari pisao je Ritter 16. siječnja ugarskomu kancelaru Nikoli Illésházyju.

uza svoje jamstvo namakne tri do četiri centa običajnijih pismena, barem dotle, dok mu stignu slova, što ih je netom dao u Beču lijevati. Ritteru su staleži sve odbili, pače mu izjavili, neka dozvoljeni mu već zaostatak plaće sudbenim putem traži.

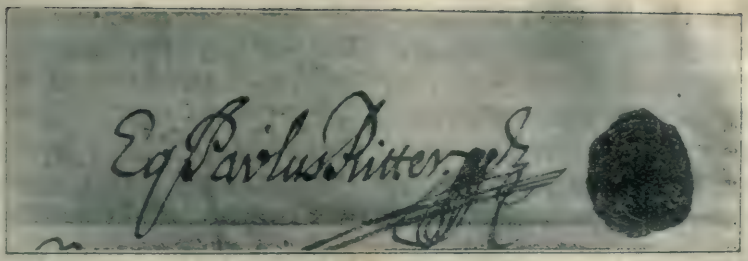
U pismu, upravljenom 2. veljače 1710. iz Zagreba na bana (potkralja) Ivana grofa Palffyja, opisuje Ritter potanko, kako se je s njim na minulom saboru postupalo. „Kad je", piše on, „u posljednjem saboru presvijetli gospodin biskup saopćio nalog vaše preuzvišenosti glede mojega spora s Vagićem, svi su zašutili; jedini gospodin viceban (Jelačić), koji je dosad svom žestinom tvrdio, da Ivanovićeva prava pripadaju Vagiću, stao je sada ta prava za sebe svojatati, nakon što je od drugud (nesumnjivo od prvašnjih skrbnika Ivanovićevih) dobio stanovite pismene isprave. U pogledu pak štamparije, za koju se natječe neki Nijemac, pomagan klerikalnom naklonošću (pro qua Germanus quidam institit, clericali favore instructus), podigao se je protiv mene, kad sam tražio ili troškove za štampariju ili već dozvoljenu zaostalu plaću od prošlih godina, gospodin veliki prepošt zagrebački (Češković) tolikom žestinom, da sam do skrajnosti planuo. Spotaknuo mi je, da sam kraljevstvo tužio, kad sam vašoj preuzvišenosti ono priopćio. Kao da ne bih smio svoje boli i rane liječniku otkriti? Ili kao da jedino u tom sastoji ugled ovoga kraljevstva? Dodao je još, kako sam mu ja jednom kazao, da je trećina tiskare od požara nastradala, dok sam tako pred njim kao i pred drugima očitovao, da su se samo dvije ili tri cente (slova) rastopile. Sve ostalo spasao sam svojim trudom i ogromnom štetom moje zalihe, premda se onaj požar nije porodio u mojoj kući, nego je provalivši iz kaptola takodjer drugima nedužnima mnogo više uništio. U ostalom rečena štamparija nije nabavljena ni o kakvom trošku kraljevstva, nego bi od nekog plemića, koji je u Ugarskoj umro, oporukom za porabu kraljevstva darovana, a onda posve zapuštena i zaboravljena. Tek mojim nastojanjem je uskrsla, mojim trudom, radom i ogromnim troškom je propravljena i popunjena, dok nije nedavno za općega požara stradala. Ja tiskare nisam nikad uskraćivao, pače sam dosad ovdje boravio pomažući badava one, koji su jê oduzeli. Govorio je (prepošt) osim toga mnogo što frivolno i apsurdno, što mi pristojnost brani, da priopćim tolikomu ugledniku; mislim, da se dovoljno odatle razbira silovita premoć ovdješnjega klera (satis esse credens, patere hinc violentam cleri huiatis potentiam). Gospoda magnati jedini su me zaštićivali, ali su samo tri

bila nazočna. Stoga videći, da mi je protiv tolike bujice održati se ne samo već teško, nego i vrlo opasno (periculosissimum), sudim, da mi je što prije otputovati do previšnjeg dvora, i da ću ondje sigurnije raditi. Jer ovdje lišen svega imutka ne preostaje mi drugo nego da se bojim za sam svoj život (non aliud metuendum superest, quam vitae ultimum discrimen), te bi se lako moglo što dogoditi meni samomu i jedinomu u borbi s tolikim moćnim protivnicima. Ta i onako već dugo želim svoju glavu i radove maknuti iz ovoga kraljevstva, kojemu prijeti rasulo, te raditi za boljak i čast uzvišenoga vladara. Stoga molim vašu preuzvišenost, da sačuva svoju očinsku dobrohotnost svome nada sve vjernomu štićeniku, pa da me preporuči za mjesto u ugarskoj kancelariji ili komori. Uvjerit će se, da nijesam ni nezahvalan, ni da zaludo obećajem. Neka zdravstvuje (vaša preuzvišenost) u najvećoj sreći po želji svojoj i vjernih svojih. U Zagrebu 2. veljače 1710."[1]

Gubitak tiskare bio je u kratko vrijeme od nekoliko godina t r e ć i osjetljivi udarac, što je Rittera zadesio. Bio je s tim osjetljiviji, što se je ovom prigodom zavadio s velikim dijelom svećenstva i plemstva hrvatskoga. I svećenstvo, na čelu mu zagrebački kaptol, i plemstvo radilo

---

[1] Dne 11. veljače 1710. piše Ritter malomu sucu Križaniću, kako je jučer opet u Zagreb došao, da predade štampariju, i kako već čitav mjesec čeka, da to učini. Moli ga stoga, da stvar požuri. Dne 14. veljače javlja Ritter opet svomu staromu prijatelju, glasovitomu liječniku dru. Marku Grbcu (Gerbezius) u Ljubljani, kako je već pred nekoliko tjedana došao u Zagreb novi tiskar sa lijepom ženom svojom, ali da nema dovoljnih sredstava za svoj posao. Sada obilazi oko klera, nastojeći steći njegovu naklonost. Ugovara takodjer s Ritterom, da mu on ustupi svoje instrumente, potrebite u tiskari. Medjutim Ritter bi volio, da tiskaru preuzme brat ljubljanskoga štampara Mayra, kojemu bi on tada i svoju kuću prodao. Onda opisuje svoju kuću: „Domum autem muratam, in situ optimo positam, fornicibus adversus omnem ignis vim probe munitissimam, cunctarum in tota urbe altissimam (nam trium contignationum est), ego ei venale offero, praetioque admodum exiguo 1500 fl., quae paucis reparata sumptibus ad 3000 fl. valorem accederet; sola enim tabulata fenestraeque reficiendae supersunt in duobus supernis contignationibus. Caeterum et his plurima ferramenta remanent; et, quod non minimum domui beneficium est, puteus in cellario, aqua perrennans, est, et hortulus in area. Chartam etiam pro maculatura (ut vocant) inveniet apud me sufficientissimam, ita ut, praeter praelum ligneum, nihil ei futurum sit necessarium". Istoga dana, 14. veljače, piše Ritter grofu Kegleviću o nedavno pridošlom štamparu: „Venit quidem novus typographus, at qui mediis eo non sit provisus, ut vel par capsarum solvat. Cohabitat cuidam pictori ad fluvium in casa lignea, ubi erigere typographiam instituit: quanto exercitationi suae, quanto typorum periculo, ignarus... Viderit ipse sibi et regnum sui typo: mea iam non interest, qui ab hac etiam cura liberari cupio".

Potpis Pavla Rittera od godine 1709.

je sada oko njegove posvemašnje propasti. A bilo mu je sve to podnositi još teže, što je god. 1708. ili 1709. izgubio svoju vjernu drugaricu, svoju ženu Katarinu Vojnovićevu. Ne zna se, kad i gdje je umrla, ali je sigurno, da je na početku godine 1710. nije bilo na životu. Kako mu je još prije umrla starica majka, nije u onaj mah, kad ga je snašla gotova katastrofa, imao baš nikoga uza se, koji bi s njime dijelio zlo i nevolju, te ga možda i utješio. I brojni nekad prijatelji u Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj izmedju Drave i Kupe redom su se njemu otudjivali, tako da se je sve više osjećao osamljenim i zapuštenim. No bilo je i takvih prijatelja, koji ga nijesu ni u bijedi ostavili; medju njima ističu se banski namjesnik grof Petar Keglević, nada sve plemeniti vlastelin i potpukovnik Adam (Sigismund) Domjanić, i župnik Petar Vicijan u Šćitarjevu.

Budući da mu je oduzeta tiskara, a prijetila je ozbiljna pogibao, da će izgubiti takodjer skrbništvo grofa Ivanovića i upravu Šćitarjeva, nije zaista imao više razloga, da ostane u Zagrebu, gdje je sve vrvjelo od njegovih protivnika. Odluka njegova, da ostavi Zagreb i podje u Beč, bila je ozbiljna i opravdana, jer se je tako jedino mogao ukloniti bijesu svojih neprijatelja, i opet na kraljevskom dvoru i pri najvišim oblastima raditi za sebe a protiv nastojanja svojih protivnika. I tako se je Ritter, pokupivši nešto svojih stvari, knjiga i rukopisa, preselio u drugoj polovici ožujka 1710. u Beč. Prije 29. ožujka posreduje kod ugarskoga kancelara Nikole Illésházyja za svoga zaštitnika Petra Keglevića, koji u to vrijeme traži u kancelara moćni zagovor, da neku svoju stvar poluči (valjda čast velikoga župana u Požegi.)

Medjutim bijaše Ljudevit Vagić već pokrenuo parnicu protiv Pavla Rittera. Još 12. prosinca 1709. bijahu veliki sudac zagrebačke županije Juraj Ferklić i mali sudac Juraj Čedneković na

molbu „presvijetloga Ljudevita Vagića" došli u kašteo Šćitarjevo, te sastavili popis ili našastar svega, što su u njemu našli. Istodobno ili nešto poslije predao je Vagić tužbu protiv Rittera na kraljevski dvorski sud, dotično na kraljevskoga personala. Taj je tužbu primio, a na to je kralj Josip I. na predlog personalova namjesnika Ivana Horvata Šimunčića dne 4. travnja 1710. u Požunu izdao dekret protonotaru hrvatskoga kraljevstva Jurju Plemiću od Otoka, da na tužbu Ljudevita Vagića pred protonotarskim sudom hrvatskim povede parnicu protiv b a r u n a Pavla Rittera radi skrbništva nad grofom Ivanom Jonatom Ivanovićem i uprave kaštela i imanja Šćitarjeva, jer je Vagić tvrdio i pred sudom bio spreman dokazati, da na oboje ne pripada pravo Rittera, nego samoga njega kao Ivanovićeva srodnika u trećem koljenu.

Protonotar Plemić primio je kraljevski dekret 4. svibnja, a na to je odredio ročište za 9. prosinca 1910. pred protonotarijatskim zbornim sudom u Zagrebu, koji će se sastati u varoškoj kući na brdu Gracu (in domo praetorea senatoria liberae regiae civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis). Na ročište biše pozvane i obje stranke. Budući da se za boravište Ritterovo u Beču nije znalo ili nije htjelo znati, odnio je mali sudac zagrebačke županije Martin Mudić sudbenu pozivnicu za nj u Šćitarjevo, pa ju je ondje 29. listopada predao „časnoj Suzani Švagel, službenici tuženoga" u nazočnosti „velečasnoga gospodina Petra Vicijana, inače, kako se govorilo, nadzornika (inspectore) rečenoga tuženika!" Švagelica i župnik imali su obavijestiti Rittera o primljenoj pozivnici na sud.

Ritter bijaše jamačno kud i kamo prije po svojim prijateljima u Požunu doznao, da je Vagićeva tužba primljena, i da će ovaj parnicu protiv njega voditi. U oči toga procesa mislio je, da mu treba broj svojih protivnika smanjiti, pa je stoga odlučio, da će se izmiriti sa zagrebačkim kaptolom i njegovim privrženicima. U to ime obratio se je 13. lipnja 1710. iz Beča posebnim pismom na kanonika Tomu Kovačevića, kantora crkve zagrebačke i povjesničara njezina, moleći ga, da bude posrednikom izmedju njega i kaptola. Predlaže mu, da sve medjusobno nanesene uvrede kršćanskom ljubavi pretvore u vječno oproštenje. On pred Bogom sve uvrede prašta, te će ih iz duše i pameti svoje izbrisati; jednako nada se, da će i kantor učiniti, pa da onda bratimstvom sjedinjeni goje zajedničku ljubav. Uzdajući se, da će tako biti, izjavljuje, da bi rado obnovio predjašnji kult časnoga kaptola za-

grebačkoga, kad bi i taj sa svojim starim, vjernim i zaslužnim štovateljem postupao onako, kako je pravo. Spreman je takodjer privoljeti, da njegova prava, što ih imade na razasuta imanja Ivanovićeva, budu po njegovoj smrti (budući da djece nema) prenesena radije na kaptol, nego na ikoga drugoga; uza to pridržaje si tužbu protiv Vagića i njegovih ortaka. Neka sve to Kovačević predloži prvacima rečenoga časnoga kaptola i neka bude pravični posrednik. Neka mu njihovo mišljenje objavi, da bi onda o uvjetima budi pismeno budi po gospodinu rektoru hrvatskoga kolegija u Beču (Nikoli Gradskomu) dalje raspravljali. Njegovi uvjeti ne će nipošto biti teški. Još javlja kantoru, da je brigu oko Šćitarjeva povjerio mjesnomu župniku (Petru Vicijanu) i gospodinu Matiji Brenčiću, pa ga moli, da bi i on budi objema budi jednomu od njih takodjer tu skrb preporučio radi boljeg stanja stvari, a manje štete Ritterove. Napokon moli za ljubazni odgovor. Najodličnija mjesta u tom pismu glase na latinskom izvorniku:

„Offensio, quae nos humana labilitate intercessit, Christiana pietate in amnistiam transeat perpetuam. Ego coram Deo cunctam remitto, ex animo et memoria delendam; idem a dominatione reverendissima sperans, ut deinceps fraterno amore coniuncti mutuam dilectionem colamus... Hac igitur confidentia declaro, me ad priorem cultum venerabilis capituli Zagrabiensis lubenter rediturum, dummodo et illud cum antiquo, fideli ac bene merito cultore suo, quo par est modo, agat; paratus etiam iura, quae in laceris bonis Ivannovitianis habeo, in idem potius, quam ullum alterum (cum liberis careo) post mei obitum translatum iri; reservans mihi contra Vagitium et eius complices actionem. Id vestra dominatio reverendissima proponat coram praefati venerabilis capituli summatibus, agatque iustum mediatorem, ac sensum illorum mihi declaret, ut de conditionibus aut per literas aut medio admodum reverendi domini rectoris in hoc alumnorum collegio existentis pertractemus; durus in iis haud futurus... Taliterque me devoveo et dominationem vestram reverendisimam feliciter valere cupio, gratum ab ea responsum expectans."

Nije poznato, da li je kanonik Tomo Kovačević Ritteru na pismo odgovorio, i da li je došlo do kakova izmirenja. No ako i nije došlo do potpunog sporazuma, čini se ipak, da se je nastala žestoka opreka izmedju klera i Rittera bar ponešto ublažila. Dne 5. studenoga piše Ritter iz Beča pismo biskupu Emeriku Esterhaziju, doduše skroz poslovno, ali bez ikakva traga zlovolje ili ogorčenosti; podjedno mu u drugom pismu čestita k imendanu. Kad mu ni na jedno nije biskup odgovorio, obraća se 4. prosinca 1710. pjesničkom poslanicom na velikoga prepošta Pavla Antuna Češkovića, nekad očinskog prijatelja i zagovornika, a od nedavna žestokog protivnika svoga. Prepoštu je

netom umro mladi još sinovac po bratu Petru, kojemu je bilo rasploditi rod Češkovića. Ritter upotrebio je tu zgodu, da starca prepošta i utješi i da se s njim izmiri. Uvjerava ga u pismu, kako ga je uvijek štovao kao drugoga oca svoga, i kako ga je ljuto u srcu zaboljelo, kad se je ono prepošt nedavno na saboru u biskupskom gradu na nj okosio. Uza sve to nije prestao prepošta dalje štovati i ljubiti, jer je znao, da ga je netko drugi na to potaknuo, i da se je prepoštova srdžba jamačno prije sunčana zapada smirila. I zaista se je plemeniti Češković smjesta svome nekadanjemu štićeniku rado odazvao, pače je i kod biskupa njemu u prilog posredovao.

Ritter nastojao je u isto vrijeme predobiti za sebe i suca kraljevskoga dvora, grofa Jurja Erdeda. U pismu od 12. studenoga 1710. zamolio je grofa, da za njegova boravka u tudjini uzme u svoju zaštitu Šćitarjevo, te da zapovjedi svojim službenicima u susjednom Želinu, neka pripaze, da se kašteo i imanje Šćitarjevo posve ne rastepe, ili da opet ne zapadne u neprijateljske ruke. Kad se Ritter jednom u Hrvatsku povrati, on će s grofom raspravljati, kako da njemu to imanje, dotično pravo svoje na imanje posve prepusti, jer on sam nema djece, a ne će mu se više neprekidno natezati s tolikim protivnicima.

Medjutim nijesu mirovali ni Ritterovi protivnici, naročito njegov tužitelj Ljudevit Vagić s Jakovom Ilijašićem, Martinom Mudićem i drugima. Pače sudac Mudić, bojeći se, da ne bi župnik Vicijan i Švagelica dostavili Ritteru pozivnice na sud, poslao je naknadno ponovo pozivnicu izravno na njega u Beč. Tim povodom obratio se je Ritter posebnim pismom od 4. prosinca 1710. na protonotara Jurja Plemića. U pismu zgraža se Ritter, što mu je mali sudac Mudić poslao nekakvu „dosta ispraznu pozivnicu" za ročište 9. prosinca, na koje ga poziva protonotar po zapovijedi personala, izdanoj u ime njegova veličanstva kralja. Budući da gospodin protonotar dobro znade, da je on po nalogu kraljevu potpuno (in integrum) povraćen u posjed, i da ne mora nikomu više odgovarati : to moli protonotara, da udostoji odustati od urečenog ročišta (dignetur ab eodem termino supersedere), te njega, budući da ne može i ne mora na sud doći, proglasiti riješenim i slobodnim (meque ad illum nec potentem nec debentem comparere indemnem ac absolutum reddere). I onako će on sam za kratko provalnike i otimače svojega imanja pozvati na sud. U pripisu svojemu pismu javlja još Ritter, da je pred nekoliko tjedana pisao sucu kraljevskoga dvora Erdedu, kako je spreman svoja prava na Šćitarjevo njemu ustupiti ; ali da

još nije dobio od njega odgovora. Možda Erdedi za to ne mari, jer sam nema potomaka. Za taj slučaj pita Ritter protonotara, da li on još uvijek na to misli, da osnuje zakladu za plemićki konvikt, i da li bi onda želio, da i Ritter svoja prava na Šćitarjevo prepusti rečenom zavodu?[1]

Posljednje pismo Ritterovo nije možda još ni stiglo u ruke protonotaru Plemiću, kad se je u Zagrebu 9. prosinca 1710. sastao protonotarski sud. Okupio se je u senatorskoj palači na brdu Gracu, a trajao je tri dana. Osim protonotara, koji je predsjedao, sudjelovali su kao prisjednici barun Baltazar Patačić, onda lektor zagrebačkoga kaptola Nikola Gotal (Gothal), nadalje varaždinski podžupan Ivan Branjug, zagrebački podžupan Daniel Rauch, zaprisegnuti notar triju županija Juraj Cinderi (Czinderi) i drugi neki pravoslovci (iuris periti viri). Zastupnikom tužitelja bio je Andrija Balogh, dok tuženik Ritter nije ni sam došao niti je kojega zastupnika poslao. Medjutim došao je fiškal Adam Oreški kao zastupnik (prokurator) vicebana Stjepana Jelačića i plemića Krste Šćitarjevačkoga, koji su si takodjer prisvajali neko pravo na baštinu grofa Jonate Ivanovića, pa je u njihovo ime uložio prosvjed, „u koliko bi sadanja parnica mogla sada ili u buduće biti na štetu njihovim pravima i nasljedstvu". Jednaki je prosvjed uložio i Ladislav Vinek u svoje ime. Zastupnik tužitelja Balogh iznio je sve isprave, kojima je Vagić dokazivao svoje pravo i svoje srodstvo po ženskoj lozi s grofovima Ivanovićima.

Na osnovu tih dokazala izrečena bi treći dan odluka, kojom bi dosudjena kuratela i uprava Ivanovićevih imanja tužitelju Ljudevitu Vagiću, te odredjeno, da se rečena imanja imaju njemu po juratu banskoga stola predati (idcirco... curatella bonorum mentionati Jonathae Ivanovich et administratio tali titulo eorundem domino actori concreditur, et eadem bona tali iure possidenda eidem adiudicantur, ac medio iurati tabulae banalis resignanda decernuntur). Zastupnik tužitelja tražio je još, da se Ritter osudi na naknadu pretrpljene štete i onih pokretnina, koje su popisane u našastaru od 12. prosinca 1709., a poslije su raznesene ili propale; no sud je odlučio, da

[1] Koncepte ovoga pisma i drugih sačuvao je Ritter u posebnoj knjizi (Kodeks u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sa signaturom S. M. 30. B. 3.) s očitom namjerom, da i potonja pokoljenja znadu, da je on svoju borbu protiv Vagića smatrao opravdanom i zakonitom.

jurat banskoga stola, koji će predaju izvršiti, imade najprije sastaviti inventar svega, što će prigodom predaje u kaštelu naći, a onda tekar da će sud odlučiti, da li se mora što nadoknaditi ili ne. Odluka protonotarijatskoga suda poslana bi banu grofu Ivanu Palffyju, koji ju je onda potvrdio i ispravu o njoj izdao.

Rittera se je nemilo kosnulo, kad je u Beču doznao, da je parnica ipak provedena, i da ju je on izgubio. Dne 3. siječnja 1711. piše on protonotaru Plemiću: „Tužna srca doznao sam, da je parnica protiv mene provedena; a još je tužnije, što sam i osudjen (aegro animo intellexi iudicatam contra me causam, aegrius, etiam convinctum). Znadem, da je to vaše presvijetlo i velemožno gospodstvo moralo učiniti, tako radi (kraljevskoga) naloga, kao i radi drzosti tužitelja i advokatâ (scio id dominatio vestra illustrissima ac magnifica debuisse fecisse, tum ex mandato, cum oportunitate actoris et advocatorum). Možda ne bi ni moja nazočnost toliku silu odvratila, jer mi je jedva preostao koji zaštitnik ili prijatelj. Nadam se medjutim, da će vaše presvijetlo i velemožno gospodstvo i drugomu potpunome nalogu kraljevskomu ugoditi“ (spero nihilominus, etiam altero pleno reg o mandato dominationem perIllustrem ac magnificam morem gesturam). Istoga dana, 3. siječnja, pisao je Ritter takodjer pismo barunu Baltazaru Patačiću, svomu davnomu prijatelju, a netom prisjedniku suda, koji ga je osudio. U tom pismu odgovara na list Patačićev, pisan 24. prosinca iz Rakovca, u kojem mu je Patačić valjda saopćio rezultat parnice, a možda se i opravdavao, da mu nije mogao pomoći. Značajno je, da Ritter u svome pismu ma ni jednom riječi ne spominje parnicu ni osudu, već govori o zaostaloj plaći, koju mu zemlja još uvijek za upravljanje tiskare duguje, kao i o tom, da mu na pisma znancima u Hrvatskoj ne stizavaju odgovori, možda zato, što ih zaustavljaju njegovi zasjedači. Pored svih nevolja, koje ga biju, raduje se, što mu Patačić javlja, da sastavlja i priredjuje za štampu nekakvo djelo u hrvatskom jeziku, od kojega mu je nešto i na ogled poslao. Ritter mu svoje veselje očituje ovim hrvatskim riječima: „Liste Gyrçkih Gospoj želim skoro zpisane i nasvitlo dane viditi, i podpisatti im vridnu hvalu. Nazvištan V. G. srićno Mlado letto ovo i vnogo sliduće, kako takoj svetca svoga Blagdane zdravo, srićno i vesselo doçekavatti, obvyrsavati i sprovadjatti. Ter u posvidoçenje ove verne zele i veçne moje sluzbe pridajem mal listak, koi da prietan od ubogoga duznika bude ponizno prossim i ostajem...“

Osuda protonotarskoga suda u prosincu 1710. bila je za Rittera četvrti i najljući udarac, što ga je ikad snašao. Nije bila za nj tolika materijalna šteta, što je morao platiti troškove parnice i seliti se iz Šćitarjeva, kojim i onako nije mogao upravljati, otkad bijaše Hrvatsku ostavio. Osuda bila je za nj kud i kamo veći moralni poraz, jer se je bjelodano pokazalo, da mu nijesu mogli pomoći svi njegovi patroni u Beču i Požunu, u koje se je toliko pouzdavao, i za koje se mislilo, da bi mogli i tu parnicu zapriječiti.

Vjera u Ritterov ugled i moć na kraljevskom dvoru i kod vrhovnih oblasti u Beču bila je posve potresena u Hrvatskoj. Sad su se mnogi digli na njega, koji su se prije toga žacali što protiv njega poduzeti. Tko je god imao kakovu tužbu radi duga, dozivao bi ga pred sud. A sve je podbadao i sokolio glavni mu protivnik, Jakov Ilijašić, podžupan zagrebački i notar slobodnoga i kraljevskoga grada na brdu Gracu u Zagrebu. Po njegovu naputku obnovio je i plemić Krsto Šćitarjevački parnicu protiv Rittera radi ribolova. Parnica se je vodila 22. siječnja 1711. u Zagrebu pred podžupanom Jakovom Ilijašićem. Ritter, naravno, nije došao, pa bi iz ogluhe osudjen. No ipak je tužitelj doveo više svjedoka, medju njima i susjeda Mihajla Sviličića, koji su iskazali, da Šćitarjevačke patri pravo ribarenja na onome mjestu, odakle ih bijahu Ritterovi ljudi silom otjerali.

Ilijašić i drugovi nijesu mirovali, da neprekidnim tužbama i parnicama posve satru Rittera i razaspu ono malo, što je još imao u Zagrebu.

X. Pavao Ritter kao prognanik u Beču i njegova smrt.

(1710.—1713.)

Kad je Pavao Ritter u siječnju 1710. navijestio banu Palffyju i banskomu namjesniku Kegleviću svoju odluku, da će ostaviti Zagreb i Hrvatsku, te poći u Beč, bijaše netom navršio pedeset i osmu godinu svoga života. Kako je često bolovao još od mladih dana, i kako je neprekidno radio, a uza to i mnogo prepatio, bila mu je tjelesna snaga već znatno klonula. No zato mu je duh ostao još vazda bistar i jak, i da izdašno radi, i da mukotrpno podnosi udarce nemile sudbine, koja ga je progonila. U njegovim prozaičnim spisima onoga doba nema ni traga kakvoj sumornosti ili klonulosti, pače kojiput odišu i ratobornošću; jedino u gdjekojim pjesničkim poslanicama jadikuje on i naslućuje skoru smrt. Ali u te elegične žice udarao je on više puta i za mladjih dana. Ta njemu je gotovo godilo, kad su ga sporedjivali s rimskim pjesnikom Ovidijem Nasonom, a njegove pjesničke poslanice s tužaljkama, što ih je Ovidije ispjevao kao prognanik na obalama Crnoga mora.

Puna dva mjeseca spremao se je Ritter na put. Osjećao je, da mu u Hrvatskoj nema više opstanka. Na samu novu godinu 1710., kad je još boravio u kaštelu Šćitarjevu, nije se usudio poći ni u župnu crkvu na svetu misu, jer su službenici Vagićevi rasturili glase, da će ovaj na taj dan opet navaliti na Šćitarjevo te Rittera istjerati iz kaštela. Zabrinuti Ritter javlja stoga župniku šćitarjevačkomu (parocho Scutarensi) Petru Vicijanu, da će toga dana svoju pobožnost kod kuće obaviti. U veljači dolazi više puta u Zagreb, tražeći, da zemaljsku tiskaru prema zaključku sabora predade odredjenim za to povjerenicima, i da od zemaljskih pjeneznika primi zaostatak svoje plaće od 1050 forinti, pa da onda, namirivši svoj dug koludricama sv. Klare, uzmogne otići na put. Ali protivnici njegovi umjeli

su tako udesiti, da nije mogao ni predati štamparije ni doći do svoje tražbine. U toj nevolji pomogao mu je vazda odani zaštitnik njegov grof Petar Keglević. Pismom iz sv. Križa Začretja od 24. veljače 1710. javlja mu povjerljivo (confidenter), da mu je spreman podat najmanje sto rajnskih forinti, kad bi on htio u Beču promicati i njegove poslove. Ako dakle sudi, da bi to mogao činiti, umoljava ga, da namah nakon mesopusta (4. ožujka) dodje k njemu u Popovec (kraj Krapine), gdje bi potražio i izabrao potrebite isprave, pa da onda s njima što brže otputuje u Beč (cum iisdem quo citius movere dignetur). Ritter je jedva dočekao tu ponudu. Predavši brigu oko Šćitarjeva župniku Petru Vicijanu i gazdarici svojoj Suzani Švagel, zatvorivši svoju pustu kuću u Zagrebu i štampariju u njoj, koju povjerenici još uvijek ne bijahu preuzeli, ostavio je u prvoj polovici ožujka Zagreb i pošao u Popovec grofu Kegleviću.[1] U njega je proboravio nekoliko dana, te u grofovu arkivu izabrao potrebite spise. Suviše mu je Keglević predao 15. ožujka u Krapini sastavljeno pismo za ugarskoga kancelara Nikolu Illésházyja. Ritter je opet grofu povjerio ključe svoje kuće u Zagrebu i možda još koje stvari, pa je onda kroz Štajersku otputovao u Beč. Došavši onamo smjesta je, sve onako satrt i bolan, potražio ugarskoga kancelara, koji već 29. ožujka odgovara Kegleviću, da mu je Ritter predao njegovo pismo od 15. ožujka, te još potanko naustice izvijestio, što grof želi. Kancelar uvjerava Keglevića, da će se srećnim smatrati, bude li što za njega, tako zaslužna muža za svetu krunu i slavnu kuću austrijsku, svojim slabim silama mogao isposlovati. Grof Keglević bijaše i banu Palffyju poslao na dar turskoga konja, kojega je Ritter namah sutradan nakon svoga dolaska u Beč dao po slugama, koji ga bijahu dopratili, otpremiti banu (u Požun) uz popratno pismo, u kojem se je ispričavao, što se ne može sam glavom njemu pokloniti, jer je suviše satrt putovanjem po Štajerskoj.

Dva je cilja imao Ritter pred očima, kad se je riješio, da podje u Beč. Prvo mu je bilo, da kod najviših oblasti stane na put rova-

[1] Komu je Ritter povjerio kućicu i gospodarstvo u Vlaškoj ulici, što je sve kao biskupski predij držao još od biskupa Mikulića, nije poznato; no moguće je, da mu je biskup Esterházy taj predij već oduzeo! Ivanovićevo imanje Čanjevo (Presečno) držao je u zakupu grof Stanislav Orehovečki, ali ga je god. 1711. na zahtjev hrvatskoga sabora morao prepustiti opaticama sv. Klare u Zagrebu u ime miraza koludrice Aurore (Rebeke) Ivanovićeve.

renju svojih protivnika i osujeti parnicu Vagićevu. Pored toga odlučio je poraditi svom snagom, da po što po to poluči koje mjesto budi u ugarskoj kancelariji u Beču, budu pri ugarskoj komori u Požunu, pa da se nikad više ne mora povratiti u Zagreb i posavsku Hrvatsku. Da postigne naročito posljednje, radio je upravo grozničavo, salijećući stare znance i patrone, i tražeći nove prijatelje i zaštitnike. On je obijao po starom običaju pragove velike duhovne i svjetovne gospode, šiljao im listove u prozi i pjesničke poslanice, a nada sve opsipavao ih je čestitkama i anagramima. Mučno bi bilo sve to prikazati, da se vidi, kolikom je energijom i ustrajnošću postupao; dovoljno će biti, ako se istaknu njegovi odnosi prema nekim najodličnijim licima.

U oči Uskrsa (20. travnja) šalje on 19. travnja 1710. pjesničku poslanicu banu i grofu Ivanu Palffyju u Požun. Već je gotovo mjesec dana, piše on, što stalno boravi u Beču, a ipak nije pošao u Požun, da poljubi desnicu banovu. Krivo je tomu putovanje po Štajerskoj, koje ga je tako oslabilo, da mu je teško pohadjati i crkve, koje su blizu njegova svratišta. Nijedan put, što ga je dosad po svijetu poduzimao, nije ga tako satro kao ovaj posljednji. K tomu ga bije starost, brige i napor; lišen je braće, djece i žene, i njihove ljubavi; a progone ga nepravedne zasjede i bezbrojna zla, od kojih svako napose običaje život skršiti. U izvorniku glasi ta tužba ovako:

„Nullum sic (quantum peragravimus hactenus orbis)
Fregit iter vires corporis (Hercle) mei.
Accedunt (fateor) senium, curaeque, laborque,
Fratribus et natis coniugeque orbus amor;
Iniustae insidiae, numeroque carentia damna,
Singula quae vitam debilitare solent."

Kad se je ovako izjadao, zaklinje bana, da mu se smiluje i da ga ne zapusti, a onda mu želi sretan Uskrs. Na to se je ban već 21. travnja iz Požuna njemu zahvalio, te mu obećao, da će njegove molbe, u koliko je pravo (pro aequitate), po mogućnosti zagovarati.

U isto vrijeme obratio se je Ritter i na tadanjega nadbiskupa ostrogonskoga i kardinala Kristijana Augusta, vojvodu saskoga (Sachsen-Zeitz), koji bijaše naslijedio Leopolda Kolonića. Već prije bijaše tomu uglednomu i svemoćnomu prelatu Rittera preporučio ostrogonski kanonik i naslovni biskup albanski Gabriel Erdedi, a sada je sam Ritter upotrebio zgodu, da mu čestita Uskrs, i da ga zamoli,

la ga primi za svoga odanoga štićenika. Očito je tada nastojao, da njegovim zagovorom dobije mjesto u ugarskoj komori u Požunu, koje mu bijaše još pred dvije godine obećao predsjednik te komore. Ali ovaj put bio je loše sreće, jer mu je kanonik Gabriel Erdedi malo zatim javio, da u komori imade više prisjednika, nego što bi ih trebalo (nempe ad fiscalem non posse venire senatum, qui numero maior dicitur esse suo). Ritter bio je s toga vrlo rastužen, pa se je 14. svibnja opet poslanicom obratio na kardinala i nadbiskupa ostrogonskoga Kristijana Augusta od Saksonije. U toj je poslanici izlagao, kako mu je pred dvije godine bilo rečeno, da će u ugarskoj komori u Požunu biti četiri ili najviše šest prisjednika, a jedan od njih bit će on kao Hrvat, kao što je i u ugarskoj kancelariji izmedju četiri vijećnika uvazda jedan od hrvatske gospode. On vrlo žali, što ne može mjesta u komori polučiti, gdje se eto već petnaest godina o svom trošku trudi za cara i za boljak fiska (ter quinis ego iam mereor pro caesare lustris, proque bono fisci sumptibus ultro meis). Ta ima ih, koji već iza tri mjeseca traže obilatu nagradu za svoju službu! Ali njegova nedaća ne će ga ipak nikada svratiti sa staze kreposti i poštenja. On je osijedio u poštenju i želi, da glas o poštenju svome ostavi nakon smrti svoje. Bogatstvo je prezirao poput starih mudraca, pa i komu da ga namre, kad je lišen potomaka? I s p o v i j e d a, d a b i g a n a s a m r t i s a m o j e d n o b o l j e l o, k a d b i n a i m e s u d b i n a h t j e l a, d a o n č i t a v u m r e! K a d b i s n j i m e i z g i n u l i s p o m e n i c i, k o j e j e d u g o s k u p l j a o, b i l a b i p r o p a s t n j i h o v a z a n j t e ž a o d s a m e s m r t i. Ta ti spomenici podavaju nebrojene probitke za kralja, a domovini su plemenitim ukrasom. Neka kardinal i nadbiskup poradi kod kralja, da bi on mogao nastaviti svoj rad; neka ne dopusti, da propadne toliko blago, koje poslije ne bi moglo povratiti ni tisuću dobrih ljudi. Ne treba da ga kardinal pomaže rukama (darom), nego samo ustima (zagovorom). Neka smogne za nj samo nekoliko dobrih riječi! U izvorniku glasi to mjesto ovako:

„Hoc unum (fateor) moriturus rite dolerem,
Si totum vellent me mea fata mori,
Si mecum, congesta diu, monumenta perirent:
Durior haec ipsa mors mihi morte foret,
Quae tamen augusto quamplurima commoda Regi
Et Patriae ornamen nobile rite ferunt.
. . . . . .

Promove apud Regem coeptos pro ege labores,
Et maior fatis, fac, videare meis;
Nec tantum periisse bonum patere, optime Princeps,
Quod post non poterunt reddere mille boni..."

Zanimljivo je, da Ritter baš u prvom pismu nadbiskupu i kardinalu ostrogonskomu sebe zove prognanikom (exulem), koj je osiromašio, koji je lišen svakoga blaga, te već kroz dugo vrijeme strada u progonstvu (pauper enim factus, fortunis omnibus orbus exilium longo suffero tempore, Eques).

Kad nijesu pomogli ugarski i hrvatski visoki dostojanstvenici stao se je Ritter utjecati austrijskoj gospodi. Tu je u prvom redu bio vrhovni predstojnik austrijske dvorske kancelarije, barun Ivan Fridrik Seilern, koji bijaše nastupom cara i kralja Josipa I zamijenio grofa Bucellenija; tu je nadalje bio grof Gundaker Stahremberg, predsjednik vrhovne dvorske komore. Na kancelara Seilerna obraća se Ritter 7. srpnja dugom pjesničkom poslanicom, u kojoj ga moli, neka ga preporuči vladaru, da mu bude milostiv. Pošto ga nije namjestio u komori (postquam me fisco non applicat), neka mu bar udijeli mirno mjesto, da uzmogne svršiti velike započete stvari (quietum det perfecturo grandia coepta locum). Eto teče već četvrti mjesec, što boravi u Beču, a prazna mu kesa ne dozvoljava dulji boravak (quartus in hac mensis mihi volvitur urbe moranti, nec fert maiorem cassa crumena moram). Stoga šalje kancelaru jedan primjerak svoje molbe, pa neka poradi, da bude uslišana. Zanimljivo je, što se Ritter na početku poslanice tuži, kako je dosad radio sve jedino iz ljubavi prema kralju i domovini, i kako je svoju vlastitu kuću pored toga zanemario; kako je bio jedini u domovini, koji se je više brinuo za opće dobro, nego za svoje; kako se je trsio, da drugi postanu bogati i čašćeni, a sam je ostao siromah. Ne boli ga, što za sva ta nastojanja nema plaće ni nagrade; ali ga kida, što je sve to urodilo prezirom i mržnjom, pače hoće, da ga posve upropaste (meque venit prorsus praecipitare). Ne bi mario medjutim toliko ni za svoju štetu ni za svoju propast, koliko kad bi s njime propali i spisi njegovi; jer veća je bol roditelja pri pogrebu njegova čeda, nego kad mu vlastite grudi ledenim mačem probadaju. Djeca i djela (Liberi item libri) ovjekovječuju ime, a često književna djela čine ime još slavnijim! Grozna bi bila smrt njegova, kad bi čitav umro.....

U poslanici grofu Gundakeru Stahrembergu, predstojniku dvorske komore, koju je ispjevao 7. kolovoza, gotovo prekorava svoga patrona, što nije održao svoga obećanja. Prolazi već treća godina, što mu je za stalno obrekao, da će mu pribaviti mjesto u komori u Požunu; a sada mu poručuje, da to biti ne može, jer se govori, da je ispražnjeno mjesto zapalo nekoga Antolčića! Ritter boravi ovdje u Beču već peti mjesec, p a n e z n a, s k a k v i m o b r a z o m d a e p o v r a t i k u ć i s v o j o j? (qua possim fronte redire domum?). Ta već je r a z g l a s i o p o s v o j i m p r i j a t e l j i m a i p a r o n i m a, d a ć e p r e m a s t a l n o m o b e ć a n j u n j e g o v u s i g u r n o p o s t i ć i, š t o j e ž e l i o. S a d i l i n e ć e n j e m u v j e r o v a t i (ono, što je razglasio), i l i ć e s e s v a t k o č u d i t i, d a s e j e t a k a v v i t e š k i m u ž m o g a o t a k o p r o m i j e n i t i! On je tražio mjesto u komori samo od želje, da podigne stanje spaloga fiska. Dok se drugi brinu samo za svoje stvari, on je nastojao oko stvari cesarovih. Njega ljuto boli, kad gleda, kako je od sudbine proklet, d o k t i s u ć u d r u g i h n a p r e d u j e i u ž i v a, p r e m d a i h n e p r e p o r u č u j u n i v r l i n e n i o č i n s k i t r b, n e g o i z m i š l j e n a d j e l a p o p r e d a j a m a i z d a l e k i h s t r a n a. Kad Stahremberg već ne će, da bi on radio u komori za dobro fiska, neka vladaru preporuči bar njegovu novu molbu. Neka mu pomogne živu, jer je prekasno htjeti svoga štovatelja pomagati po smrti njegovoj.

Ojadjeni Ritter, videći, da mu je opet izmaklo sigurno mjesto u ugarskoj komori, bijaše u ono vrijeme predao kralju novu molbu. U molbenici izložio je potanko svoje porijeklo, zasluge svojih predaka, otca, stričeva i brata Jurja, a napokon i svoje službe počev od podjade Beča, pa do smrti cara i kralja Leopolda. Onda pripovijeda, kako je pred dvije godine (1708.) predao molbu za mjesto prisjednika ugarske komore (pro assessoratu camerae ungaricae); no budući da ga polučiti ne može, moli kralja klečeći, „d a b i s o b z i r o m n a z a s l u g e t a k o n j e g o v i h p r e d a k a k a o i n j e g o v e p o s o b i t o j m i l o s t i s v o j o j g r a d N o v i, n e k a d F r a n c o p a n s k i i s a d f i s k a l s k i, l e ž e ć i u J a d r a n s k o m p r i m o r j u, u k o t a r u V i n o d o l s k o m i k r a l j e v i n i H r v a t s k o j, s a s v i m a p r a v i m a i p r i p a c i m a (k o j e g a p r i h o d i z n a š a m a l o v i š e o d 600 f o r i n t i) d o b r o t i v o d a r o v a o n j e m u i n j e g o v i m n a s l j e d n i c i m a,

da bi tako preostale radnje, vladanju i fisku kraljevskoga veličanstva osobito uharne, la godnije mogao dovršiti".

Ritter je medjutim sam sumnjao, da bi ga mogla zapasti to lika nagrada. U jednu ruku teško je bilo i pomisliti, da bi komor pristala, da se toliko imanje bez ikakve novčane odštete naprost nekomu pokloni; u drugu ruku našao je i tu takmaca, po imen markiza Torresa, koji takodjer nije mogao Novoga dobiti, jer s je tome protivio predstojnik carske dvorske komore Stahremberg U to je neki prijatelj podsjetio Rittera, neka se obrati na ostrogon skoga nadbiskupa i kardinala Kristijana Augusta od Saksonije, da g primi za službenika na svome dvoru. Dne 25. listopada 1710. piš Ritter banu Palffyju, kako bi želio prema svome staležu i dobi nać negdje prigodu, da domovinu svoju posve ostavi, pa da ondje pro bavi ostatak svoga života. Moli zato bana, neka ga preporuči reče nomu nadbiskupu, da ga uzme na svoj dvor. Namah zatim šalj i molbu na samoga nadbiskupa (me inter nobiles principalis aula suae clientes benigne assummere). Premda je Ritter 19. studenog ponovo bana salijetao, da ga preporuči, premda je 6. prosinca ob novio svoju molbu na nadbiskupa (dignetur me inter aulae sua officiales susceptione consolari), ipak nije mogao ni ovdje ništa postići jer mu je nadbiskup 11. prosinca molbu naprosto odbio.

Bolni su negdje osjećaji Ritterom obladali, kad je 31. prosinc 1710. pjesničkom poslanicom čestitao grofu Gundakeru Stahrem bergu, vrhovnomu predstojniku carske komore. On je sada sveg lišen i prognanik, a sve za to, što je radio za probitak fiska. I ba taj fiskus, radi kojega toliko strada, ne će da znade za njegove za sluge, te mu ne daje ni toliko, da bi mogao raditi za prava svet krune i fiska. Ne daje mu se kašteo Novi, koji nosi jedva tri stotin škuda godišnjih; uskraćuje mu se mjesto u ugarskoj komori, premd mu ga bijaše obećao još car i kralj Leopold I. pred predsjednikon Krstom Erdedom. Evo čeka na to mjesto već tri godine, a u Beč boravi eto deseti mjesec, pa se je sav istrošio i teško zadužio! I izvorniku glasi ta jadikovka:

„Haec tibi sincero promit de pectore vota
Pauper, quadruplicis conditionis Eques.
Pauper, nam cunctis spoliatus et exul, ut ipsam
Vitam in iam capto corpore vix tulerit.

Sic illi multos inimicos atque potentes
Fiscalis peperit sedula cura boni.
Hic quoque Vindobonae denum iam transigo mensem,
Consumptis mediis, debita dura legens,
Sperans, tot meritis quodcunque aliquando bravium
Consequi ab Augusto Caesare posse mihi;
Qui non (ut plerique solent) merita inscia fingo,
Sed nec pro parvis dicere magna scio:
Indignum crimenque putans grave, fallere Regem,
Fallere vicinum, cum sacra iura vetent;
Sic neque magna peto meritis ego proemia magnis,
Sed queis plura dein promeruisse queam.
Castellum Novi, quod Frankopanum extitit olim,
Saxea in Adriaci stat regione maris,
Rure suo portumque carens, vix annuus illi
Ter centum scudos redditus omnis habet:
Quid foret, hôc donasse virum meritumque probumque
Et qui mille modis utilis esse potest?
Sede vel Ungaricae Camerae? cui me Leopoldus
Decrêrat coram Praeside Christophoro.
Alterutrum per te mihi specto venire levamen,
Jamque expectanti tertius annus adest."

Za svoga dosadašnjega boravka u Beču sastavio i razaslao je Ritter kroz devet mjeseci i pol jamačno više od stotine molbenica i poslanica budi u prozi budi u stihovima, a sve s tom namjerom, da isprosi kakvo mjesto ili dohodak, pa da uzmogne daleko od domovine u miru proživjeti svoje posljednje, stare dane.[1] No pored rečenih poslanica ispjevao je svu silu pjesama prigodnica u obliku anagrama, i to većinom čestitaka k imendanu ili rodjendanu, ali i u spomen znamenitijih dogadjaja. On ne propušta ni jedne prigode, da počasti cara i kralja Josipa I., onda brata mu španjolskoga kralja Karla III.; zatim ostale članove carske kuće, nadalje palatina, hrvatskoga bana, članove kancelarija i komora. Ali ne zaboravlja ni stranih vladara i njihovih velikaša po ostaloj Evropi. U studenom šalje jedan anagram čak i engleskoj kraljici Ani (Anna Angliae, Scotiae, Franciae et Hiberniae Regina). Malo zatim, 23. studenoga, čestita k imendanu rimskomu papi Klementu XI., pa tom prigodom šalje podjedno anagram njegovu sinovcu Hanibalu

[1] Sve te molbenice i poslanice prepisao je on u dva zbornika, koji su sada pohranjeni u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sa signaturama S. M. 30. B. 12. i S. M. 30. B. 3. (donekle još u zborniku S. M. 30. B. 6.).

Albanu, kućnomu prelatu i kanoniku vatikanske crkve sv. Petra. Čestitku svoju popratio je pismom, u kojem saopćuje papi, da je s velikim trudom izradio potpuni r j e č n i k i l i r s k o - l a t i n s k i i l a t i n s k o - i l i r s k i z a j e d n o s i l i r s k o m g r a m a t i k o m (lexicon Illyrico-Latinum et Latino-Illyricum absolutissimum una cum Grammatica Illyrica, utriusque linguae proprietates disceptantibus unice necessarium). Ali budući da je sada u takvim prilikama, da o svom trošku djelo takova opsega štampati ni izdati ne može, jer je po nesreći i teškim udarcima svega lišen, to moli papu, da bi on ovo djelo, koje je korisno za čitavi učeni svijet (toti reipublicae literariae), a naročito za svećenstvo i apostolske vjerovjesnike u Iliriku, milostivo u svoje okrilje primio. Ako ga sam papa ne bi htio izdati, neka dopusti, da ga u svijet opremi družina za širenje svete vjere (sacrum collegium de propaganda fide); u svakom će slučaju samo povećati svoju neumrlu slavu. Nije poznato, da li je papa na to Ritteru što odgovorio; bit će da nije, jer bi on jamačno papin odgovor budi u izvorniku budi u prepisu sačuvao.

U nizu Rittérovih prigodnica ističu se još one, kojima je počastio službenike ruskoga cara Petra Velikoga, koji je baš u ono vrijeme, svladavši švedskoga kralja Karla XII., bio na vrhuncu svoje slave i moći. Negdje u rujnu sastavio je anagram u počast ruskomu knezu A l e k s a n d r u P r o z o r o v s k o m u i J a r o s l a v s k o m u, a 9. studenoga ispjevao je drugi anagram ruskomu poklisaru u Beču. Bio je to „presvijetli i preuzvišeni gospodin I v a n K r i s t o f o r s l o b o d n i b a r u n U r b i c h (ab Urbich), njegova carskoga veličanstva Velike Rusije tajni savjetnik, kod carskoga rimskoga dvora i pri carstvu rimskomu ministar opunomoćenik (ministro plenipotentiario).[1] Potaknut možda ovim ruskim poklisarom odlučio je Ritter pozdraviti svojom pjesmom i samoga cara Petra Velikoga, kojemu bijaše već pred mnogo godina ispjevao latinski anagram kao savezniku i pomagaču cara i kralja Leopolda u ratu s Turcima. No ovaj put je mislio, da nije dovoljno proslaviti velikoga cara jednim anagramom, nego čitavim nizom ili vijencem anagrama, i to u latinskom i hrvatskom jeziku. I tako je nastao spis sa dva naslova,

[1] Ritter ispjevao je takodjer anagram u počast „reverendissimo clarissimoque viro, domino Joanni Guilhelmo Seyboth, legationis Moscoviticae ad augustam aulam caesaream magistro spirituali". (8. prosinca 1710.). O poklisaru Urbichu gledaj Brückner Alexander dr., Peter der Grosse, Berlin 1879., str. 428., 511. i 540.

latinskim i hrvatskim: „Geniticon sive fatum ex nominibus serenissimi, potentissimi invictissimique principis ac domini, domini Petri Alexievich, Moscorum imperatoris, Magnae Russiae monarchae, etc., etc." ; ili „**РОДОСУДЈЕ, ЛАНТИ ОДСУДИ, ИЗ ИМЕНИ ПРИЈАСНОГА, ПРИЗЛОЖНОГА И НЕОДОЛИТОГА ПОГЛАВНИКА И ГОСПОДИНА, ГОСПОДИНА ПЕТРА АЛЕКСИЈЕВИЋА, ЦАРА МОСКОВСКОГА, ВЕЛИКЕ РУСИЈЕ САМОДРЖЦА, И ПРОУА, И ПРОУА**".

„Geniticon" ili „rodosudje" u slavu cara Petra sastavljeno je od dvadeset anagrama, koji su svi izvedeni iz programa „Petrus Alexievich Moscorum imperator" (Petar Aleksijević car moskovski). Osobito su zanimljivi neki, kao primjerice prvi (Hic turris piorum, malos arcet, opes ex eo), u kojem proglašuje cara Petra kulom ili stupom, koji je Bog podigao za obranu kršćanstva od „zlobnih pogana" ; onda deseti (Exi heros, rumpe Portam, victor luces iam), kojim naviješta, da će car oboriti otomansku Portu ; i opet jedanaesti (I, o rex, ac Thracum metropolim vi superes), u kojem ga poziva, da po odluci višnjega Boga i želji pobožnih ljudi podigne vojsku, ukrca je u brodove i povede preko Crnoga mora do Carigrada, pa da tu metropolu Turaka osvoji. Pjesnik govori caru :

„Decretis pare Superum, votisque Piorum
Commoveare Hominum, Petre, agitante Deo.
Scilicet ita potens, Mavortia contrahe signa :
Solveque per Nigrum candida vela mare.
Regalem Thracum validis cum viribus Urbem
Et Superum superes, inclyte Victor ope.
Te, Rex, propitiis manet haec victoria Fatis :
Fata favent, Factis Tu pia Vota iuva."

Značajno je, kako hrvatski pjesnik na početku XVIII. stoljeća poziva ruskoga cara, da ide obarati osmanlijsko carstvo i zauzimati sam Carigrad. Šteta je samo, što je u preostalom rukopisu sačuvan hrvatski tekst jedino od prvih sedam anagrama, pa tako ne znamo, kako je u hrvatskom jeziku glasio pjesnikov poziv na cara Petra.[1] Ne znamo ni to, da li je Ritter zaista otpremio caru svoju pjesmu, i da li se je car ma kojim načinom njemu odazvao. U preostalom rukopisu nalazi se osim pjesnikova koncepta takodjer od samoga pjesnika vrlo lijepo pisani čistopis do uključivo šesnaestoga ana-

[1] Rukopis u arkivu jugoslavenske akademije sa signaturom II. b. 58.

grama, koji je on jamačno priredio, da ga pošlje caru na ruke. Možda mu se nije svidio, pa je zato čitavu pjesmu još jednom prepisao i otpremio.[1]

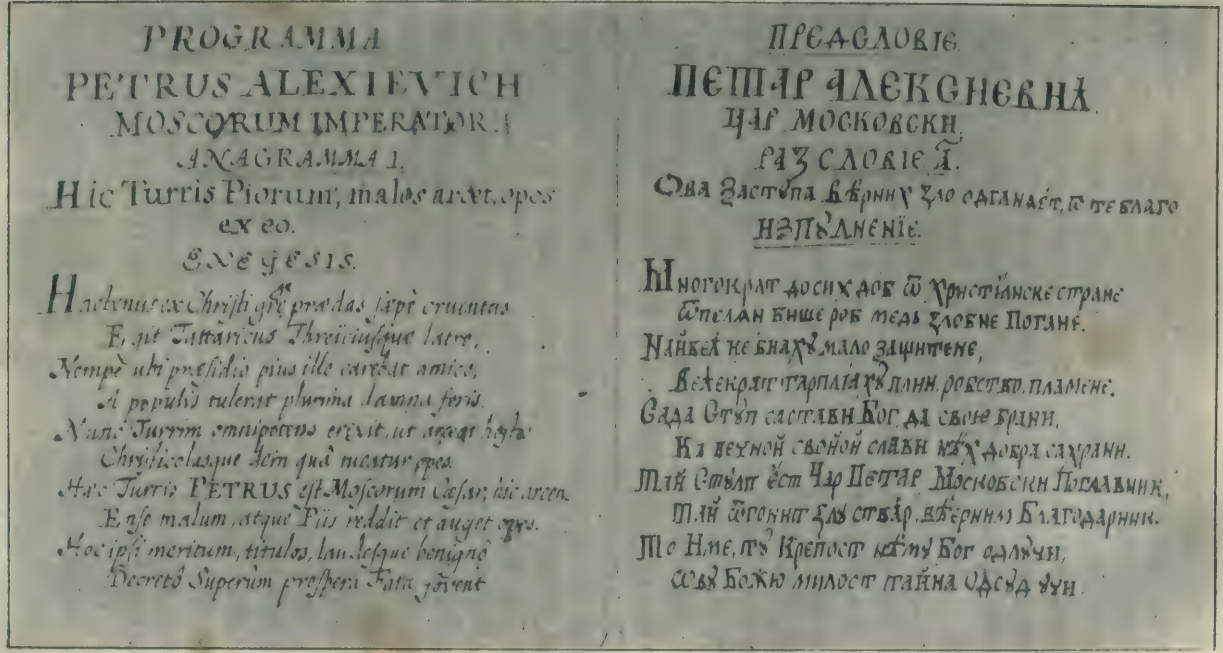
Ritter kao da je i poslije pjevao u slavu ruskoga cara i njegovih zastupnika u Beču. Sačuvala se je jedna njegova hrvatska (ćirilicom pisana) pjesma, koju je 26. veljače 1711. ispjevao „presvitlomu i preuzvišenomu gospodinu, gospodinu Aleksandru Jaroslavskomu i Prozorovskomu knezu, i proča i proča, na denь prazdniči svetago Aleksandra", onoga istoga kneza, kojega bijaše već minule godine počastio latinskim anagramom. Taj knez Aleksandar Jaroslavski i Prozorovski bio je potomak sredovječnih knezova Jaroslavskih (u kneževini Jaroslavskoj na gornjoj Volgi), te je valjda u ono vrijeme vršio koju službu pri ruskom poslaništvu u Beču uz poklisara baruna Urbicha. Ritter počastio ga je ovaj put običnom hrvatskom pjesmicom (ne anagramom) u slavu njegova imendana; pjesmica imade četiri kitice, a svaka kitica po šest stihova osmeraca. Kakvim je narječjem pisana, pokazuju prve dvije kitice:

„Aleksandra praznik pride,
Gospodaru svitli Kneže,
Sь kim običaj tako ide,
Ki te časti, dàte veže,
Dàte veže dobrom rukom,
To dostojnom jest jabukom.

Te jabuke, ili dare,
Skratila jest sreća meni,
Za takove Gospodare,
Ki su većim naučeni.
Primi dakle dobru volju,
Dokma Bog dá sreću bolju."

Boraveći od druge polovice ožujka 1710. neprekidno u Beču i zanimajući se za sve, što se je zgadjalo u velikom svijetu, nije ipak

[1] Gledaj još: Lavrovskij P. „Stihotvorenie horvatskago poeta Pavla Vitezovića o Petrê Velikomъ" u zborniku: Čtenija vъ imperatorskomъ obščestvê istorii i drevnostej Rossijskihъ pri Moskovskomъ universitetê. Povremenoe izdanie. 1862 Aprêlь — Ijunь. Kniga vtoraja. Moskva 1862. Lavrovskij bio je god. 1859. u Zagrebu. On veli, da je tada u knjižnici Ivana Kukuljevića našao „stihotvorenie" Vitezovićevo, „napečatano vъ 1710. godu". Zatim dodaje: „Peredov ij i, bezъ somnênija, originalьnьij tekstъ Latinskij soprovoždenъ perevodomъ na jazьikъ Horvatskij, napečatanьimъ dvojakuju azbukoju: Latinskoju i Kirillovskoju. Kъ sožalêniju, perevod ne cêlьnьij, obnimajuščij edva ne tretьju tolьko dolju podlinnika Latinskago". Lavrovskij dakle piše, da je vidio štampani primjerak Ritterove pjesme od god. 1710., i to latinski izvorni tekst čitav (svih dvadeset anagrama), a od hrvatskoga prijevoda latinskim i ćirilskim slovima oko trećine (sedam anagrama). Lavrovskij je pjesmu i štampao, ali ne kaže, da li po štampanom primjerku od god. 1710., ili po rukopisu, koji se sada čuva u arkivu jugoslavenske akademije, a u ono je vrijeme još pripadao knjižnici Ivana Kukuljevića. Čitava je stvar nešto zagonetna, te bi se jedino tada mogla posve razjasniti, kad bi se našao primjerak štampane pjesme.

PROGRAMMA

PETRUS ALEXIEVICH

MOSCORUM IMPERATOR.

ANAGRAMMA I.

Hic Turris Piorum, malos arcet, opes ex eo.

ΕΧΕΓΕSIS.

Hactenus ex Christi gregis praedas sæpè cruentas
Et qui Tartaricus Threiciusque latet,
Nempè ubi praesidio pius ille caret amico,
A populis tulerit plurima dampna feris.
Nunc Turrim omnipotens erexit, ut atque beata
Christicolasque fidem quâ tueatur opes.
Hæc Turris PETRUS est Moscorum Cæsar; hic arcet
Et se malum, atque Pios reddit et auget opes.
Hoc ipsi meritum, titulos, laudesque benignè
Decretò Superum prospera Fata ferent

ПРЄДСЛОВІЄ.

ПЄТАР ЧЛЄКСНЄВИЋ

ЦАР МОСКОВСКИ,

ГАЗСЛОВІЄ І.

Ова застопа вѣрнуу зло одганаєт, а те благо

ИЗЪЯСНЄНІЄ.

Многократ досихдоб ѡ Христіанске стране
Ѡпелан бише роб међу злобне Погане.
Најкеђ не бнахъ мало защитене,
Векекрајг тарплја хъ планн, робство, пламене.
Сада Отац саставн Бог да свое брани,
Из неухоѝ своѝоѝ слабн кѣхъ добра сахранн.
Тај Отац ѣст Цар Петар Московскн Посланник,
Тај Христ кнг служ стварн вѣрнн Благодарник.
То Име, тъ Крепост кѣму Бог одлучн,
Со вѣ Божју милост тајна одсвуд учн.

Anagram (prvi) Pavla Rittera u slavu ruskomu caru Petru Velikomu.

(Snimak s rukopisa u jugoslavenskoj akademiji.)

ni za trenutak skidao oka sa Zagreba i Hrvatske. Već je prikazano, kako se je zanimao za svoju parnicu s Vagićem, i kako je nastojao osamiti svoga ljutoga protivnika. Ali on je takodjer sve kao prognanik pozorno pratio javne poslove hrvatske, a brinuo se je i za to, da ne izgubi ono malo, što je još imao u Zagrebu. Grof Petar Keglević javlja mu o javnim poslovima, šćitarjevački župnik Petar Vicijan izvješćuje ga 24. svibnja o gospodarstvu u Šćitarjevu, i da „Bogu hvala kvara nikakovoga pri kaštelu ni“ ; neki Laurencije Josip Grosshaupt izvinjava mu se opet 11. listopada 1710., što mu zamoljene novce (valjda u zajam) ne može poslati, jer su njegovi dužnici isplatu njima posudjenih glavnica odgodili do nove godine. Ovom zgodom pita Grosshaupt Rittera, da li je što s biskupom Esterhazijem uredio u pogledu onoga gospodarstva (predija) u Vlaškoj ulici ; ako bi nade bilo, da bi ga Grosshaupt mogao dobiti, predao bi on sam molbu na biskupa, inače ne bi o tom ni spominjao.

Ritter se je u to mnogo trsio, da si namakne sredstva za boravak u Beču. U spomenutom već pismu na biskupa Esterhazija od 5. studenoga 1710. moli on troje : prvo, da mu biskup od novoga posjednika predija (u Vlaškoj ulici), kojemu je on netom (nuper) taj predij ustupio, pribavi primjerenu odštetu (condignam recompensam), jamačno za učinjene investicije ; drugo da mu za njegove studije, učinjene po nalogu pokojnoga biskupa Brajkovića u biskupskom arkivu, za koje mu je rečeni biskup obećao vrlo obilatu nagradu (mercedem amplissimam), od vršitelja njegove oporuke toliko puta traženu naplatu izradi ; napokon treće, da kao namjesnik banske časti odredi, kako bi mu se ostatak plaće za upravu štamparije, naime likvidiranih mu već 1050 forinti, po zemaljskim eksaktorima teda negda isplatio. Ako mu naročito potonje isposluje, obećaje Ritter svojom plemićkom riječi, da će s v o j e d j e l o o i l i r s k i m (h r v a t s k i m) b a n i m a z a j e d n o s p o p i s o m s v i h b a n a (cum chronologia illorum) izdati. Ovo je djelo rijetko i znamenito, a dostojno da bude u arkivu kraljevstva (archivo regni dignum). Još nekad bodrili su ga biskup Mikulić, pokojni general Ivan grof Drašković i sadanji protonotar Plemić, da ga sastavi, a odobrio ga je već nekad gospodin podžupan Jakov Ilijašić i nedavno gospodin vijećnik Baltazar Patačić i mnogi drugi ocjenitelji (censoribus). Jamačno će ono biti na vječitu diku čitavoga Ilirika (aeviterno sane totius Illyrici decori futurum). Budući da djelo imade uza se, mogao

bi ga štampom izdati još do nove godine, samo kad bi imao za nj trošak. Stajalo bi ga svakako 300 forinti, jer sadržaje brojne grbove banova.

Biskup nije Ritteru ni odgovorio izvinjujući se poslije, da nije njegova pisma primio, premda ga bijaše poslao zajedno s listom rektora bečkoga kolegija Nikole Gradskoga, na koje je biskup uzvratio. Ali to je Rittera malo smetalo. U poznatom već pismu na protonotara Jurja Plemića od 3. siječnja 1711., u kojem žali, što je u parnici s Vagićem osudjen, sjeća on protonotara, kako je on pred nekih dvadeset godina, kad je bio izabran za sadanju svoju čast, u svome domu pogostio njega, te ga tom prigodom nagovarao, da napiše djelo o starini banske časti i službi banskoj (tractatum de banatus officio et antiquitate). Sad je to djelo gotovo zajedno s kronološkim pregledom i grbovima banova, te su ga svi pohvalili, koji su ga čitali, pače i podžupan Ilijašić. Stoga ga preporuča njegovu okrilju i unapredjenju. Ne traži drugo, nego da poradi oko eksaktora kraljevstva, da mu zaostalu plaću od 1050 forinti isplate, pa će onda djelo dati u štampu. Djelo je zavrijedilo da se čuva medju dragocjenostima u arkivu (sane in regni archivo ac inter thesauros conservandum). Preporučio ga je nedavno biskupu zagrebačkomu, ali taj mu nije ni odgovorio ; sada se obraća na preuzvišenoga bana, ali s bojazni (timidus quidem), jer bi ga zlobni protivnici mogli opet obijediti, da je kraljevstvo tužio (regnum accusasse). On sve to priopćuje protonotaru točno i povjerljivo moleći, da učini, što treba. Namah zatim, 7. siječnja 1711., piše Ritter pismo biskupu i banskomu namjesniku Emeriku Esterhaziju. U tom se listu čudi, da se biskup opravdava po velikom prepoštu Češkoviću, što nije njegove posljednje poslanice primio ; ta njegovo je pismo poslano zajedno s listom rektora bečkoga kolegija Nikole Gradskoga, na koje je biskup odgovorio. Budući da biskup tvrdi, da nije njegova posljednjeg pisma dobio, opetuje on molbe svoje u njemu iznesene. Što se tiče nagrade za njegov rad u biskupskom arkivu u vrijeme pokojnoga biskupa Brajkovića,[1] ta bi se morala izmedju svih likvidnih tražbina iz ostavine

[1] Na temelju tih studija u biskupskom (a valjda i u kaptolskom) arkivu napisao je Ritter svoju povjesnicu zagrebačke biskupije i zagrebačkih biskupa. Jedan odlomak toga djela s naslovom „De Zagrabiensi episcopatu" (53 strane in folio) sačuvan je u zborniku, koji se čuva u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sa signaturom S. M. 30. B. 6. ; drugi odlomak s napisom „Ordo

najprije namiriti, to više, što je on radeći u arkivu dva puta malo ne životom platio, da ga nije spasila najprije Božja milost, a onda neprekidna pomnja liječnika. Jednako ističe, da se je on predija (u Vlaškoj ulici) odrekao samo uvjetno (conditionaliter). Ali će obje tražbine i sve drugo rado (lubens) napustiti, samo ako mu biskup kao banski namjesnik izradi, da mu eksaktori isplate ostatak plaće, koja iznosi 1050 forinti. Pače on je tada spreman o svom trošku izdati ili banologiju hrvatsku (Banologiam Croatiae una cum Banorum chronologia ab A. Chr. 610. continua), ili pak raspravu, kako se je Hrvatska pridružila Ugarskoj, koje će djelo biti u buduće na veliku diku kraljevstva i vrijedno da se čuva u arkivu (vel vero tractatum, qualiter Croatia ad ius Ungaricum devenerit, opus magno regni honori futurum, atque in archivo conservari dignum).

Medjutim ni biskup ni protonotar nijesu htjeli ili mogli izraditi, da se Ritterovoj molbi i ponudi zadovolji. Ritter nije dobio svoje zaostale plaće, pa tako su i oba rečena djela njegova ostala kod njega u rukopisu. A ipak je šteta, da nijesu štampom izašla.

Kako je banologija vazda zanimala hrvatski svijet, sačuvalo se je od nje neko deset rukopisa. No od samoga Rittera potječu samo dva, koji prikazuju dvije redakcije, stariju i noviju. Rukopis starije redakcije čuva se u knjižnici kr. sveučilišta u Zagrebu (sa signaturom S. M. 30. B. 7.), te imade naslov: Banologia, sive de banatu Croatiae cum continua banorum chronologia ab A. Ch. 641. (ta je godina poslije precrtana i zamijenjena godinom 576.) Opera Eq. Pau. Ritter. Rukopis, pisan vrlo pomno samim Ritterom, zaprema 69 strana u obliku čitavoga arka. Djelo započinje kratkim uvodom, u kojem pisac spominje, da su povijest banova dosad pisali Juraj Ratkaj i Franjo Ladani, i gdje izjavljuje, da će on najprije prikazati porijeklo imena i dostojanstvo banske časti, a onda tek povijest banova. Po tom je njegovo djelo prva pravno-povjesna studija o banskoj časti i vlasti. Razdijelio je pak svoju studiju na deset poglavlja, kojima su naslovi: Caput I. De nomine bani eiusque antiquitate

---

pontificum ecclesiae Zagrabiensis auctore Paulo Ritter Equite" pohranjen je u arkivu jugoslavenske akademije sa signaturom III. d. 150. (noviji prepis Ivana Tkalčića po Ritterovu originalu). Ritter napisao je još malu studiju od 6 listi „De Bosnensi episcopatu".

(o imenu ban i njegovoj starini str. 1.—3.), Caput II. De banali dignitate (o dostojanstvu bana, str. 4.—8.), Caput III. De banali autoritate (o vlasti banskoj, str. 9.—12.), Caput IV. De banali praeeminentia (o uzvišenosti banskoj, str. 12.—16.), Caput V. De titulo banali (o naslovu banskom, str. 16.—18.), Caput VI. De banali potentia (o moći banskoj, str. 18.—19.), Caput VII. De banali proventu (o banskim prihodima, str. 20.—23.), Caput VIII. De banali moneta (o banskim pjenezima, str. 24.—27.), Caput IX. De banali residentia (o banskoj stolici, str. 27.—29.), i napokon Caput X. De banatus amplitudine et divisione (o prostranstvu i diobi banije, str. 30.—32.). Iza ovih pravno-povjesnih razlaganja slijedi od strane 33. dalje „Chronologia banorum sive ducum Croatiae" (kronologija bana i hercega hrvatskih, str. 33—69.), naime red banova od god. 610. pa do tadanjega bana grofa Ivana Palffyja ; a u dodatku spominju se još oni bani, za koje se se nije moglo ustanoviti, kada i gdje su banovali. Što se više primiče svome vijeku, govori pisac potanje o svakom banu ; koji put spominje i vicebane ili banovce uz bane. Počev od 13. stoljeća donosi pisac i slike grbova pojedinih banova; takovih grbova imade u svemu pedeset i četiri.

Ovaj svoj prvi rukopis Ritter je poslije ispravljao i popunjao, precrtavao gdješto i pripisivao mu prema gradji, do koje je naknadno došao. Kad je tih promjena već dosta bilo, dao je svoj izvorni rukopis zajedno s ispravcima po svome pisaru na čisto prepisati. I tako je nastala druga, nova redakcija s naslovom: „P a u l i R i t t e r E q u i t i s A u r a t i B a n o l o g i a s e u d e B a n a t u C h o r v a t i a e", koje se rukopis čuva u arkivu jugoslavenske akademije (signatura II. d. 36.). Ova se druga redakcija razlikuje od prve poglavito time, što ima jedanaest poglavlja (prvo poglavlje prve redakcije razdijeljeno je ovdje na dva, pa je tako jedno više), zatim što nema na kraju kronologije banova. No i ovu drugu redakciju ispravljao i dopunjao je Ritter vlastitom rukom svojom na više mjesta s očitom namjerom, da jê i u stvarnom i u formalnom pogledu što bolje usavrši.

Već bi spomenuto, koliko je Ritter sam cijenio svoju banologiju. I zaista može se ona smatrati njegovom najboljom historijskom radnjom. Dakako da je ona prema današnjemu stanju povjesne znanosti posve zastarjela, te imade samo još literarnu vrijednost. Ritter je za svoju banologiju, naročito za kronologički dio, upotrebljavao uz pisce takodjer i isprave ; ali ih je ipak premalo poznavao, da bi po njima mogao

sastaviti točan popis svih banova, a kamo li prikazati razvitak banskoga dostojanstva i vlasti.

Velika je šteta, što se je izgubio ili zameo Ritterov drugi spis: „Tractatus, qualiter Croatia ad ius Ungaricum devenerit", jer se je u njemu jamačno raspravljalo i o najstarijim odnosima Hrvatske prema Ugarskoj prije sv. Ladislava i Kolomana. Taj spis imao je nekada povjesničar Krčelić (Dissertatio de Hungarico in Chrovatiam iure... in folio), te ga je u ožujku 1778. uz druge Ritterove spise dao u pohranu knjižnici tadanje kr. akademije; no kamo je spis poslije došao, ne da se ustanoviti. U kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nema ga; možda je kad komu posudjen, pa nije povraćen.

Pored svih briga i posala nije Ritter zaboravljao ni svojih prisnih prijatelja u Beču i Hrvatskoj. U Beču bio mu je vjeran drug Elias Wanyezci, perovodja ugarske dvorske kancelarije, kojemu je često dolazio na ručak i obratno Wanyeczi k njemu; onda Emerik Ujvari, registrator u ugarskoj kancelariji. U Hrvatskoj bio mu je najpouzdaniji prijatelj potpukovnnik (Sigismund) Adam Domjanić, vlastelin u Zelini kod sv. Ivana. S njim je neprekidno izmjenjivao pjesničke poslanice, u kojima bi se medjusobno izjadali i tješili. Ali najviše kao da se je povjeravao Adamu Beseredyju, kapitanu palatina Pavla Esterhazyja u gradu Frakno u Ugarskoj, s kojim je već odavna mnogo dopisivao. U jednoj poslanici od 26. studenoga 1710. divi se Ritter svome prijatelju, da je uza svoje staračke godine ostao svjež i krepak, čemu je doprinijelo to, što živi bezbrižno i spokojno. Tim ne može da sebe pohvali, jer ga je sudbina nadijelila brigama i bolima. Kad bi prijatelj znao, što on sve trpi a bez svoje krivnje, čudom bi se čudio, što može još koža na njemu ostati. Kolike žalosti prepatio je radi smrti svoje djece, radi gubitka oca i matere, kao i žene svoje! Ovdje mu je kuća ognjem spaljena (u Zagrebu), a ondje mu na dom (u Šćitarjevu) navaljuju razbojnici, često i tati. Lišen je svoje sreće, svojih milih i svojih prijateja. Nekad se je na dvokolicama vozikao po suhim drumovima, a sada mora pješke hodati po blatnim ulicama; prije je često dobre prijatelje gostio za svojim stolom, a sada jedva da može držati slugu. Kad bi mu morao izbrojiti sve svoje jade, koji ga biju evo kroz deset godina, jedva bi to mogao napisati za mjesec i godinu dana, jer nije bilo dana, da ga nije koja nevolja snašla. Nesrećan je roditelj, koji zaklapa oči

svome djetetu, za koje se je nadao, da će ono njemu oči zaklopiti! Svi mu se udovi već tresu od boli (cuncta dolore tremunt iam mihi membra).

Beseredy se je požurio, da utješi svoga prijatelja. Već 6. prosinca odazivlje mu se pjesničkom poslanicom. Kad čita o tužnoj sudbini Ritterove drage žene i djece, žali i sam i tuguje od srca s pretužnim pjesnikom. Ali ako Ritter osjeća, da ga starost još nije shrvala, neka se ogleda za drugom ženom, koja bi bila lijepa, bogata i stidna, te koja bi mu mogla darovati novi poklad ljubavi. Na to mu odgovara Ritter 20. prosinca: Rijetke su žene, koje bi bile lijepe, bogate, stidne i plodne, a još su rjedje — za starca. Lijepa voli lijepoga, a bogata imućnoga, nipošto pak starca ili nevoljnika. Medjutim kad bi se koja našla, ni suviše lijepa, ni toliko bogata, a plodna i pristojna, ne bi se kratio oženiti, već bi to prihvatio objema rukama. Ali se čudi, što se Beseredy ne će da ženi, već se uklanja dobru, koje njemu svjetuje. On kao neženja i ne zna, koliko pomaže žena; samo za onim dobrim, koje poznaješ, žališ kad ga nemaš.

U istoj poslanici piše Ritter, kako nastoji boli, što mu često srce izjedaju, utažiti budi gradeći pjesme budi čitajući stare spise historičara. Ali to uvijek ne pomaže. Na glavu njegovu obaraju se više puta bure, protiv kojih ne mogu ništa pomoći ni Klio ni Talija. Kao da je zaista slutio novu oluju, koja se bijaše na nj spremila.

Već bi spomenuto, kako su nakon svršene i izgubljene parnice s Vagićem prvih sedmica god. 1711. stali sa svih strana pozivati Rittera pred sud. Na posljetku javile su se u Zagrebu i opatice sv. Klare, kojima je bio dužan uzajmljenu glavnicu od 700 forinti i zaostale kamate za pune tri godine. Ne zna se, da li su se opatice same od sebe sjetile, da ga potegnu na sud, ili su ih na to sklonili protivnici njegovi, na čelu im podžupan Jakov Ilijašić, koji je podjedno bio notar varoške općine u Zagrebu. Bilo kako mu drago, to stoji, da su opatice sv. Klare podigle tužbu protiv Rittera pred varoškim sudom zagrebačkim, te da je zagrebački sudac Juraj Pozvinszky tužbu primio i odredio ročište za 20. veljače 1711.

Rittera je negdje ljuto ujelo u srce, kad je primio obavijest i poziv na sud. Bilo je to u polovici siječnja 1711. Vidio je jasno, da mu se radi o glavi, da ga hoće do kraja zatući. U toj očajnoj stisci odlučio je nešto preduzeti, da bar za neko vrijeme zaustavi bujicu navala protiv sebe, ne bi li uhvatio bar toliko oduška, da svoje stvari uzmogne urediti, te

tako sebe spasiti od posvemašnje propasti. U to ime predao je kratku molbu na cara i kralja Josipa I., da mu po osobitoj milosti svojoj dozvoli moratorij ili odgodni rok od tri godine za isplatu dugova, dotično za namirenje svih svojih vjerovnika. Molbu svoju obrazložio je tim, da je od god. 1709. svega lišen, da ga progoni neprestana nesreća, da se je istrošio raznim putovanjem i dosadanjim jedanaestmjesečnim boravkom u Beču, otkuda ne može otići i radi toga, što je potrebna njegova blizina kod dvora, i što je tako slaba zdravlja, te se ne usudjuje poći ni na najkraći put. Kako je tadanji ugarski kancelar grof Nikola Illésházy bio Ritteru osobito sklon, nije teško bilo njegovoj opravdanoj molbi zadovoljiti. I tako je kralj Josip I. izdao u Beču 31. siječnja 1711. dekret, kojim je Ritteru dozvolio moratorij za pune dvije godine, naime do 31. siječnja 1713. U dotičnom dekretu obznanjuje kralj palatinu grofu Pavlu Esterhaziju, sucu kraljevskoga dvora Jurju grofu Erdedu, banu i grofu Ivanu Palffyju, meštru tavernika grofu Sigismundu Czakyju, kraljevskomu personalu Ivanu Horvatu Šimončiću, svim protonotarima i kraljevskih sudbenih stolova prisjednicima, županijskim sudovima Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nadalje magistratima svih kr. slobodnih gradova, a naročito zagrebačkom, a napokon svim duhovnim i svjetovnim oblastima, da je obziruć se na nedaću, koja Pavla Rittera od god. 1709. progoni, te radi koje je bio primoran da se zaduži, kao i po svojoj posebnoj kraljevskoj milosti i prema svojoj kraljevskoj punovlasti dozvolio njemu moratorij od pune dvije godine uz uvjet, da kroz to vrijeme točno namiruje kamate za dužne glavnice, te da se u isto doba nastoji sa svojim vjerovnicima pogoditi (eundem equitem Paulum Ritter tum ob id, cum vero ex speciali gratia nostra deque regiae potestatis nostrae plenitudine a solutione quorumcumque debitorum suorum passivorum intra duorum annorum spatium a dato praesentium computando clementer eximendum, immunitandum et supportandum esse duximus prouti eximimus, immunitamus et supportamus praesentium per vigorem, ita tamen et ea conditione, ut intra hoc exemptionis tempus creditoribus suis obligatum iustum et legale interesse solvere, ac tandem etiam de capitalibus summis satisfacere aut cum iisdem convenire debeat ac teneatur, alioquin praesentem exemptionem, immunitatem et supportationem nostram eidem minime volumus suffragari...). Posebnim pismom zamolio je Ritter ugarskoga kancelara Illésházyja, da što prije dade

proglasiti kraljevski dekret ; a kad ga je taj zaista obnarodovao, pisao je opet zagrebačkomu magistratu (sucu), da na urečeno ročište ne može i ne će doći, jer bez očite opasnosti za svoj život ne smije na put. Suviše prilaže kraljevski dekret, kojim je dobio moratorij, pa moli magistrat, da dekret prouči, te mu ga onda po pošti povrati. Zanimljivo je, da u tom pismu zove tužbu koludrica sv. Klare bezobzirnom (importuna querela).

Zasebnom kraljevskom milošću razagnao je Ritter oblake, koji se bijahu nad njegovom glavom nadvili. Kroz pune dvije godine mogao je neke starije svoje radnje dovršiti, a i nove neke započeti i dokrajčiti, pa tako toliko privrijediti, i da svoje vjerovnike namiri i da spase ostatke svoga imanja od propasti. I tako se je dao na novi rad. Kako iz Zagreba nije mogao ništa očekivati, jer mu na njegove ponude glede banologije nijesu ni odgovorili, stao je o tom snovati, da napiše p o v i j e s t B o s n e, a naročito historiju posljednjih kraljeva bosanskih i propasti kraljevstva bosanskoga. On je već i prije o tom predmetu mislio te ga proučavao, kako se razbira ne samo po brojnim bilješkama i izvacima iz izvor-pisaca, nego i po njegovu rukopisu, u kojem je u kratko prikazao povijest Bosne počev od kralja hrvatskoga Krešimira (god. 1035.) i bana Borića (god. 1154.) pa do posljednjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića, zatim historiju Hercegovine (Humske zemlje) i Hlivna, pridodavši još rodoslovlja srpskih Nemanjića, Mrnjavčevića, Vojnovića i Balšića, bosanskih banova i kraljeva Kotromanića, kneza Lazara Hrebeljanovića, srpskih despota Brankovića, hercega sv. Save od kuće Kosača, pače i arbanaskih Kastriotića.[1] Ali sada je odlučio potanko prikazati posljednje kraljeve bosanske i propast bosanskoga kraljevstva, pa to štampom izdati. On je tu svoju odluku saopćio svomu prijatelju i zaštitniku grofu Petru Kegleviću, zamolivši ga podjedno, da bi taj svoj rad smio njemu posvetiti. Petar se je Keglević u pismu od 3. veljače 1711. Ritteru lijepo za tu pažnju zahvalio i ponudu njegovu prihvatio (ex quo dominatio vestra magnifica tam specialem affectum habeat mihi praeinsinuatum libellum dedicandi, ideo potissimum ex eidem complacendi studio — humanissimas agendo pro eiusmodi benevolentia — dedicationem eiusdem libelli accepto), pače je očitovao, da je spreman za izdanje toga djelca po Ritteru označenih pedeset forinti darovati, ali da više ne može učiniti (sed confidenter declaro me ultra quinquaginta rhenenses mihi

[1] U kodeksu kr. sveučilišne knjižnice u Zagrebu (S. M. 30. B. 6., str. 1.—37.).

insinuatos pro requisitis in eum finem expensis dare non posse). Podjedno javlja Ritteru, da je za 11. veljaču 1711. sazvan hrvatski sabor, pa će on svima silama poraditi, da se Ritterovoj molbi zadovolji (in qua pro omni posse instantiam dominationis vestrae magnifice promovere satagam). I zaista se je u odredjeni dan sastao u Zagrebu sabor, kojemu je predsjedao sam Keglević (jer je biskup bio bolestan) ; ali u saborskom zapisniku ne spominje se ništa o Ritteru, jer po svoj prilici nije Keglević mogao ništa isposlovati.

Uto se je zgodilo nešto, što je Rittera opet vrlo uznemirilo. Car i kralj Josip I., koji se je u ono vrijeme posredovanjem hrvatskoga bana Palffyja nastojao pogoditi s ugarskim buntovnicima i njihovim vodjom Rákóczyjem, obolio je neočekivano od kozica, te je umro 17. travnja 1711. Smrt mladoga tek 33 godišnjega, darovitoga i čovjekoljubivoga vladara kosnula se živo njegovih podanika i ostalih suvremenika ; mnogi su se zabrinuli, ne će li se sada političke prilike ne samo u njegovoj državi, nego i po ostaloj Evropi s temelja promijeniti. Nasljednikom njegovim u habsburškim zemljama imao je postati mladji brat njegov Karlo (III. ili VI.), koji se je dosad borio u Španiji za krunu protiv Burbonca Filipa. Dok Karlo stigne iz Španije, upravljat će habsburškom monarhijom carica udova Amalija uz regentsko vijeće, u kojem su bili princip Eugen Savojski, Trautson, Mansfeld, Vratislav, Windischgräz, Seilern i Schönborn.

I Rittera bolno se je dojmila smrt cara i kralja Josipa I. Da dade oduška svojoj žalosti, ispjevao je i štampom izdao d v i j e tužaljke, jednu u ime u crno zavite Ugarske, i namah zatim drugu u ime u crno zavite nadvojvodine Austrije. Prvoj je napis: „U n g a r i a p u l l a t a a d m a n e s J o s e p h i I. r e g i s s u i o c c i n e n s", a posvećena je ugarskomu palatinu, knezu Pavlu Esterhazyju. Opseže četiri lista od četvrtine arka ; na prvom listu je napis i posveta, na drugom i trećem plač Ungarije za kraljem mironoscem, a na četvrtom nadgrobni natpis (epitaphium) pokojnome vladaru. U crno zavita Ugarska plače za kraljem, za kojega se je nadala, da će obnoviti prava krune, te svome kraljevstvu povratiti nekadanje udove (pristina membra) njegove:

„Hic aliquando suae reparabit iura Coronae ;
Restituet Regno pristina membra suo.
Amissam repetet iam nunc Horvathia partem :
Imperio accedet Dalmata terra meo :
Insulae et Adriaci maris, alpibus obsita Bossna,
Dacia, Serbiacum Bulgaricumque solum".

Druga tužaljka: „Austria pullata, Josepho I. imperatori archiduci parentans" imade osam listova od četvrtine arka, a posvećena je vrhovnomu maršalu donje Austrije Otonu Honoriju grofu od Abensperga i Trauna, kao i predsjedniku i deputatima donjo-austrijskih staleža. Tugujuća Austrija kićenim riječima slavi rad i djela Josipova, pa ljuto žali, što je tako vrijedan vladar morao mlad umrijeti, a nije za sobom ostavio muških potomaka.[1]

Ne samo žalost, nego i briga zaokupila je Rittera povodom smrti cara i kralja Josipa I. U pjesničkoj poslanici prijatelju Adamu Beseredyju tuži se 5. svibnja 1711. po prilici ovako: „Medjutim što da sada iza smrti careve radim? Što bi bolje bilo: ili da se nakon četrnaest mjeseci povratim kući, ili da u Beču čekam na dolazak kralja Karla? Ne znam sam, što da učinim? Da se povratim ne obaviši ništa, već potrošivši samo novaca, ne da mi ponos ni stid; a čekati opet dugo na došašće novoga kralja, ne dozvoljava mi moja ispražnjena kesa. No ipak ću čekati, možda će se već za nekoliko dana za izvjesno doznati, kad će zaista doći... Ako naskoro stigne, čekat ću ga dok dodje; inače bilo bi opreznije, da se kući povratim..."

Ritter ipak se nije kući vratio, premda je car Karlo III. došao u Beč tek 25. siječnja 1712. Zadržavalo ga nešto, što se nikako nije mogao točno ustanoviti dan dolaska careva, već se je svedjer odlagao; no još više odvraćao je Rittera njegov ponos, da se onako goloruk, ne polučivši baš ništa, povrati u domovinu, pa da mu se protivnici još i rugaju. On je volio ostati u Beču bar još neko vrijeme, pa bilo što mu drago. Premda je bio u velikoj bijedi i potrebi, ipak nije htio ni čuti, kad mu je 14. svibnja 1711. poznati već Lovro Josip Grosshaupt pisao iz Zagreba pismo, u kojem ga je pitao, da li bi mu htio svoju kuću prodati i za koju cijenu? Prometni kramar nudio mu je gotove

[1] Da si namakne sredstva za život, bavio se je Ritter u to vrijeme uz ino i astrologijom, te je za veliku gospodu sastavljao horoskope i slične stvari. Takav je horoskop izradio i 29. travnja 1711. poslao grofu Kaunitzu za njegova netom rodjenoga sina. Medju radnje slične vrsti treba ubrojiti i ovaj štampani spis: „Gaudium patri ex nati felicitate, propitiis astris, auguratur. Sive illustri ssimus adolescens Franciscus e caelesti sistemate rite delineatus, pio patri, illustrissimo potentissimoque domino, domino Alexandro Malaspinae, s. r. imperii marchioni Potentianae, Fenilis, Amolae, etc. pro sac. imp. maiest. administratori foeudi Avulae eiusque pertinentiarum etc. dono deditus, consecratus, ab E(quite) P.(aulo) R.(itter). Horoskop je tu i nacrtan, te prikazuje položaj nebeskih zvijezda na rodjendan mladoga markeza Franje Malaspine (27. svibnja 1694.).

novce; uza to ga je molio, da mu što brže svoju odluku priopći, jer kani drugu kuću kupiti, ako mu on svoje ne bi htio prodati. Ritter nije mu ni odgovorio. Ali zato obratio se je ponovo pismom na bana Ivana Palffyja, zaklinjući ga, da mu svojim velikim ugledom izradi kod hrvatskih staleža namirenje zaostale plaće. I zaista je ban 22. srpnja 1711. iz Košica upravio na hrvatske staleže pismo, u kojem je njima priopćio zahtjev „velemožnoga baruna Rittera", te ih ozbiljno pozvao, neka udese, da eksaktori više isplatu ne odlažu (ne in longum per dominos exactores petita sui contentatio). Ali na hrvatskom saboru, koji se je sastao 2. listopada, nema spomena banovu pismu ni kakvoj odredbi staleža u toj stvari. Moguće da su staleži, medju kojima su bili pretežni protivnici Ritterovi, navlastice zakraćivali njemu namirenje dužne plaće, dok tobože ne povrati zemaljsku štampariju, koja je još uvijek bila pohranjena u njegovoj kući, i koju nije nitko htio preuzeti prije polaska njegova u Beč. Sada pak Ritter nije htio doći u Zagreb, pa su stoga povjerenici, kojima je bilo preuzimati tiskaru i predati je novomu štamparu, više puta poručivali banskomu namjesniku grofu Petru Kegleviću, u kojega su bili ključi Ritterove kuće, da će silom dati kuću otvoriti te iz nje iznijeti štampariju.

Dne 22. prosinca 1711. piše banski namjesnik Keglević Ritteru pismo, u kojem javlja njemu uz drugo: „Moram vam takodjer obznaniti, da sam već više puta obranio i zaštitio kuću vaše velemožnosti, iz koje su gospoda staleži odlučili iznijeti dobro poznatu štampariju. Kad je pak došlo već do toga, da se vrata kuće silom otvore, mislio sam da je bolje, ako ključe dadem. Povjerio sam ih nekomu pouzdanomu čovjeku, tako da stvarima vaše velemožnosti, koje su u kući pohranjene, ne prijeti nikakva pogibao. Suviše ne će se odnijeti čitava tiskara, nego tek jedan dio njezin. Žalim vas i sebe radi toga, kao i radi drugih stvari; ali molimo se Bogu, da nas on utješi". (Debeo etiam notificare, quod ego iam aliquoties impediverim et suspenderim vestrae dominationis magnificae domum, ex qua domini status typum bene notum excipere decreverunt, tum dum ad violentam portarum apertionem deventum fuisset, potius claves subministrandas censui, quas fido cuidam concredidi, ita quod rebus dominationis vestrae magnificae in eadem domo repositis nullum immineat periculum; typus etiam non in toto, sed in aliqua parte excipietur . . .). Još mu Keglević javlja, da će mu „zatraženih sto forinti" (desideratos centum florenos) prvom prigodom poslati, te žali, da mu ne može obilatije poslužiti. Napokon mu Ke-

glević pouzdano (confidenter) saopćuje o poslanstvu, koje bi na posljednjem saboru u Zagrebu 9. prosinca i slijedećih dana izabrano, da podje u Beč, pa da ondje u ime hrvatskoga kraljevstva pozdravi novoga kralja Karla III., čim onamo iz Njemačke stigne. Prvi dan izabrano bi u poslanstvo pet lica, po imenu oba banska namjesnika (biskup Esterhazi i grof Keglević), grofovi Ivan Drašković i Gabrijel Erdedi, i protonotar Plemić; sutradan biše ovima pridani još senjski biskup grof Adam Ratkaj i grof Kristofor Delišimunović; napokon treći dan pridružili su ovima još grofove Jurja Erdeda i Ivana Čikulina, pa onda potpukovnika Adama Domjanića. Keglević se sam čudi tolikom broju izabranih poslanika (quod numerus sit rarus et meo videre nimirum excessivus), pa ne zna, zašto se tako učinilo, a u srca ne može vidjeti! Dakako, da on tada nije slutio, da je to sjajno poslanstvo, koje će posve odijeljeno od ugarskoga pozdraviti novoga kralja, imalo biti samo preteča još zamašnijemu činu, naime proglašenju hrvatske pragmatičke sankcije, koje je tri mjeseca nakon toga uslijedilo.

Rittera je negdje strašno zapeklo, kad je iz Keglevićeva pisma razabrao, kako se to za njegova izbivanja gospodari s njegovom kućom i kukavnom imovinom. Kako je kralj Karlo tada boravio u Njemačkoj u Frankfurtu na Majni, te nije bilo očekivati, da će tako brzo doći u Beč, odlučio je Ritter oko Božića 1711. na nekoliko dana poći u Zagreb, te konačno urediti svoje poslove. On je tu svoju namjeru saopćio takodjer nekim svojim prijateljima i svojacima u Senju, kao naročito popu i kanoniku senjskomu Iliji Lučkiniću, s kojim je u ono vrijeme mnogo dopisivao. Ritter bio bi jamačno i izveo svoju namjeru, da ga u to nije spopala l j u t a, g o t o v o s m r t n a b o l e s t. A snašla ga je ta bolest radi velike uzrujanosti i osobito napornog rada, baš kad je svršavao i za štampu priredjivao svoje djelo o h i s t o r i j i S r b i j e u srednjem vijeku.

Naporedo s hrvatskom povjesnicom bavio se je Ritter vrlo mnogo i srpskom, naročito dobom slavnih Nemanjića i onda vijekom srpskih despota Brankovića. Već god. 1694., namah nakon seobe Srba pod patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem, nadala se je njemu prigoda, da se istakne svojim znanjem srpske povjesnice. Ozlojedili su ga l a ž n i Brankovići, koji su izvodili svoje porijeklo od pravih despota Brankovića i tražili za sebe zemlje, koje su tada kršćanske vojske Turcima otimale. Iste god. 1694. izdao je pače neki bosanski svećenik grčkoistočne crkve latinsku raspravu, posvećenu caru i kralju Leopoldu,

u kojoj je dokazivao, da je tada u Beču internirani grof Gjorgje Branković (1645.—1711.) zaista pravi potomak srpskih despota Brankovića, pače i srpskih kraljeva Nemanjića, pa da mu se s nepravom uskraćuje njegova djedovina.[1] Ritteru nije se nimalo svidjala ta rasprava (tractatus acyrologicus, opica non historica narratione instructus), pa je stoga napisao drugu raspravu, u kojoj je redom pobijao navode bosanskoga svećenika te izložio, da se je rod pravih despota Brankovića davno već zatro, pa da stoga nijedan od tadanjih Brankovića ne može da bude potomak onih despota u srednjem vijeku. Traktat svoj posvetio je Ritter takodjer kralju Leopoldu, te mu je dao naslov: „Atocion despotarum magnorumque ducum Serbiae posteritatis, anno domini MDCXCIV. Leopoldo Romanorum semper Augusto Imperatori Germaniae Potentissimo, Hungariae Apostolico, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Gloriosissimo Regi, Archiduci Austriae, Serenissimo, Invictissimo etc. etc. E. Pav. Ritter S. et F. P." Šteta samo, da se je od toga traktata održao tek jedan rukopis, i to krnji od 28 strana, koji se čuva u arkivu jugoslavenske akademije (sa signaturom II. d. 92.).

Dok je Ritter u jednu ruku odlučno suzbijao tendencijozne sljeparije pojedinih pustolova, pomogao je u drugu ruku iskreno i izdašno doseljene Srbe i njihova opravdana nastojanja. S metropolitom Izaijom Djakovićem (1708.), nasljednikom patrijarha Arsenija Čarnojevića, lijepo se je pazio, pače je na njegovu molbu sastavio izvod iz zbornika ugarskoga prava i povjesničara Bonfinija, u kojem je nanizao sva prava i povlastice, koje su Srbi u Ugarskoj uživali prije vladanja turskoga (feceram extractum ex corpore Juris Ungarici et Bonfinio privilegiorum et immunitatum nationis Syrblianae). Jednako bio mu je drag me ropolita srpski Sofronije Podgoričanin (1710 do 1711.), s kojim je mnogo dopisivao. Dne 5. lipnja 1710. odgovara mu Podgoričanin iz srijemskih Karlovaca na njegovo pismo, te ga moli, da bi mu doglašivao novosti, za koje bi doznao; podjedno mu piše, da mu u buduće ne šalje više svoje listove u Karlovce, već u Osijek, jer će naskoro otputovati u Pakrac. Nešto poslije bio je Podgoričanin u Beču, gdje se je sastao s Ritterom, koji mu je tom prigodom obznanio, da je

[1] Zatočeni grof Branković stanovao je tada u svratištu „K zlatnom medjedu" u ulici „Alter Fleischmarkt", gdje je i Ritter odsjedao, kad je u Beču boravio. Vlasnik svratišta bio je bečki gradjanin Andrija Donner.

pokupio iz raznih pisaca brojne podatke o Srbima, pa da će te svoje izvode dojduće jeseni štampom izdati. Podgoričanin obećao mu je za to izdanje zatraženih dvadeset forinti, koje mu je poslije i doznačio. No domala je Ritter uvidio, da je premalo tražio, pa je u svomu pismu zahtijevao naknadno pedeset imperijala. Na to mu je Podgoričanin 16. studenoga 1710. iz Karlovaca odgovorio, da je o tom sa svojim episkopima govorio, pa da su oni gotovi zajedno s njime rečenu svotu položiti.

Tako je Ritter već na koncu godine 1710. sastavljao i za štampu spremao svoje djelo o Srbiji u srednjem vijeku. Metropolita Podgoričanin umro je doduše 7. siječnja 1711., no zato je bački episkop Kristofor Mitrović, koji je preuzeo upravu metropolije, s osobitim zanimanjem nastojao, da Ritterovo djelo što prije svijetlo ugleda. U ostavini Ritterovoj sačuvalo se je devet pisama, što ih je Mitrović od 4. rujna 1711. do 17. lipnja 1712. njemu u tom pogledu pisao. Iz njih se doznaje, da je djelo bilo sastavljeno u latinskom jeziku s napisom „Serbia illustrata", da je imalo biti ukrašeno pečatom metropolitskim i s više grbova ; nadalje da je pisac smijerao pridati djelu i životopise narodnih svetaca srpskih.

Još 30. prosinca 1711. bijaše Ritter svoje djelo toliko dotjerao, te je mogao Mitroviću u pismu obećati, da će čitavo djelo biti dotštampano do dojdućega Uskrsa (27. ožujka 1712.). Mitrović se je s toga vrlo obradovao, te mu je 13. siječnja 1712. iz Karlovaca pisao, neka kod nekoga Rebentića u Beču podigne dvije oke kave za dar. Ali kad je ovo pismo bačkoga episkopa stiglo u Beč, morila je Rittera gotovo smrtna bolest. Čitav mjesec dana već nije izilazio iz sobe, već je patio od ljute groznice, od koje je i mnogo bulaznio. O pisanju i štampanju nije bilo ni govora. Dne 23. siječnja 1712. piše ugarski kancelar grof Nikola Illésházy grofu Petru Kegleviću u ime Ritterovo, neka mu sigurnom prilikom pošlje u Beč ona dva njegova kovčežića (cistulas), koje bijaše dao njemu u pohranu, jer su Ritteru nada sve potrebiti oni spisi, koji su u njima zatvoreni. Kao da se je Ritter bojao, da ne će preboljeti, pa je htio imati na okupu sve spise svoje.

Medjutim se je ipak još taj put othrvao. Dne 15. veljače kazuje on u pero svome pisaru ovo pismo na episkopa Mitrovića : „Presvijetli, prečasni gospodine, gospodine patrone premilostivi. Već kroz čitav mjesec dana nijesam izašao iz sobe ; zlokobna groznica bila bi me istrgla iz kola živih, da me nije milost Božja i revna briga dobroga liječ-

nika spasila. Čitave prve sedmice moga bolovanja nije mi se snivalo drugo, nego da ili kazujem u pero ili pišem ili čitam zasnovano djelo o „Izjašnjenoj Srbiji" (Serbia illustrata). Tako liječnik kao i drugi razboriti prijatelji sude, da me je čitavo zlo snašlo jedino radi toga, što sam se suviše starao za to djelo. A ne čine to bez razloga, jer sam se njime i spavajući i jedući preko mjere bavio. Nijesam ni za što drugo više žalio umrijeti, nego da bih morao rečeno djelo neizdano ostaviti. Sada budi milostivomu Bogu najdublja hvala. U njegovo ću ime što prije djelo dati u štampu. Govorio sam već sa štamparom, te sam izabrao nova slova, podobna da prikažu naše slavenske ili ilirske glasove. U najkraće vrijeme poslat ću vašemu presvijetlomu i prečasnomu gospodstvu predgovore, koji se običavaju na posljetku štampati, premda se stavljaju pred samo djelo. Ipak će čitavo djelo kod tiskara , bakroresca i štampara bakroreza stajati do 300 forinti, pa zato očekujem pripomoć od vašega presvijetloga i prečasnoga gospodstva. Od grbova jesu dva veća, naime jedan srpskoga cara Stjepana (Dušana), i drugi sina njegova Uroša ; ostali manji jesu grbovi Srbije, Raše i nekih pokrajina, a naročito slavnih muževa, koji se u historiji spominju: kao Vukašina Mrnjavića, Nikole Altomanovića, Balšića, Lazara Grebeljanovića, Gjorgja Vukovića, Vuka Despota i nekih drugih. Radi počasti trebalo bi dodati još imena i prezimena sadanjih episkopa, kao i njihove grbove, tako i uglednih porodica, koje su preostale. Dakako, da bi onda i radi štampanja djela, kao i radi pravljenja i tiskanja bakroreza cijena (trošak) knjige ponarasla. Neka o tom odluči vaše presvijetlo i prečasno gospodstvo, kojega se odredbama i zapovijedima rado pokoravam."

„Što sam vama (prije) u pogledu ugarskoga sabora (koji se je imao sastati radi krunisanja novoga kralja Karla III.) pisao, sudio sam, kako bi se pobrinulo, da bi se slobode i povlastice, dane srpskomu narodu nekad od kraljeva ugarskih, obnovile i potvrdile. Nadalje da bi se koje trgovište, u kojem nastavaju sami Srbi, podiglo na (kraljevsku) varoš ili bar proglasilo slobodnim, pa da bi se tako narod (srpski) i ovim putem mogao poslužiti sloboštinama kraljevstva, te biti pozivan na sabore, i u njima imati sijelo i glas (in iisque sedem et vocem habere posset). Ja sam pretposljednjemu predšasniku vašega presvijetloga i prečasnoga gospodstva sastavio izvod pravica i privilegija srpskoga naroda iz zbornika prava ugarskoga i Bonfinija ; ako se gdje još nalazi, htio bih dobiti prepis, da ga našemu djelu pridodam. Tako bi se novoga posla oslobodio."

„Za poslanu mi kavu zahvaljujem, premda nijesam ni zrnca od nje primio. Jer prije nego što sam vaše (posljednje) pismo pročitao, bijaše gospodin Rebentić odavle otišao ... Molim vas još za oproštenje, što je ovo pismo tudjom rukom pisano. Ruka moja radi bolesti još nije podobna da piše ..."

Kristofor Mitrović kao da se je preplašio troška od 300 forinti za opremu djela. U pismu od 16. ožujka 1712., pisanom u Petrovaradinu, svjetuje on Ritteru, da što više grbova ispusti, „jer pri plaćanju troškova nema nikoga, koji bi meni pomogao" (quia in erogandis expensis nemo mortalium est, qui me adiuvaret), budući da su Srbi u tom pogledu škrti (cum ad solvendum nostri homines illiberales sint). U daljem jednom pismu od 6. svibnja 1712. hvali episkop veliku brigu Ritterovu oko toga djela, pa ga uvjerava, da on sam ne će dopustiti prema svojim silama, da njegov trud propane, makar ga narod zapustio (et si natio oleum et operam dominationis vestrae magnificae perdere sinuerit, ego tamen in quantum potero et valuero, nequaquam perdere patiar). Budući dakle da narod na trošak od 300 forinti nipošto pristati ne će, neka ispusti iz djela sve grbove pokrajina i porodica osim grba cara Nemanje (Stjepana Dušana) i pokrajine Stari Vlah. Neki su trgovci doduše željeli, da se djelo štampa u ilirskom jeziku ; ali episkop misli, da je dovoljno, ako pod spomenute grbove metne nekoliko stihova u narodnom jeziku. Još se je jednom biskup Mitrović oglasio pismom iz Karlovaca od 17. lipnja 1712., u kojem je Ritteru još jednom preporučio djelo o Srbiji (opus Szyrbliae illustratae quantumvis sibi recommendatum iterumque recommendo), te mu je podjedno po nekom trgovcu Velli ponovo doznačio dvije ili tri oke kave ; ali poslije toga je vrijedni Mitrović zašutio, a Ritterovo djelo o Srbiji ostade napokon neizdano.

Sačuvan je ipak izvorni rukopis piščev, koji je pohranjen u knjižnici kr. sveučilišta u Zagrebu (sa signaturom S. M. 30. B. 4.). Rukopis nema naslova od samoga pisca, već ga je netko poslije okrstio: „Ritter, Serbia illustrata. Libri octo. Pisao ga je najpretežitijim dijelom sam Ritter ; tek gdjegdje nalazi se po koja stranica ili redak od tudje ruke, valjda od pisara njegovih. Rukopis je na čitavom arku (in folio), te zaprema (zajedno s posvetom i predgovorom) 186 strana prvotnoga teksta i 34 strane naknadnih dopunjaka i ispravaka. Sam tekst razdijeljen je u osam knjiga, u kojima prikazuje povjesnicu sredovječne Srbije od najstarijih vremena do pada Smede-

reva pod Turke god. 1459. Ritter bijaše namjerio pisati još i d e v e t u knjigu, u kojoj bi u kratko (brevi narratione) po Bonfiniju, Leunclaviju i Istvanfiju prikazao junaštva Z m a j-O g n j e n o g a V u k a G r g u r o v i ć a, ali nije na to više dospio. I tako je ostalo samo osam knjiga, koje ipak čine cjelinu, jer slavno junakovanje Zmaj-Ognjenoga Vuka ne spada zapravo u historiju same Srbije.

Pojedine knjige imadu ove napise: Serbiae illustratae liber p r i m u s: De nomine atque origine Serbiorum (broji 16 poglavlja na str. 1.—20); Liber s e c u n d u s: De primis Syrblorum in Illyrico principibus (sa 14 poglavlja na str. 21.—38.); Liber t e r c i u s: De origine, gestis et potentia Nemanidum (sa 18 poglavlja na str. 39.—60.); Liber q u a r t u s: De Regno Stephani Dussani (sa 17 poglavlja na str. 61.—78.); Liber q u i n t u s: De Syrblorum Imperio (sa 16 poglavlja na str. 79.—106.); Liber s e x t u s: De Imperio Urosae (sa 9 poglavlja na str. 106.—116.); Liber s e p t i m u s: De Serbiae tetrarchis, ipsorumque defectu (sa 31 poglavljem na str. 117—150); Liber o c t a v u s: De Georgii et Lazari despotatu (sa 24 poglavlja na str. 151.—182.). Dodaci i ispravci s na. pisom „Additiones" i posebnom paginacijom (str. 1.—34.).

Ispred samoga teksta napisao je Ritter posvetu s predgovorom. Posvetio je pak svoje djelo u prvom redu Kristoforu Mitroviću, kojega zove m e t r o p o l i t o m (graeci ritus ecclesiae per Illyricum et Pannoniam metropolitae), zatim duhovnim i svjetovnim dostojanstvenicima, i napokon saboru i narodu srpskomu (toti denique senatui populoque Syrblorum). — U predgovoru od sitno pisane tri stranice i pol, koji se odlikuje toplim, iskrenim osjećajem prema srpskomu narodu, ističe Ritter, kako je on p r v i napisao sustavnu povjesnicu Srbije, pa tako prošlost srpsku poput Fenič ptice iz pepela uskrisio (ac si Phoenicem e cineribus suscitassem vobis, orbi et posteritati spectandam). On tu historiju posvećuje srpskomu narodu, da vidi nekadanju slavnu prošlost svoju, ali i nestalnost sreće na ovomu svijetu. Neka ga to ohrabri za dalju borbu za časni krst, da izbaci tiranina iz svoje krvlju zasićene domovine, pa da obnovi svoje žrtvenike i ognjišta u slavu Božju i svoju. Nadalje nabraja i ocjenjuje one izvor-pisce i spisatelje, koji su prije njega štogod o Srbima i Srbiji pisali, pa tako otkriva vrela, iz kojih je svoju gradju crpao. Tu spominje hrvatsko-dalmatinske pisce počevši od popa Dukljanina pa do Ivana Lučića (Luciusa), kojega bijedi, da je historiju patvorio (coniecturis impertinentibus confudit, imposturis foedavit). Navodi nadalje dubrovačke pisce Orbinija i Luccarija, kojima ne može oprostiti, što su svoja djela talijanskim jezikom napisali. Ali najžešće obara se na pristrane grčko-bizantinske pisce, naročito na

rascara Ivana Kantakuzena (oko 1354.), koji se je istakao najcrnijom nezahvalnošću prema svomu dobročinitelju, caru Dušanu Silnomu. Već se po ovim opaskama vidi, da je pomno proučavao sve dotadanje izvor-pisce za povjesnicu Srbije u srednjem vijeku. To se potvrdjuje i samim tekstom kroz osam knjiga, po kojem se razbira, da je poznavao gotovo sve tada izdane grčko-bizantske pisce (jamačno po pariskom izdanju), a tako isto i ugarske pisce u srednjem vijeku i šestnaestom stoljeću. Prema svemu tomu smatrati nam je, da je „Serbia illustrata" za ono doba posve dobro djelo, kao i hrvatska banologija, te da je šteta, što nije štampom svijetlo ugledala. No i ovako ne može se poreći činjenica, da je prvu sustavnu povjesnicu sredovječne Srbije napisao Hrvat, i to baš spisatelj djelca „Croatia rediviva".

Sve pored svoje bolesti i priprava za izdanje srpske povjesnice pratio je Ritter pomno suvremene dogadjaje u Njemačkoj, Ugarskoj i Hrvatskoj. Njega je živo zanimalo, kad je Karlo III. dne 19. prosinca 1711. došao u Frankfurt na Majni, gdje su ga namah zatim okrunili 22. prosinca za cara njemačkoga (kao njemački car Karlo VI.). Još ga je više veselilo, kad je Karlo III. napokon 25. siječnja 1712. velikim slavljem ušao u Beč, te malo dana iza toga, naime 2. veljače, razaslao pozive za ugarski sabor, koji će se sastati 2. travnja i na kojem će biti okrunjen krunom sv. Stjepana. Ritteru se je pružila prigoda, da opet turi u svijet čitavo čislo prigodnih pjesama, a jamačno mu je sinula opet nada, da bi mogao za novoga kralja polučiti ono, što mu nije posrećilo za predjašnjih vladara Leopolda i Josipa.

Karlo III. bijaše prigodom svoga krunisanja u Frankfurtu na Majni po starom običaju brojne svoje i strane velikaše počastio raznim odlikovanjima. Medju inim podijelio je dvadeset i dvojici dostojanstvenika visoki r e d z l a t n o g a r u n a. Ritter se je namah požurio, da tim povodom proslavi i novoga cara i nove vitezove zlatnoga runa. I tako su štampom izašle dvije njegove oveće pjesme prigodnice. Prvoj je naslov: „V i r t u t e s c o r o n a t a e ; s i v e XIV. h e r o e s , a d. C a r o l o VI. R o m a n o r u m i m p e r a t o r e , H i s p (a n i a r u m) r e g e , a u r e o v e l l e r e c o r o n a t i , V i e n n a e A u s t r i a e d i e 29. M a r t i i P a r n a s s i a p p l a u s u c e l e b r a t i . Q u a s e i s d e m h e r o i b u s c o n s e c r a b a t E q u e s P a u l u s R i t t e r". Druga prigodnica (ili niz prigodnica) imade mnogo kraći naps: „V i r t u t e s c o r o n a t a e ; s i v e VIII. h e r o e s v e l l e r e a u r e o d e c o r a t i ,

ad Parnassi applausum lecti. Referente equite Paulo Ritter:" Svaka od tih pjesama prigodnica imade po dvanaest listova u četvrtini; u prvoj štampani su anagrami u počast četrnaestorici odlikovanih velikaša, kojima je sam kralj oko 29. ožujka 1712. predao redove, jer su se uza nj tada u Beču desili; u drugoj objelodanjeni su anagrami u slavu onih osam odlikovanih hercega i dostojanstvenika, koji tada nijesu bili u Beču, nego u Njemačkoj, Italiji i Španiji. Taj drugi niz anagrama posvetio je Ritter 5. svibnja španjolskomu magnatu i carskomu poklisaru u Rimu Marinu Franji Mariji Caraccioliju. Da se vidi, kojima je Ritter sve u slavu ispjevao anagrame, evo im imena onim redom, kako slijede u obje prigodnice: naime savojski herceg Emanuel, grof Vjenceslav Norbert Oktavijan Kinski (kapitan Češke), grof Karlo Maksimilijan Thurn (Turrianus), grof Toma Gundaker Stahremberg (predsjednik dvorske komore), grof Karlo Josip Paar (vrhovni upravitelj pošte), grof Sigismund Rudolf Sinzendorf, grof Mihajlo Ivan Altheim, grof Ferdinand Cifuentes, knez Franjo Adam Schwarzenberg (vrhovni sudac na carskom dvoru), grof Nikola Palffi od Erdeda, grof Norbert Kolowrat, španjolski grof Vincentije Oropesa, grof Udalrik Lovrinac Daun (vrhovni zapovjednik u Beču), grof Ivan Krstitelj Colloredo u prvoj prigodnici; a herceg Juraj Antun Ulrik od Wolfenbüttela, herceg Rajnaldo od Modene, herceg Vincentije od Guastalle, grof Filip Ljudevit Sinzendorf, herceg Josip Leopold od Bisignana, španjolski grof Centellas, herceg Livije Odescalchi i napokon Don Pavao de Sangro u drugoj. Iz jednoga pisma Ritterova doznaje se, da ga je na sastavljanje tih anagrama bodrio prelat Filip Jakov Cinus, s kojim je i onako mnogo dopisivao i općio. U jednoj poslanici od 21. travnja 1712. ispričava se njemu, što je sad tek dogotovio prvi dio prigodnica u počast onih četrnaest odlikovanih velikaša. Tu piše:

„Quem mihi suasisti non pridem, Cine, laborem,
Nunc tandem distribuisse licet.
Quod ferme pudeat serum producere, quamvis
Sub calamo tempus sustulit ille breve.
Censores tanto, pressor, pactorque morati,
Dudum a te lectum, quippe fuere librum.
Hunc tu distribuas, excusaturus amicis:
Crastino ad Heroes ast ego mane feram.
Cultoremque tuum, licet extor(r)emque senemque,
Pro pietate tua, semper amato. Vale.

Pet dana poslije, 26. travnja, javlja mu opet, da je već svim odlikovanim velikašima razdijelio svoju pjesmu; jedino Kolowrat i Thurn nijesu je primili, pa će ih oba sutra posjetiti. Ako ih ne nadje, ne će biti njegova krivnja.

Medjutim dok je Ritter gradio, štampao i raspačavao svoje pjesme prigodnice, povjerena bi mu nova zadaća. Hrvatski sabor, koji se bijaše 9. ožujka 1712. u Zagrebu sastao pod predsjedanjem biskupa i banskoga namjesnika Emerika Esterhazyja, nije samo proglasio hrvatsku pragmatičku sankciju, nego je takodjer izabrao poklisare, koji će hrvatsko kraljevstvo zastupati na krunidbenom saboru u Požunu. Još prije toga bijaše se požurila općina kraljevske slobodne varoši u Senju, da po starom običaju izabere svoje poklisare, koji će prisustvovati kraljevu krunisanju, izmoliti u njega potvrdu njezinih prava i privilegija, urediti odnose općine prema nutarnjo-austrijskoj komori u pogledu tridesetine i drugih daća, i napokon potužiti se na tadanjega senjskoga kapitana baruna Maksimilijana Ernesta Teuffenbacha, koji bijaše obnovio neku stariju, za predjašnjih kapitana (Edlinga i Coroninija) zanemarenu odredbu, po kojoj nijedan gradjanin senjski nije mogao poći za vojnika uz plaću u gradu Senju. Po predlogu varoškoga suca Antuna Vukasovića izabrala je općina u siječnju 1712. za svoje poklisare brata njegova i kancelira Filipa Vukasovića i patricija Pavla Vuka Čudinovića. Ali kako su zadaci tih poklisara bili veliki, te se je bilo bojati, da ne će sami moći mnogo izvršiti, izabrali su još za trećega poklisara svoga zemljaka Pavla Rittera, nadajući se, da bi on po svojim vezama u Beču i Požunu mogao mnogo pomoći svojemu rodnomu gradu. Već 20. siječnja 1712. javlja to Ritteru varoški sudac Vukasović, a u pismu od 30. siječnja potvrdjuje isto Ritterov rodjak i senjski kanonik, pop Ilija Lučkinić, ovim riječima: „Buduć da ste od plemenite obćine (po naprvo držanju sudca Antuna) odibran za ablegata, polak dvih odavde drugih, za učinit službu njegovoj carskoj i kraljevskoj svitlosti u njega došašću, zato ako u ovom dugovanju pokažete se dobar opravitelj, s tim ćete slavnije ime i veću ljubav pri ovoj obćini zadobit; s jednom ričjom, prosim nastojte kako za svoju stvar . . .“

I tako je Rittera opet pod stare dane zapala zadaća, da se brine i bori za svoj uži zavičaj. Ma da je bio nemoćan i satrt, i baš u ono vrijeme jako bolestan, nije se ipak mogao oteti dužnosti svojoj. Sve uz druge brige i poslove dopisuje on kroz čitavu godinu neumorno

s općinom i prijateljima svojim u Senju. Na jedno njegovo pismo od 13. ožujka odgovara mu pop Ilija Lučkinić: „Žal mi je čuti, da ste još života mlohava, ali oće Bog pomoć, od koga jakost i mlohavost človiku dohodi. Želim znat, kako se i s čim (tuliko vrimena stojeć) toti uzdržite, imate li kakov salarij ali pomoć od dvora, ali od koga, i ufate li se kakov dobit ; i ona imanja Šćitareva i Čanjeva kako projdoše . . ." Na dalja dva pisma Ritterova od 6. i 9. travnja, u kojima je javljao, da je općini varoši Senja ovaj put „suskraćena licencija na pozvanje u dietu", i da će zasebna komisija tekar proučiti sve povlasti i prava senjske općine, odgovara Ilija Lučkinić 21. travnja i završuje svoje pismo riječima: „vele drago vaše gospodstvo pozdravljajući s ostalimi od naših, želeći vas naskoro čut salarianih, kako bi pod starost mirovnie i obitnie živiti mogli, ostajem V. G. brat, sluga i capellan pop Illia Lučkinić".

Kao poklisar svoga rodnoga grada morao je Ritter sve onako „života mlohava" poći u Požun na ugarski sabor. Nema ni najmanje sumnje, da je bio u Požunu i 22. svibnja 1712., kad je davno nevidjenim sjajem obavljeno krunisanje kralja Karla III. Poslije toga boravio je Ritter u Požunu mjeseca lipnja i srpnja. Dne 29. lipnja pače predao je nedavno krunjenom kralju molbenicu, kojom mu je podnio jedan primjerak svoje prigodnice u počast onih osam hercega i grofova, koji bijahu dobili red zlatnoga runa ; ali je opet predao i staru svoju molbu, da ga kralj imenuje i namjesti za vijećnika ugarske komore, jer mu je to već otac njegov Leopold obećao. Značajno je, da je Ritter istoga dana poslao Jakovu Mešku, vijećniku i tajniku referendariju vrhovne dvorske komore austrijske, neko pismo ili bolje obveznicu, u kojoj se njemu zahvaljuje za učinjene usluge, te mu podjedno dobre volje obećaje 600 forinti od svoje prvogodišnje plaće, koje si sam Meško može ustegnuti, ako bi Ritter bio promaknut na vijećnika slavne komore ugarske (si ad officium consiliariatus inclitae camerae Ungaricae regiae promotus fuero). Čini se, da je mito za polučenje stanovitih službа bilo tada nešto obično, kad ga se je i Ritter prihvatio. Ali ni to nije mu koristilo.

Boraveći u Ugarskoj dao je Ritter u Trnavi štampati svoje dulje snovano i dogotovljeno djelo o posljednjim časovima kraljevstva bosanskoga. I tako je u srpnju ili kolovozu napokon izašlo djelce s napisom: „Bossna captiva sive regnum et interitus

Stephani ultimi Bossnae regis. Opera Eq. Pav. Ritter, Tyrnaviae, typis academicis, per Ioannem Henricum Geich. Anno MDCCXII." Štampano je u obliku četvrtine, te zaprema deset strana naslova, predgovora i pjesama popratnica, zatim 22 stranice teksta i glosara. Posvećena je knjižica, kako je već poznato, grofu Petru Keglevićiu, koji bijaše nešto i za štampanje doprinio. U posveti, dotično predgovoru, koji je napisan u Požunu 12. srpnja 1712., kaže Ritter, da je povjesnicu posljednjega kralja bosanskoga i njegove propasti napisao poglavito s namjerom, da ispravi brojne pogrješke i neispravnosti grčkih (bizantinskih) pisaca, jer je on vazda ljubio istinu a mrzio neistinu (cum idem semper me teneret animus, quo vera et scribi et dici ab omnibus amarem, falsitatum offuciorumque perpetuus osor). Tužni pak predmet pričanja nametnula mu je sve muče (tacito quodam fato) gorka promjena vlastite sudbine njegove ; k tomu je htio potomstvu ostaviti uspomenu na žalosni udes Bosne, koja je „srce Ilirika" (cor est Illyrici). A posvećuje djelce grofu Keglevićiu, kojega su predji potekli iz susjedstva Bosne, iz Kninske županije (a Borig arce comitatus Kninensis), te se onda preselili u grad Bužin, po kojemu imadu Keglevići svoj pridjevak sve do danas. Prvi od tih predaka (Petar) proslavio se je nekad kao ban Jajca, i onda kao ban hrvatski, a njegovi su potomci sve do sadanjega grofa Petra još više razglasili svoj rod. Ritter posvećuje Keglevićiu svoje djelo još i zato, što je on pri krunisanju kralja Josipa I. nosio barjak Rame, i što se nada, da će on sada za vladanja kralja Karla III. slavno ratujući nakon srećnih pobjeda povratiti svetoj kruni Bosnu, a svomu rodu staru postojbinu. Iza predgovora štampano je više pjesama popratnica, koje su Ritteru u počast neki njegovi prijatelji ispjevali, kao perovodja ugarske kancelarije Ilija Wanyeczi, koablegat senjski Pavao Vuk Čudinović, viceregistrator ugarske kancelarije Matija Nikola Wimesperg, i liječnik Valentin Juraj Philonphret (doctor medicinae). Značajno je, što Čudinović pjeva Ritteru: „Tebi duguje Bosna mnogo, još više domovina" (Bosna Tibi multum debet, plus Patria).

Samo pričanje Ritterovo o vladanju i pogibiji posljednjega kralja bosanskoga Stjepana Tomaševića (1461.—1463.) zaprema sedamnaest strana. Pisac nastoji, da prikaz glavnoga izvor-pisca o toj tragediji, grčkog (bizantskog) suvremenog povjesničara Laonika Chalkondylasa podacima iz narodne predaje, suvremenim latinskim piscima, kao i

potonjim dubrovačkim povjesničarima Orbinijem i Luccarijem ispravi, popuni i objasni. A namjera mu je pokazati, kako je posljednji kralj bosanski propast svoju i kraljevstva svoga skrivio tim, što je zajedno sa svojim stricem Radivojem pogubio svoga rodjenoga oca Stjepana Tomaša, potaknut na taj zvjerski zločin od tadanjega ugarskoga kralja Matijaša Korvina. Ritter sastavio je i nadgrobnicu (epitaphium) posljednjemu kralju bosanskomu, koja se svršava stihovima:

„Discite mortales, pietate ornare parentes,
Atque semel pactam non temerare fidem.
Infirmum est Regnum male partum, infirmius armis
Non tutum. Hoc periit Bossnia utroque malo".

Kao poslanik slobodne kraljevske varoši Senja imao je Ritter ovaj put silnoga okapanja na ugarskom saboru. Najprije se je uopće uskraćivala Senju pozivnica, da šalje svoje poslanike na ugarski sabor; poslije su delegati hrvatskoga sabora (potpukovnik i zapovjednik Zrinja Petar Gotthal, zagrebački podžupan Adam Daniel Rauch, i varaždinski podžupan Juraj Czindery) iznijeli tvrdnju, da za Senj ne treba zasebnih poklisara, jer oni zastupaju čitavo kraljevstvo. Rittera je zapala zadaća, da sve protivnike Senjana pobije, pa je u to ime napisao dvije spomenice o senjskoj županiji (De comitatu Senjensi), od kojih bi jedna od senjskih poklisara predana kraljevskomu personalu, barunu Horvatu Šimončiću, a druga staležima Ugarske i pridruženih joj strana(ad excelsos regni Hungariae partiumque ei annexarum status et ordines ... super dubio nuperrime orto, de comitatu Senjensi, submissa sinceraque responsio). Suviše sastavio je on odgovor na tri tvrdnje hrvatskih delegata, kojima su pobijali pravo Senjana, da šalju zasebne poklisare na ugarski sabor.[1] Čini se, da su Ritterove spomenice koristile, i da je ugarski sabor opet stvorio više zaključaka u prilog pravima i privilegijama varoši Senja; ali kako je kralj Karlo III., ne mogući se sporazumjeti s ugarskim staležima u nekim stvarima, dne 28. rujna 1712. ugarski sabor raspustio tobože radi kužne bolesti, odgodio je on takodjer potvrdu saborskih zaključaka (artikula) na neizvjesno vrijeme. Jednako nije potvrdio ni starih povelja svojih predšasnika za Senj, jer odredjena komisija ne bijaše još dovršila svojih potraživanja.

[1] Obje spomenice i odgovor hrvatskim delegatima sačuvani su u konceptu u zborniku, koji se čuva u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sa signaturom S. M. 30. B. 6. (Strana 161.—190.)

Grad Senj u XVII. stoljeću.

Iz rukopisa M. Stiera u dvorskoj knjižnici u Beču (g. 1660.)

Medjutim su Rittera nemilo osupnuli novi ispadi starih neprijatelja njegovih u Zagrebu. Već bi spomenuto, kako je banski namjesnik grof Petar Keglević na koncu godine 1711. bio predao ključe Ritterove kuće u Zagrebu nekoj povjerljivoj osobi, da izvadi iz nje zemaljsku tiskaru, koju su odredjeni za to komisari imali predati novomu štamparu. Taj pouzdanik bio je tadanji zagrebački podžupan Adam Daniel Rauch, koji je nakon svršena posla izvijestio banskoga namjesnika Keglevića ovim hrvatskim pismom: „List, koga su vučinili Vaša ekcelencija po tem Tomašku knezu Baismonu pisati, jest ga meni komunikuval (saopćio), na koga pro informatione (na znanje) Vaše ekcelencije hotel sem odpisati: najmre kaj sem rečenomu tipografušu van dal poleg zapovedi plemenitoga orsaga, kako se nahaja vu aneksi (priloženom) specifikaciji (popisu). A gospodin Rittar naj se stanovito ne boji za svoje knjige i Sibillae; ključi su pri meni, nego što je jeden vu napravi, ar je boltina ključenica i lokot zahrdjavel tak, da smo komaj odprli, ter ga moram dati popraviti. Medtemtoga dobro je zaprto ostalo, koteri napraven bude ključ, i Vaše ekcelencije ufam se i Bog daj da bi na prvo spravišće personaliter (osobno) je mogel ga reprezenterati (predati); gde li pako Vaše ekcelencije ne bi bilo, ne dvojim da bi nebilo segurne prilike, po kojoj poslati je hoću. Nadalje pako da me Vaša ekcelencija za svoga poniznoga slugu obdrže, prosim i ostajem Vaše ekscelencije — Zagrabiae 1. Martii 1712. — ponizen sluga Rauch Adam s. r.".

Nakon ove predaje zemaljske tiskare nestalo je i posljednje izlike, da se Ritteru zaostala plaća od 1050 forinti još dalje uskraćuje. I zaista mu Keglević u pismu iz Lobora 15. lipnja 1712. čestita, što mu je novac doznačen (gratulor submissam pecuniam eidem esse assignatam), te izjavljuje svojom dužnošću, da mu i u buduće ma u čemu posluži. Podjedno mu zahvaljuje za obavijest o poznatoj knjižici (Bossna captiva), koju želi s požudom već vidjeti (quem videre cum aviditate desidero). Napokon ga moli, neka mu javi, da li smijera svoj boravak u Beču još mnogo produljiti, ili je možda odlučio povratiti se u domovinu?

Medjutim neprijatelji Ritterovi umjeli su udesiti, da je on u ime dužne plaće primio samo 200 forinti. U isti mah naputili su opatice sv. Klare, da kod varoškoga suda u Zagrebu zatraže, neka im za Ritterov dug naprosto predade njegovu kuću u Zagrebu. Sudac i magistrat

prihvatili su zahtjev koludrica. Dne 29. kolovoza 1712. došao je do kuće varoški kapitan Franjo Baisman s Andrijom Krajačićem i s prokuratorom opatica, Hijacintom, te su opatice uveli u posjed kuće i štacuna u njoj. Podjedno su kuću zajedno s plemićkim sucem Jankom Križanićem procijenili na 300 forinti, jer ju je kanio kupiti neki „kramar", valjda poznati Grosshaupt, koji bijaše 28. travnja 1712. Rittera ponovo pismom pozvao, da mu javi, hoće li kuću prodati i za koju cijenu, jer se zidovi gornjega kata već razdvajaju, te se je bojati, da će se zajedno s krovom srušiti. Još je kapitan varoški Baisman odredio, da će se kuća za petnaest dana prodavati, ako Ritter u to ili svoga duga ne namiri ili se drugačije s opaticama ne nagodi.

Dva dana iza toga, — 31. kolovoza —, javljaju sudac i senatori grada Zagreba „slobodnomu barunu Pavlu Ritteru" u Beč, da su opatice njegovu kuću radi duga njegova zaposjele i preuzele (occupaverint et apprehenderint), pa ga opominju, da dug plati i kuću iskupi (redimat), jer će inače opatice biti prinudjene kuću prodati, budući da joj prijet rasulo (proximam ruinae), te stoga moraju one zapriječiti, da ih ne snadje još veća šteta. Istoga dana javila je Ritteru potanko sve, što se bijaše dogodilo, takodjer njegova „službenica Katarina Fabiančić hižarica", koju bijaše on ostavio „u hižah svojih čuvajući". Uboga hižarica vapi, da Ritter nešto učini, jer „onda budem morala iti van, ako od v(ašeg) s(vetlog) g(ospodstva) nebu kakovoga odlučka". I ona mu piše, da će se kuća za petnaest dana prodavati.

Ritteru je negdje srce uskipjelo, kad su mu stigla oba pisma. Smjesta je sastavio pritužbu na kraljevsku ugarsku kancelariju protiv postupka zagrebačkoga varoškoga suda. Bilo je to prvih dana rujna. U pritužbi je iznio, kako bijaše u svoje doba zagrebačkomu magistratu dostavio dekret, kojim je kralj njemu podijelio moratorij za dvije godine ; ali da magistrat, ne zna po čijoj pogrješki ili zlobi (invidia), nije njemu vratio dekreta s potvrdom, da ga je vidio i pročitao. Premda dozvoljeno vrijeme od dvije godine nije još minulo, pače nije ni dospio zakoniti rok, da bi prema utanačenoj pogodbi (facti contractus) morao opaticama namiriti dužnu svotu, one su ipak, ne čekajući odredjeno vrijeme, oko konca kolovoza zaposjele njegovu kuću u Zagrebu. Budući da on sada radi vršenja javnih posala na ugarskom saboru i kod carskoga dvora ne može nikako putovati u Zagreb ; budući nadalje da imade od kraljevstva hrvatskoga primiti još ostatak svoje plaće od 950 forinti, pa bi se tom svotom mogao opaticama namiriti dug s kama-

tama i onda, kad bi se po nekom neočekivanom slučaju kuća razasula : to moli kancelariju, neka i magistratu i opaticama zapovjedi, da poštivaju kraljevsko pismo, te da u njega i njegove stvari više ne diraju, dok ne izmine moratorijem dozvoljeni rok, a taj je 31. siječnja dojduće godine 1713. On će kroz to vrijeme, izvršivši poslove na dvoru i u saboru, moći takodjer poći u Zagreb, te namiriti svoje gospodje vjerovnice. Ugarska je kancelarija već 9. rujna izdala sucu, senatorima i juratima varoške općine Gradačke u Zagrebu strogi nalog, da kraljevsko pismo poštivaju, pače da svakoga namah prijave, tko bi se usudio Rittera „u njegovim stvarima ili imanjima" (in rebus aut bonis suis) smetati ili uznemirivati. Zagrebački je magistrat na to posebnim pismom na kancelariju nastojao svoj postupak opravdati te pokazati, da opaticama zaista prijeti opasnost, da izgube posudjenu svotu s kamatama. Ali ugarska kancelarija nije njegove isprike prihvatila, već je ponovnim dopisom od 10. studenoga 1712. svoj nalog pooštrila. Opaticama ne prijeti nikakva opasnost, jer Ritter imade od zemlje primiti dužnih mu 950 forinti ; suviše mogao bi svoj dug i drugim svojim sredstvima namiriti, jer ima mnogo pokretnih stvari, starih knjiga i dragocjenih rukopisa u svojoj kući pohranjenih. Stoga zabranjuje kancelarija, da itko dira u njega, dok ne mine moratorij, dok ne ubere zaostalu plaću i dok ne svrši svoje poslove (quatenus . . . eidem Paulo Ritter respirium indulgere, neque interea in antelatam domum et res eiusdem manus immittere, quin potius tantisper, donec praetactas restantias incassare, et alias policitationes et negotia hic finire poterit, ab omni executione aut praepetitae domus assignatione supersedere velint . . .) .

Dok su u Zagrebu radili, da Rittera učine beskućnikom, rodni ga je grad Senj odlikovao svojim osobitim povjerenjem. Dakako da su se Senjani bili teško zabrinuli nakon razlaza ugarskoga sabora, što će biti s potvrdom njihovih prava i privilegija, i kako će se svršiti njihova borba s kapitanom Teuffenbachom i nutranjo-austrijskom komorom u štajerskom Gracu. U toj stisci bijaše im jedino uzdanje zemljak njihov Pavao Ritter, koji je imao tolikih prijatelja i zagovornika u prijestolnom gradu. Stoga je razumljivo i njihovo pismo, što su ga u to vrijeme upravili na Rittera. Ono glasi doslovce : „Dobro plemenito rojeni gospodine barone etc. etc. Prijeli jesmo Vaš list i u tom dobro razumili nutri uzdržeća, svrhu koga i svrhu svega ostaloga hotismo gospodina Pavu za vikovičnu našu službu i prijazan prositi, da bi na

nijedno desgustanije ali koj drugi uzrok ne gledali, nego ljubljeno kako sin Patrie i verni ud i pomoćnik ove domovine da bi s vašimi dvimi kolegami (Vukasovićem i Čudinovićem) do svrhe obstali, s njimi na audienciju hodili, i kud je potriba, s jednom ričjom u svem i posve pomoćnik bili. Ova komunitad pak oće gospodinu Pavi za jedan rekonpens (odštetu) truda 150 guldina nimškoga broja dati, i vikuvičnim načinom obligana ostati; u čem ne dvojimo, da ovu poniznu u potribi prošnju hoćeju na stran ostaviti, veće abraciati (prihvatiti). Vrh česa jesmo i ostajemo gospodinu baronu — od Senja 13. oktobra 1712. — na službu braća i prijatelji N. N., suci, vlasteli i sva komunitad slobodnoga kraljevskoga grada Senja."

Na ovu molbu odgovorio je Ritter: „Razmislivši veliku vas gospode i plemenite općine potribu, koju imate sada ovde pred čekanom kommissijom, na kû se i privilegev potvrgjenje zadrža, ostavivši na stran i kuću i imanje i sve moje dobro, privolih i Vas gospode nikidanjemu potribovanju i drugov mojih (Vukasovića i Čudinovića) nagovoru odlučivši do svršetka tih poslov ovdi ostati, i za dobro i napridak plemenite općine, kuliko budem znal i mogal, opravljati. Tako pak i stim načinom, da me plemenita općina oskrbi stroškom, i onom svojem obećanju zadosta učini. Stroški na misec potribni mi jesu 60 for. (buduć sada po zimi sve drago: stani, drva, sviće i ostala) s jednim pisarom, i to da bi mi na vrime dohodilo, da se ne zadužam kako niki dan u Požunu, izlagši od toga stroške za expedicije i posle (poslanike), koje plemenita općina dužna bude platiti. Zvrh toga polag koncepta (sastavka) gospodina kancellera Filipa (Vukasovića) podpisah med nami učinjen na kratko kontrakt, koga ili potvrjenje polag ovoga moga pisamca od Vas gospode čekam, ili obaljenje. Prijeh medtimtoga od rečenoga gospodina kancellera u prvi misec 40 for. i četvrti del obećanoga regala (obećane discrecie = nagrade), to jest 37½ fr., kako u isti kontrakt zapisasmo. K tomu 20 for. za hranu 23 dnevov, ke sam za se i za slugu trošil, kako mi ne dohode neg tri (š)estice na dan, da prem mene mnogi dan već stoji. Odgovor slavnoj kancellariji ugarskoj na tužbu pokojnoga Bencona učinih, koga kopiji držim da Vam gospodi šalju. Dieta (ugarski sabor) se je opet razglasila po cesarske i kraljevske svitlosti zapovidi za prvi decembra, na kû bude jednomu pojti. Tuliko

hotih Vam gospodi obznaniti čekajući dalje odluke i ostajem u Beču 5. novembra 1712."

Senjska je općina učinjeni ugovor jamačno prihvatila. Razbira se to iz daljega pisma Ritterova, u kojem piše: „Prijeh s dužnim poštenjem osebujni Vas gospode list, na 10. tekućega pisan, iz kojega odluku i potribovanje obilno razumih. Ja kako sam i u potlanjemu pisal, obećujući se sa svom mojom moćom plemenite općine poštenja i dobra napridak skrbiti i nastojati, i put, koga u ditinstvu mojem prijeh i dosle tišćah, u napridak takoj tirati privolih ne želeći po tomu (kako drugi) blaga nijednoga spraviti, nego pošteno ime domorodca u domovini ostaviti, samo da sam u tujini s dostojnim uzdržanjem oskrbljen, budući od svud drugud (kako je i Vam gospodi dobro znano) zaostavljen, porobljen. A življenju ne samo hrana i odiće, neg i opravkom ovakovim mnoga druga su potribna. Zato, zanašajući se na moj onomadni list, nasopet velim, da u mojoj vernosti i mogućnosti ništar ne dvojte. Ufajući se s drugom poštom ča stanovitijega (jeda Bog da i povoljnijega) obznaniti. Moje pak nî neg s razlogom prositi, Božje duh kraljev nadahnuti, kraljevo odlučiti. Stim molim, da Bog i kralj Vas gospodu i svu vernu općinu naskoro kripi i razveseli. Dano u Beču 19. novembra 1712."

Ritter se je zaista prihvatio posla, da pomogne svojemu rodnomu gradu. Premda ga bijaše u drugoj polovici studenoga ponovo pritisnula teška nemoć, on je sve onako bolestan sastavljao molbe i predstavke na kralja, na palatina Pavla Esterhazyja, na ugarskoga kancelara grofa Illésházyja, pa i na njitranskoga biskupa i grofa Ladislava Adama Erdeda kao prvoga prisjednika ugarske kancelarije. U molbenicama je u ime senjskih poklisara tražio i zaklinjao, da se senjska privilegija bez obzira na vijećanje komisije što prije potvrde, da se nadalje senjski gradjani opet primaju u vojničku službu za plaću, i da se gradu Senju ostave prihodi, koje je od starine uživao, a koje su mu tek od nedavna zakraćivali. U tima molbenicama i predstavkama isticao je naročito vjernost Senjana prema državi i kraljevima kuće Habsburg kroz sva vremena, a osobito za još nedovršenoga rata o španjolsku baštinu, kad su Senjani na početku onoga stoljeća francusku mornaricu, koja bijaše doplovila do austrijskoga primorja, te spalila Lovran, udarala na Trst i malo ne osvojila Rijeku, sami sa svojim brodicama napadnuli, u bijeg natjerali i tako rečene gradove spasili. Što se nijesu usudile činiti čitave pokrajine, toga se je pot-

hvatio osamljeni Senj! Jednu takovu predstavku opremili su senjski poklisari 26. studenoga ugarskoj kancelariji, malo zatim samomu kralju, onda palatinu, pa i prisjednicima ugarske kancelarije.

Da bi ugodio visokim duhovnim i svjetovnim dostojanstvenicima Ugarske, te ih priklonio i sebi i svome rodnomu gradu, sastavio je povrh svega još čitavo čislo anagrama u počast prelatima i barunima, koji su bi i prisutni krunisanju Karla III. i sudjelovali u saboru ugarskom, koji se je, kako se je govorilo, imao naskoro opet sastati. Ovaj vijenac od četrdeset i tri anagrama dao je takodjer i štampati, te je u prosincu 1712. izašao s napisom: „Ungaria toga et sago conspicua, regnante Carolo III., fato educta, votis comitata ab Equite Paulo Ritter". Spis opseže četiri strane naslova i predgovora i 48 strana pjesama, i to jedan anagram u slavu kralja Karla III., 27 u počast crkvenim dostojanstvenicima, a 15 u počast državnim barunima i dvorskim časnicima. U predgovoru, koji je napisao u Požunu i posvetio staležima i redovima Ugarske, pripovijeda Ritter, da ga je na sastavljanje toga vijenca ili čisla anagrama potakla neka slika, na kojoj je umjetnik u skupu prikazao sve prelate, barune i velikaše, koji su bili nazočni prigodom krunisanja kralja Ferdinanda IV. (16. lipnja 1647.). Dok je slikar prikazao tadanje velikaše samo u slici, Ritter hoće da sadanju gospodu proslavi riječju i perom. Samo žali, da mu kratko vrijeme i staračka nemoć nije dala, da djelo još bolje izvede.

Zanimljivo je spomenuti, da je Ritteru pri štampanju toga spisa priskočio u pomoć palatin ugarski Pavao Esterhazy, kojemu bijaše za vrijeme saborovanja svoj rukopis dao pročitati. Dne 3. prosinca javlja Ritter iz Beča pismom palatinu Esterhazyju, da mu je po njegovu tajniku Stjepanu Jesenskomu pred malo dana poslao prvi dio djelca, u kojemu su anagrami u počast kralju i duhovnim dostojanstvenicima (Ungariae conspicuae partem togatam), pa da je predao štamparu i drugi dio (u počast barunima i dvorskim časnicima = Ungaria sago conspicua); stoga moli palatina, da se sjeti svoga obećanja, te mu dade pripomoć. Dne 21. prosinca 1712. piše opet iz Beča palatinu i zahvaljuje mu, što mu je 100 forinti za izdanje rečenoga djelca dozvolio. Moli ga ipak, da mu rečenu svotu po svome tajniku dade u Beču isplatiti, da bi mogao što prije namiriti i štampara i knjigovežu. Napokon želi svomu patronu srećne božićne blagdane i čestitu novu godinu, a na koncu ovoga života blaženstvo u n beskom carstvu.

Drugo pismo na palatina podaje posljednje vijesti iz života Ritterova. Još u prvom pismu od 3. prosinca bijaše se potužio, d a g a već kroz šesnaest dana mori preteška bolest (iam per sedecim dies gravissima aegritudine afflictum). Teško bolestan dočekao je i novu godinu 1713. Stanovao je tada (a možda i prije) u sredini grada Beča, u ulici „Alter Fleischmarkt", koja i sada još postoji, i to u svratištu „K zlatnom medvjedu", u kojem je nekad boravio grof Gjorgje Branković, kad je bio zatočen u Beču. Tko je Rittera u teškoj bolesti liječio, ne znamo ; jedino je poznato, da mu je za posljednjih časova života bio vjeran drug i čuvar njegov zemljak i sustanar, senjski vojvoda Ivan Čudinović.

Dne 20. siječnja 1713. — bio je petak — oko sedam sati u jutro, ispustio je Pavao Ritter svoju veliku dušu. Umro je dvanaest dana prije, nego što je minuo kraljem dozvoljeni moratorij. Na samrti bila mu je negdje jedina utjeha, što ne umire kao b e s k u ć n i k.

Namah sutradan iza smrti Ritterove došli su u njegov stan izaslanici ugarske kancelarije, naime ekspeditor te kancelarije Ivan Tarnoczy zajedno sa zakletim bilježnikom iste kancelarije Petrom Véghom, da popišu svu njegovu ostavinu. Taj popis (inventarium rerum perillustris condam domini Pauli Ritter) sačuvan je u izvorniku, te je pohranjen u zborniku, koji se čuva u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sa signaturom S. M. 30. B. 3.).[1] Iz toga inventara razbira se, da se gotovih novaca (izuzev dva kremnička dukata) nije našlo, nego odijela, rubenine, a poglavito štampanih knjiga (tudjih i njegovih) i rukopisa. Većina robe bila je smještena u dva zatvorena sanduka, jedan prosti drveni, a drugi kožom prevučeni. Od odijela bila je vrijedna jedna posve nova velikaška kabanica od svilenog latka modre boje, a s gajtanima i pucetima od zlatnih niti. Čudinović procijenio ju je, da vrijedi 50 forinti. Ostalo odijelo bilo je starije i već istrošeno, tako isto i rubenina. Druge robe bilo je malo : štapić od trstike sa srebrenom glavicom, dvije stare kubure s točkovima, dva svijećnjaka od smjese srebra i olova, soljenka takodjer od smjese olova i srebra, jedan džepni nožić, četiri para običnih noževa, i druge sitnice. Našla se i vrećica sirove

[1] Štampao ga je dr. A. Schneider u Vjesniku kr. zemaljskog arkiva, godina VI. (1904.), str. 122.—126. uz druge priloge za život i književni rad Pavla Rittera Vitezovića.

kave, jamačno ostatak onih dviju oka, koje mu bijaše darovao episkop Kristofor Mitrović.

Zanimljiviji je popis knjiga, koje su izaslanici našli. Uz historijska djela (Bonfinius, Hieronim Megiser, Turski anali, Povijest Napulja, Stjepana Brodarića opis boja na Muhačkom polju, i t. d.) bilo je tu za čudo mnogo prirodopisnih, matematičkih i astronomskih djela, po kojima se može nagoviještati, da se je Ritter bavio i tim znanostima. Tu je bio čak i „Lexicon mathematicum astronomicum geometricum", onda „Tabulae sinuum, tangentium et seccantium", ali i „Astrologia gallica, principiis et rationibus propitiis stabilita Joannis Baptistae Morini". Najviše dakako našlo se je knjiga i spisa Ritterovih, ukoričenih i neukoričenih, većinom u više primjeraka. Od knjige „Bossna captiva" bilo je samo 29 primjeraka, a od prigodnica godine 1711. i 1712. ispjevanih po 88, 123, 302, pače i 757 primjeraka. Čini se, da su potonje knjižice samo oni kupovali, kojima su bile namijenjene.

Najdragocjenije stvari bili su nesumnjivo r u k o p i s i. U jednoj maloj jednostavnoj ladici bili su pohranjeni razni s l i k a r s k i n a c r t i u b o j a m a (c o n c e p t a e p i c t o r i a e c u m d i v e r s i s c o l o r i b u s); onda su se našla tri svežnja listova i drugih pisama i isprava. Našla se još dva rukopisa (izvorni i tudji prepis) „Banologije", i čitav rukopis djela „Serbia illustrata". Napokon bilo je tu još š e s n a e s t r u k o p i s n i h z b o r n i k a, sve od Pavla Rittera, i to deset u obliku čitavoga arka, i šest u obliku četvrtine arka.

Popisivanje Ritterove ostavine trajalo je i slijedećih dana mjeseca siječnja. Kamo su poslije toga dospjele njegove stvari, nema vijesti; znade se samo, da je ugarska kancelarija sve njegove rukopise kao osobite dragocjenosti pridržala, te ih u svoju pismohranu smjestila. Tu su ti rukopisi bili pohranjeni sve do god. 1749., kad ih je po nalogu carice i kraljice Marije Terezije preuzeo zagrebački kanonik Baltazar Adam Krčelić, da s pomoću njihovom sastavi povjesnicu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Krčelić je taj bogati poklad donio u onaj Zagreb, koji je Ritteru posljednjih godina života njegova prouzročio toliko gorkih časova.

A što se je dogodilo s Ritterovom kućom u Zagrebu, s njegovim pokućtvom, tiskarskim spravama, knjigama i rukopisima, spremljenim u toj kući? Sve uz najrevnije traženje nije se o tom moglo više naći, nego ovo pisamce zagrebačkih opatica sv. Klare, upravljeno grofu Petru Kegleviću:

*

„Službu moju ponizno vašoj ekscellencije pokorno preporučam. Poklakam da je gospon Ritter, ni zdavnia prešestno vreme, iz ovoga sveta preminul, koteri kloštru mojemu pravičnoga duga više osem sto rajniški dužen je zaostal, i ovomu kloštru ves svoj imetek zavezal je i obliguval: zato da ja s kloštrom mojem kvarna ne budem, polag obligatorije pokojnoga rečenoga Rittera iz hiž njegoveh i takaj imetka drugoga, vu hižah budućega, kuliko pravo bude, moram se kontenterati (namiriti). Prosim anda Vaše ekscellencije, da ključe od bolte, koj se kot čujem pri Vašoj ekscellencije nahajaju, z ovum prilikum poslati mi dostojaju. Povoljnoga odlučka se od Vaše ekscellencije nadejajući mene i ov siromaški klošter vu osebujnu Vaše ekscellencije milošću preporučam i ostajem Vaše ekscellencije — Zagrabiae die 22. Februarii 1713. — službenica ponizna Sidonija Barbara Oršić ordinis s. Clarae."

Ako se je imanje Ritterovo u Zagrebu u prvi čas i razgrabilo, ipak se je baš u tom Zagrebu brzo zatim, čim su se stra ti utaložile, rodila legenda o velikim patnjama i progonima, što ih je on radi svoga k n j i ž e v n o g a nastojanja i rada pretrpjeti morao. Pa tako se je našlo knjigoljubaca, koji su kao svete moći stali sabirati sve, šio je od njega poteklo i na njega spominjalo. Njihovim trudom okupila su se u Zagrebu ne samo sva njegova štampana djela, nego i brojni rukopisi njegovi, koji se sada čuvaju kao dragi amanet u knjižnici kr. sveučilišta, u arkivu jugoslavenske akademije i u metropolitanskoj knjižnici zagrebačke nadbiskupije.

Nije se dakle dogodilo, čega se je Pavao Ritter posljednjih godina svoga života, sluteći skoru smrt, toliko bojao. On nije č i t a v umro; njegov duh živi i dalje u njegovim djelima sve do danas. I njemu se je ispunilo, što je rimski pjesnik Horacije još za života svoga o sebi naviještao:

„N o n o m n i s m o r i a r."

Pripomenak.

Pri pisanju ovoga životopisa crpao sam gradju poglavito iz Ritterovih djela (štampanih i neštampanih), zatim iz njegovih pjesničkih poslanica i korespondencije u prozi. Da sam sve to mogao izdašno upotrebljavati, budi hvala upravi kr. sveučilišne knjižnice (dru. Deželiću i dru. Fancevu), upravi jugoslavenske akademije (predsjedniku Smičiklasu, tajnicima dru. Musiću i dru. Manojloviću), i predstojniku metropolitanske biblioteke dru. Pečeku. Suviše poslužio sam se službenim i drugim spisima zagrebačkih arkiva, kao kr. zemaljskoga, gradskoga, nadbiskupskoga i kaptolskoga, pri čemu su me najpripravnije pomagala gospoda: dr. Bojničić, Laszowski, Barlè i Kapić. Napokon ustupio mi je svoju pribranu gradju dr. Schneider, a kolega dr. Šišić podupirao me je pri traženju spisa i isprava po arkivima u Beču i Budimpešti. Svima budi najsrdačnija hvala.

Tijekom svoje radnje spominjao sam mjestimice pomagala i dosadašnju literaturu o životu i radu Pavla Rittera Vitezovića. Prilično potpunu bibliografiju o njemu štampao je Branko Vodnik (dr. Drechsler) u svojem djelu „Povijest hrvatske književnosti" na strani 391—392. Taj popis popunjujem tim, da su o Ritteru Vitezoviću pisali u 18. stoljeću njegov nasljednik i književni baštinik B. A. Krčelić (vidi izdanje T. Smičiklasa: Balthasari Adami Kercselich Annuae 1748—1767., na strani LII.—LIV. i LX.—LXII.), i onda ugarski povjesničar J. Chr. v. Engel u svome njemačkom djelu: Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer, Halle 1797.—1798. (u I. dijelu na strani 288.—290., i u drugom dijelu na strani 146. i 155—157.). U 19. stoljeću govori se o Ritteru Vitezoviću još u ovim, njemačkim jezikom pisanim djelima: Šafařik P. J., Geschichte der südslavischen Litteratur. Prag 1865. II. Illyrisches und croatisches Schriftthum, str. 307., 312., 326., 327., 334., 336., 341. — Wurzbach

Konst. dr., Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Theil XXVI., Wien 1874., str. 189.—192. (s popisom starije literature).

Na posljetku moram zahvaliti još dru. Ivšiću za metrički prijevod dviju Ritterovih pjesama iz latinskoga jezika na hrvatski (na strani 9. i 11. ove knjige), kao i prof. Szabu i Tkalčiću za fotografske snimke ilustracijâ, koje su uvrštene u ovo djelo.

Sadržaj.

	Strana
I. Predji i rodjaci Pavla Rittera	3
II. Mladi dani Pavla Rittera	9
III. Pavao Ritter na ugarskim saborima u Šopronu i Požunu (1681.—1687.)	39
IV. Pavao Ritter nakon sabora u Požunu do preuzimanja zemaljske tiskare u Zagrebu (1688.—1694.)	71
V. Pavao Ritter upravlja zemaljskom tiskarom u Zagrebu (1694.—1699.)	93
VI. Pavao Ritter pomaže grofa Marsiglija pri odredjivanju hrvatske granice prema Bosni i Dalmaciji (1699.—1700.)	127
VII. Pavao Ritter u službi cara i kralja Leopolda I. (1700.—1703.)	146
VIII. Pavao Ritter životari u Zagrebu (1703.—1708.)	189
IX. Pavao Ritter kao skrbnik i baštinik grofa Ivana Jonate Ivanovića. (1708.—1710.)	216
X. Pavao Ritter kao prognanik u Beču i njegova smrt (1710.—1713.)	248
Pripomenak	293

Popis slika.

Strana

1. Plemićki grb za Antuna Rittera i sina mu Pavla, podijeljen od cara i kralja Ferdinanda III. dne 15. listopada 1652. 5
2. Grad Wagensberg (Bogensperg) u Kranjskoj, u doba Valvasorovo. Bakrorez Pavla Rittera 21
3. Ivan Weikhard Valvasor, prijatelj i učitelj Ritterov 46
4. Juraj Matej Vischer, Ritterov učitelj geografije 47
5. Grad i varoš Krško u Kranjskoj. Bakrorez Pavla Rittera 87
6. Grad Zagreb (kr. slobodna varoš i kaptol) u XVII. stoljeću. Iz djela Valvasorova „Die Ehre des Herzogthums Krain" (1689.) 97
7. Proglas Pavla Rittera od 23. veljače 1696. 102
8. Trgovište Žužemberk u Kranjskoj. Bakrorez Pavla Rittera 137
9. Pisamce Ritterovo Baltazaru Patačiću od 14. siječnja 1701. 149
10. Prva stranica nedovršenoga izdanja „Sibille" od Pavla Rittera . . . 199
11. Prva strana Ritterova rječnika 210
12. Barunski grb Pavla Rittera. Snimio s njegova pečata na ispravi od 30. srpnja 1709. prof. dr. Branko Šenoa 224
13. Potpis Pavla Rittera od godine 1709. 241
14. Anagram (prvi) Pavla Rittera u slavu ruskomu caru Petru Velikomu. Snimak s rukopisa u jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu 259
15. Grad Senj u XVII. stoljeću. Iz rukopisa M. Stiera u dvorskoj knjižnici u Beču (god. 1660.) 283

BINDING DEPT. SEP 27 1957

649317

HG
K632zi

Klaić, Vjekoslav
Život i djela Pavla Rittera Vitezovića.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED